

DUNAJEVA JEKATYERINA

**Civil társadalom
és civil szervezetek:
Fogalmak, történet
és esettanulmányok**

egyetemi jegyzet

ISBN 978-963-308-411-3

Budapest, 2021.

Dunajeva Jekatyerina

Civil társadalom és civil szervezetek: Fogalmak, történet és esettanulmányok

Egyetemi jegyzet

Budapest, 2021

ISBN 978-963-308-411-3

Tartalomjegyzék

<i>Ábra- és táblázat-jegyzék</i>	<i>5</i>
<i>Előszó.....</i>	<i>6</i>
I. Fejezet: civil társadalom története.....	8
Első korszak: kezdetektől a XVIII. századig.....	8
Második korszak: XIX. századi civil társadalom	12
Felvilágosodás és a civil társadalom	12
Polgárosodás és az ipari kapitalizmus terjedése.....	14
Szocializmus és a civil társadalom.....	15
A harmadik korszak: a XX. századi civil társadalom	17
Összefoglalás	21
Bibliográfia.....	24
II. Fejezet: Fogalmak, definíciók.....	27
Fogalmak tisztázása.....	27
Civil társadalom szerepe és funkciói.....	32
Civil társadalom és demokrácia	37
Összefoglalás	41
Bibliográfia.....	43
III. A civil társadalom fejlődésének történelme Kelet-Európában és Magyarországon a rendszerváltásig.....	46
Civil társadalom Magyarországon a középkortól a II. világháború végéig	46
A civil társadalom felszámolása Magyarországon a II. világháború után	50
Alulról szerveződő civil társadalom: A szamizdat.....	52
Felülről szerveződő „civil társadalom”	56
A vallás és kelet-európai civil társadalom a rendszerváltás előtt	59
A civil társadalom jelentősége a rendszerváltásban: az új demokratikus diskurzus térnyerése ..	61
Összefoglalás	64
Bibliográfia.....	67
IV. Civil társadalom Magyarországon a rendszerváltás után	70
Depolitizáltság rendszerváltás utáni hatásai	70
A magyar civil társadalom a 2000-es évektől.....	76
A magyar civil társadalom a 2010-es évektől.....	78
A mai magyar civil szektor általános jellemzői.....	82
Egyházak szerepe a civil társadalom megteremtésében Magyarországon	86
Összefoglalás	89
Bibliográfia.....	92

V. Európai civil társadalom.....	95
Európai civil társadalmi modellek	95
Civil társadalom az Európai Unióban	96
Civil társadalom és az európai demokrácia	101
Európai civil szervezetek.....	104
Összefoglalás	105
Bibliográfia.....	107
VI. Globális civil társadalom	109
Globalizáció és globális civil társadalom: Fogalmak.....	109
Globális civil társadalom, mozgalmak és szervezetek	111
Vertikális és horizontális szolidaritás	114
Globális civil mozgalmak	115
1999-es Seattle-ben lezajlott WTO-ellenes tüntetés.....	115
Ökológiai és zöld mozgalmak	117
Nemzetköziesedett egyházi szervezetek és a globális civil társadalom	118
Összefoglalás	120
Bibliográfia.....	122
Melléklet I: Esettanulmányok	124
I. Fejezet	124
Szegénygondozás Magyarországon	124
II. Fejezet	126
Céhek a közékorban	126
Génmódosítás ellen fellépő civil szervezetek Magyarországon.....	129
Stop szmog Budapest!.....	132
Önkéntes tűzoltóság Magyarországon a XVII. századtól napjainkig.....	134
III. Fejezet.....	136
A Kaszinók.....	136
Nőegyletek	138
Bulányi György piarista pap és a Bokor közösség.....	140
Lech Walesa és a Szolidaritás mozgalom	144
IV. Fejezet.....	147
Roma érdekvédő magyar civil szervezetek bezárásának okai.....	147
V. Fejezet	151
Magyarországi Európa Társaság	151
VI. Fejezet.....	153
Az 1999-es seattle-i antiglobalista tüntetések	153
Melléklet II: Olvasmányok	157
I. Fejezet	157
Adam Smith: „A nemzetek gazdagsága” (részlet)	157
XIII. Leó pápa: Rerum novarum (részlet)	159
II. Fejezet	165

Európai Gazdasági és Szociális Bizottság: „Ellenállóképes demokrácia a szilárd és sokszínű civil társadalom segítségével” (részlet)	165
III. Fejezet.....	169
Sátortető házak mint társadalmi önszerveződés a szocializmus idején Magyarországon (szamizdat részlet) .	169
Magyar cserkészlet története 1910-től napjainkig.....	171
IV. Fejezet.....	175
Adam Michnik: Időszerűek-e a liberális értékek? (részlet).....	175
Václav Havel: A civil társadalom és új ellenségei (részlet)	178
Győri-Dani Lajos (Magyar Máltai Szeretetszolgálat ügyvezető alelnöke) interjú	180
A civilszervezetek és a középiskolák együttműködése	182
V. Fejezet	184
Európai Parlament és a Tanács javaslata az Európai Szolidaritási Testület programjának létrehozásáról.....	184
Az Európai Unió Tanácsa: A demokrácia és a fenntartható fejlődés gyökerei—Európa együttműködése a civil társadalommal a külkapcsolatokban.....	187
Az Európai Népcsoportok Föderális Uniója (FUEN) ernyőszervezet.....	192
VI. Fejezet.....	195
Európai Gazdasági és Szociális Bizottság saját kezdeményezésű véleménye: Kiberaktivisták és civil társadalmi szervezetek	195

Ábra- és táblázat-jegyzék

1. ábra: Karl Marx fejlődési evolúciója	16
2. ábra: A civil társadalom részei.....	29
3. ábra: A civil társadalom funkciói.....	32
4. ábra: A vallásosságnak a civil társadalom vitalítására gyakorolt hatása	34
5. ábra: A társadalmi tőke legfontosabb funkciói	35
6. ábra: Részvételi és képviseleti demokrácia.....	40
7. ábra: A nonprofit szervezeteken belüli szervezeti típusok társadalmi és gazdasági súlya	72
8. ábra: Alapítványok tevékenysége	84
9. ábra: Társas nonprofit szervezetek tevékenysége	84
10. ábra: Függetlenség–intézményesültség mátrix	95
11. ábra: Civil szektor modellek	96
12. ábra: EU területén működő civil szervezetek funkciói	99
13. ábra: A civil szervezetek hozzájárulását az EU működéséhez	105
14. ábra: Globális civil szervezetek életciklusa	112
15. ábra: A globális civil társadalom visszaszorulásának okai	113
16. ábra: A globális zöld civil szféra mint a globális környezeti kormányzás szintje	117
1. táblázat: Premodern és modern civilizáció	11
2. táblázat: Társadalom definíciói.....	20
3. táblázat: A civil társadalom fejlődésének szakaszai	21
4. táblázat: Fogalmak	30
5. táblázat: A civil társadalom eszközei.....	36
6. táblázat: A civil társadalom és demokrácia közti kapcsolat	38
7. táblázat: Civil szervezetek szerepe a demokráciában	40
8. táblázat: Szamizdat tiposzféra.....	55
9. táblázat: KISZ szerepe és felépítése	58
10. táblázat: Fogalomtár és tipológiák.....	70
11. táblázat: A magyar civil szektor jogi, gazdasági szabályozása.....	72
12. táblázat: Magyarországi kormányok viszonya a civil társadalomhoz	89
13. táblázat: Globálizációval kapcsolatos fogalmak magyarázata.....	109
14. táblázat: Vertikális és horizontális szolidaritás	115
15. táblázat: A seattle-i tüntetések mobilizációs struktúrája és résztvevő csoportjai	116
16. táblázat: Zöld civil szervezetek nemzeti és nemzetközi szintű befolyása	117

Előszó

A civil társadalomról az utóbbi évtizedekben tengernyi szöveg született és lassan mindent kapcsolatba hoznak a civil társadalommal, a civil szférával.¹ De mit takar a civil társadalom fogalma, és mi a civil társadalom szerepe történelmünk formálásában? Ez az egyetemi jegyzet többek között ezekre a kérdésekre próbál válaszolni egy általános leírást adva a civil társadalom meghatározásáról, a fogalom történelmi fejlődéséről és jelenlegi fontosságáról. A jegyzet legfőképp a PPKE-BTK BA szakos egyetemi hallgatói számára készült, akik bevezető kurzus keretében tanulnak a civil társadalomról. A jegyzet, a két melléklettel együtt, egy féléves kurzus anyagát fedi le.

A jegyzet kimondottan a BA képzésen résztvevő politológia szakos hallgatók részére ajánlott, de hasznos lehet más társadalomtudományi képzéseken résztvevő hallgatók számára is. A szerző bízik abban, hogy a jegyzet nem csak a civil társadalomról ad ismereteket, hanem kritikus gondolkodásra, elemzőképességre is tanít. A fejezetekben vitakérdések és feladatok sora található, melyek nem csak a tananyag megértését, hanem annak kritikus elemzését és értékelését is igyekeznek elősegíteni. Ezen kívül a fejezetek végén a legfontosabb kifejezéseket tartalmazó szószeretet is helyet foglal, illetve némely fejezetnél névmutató, szervezetek és események listája is megtalálható. Továbbá minden fejezet után vitakérdések segítik az adott tananyag összefoglalását és a tananyag önálló elsajátítását. A terjedelmes bibliográfiában pedig kiemelve megtalálhatóak azok a tanulmányok, amelyek az adott fejezet témájának elsajátításához a leghasznosabbak.

Ez a jegyzet tehát nem kritika vagy érdemi hozzászólás a civil társadalommal, civil szervezetekkel és mozgalmakkal foglalkozó hazai vagy nemzetközi irodalomhoz – ez se nem szakterülete, se nem célja a szerzőnek. A cél olyan összefüggő ismereteket adni a hallgatók számára, melyek segítségével megismerhetik a civil társadalom legfontosabb elemeit. Természetesen a kritikus, elemző gondolatok átszövik a civil társadalom leírását a jegyzetben, főleg az egyes fejezetek összefoglalásában.

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem szellemiségének jegyében a jegyzetben hangsúlyos szerepet kap a vallás szerepe is, konkrétabban a keresztény egyházé: szinte mindegyik fejezet vagy külön kitér a vallás szerepére a civil társadalom fejlődésében, vagy megemlíti azt. Ezáltal hangsúlyos a jegyzetben az is, hogy az egyház szoros része volt a társadalomfejlődésnek, azon belül pedig a kelet-európai civil társadalom fejlődésének. Továbbá a tananyag nyomatékosítja a vallás szerepét a demokratikus kultúra és civil társadalom hazai, illetve kelet-európai alakulásában is.

Összességében a jegyzet Magyarországra fókuszál, de bemutatja a kelet-európai, európai és globális civil társadalmat is. A jegyzet történelmi (I. fejezet) és elméleti (II. fejezet) áttekintéssel kezd, amiben a civil társadalom legfontosabb értelmezéseit és történelmi gyökereit mutatja be. Ebben a részben hangsúlyt kap a civil társadalom autonómiájának fejlődése, valamint a civil szféra és az állam közti kapcsolat. A III. fejezet Kelet-Európa és Magyarország civil társadalmát vizsgálja a középkortól egészen a rendszerváltásig. Nyugat Európára a jegyzet nem tér ki, nem csak azért, mert minden monográfiának vannak korlátai, de azért sem, mert a demokratikus intézmények eltérő időbeli érvényesülésének köszönhetően „a civil társadalomnak ma is igen eltérő jelentéstartalma van nyugat-, illetve kelet-európában”.²

¹ Bodó B. (2014). Civil szerepek – civil szereplők. Elérhető:

http://real.mtak.hu/24510/1/Bodo_Barna_Civil_szerepek_civil_szereplok_u.pdf

² Bocz J. (2009). A nonprofit szektor strukturális átalakulása Magyarországon A magyar nonprofit szektor az 1990-es évek elejétől a 2000-es évek közepéig. Budapest Corvisnu Egyetem. Budapest: Szociológiai Doktori Iskola, 39. o.

Rövidebb történelmi áttekintés után, a IV. fejezetben az 1980-as évektől kezdődő civil társadalmi újjáéledésnek van központi szerepe. A fejezet kitér a rendszerváltásra és a civil szférában az azután bekövetkező nagyerejű változásokra, illetve a jelenlegi civil szektor kihívásaira is. Ez a fejezet többek között a mellékletben található olvasmányokra támaszkodva mutatja be, hogy a kelet-európai rendszerváltásban milyen szerepet töltöttek be a civil társadalom egyes megynilvánulásai, és kik voltak azon jelentős személyek, akik vezető szerepet vállaltak a demokráciáért küzdő civil mozgalmakban.

Az utolsó két fejezet a regionális (V. fejezet), illetve a nemzetközi (VI. fejezet) civil szféra bemutatásával foglalkozik, ezen belül a globalizáció hatásaival a civil társadalom fejlődésére, egy nem átfogó képet („kóstolót”) adva a civil szféra fejlődéséről. A regionális fejezet főleg az Erópai Unióval foglalkozik, de a fejezet lényege nem a bizottságok, az EU intézményháló és a politikai intézmények elemzése, hanem inkább a civil szféra aktivitásának vizsgálata. Fontos ugyanis, hogy a hallgatók a magyarországi viszonyok mellett megismerjék a nemzetközi politikai folyamatokat is.

A jegyzet szerves részét képezi a két melléklet, melyekben olvasmányok és esettanulmányok találhatók. Az olvasmányok különböző gondolkodók, politikusok, aktivisták írásaiból vett részletek, az esettanulmányok pedig konkrét példákat dolgoznak fel. A kiválasztott példák az elméleti részekhez szorosan illeszkednek és kiegészítik azokat. Ajánlott ezen példák házi feladatként való számonkérése vagy órai kiscsoportos, illetve egyéni feldolgozása. A jegyzet ezáltal ötvözi a gyakorlati orientációt az elméleti, szellemtörténeti tanítással. Minden esettanulmány és olvasmány lehetőséget ad arra, hogy a hallgatók a civil társadalmat politikai, gazdasági, valamint kulturális kontextusban is megvizsgálhassák. Ez a rész nagyobb hangsúlyt fektet az elemzőképességre, történelmi és reflektív gondolkodásra. A hallgatók itt tudatosan összekapcsolhatják az elsajátított elméleti háttérrel a történelmi elemzéssel, gyakorlati példákon keresztül. A mellékletben olyan olvasmányok találhatók, amelyek nem csak segítik, hanem szemléltetik is a civil társadalom megértéséhez elengedhetetlen fogalmakat. Az olvasmányok végén különböző kérdések kaptak helyet, melyeket az oktató órai vitán alkalmazhat vagy házi feladatnak is feladhat.

A jegyzet megírásához a szerző köszönetet mond a Pázmány Péter Katolikus Egyetemről kapott támogatásért. Toábbá, a szerző ezúton is köszönetet mond a szakmai lektornak, Gyorgyovichné Koltay Elvirának, amiért véleményt mondott jelen egyetemi jegyzet korábbi tervezetéről, illetve a nyelvi lektoroknak is, Albicz Kingának, Kelen Zsuzsának, Majtényi Balázsnak, Meixner Boglárkának, Pusztai Ágnesnek, Rosenberg Mátyásnak, Szabó Attilának és Tófalvi Zselykének, akik 1-1 fejezet „magyarságát” segítettek javítani. Munkájukat hálással köszönöm. Természetesen a szövegben elkövetett minden esetleges hiba és pontatlanság a szerző kizárólagos felelőssége.

I. Fejezet: civil társadalom története

Vannak kutatók, akik azt állítják, hogy Magyarországon a civil társadalom alapintézményei, illetve azok csirái szinte egyidősek az államisággal (ld. pl. Kondorosi 1997). A polgári és civil kezdeményezések elengedhetetlen elemei voltak a társadalmi élet fejlődésének már a kezdetektől nemcsak hazánkban, hanem más országokban is. Fontos tehát megismerni a civil társadalom fogalmának a kialakulását, annak történetét és fejlődését az európai történelemben.

Márkus Edina (2016) kutatásaiban Helmut Anheier, Marlies Glasius és Mary Kaldor *Global Civil Society* (2001) jól ismert művére támaszkodva, három fő korszakra osztja a civil társadalom történetét:

„Az első korszak a kezdetektől a XVIII. századig tart, Görögországtól Skóciáig. A civil társadalomnak már meg volt a latin és az ógörög megfelelője (societas civilis, politike koinona), a rómaiak és görögök számára ez a politikai társadalmat jelentette, ahol az aktív állampolgárok alakítják az intézményrendszert és a politikát. A kifejezés újra hangsúlyossá a XVII-XVIII. századi nemzetállam alapjairól szóló elméletekben válik. A civil társadalmat a természeti állammal állították szembe (Hobbes, Locke). A skót felvilágosodás gondolkodói a civil társadalmat önszabályozó rendszerként értelmezik, és benne látják az egyéni szabadságjogok alapját. A második korszak a civil társadalom XIX. századi értelmezőit foglalja magába: Hegelt, Marxot, Tocqueville-t. Hegel a fogalom fejlődése szempontjából fontos felvetése a civil társadalom államtól való elválasztása. A harmadik korszak a XX. század első fele, Gramscitól napjainkig, a fogalom újrafelfedezéséig tart” (Márkus 2016: 22).

E három korszak alapján a jelen fejezet rövid összefoglalót ad a civil társadalom fejlődésének történetéről.

Első korszak: kezdetektől a XVIII. századig

A civil társadalom fogalma a korrallal együtt változott. Egyes kutatók szerint érdemes az ókorral kezdeni a civil társadalom eszméjének megértését, ugyanis ekkorra tehetők az egyén és a közösség/társadalom közti kapcsolat olyan erejű változásai, főleg a városállamok bukásával, melyek megkívánták egy új társadalmi rend megfogalmazását (Bocz 2009). A természetjog fogalma is az ókorig nyúlik vissza. A természetjog röviden a „jog és a társadalom helyes rendjére vonatkozó elképzelést” jelenti.³ A természetjog felfogása különbözött a középkorban, a felvilágosodás korában és azután. A középkorban ugyanis, a kereszténység elterjedésével, a természetjog a keresztény világképet követte, tehát a természetjog „alapja és forrása Isten akarata volt”, míg korábban a természetjog alapja „a világ működésének természetes rendjéből és az emberi észből” származott (Bocz 2009: 29).

A természetjog fogalma azért is fontos a civil társadalom megértéséhez, mert a XVI. század végén, a XVII. század elején a reformáció hatására, illetve az abszolutista hatalom kritikájaként a természetjog új értelmet nyert. Ebből az új természetjogi felfogásból „indultak ki azok a későbbi a szellemi irányzatok, melyeket ma a civil társadalom eszméjével kapcsolatban hivatkozni szoktak” (Bocz 2009: 29). Adam B. Seligman szavait idézve: „a természetjognak a

³ A Magyar Virtuális Enciklopédia alapján. Bejegyzés elérhető:

<https://web.archive.org/web/20070624181211/http://www.enc.hu/1enciklopedia/fogalmi/jog/termjog.htm> Letöltés dátuma: 2021. 04. 01.

józan észen és szerződésen alapuló racionalizálását és rendszerezését végül Hugo Grotius, a modern természetjogelmélet megalapítója végezte el. Grotiussal mondhatni a természetjog kereszténység előtti eszméje kelt életre, jelesül az a gondolat, hogy a természetjog az észen és nem a kinyilatkoztatáson alapul” (Seligman 1997, idézi Bocz 2009: 29).

A középkorban megtalálhatók „a civil szektort alkotó szervezetek előképei” is, ebben a korban az „elsődleges rendezőelv a civil szerveződések tekintetében a vallásosság volt, másodlagosan viszont minden szerveződésnél megfigyelhető egyfajta érdekvédelem, amelynek révén az adott szervezet politikai színezetet is kaphatott” (Domaniczky 2008: 11). Magyarországon például az „előképeket az alapítványok és alapok esetében az Árpád-kortól megjelenő vallási, oktatási és szociális célra rendelt adományokban, a személyegyesülések, így az egyesületek legkorábbi formáit pedig az egyházon, illetve a városokon belül, a céhek szervezete mögé rejtőzve fedezhetjük fel” (Domaniczky 2008: 11).

Feladat: A középkori céhek munkája nem csak a városok gazdaságát segítette, de fontos volt a céhek szociális tevékenysége is, mint például a betegsegélyezés és adományozás, illetve érdekvédő munkája is. Olvassa el a „Céhek a középkorban” című ismertetőt az Esettanulmányok részben, és válaszoljon a megadott kérdésekre!

A középkori és felvilágosodott skót gondolkodók felfogása között John Locke (1632 – 1704) filozófiája képzett átmenetet.

„Locke az egyéni jogok (az egyenlőséghez, a függetlenséghez, a tulajdonhoz való jogok) fontosságát hangsúlyozta, de ezeket továbbra is a Teremtő alkotta, isteni eredetű vallási világképből vezette le. Nála a politikai (polgári) társadalom, a politikai társulás tere, melyet az egyének akkor hoztak létre, amikor a természeti állapotból kilépve «testületté» egyesültek. A polgári társadalom azonban még nem vált el az államtól, olyan terület, ahol az egyének a szerződés- és kölcsönös megegyezés révén a természeti állapotból eredő problémákat «kijavíthatják», orvosolhatják. A polgári társadalom így Locke-nál egy tökéletesebb formában megvalósított természet adta szabadságként jelent meg, amely biztosította azokat az egyéni jogokat, amelyeket az emberek a természeti törvények uralma alatt élveztek” (Bocz 2009: 30).

Locke politikaelméletében tehát az egyéni jogok mellett a polgári társadalommal és szerződéselmélettel, azaz a kialakuló társadalom és állam közti kapcsolatról is beszélt. Pontosabban Locke szerint „a természettől fogva szabad, egyenlő és független emberek kényelmük, biztonságuk, békéjük és egyéni szükségleteiket immár meghaladó tulajdonuk védelme érdekében összefognak, közösséggé, egy politikai testté egyesülnek” (Paczolay 1997). Ennek a folyamatnak a részeként nemcsak politikai közösséget hoznak létre, hanem bizonyos hatalommal is felruházzák a kormányzatot—ez a társadalmi szerződés lényege.

Tehát Locke szerint az egyének önként mondanak le bizonyos természetes jogokról, viszont „cserébe” az államnak biztosítania kell a polgári szabadságjogokat. A szerződéselmélet⁴ alapelemei egy önként létrehozott, szervezett társadalom és az állam. A szerződéselmélet meghatározó szerepet játszik majd a XVIII. század második felében kezdődő és a XIX. század közepéig húzódó forradalmak időszaka alatt, ugyanis ekkorra tehető a civil, polgári társadalom

⁴ A szerződéselmélet főbb gondolkodói a társadalmi rend új alapjait a rációban (Thomas Hobbes), a kultúrában, a nemzeti szellemben (Charles-Louis Montesquieu), az erkölcsben, vagy a vallásban (David Hume) keresték.

fogalmának kialakulása: megkérdőjeleződtek a társadalmi rend addigi alapjai, és az új alapokat a természetjogi filozófiai irányzatok főbb képviselői valamilyen szerződéselmélet alapján definiálták. Az ebben az időszakban zajló forradalmak alatt bekövetkezett társadalmi és politikai változások mentén az állam és a civil társadalom – annak egy újabb, modernebb felfogása – egyre inkább szétválk, egy újfajta társadalmi rend megfogalmazását eredményezve. A felvilágosodás kori szerződéselméletek egy újfajta társadalmi szerveződéshez vezettek, és ezzel együtt egy ideológiai alapot is megteremtettek a civil társadalom fogalmának új értelmezéséhez.

Megállapítható tehát, hogy a XVIII. századig a civil társadalom (*societas civilis*) egy olyan típusú társadalomfelfogást jelentett, amelyben az állampolgárok a törvény keretein belül részt vettek a politikai élet alakításában a közérdek szolgálatában. A civil társadalom tehát a politikai társadalom szinonímjaként is értelmezhető ebben a korban, amely egyfajta civilizációs folyamatra is utalt, ami folytan polgári társadalom jött létre. Ez a felfogás akkor változott meg, amikor az állam és a civil társadalom elkülönült egymástól (ezt többen a kapitalizmus fejlődéséhez kötik, mint például Krishan 1992; az ipari kapitalizmus terjedését a következő alfejezetben vizsgálom).

A XVIII. századi természetjogi irányzat egyik legfontosabb eleme a skót felvilágosodás erkölcsfilozófiája volt. Ennek képviselői, többek között, David Hume, Adam Smith és Adam Ferguson voltak. Közülük Adam Smith-t gyakran idézik a civil társadalom fogalmának egyik szellemi elődeként. „A nemzetek gazdagsága” című híres művében Smith a szerződéses viszonyt mint a kapitalizmus lényegi vonását ábrázolja, amely biztosítja a tulajdonjogot és a szabadpiac működését. Smith szerint az egyéni célok elérése és jövedelemszerzés ösztönzi az együttműködést. Smith két alapvető okról beszél, amiért kapcsolatba lépnek egymással az emberek egy társadalomban: a tekintély (*authority*) és a haszon (*utility*). Ugyanakkor Smith foglalkozott az erkölcsiséggel is, szerinte az emberi önszereteten kívül, egymás iránti együttérzés, szimpátia is jellemzi az embereket. Ez a szimpátia – főleg ha kölcsönös – pedig köteléket alkot az egyének között és összetartja a társadalom egészét.

Smith szavait idézve:

“Ámde ha te vagy nem tanúsítasz semminemű együttérzést azon szerencsétlenségek iránt, melyek engem értek, vagy semmi olyat, mi bármiképp arányban lenne azon fájdalommal, mely engem gyötör; vagy ha nem mutatsz semminemű felháborodást azon sérelmek kapcsán, miket elszenvedtem, vagy semmi olyat, mi bármiképpen arányban lenne a megtorlás azon vágyával, mely engem elragadott, akkor nem tudunk többé ezen tárgyakról társalogni. Törhetetlenekké válunk egymás számára. Sem én nem viselem el a te társaságodat, sem te az enyémet. ... két érzület azonban, ez nyilvánvaló, egymással lehet oly megegyezésben, amely a társadalom harmóniájához elegendő. Noha sohasem fognak egy szót alkotni, összhangban lesznek egymással, és ez minden, amit kívánni vagy megkövetelni lehet” (Zeller 2009).

Tehát az efféle erkölcsfilozófia az emberi természet egyik alapvető összetevőjének tartotta a szimpátiát, vagy együttérzést, amely vezérelheti az emberek tetteit, és egyesíteni tudja őket annak érdekében, hogy együttesen cselekedjenek. Az egyén és közösség érdeke összehangolható. Így érkezünk el az elkülönült egyének összességétől a polgári társadalom eszmei alapjaihoz és a társadalom új értelmezéséhez. Következtetésképpen, a társadalmi rendet az emberek együttműködésre vonatkozó természetes hajlam tartja fenn.

Olvasmány: Olvasson el Adam Smith “A nemzetek gazdagsága” című művéből egy részletet a Mellékletben, és válaszoljon a megadott kérdésekre!

A polgári társadalom, illetve polgárság kialakulásánál érdemes egy kitérőt tennünk. A polgárosodás folyamata szintén a XVIII. századi forradalmak hatására teljesedett ki Európában, mely során feudális társadalmak alakultak át polgári társadalommá. Ez a folyamat folytatódott a XIX. és XX. században is. A nyugati példa azt mutatja, hogy „a polgárosodás alapozta meg a civilestedést... majd az állampolgárosodást és végül az állam demokratizációját” és ez a folyamat „éppen a fordítottja a magyarnak és a többi közép- és kelet-európai országénak” ahol „az államból indult ki a folyamat” (Fricz 2019). A kelet-európai és magyar civil társadalom történetére, jellegzetességeire a további fejezetekben térek ki részletesebben.

A polgár fogalma tehát a polgárosodás hatására új értelmet nyert, miszerint a polgárok, azok „...akik az árutermelésre, árukereskedelemre, illetve az úgynevezett szabad értelmiségi pályákra «szerveződtek rá», s ily módon valamiféle független egzisztenciával rendelkeztek. Függetlenségen azt érti, hogy a polgárosult egyén nem tud a feudális függésrendszerhez idomulni, annak részévé válni, helyzete saját teljesítményétől s nem a privilégiumok erejétől függ” (Bindorffer 2006). A XVIII. századi felvilágosodás filozófiája az értelmet állította a középpontba, és „az irracionális, a babonák és a zsarnokság hosszú időszaka után” a fejlődés útjára kívánta vezetni a világot. A hagyományos intézmények, erkölcsök, szokások és tradíciók megkérdőjelezésével ez a korszak megteremti a polgári világ alapjait. Tehát, az emberi jogok fontossága, a polgárosodás és a polgárság kialakulása szorosan összefügg a felvilágosodás korával, a „civil társadalom” fogalma pedig elválaszthatatlan a polgári szerepektől.

A polgárosodás tehát egy fontos társadalmi változáshoz vezetett. Ezt segíthet megérteni a Geller Ágnes (1996) által megkülönböztetett premodern és modern civilizáció, amit a lenti táblázat foglal össze.

1. táblázat: Premodern és modern civilizáció

Premodern társadalom	Modern társadalom
Hierarchikus rétegződés: az egyes emberek meghatározott társadalmi rendbe, rétegbe, vagyonba születtek bele, és a beleszületettségnek ez az egyszerű ténye alapvetően meghatározta egész életútjukat.	Ebben a társadalomban már nincs olyan alapvető, mindent magába foglaló hierarchikus rétegződés, amely meghatározza, hogy az emberektől milyen funkciók betöltése várható el az életben, hanem éppen fordítva. Teljes egészében maguk által választott funkciók ellátása határozza meg helyüket a hatalom, hírnév és vagyon társadalmi hierarchiájában.
A társadalmi hierarchia mindent átfog, az emberek nem születnek szabadnak.	Az emberek szabadnak születnek. Ez azt jelenti, hogy meghatározottságok nélkül születnek.

Az egyes rendek tagjai által betöltött funkciót minden esetben maga a rendhez tartozás határozza meg. Ez a merev hierarchikus struktúra azt követeli, hogy egy, de legfeljebb néhány személy töltse be a legfelső pozíciót.	A modern társadalomban a szolgálatot kötelességek (kötelezettségek) és jogok hálója váltotta föl.
A premodern életet a tradíció legitímálta.	A három fő erkölcsi hatalom: a család, a civil társadalom és a (nemzet) állam; ezek képviselik a közösségi, a korporatív és a politikai erkölcsi hatalmat.

Forrás: Geller (1996)

Második korszak: XIX. századi civil társadalom

Felvilágosodás és a civil társadalom

Jelentősen megváltozott a polgárok és az állam, a polgárok és a közösségük, valamint maguk a polgárok egymás közti kapcsolatai is. Az állam új felfogása szerint az uralkodók legitimációjukat nem egy felsőbb hatalmtól (Istentől), hanem magától a néptől kapják. A felvilágosodás államelméletében a nép (polgárok) és a hatalmon lévők (állam) kapcsolatát egy olyan társadalmi szerződés határozza meg, amely alapján bizonyos jogokról való lemondással a közösség érdekében a népnek joga van ellenőrizni az államot. Például John Locke szerint a polgároknak jogában áll a kormányzat cselekedeteit elbírálni:

“Habár a jól berendezett államban – amely saját alapján áll, és saját természetének megfelelően működik, vagyis a közösség védelméért tesz mindent – csak egy legfőbb hatalom lehet, a törvényhozó, amelynek az összes többi alá van és alá kell, hogy legyen rendelve, mindazonáltal a törvényhozó hatalom csupán bizalmon alapuló hatalom, amelynek bizonyos célokat kell követnie, s ezért az emberek kezében még mindig megmarad az a legfőbb hatalom, hogy elmozdítsák vagy megváltoztassák a törvényhozó szervet, ha úgy találják, hogy a törvényhozó szerv a beléje vetett bizalommal ellentétesen cselekszik. Mert minden hatalmat, amelyet abban bízva adnak át, hogy általa elérnek valamilyen célt, korlátoz ez a cél; ha tehát nyilvánvalóan elhanyagolják a célt vagy szembefordulnak vele, akkor a hatalom birtokosai elveszítették a bizalmat, a hatalom pedig visszazáll azokra, akik előzőleg a törvényhozó szervnek adták, és ezek újból átruházzhatják olyanokra, akiket biztonságuk megóvása szempontjából a legalkalmasabbnak tartanak” (Locke 1986: 145).

Egyértelműen látszik a tehát a (polgári) társadalom és állam közötti elválasztás, illetve a bizalmi rendszer, ami a kettő között van. Ez a felfogás, amely a XIX. században általánossá vált, Friedrich Hegel (1770 – 1831) filozófiájában gyökerezik, mivel később „Hegel nyomán állítják szembe az állampolgár (*«citoyen»*) és az önző magánemberként leírt polgár (*«bourgeois»*) világát, az államot és a polgári társadalmat (Kövér és Gyáni 2006). Fricz Tamás (2019) Hegelt elemezve, és túllépve a hegeli filozófiát kijelentette, hogy a “civil társadalom a citoyenek, az állampolgárok vagy honpolgárok világa, akik közösségben gondolkodnak, erkölcsi normákat követnek, s közvetlen kapcsolatban állnak az állammal, ellenőrzik annak tevékenységét”.

Visszatérve a felvilágosodás eszmerendszeréhez, annak az egyik legfontosabb gondolkodója Alexis de Tocqueville (1805 – 1859) volt, aki a XIX. századi Amerikai Egyesült

Államok politikai és társadalmi berendezkedését vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy Amerikában a „centralizált hatalom kialakításától való félelem” következményeképpen „egy ... alulról építkező közigazgatási rendszer kialakítás[ával], ...sokkal nagyobb hangsúly helyeződött az önszerveződésekre, a polgári társulásokra” (Barta 2009: 119). Ez a fajta közigazgatási rendszer, vagyis a „jog uralmának közigazgatásra való kiterjesztése” Európában csak a XIX. század elején jellemző, s az „alattvalóból ezután lesz polgár” (Barta 2009: 127).

Feladat: Emlékezzenek vissza a felvilágosodás filozófiájáról tanult iskolai anyagra. Ismétlésképp készítsenek egy rövid beszámolót (internetes kutatással, ha szükséges), amelyben bemutatják:

- 1) Milyen új gondolatok jelentek meg a felvilágosodással?
- 2) Miként szakított a múlttal a felvilágosodás eszméje?
- 3) Kik voltak a felvilágosodás legfontosabb gondolkodói, és miként viszonyultak írásaikban a fennálló állapothoz, illetve milyen új állapotot sürgettek? (Legfőképp térjenek ki Rousseau, Kant és Hegel filozófiájára.)
- 4) A felvilágosodás után, miként volt lehetséges a szélesebb rétegek bevonása a politikába?

Tehát a civil társadalom eszméje, a felvilágosodás gondolkodásmódjával egyre inkább magába foglalta a korlátozott állam fogalmát, illetve a polgár szabadságának védelmét és a természetes, lelkiismereten alapuló társadalmi rend fogalmát. Ennek megfelelően a XVIII. században kialakuló társadalmi szerveződések már nem rendekbe szerveződtek, hanem egyletek, klubok és különböző társaságok, szerveződések jöttek létre, melyeknek tagságát egyre kevésbé a vagyon határozta meg. Természetesen a polgári öntevékenység, önszerveződés mértéke eltért adott társadalmakban, legfőképp az állam, a civil társadalom, s a gazdaság hármasságának változó kifejeződése, egymáshoz való viszonya és ereje miatt.

A felvilágosodás és polgárosodás hatására elindult a szekularizáció folyamata is, amely hatással volt a civil társadalom fejlődésére. A XVIII. század végére, XIX. századra tehető a „hagyomány elvi trónfosztása” (Gabriel 2009), amely egy új társadalmi modellt állított fel. Az urbanizáció, iparosodás és modernizáció hatására egyre inkább a háttérbe szorult az egyházak befolyása, illetve a munkásmozgalom és az említett szocialista eszmék megjelenése is egyházellenes volt. Habár egyre inkább csökkent az egyházak politikai, gazdasági és társadalmi befolyása, az emberek vallásossága nem feltétlenül károsodott.

„A polgárságban kifejlődik a vallás új szociális formája, amely sem a keresztény hagyományt nem hagyja teljes egészben maga mögött, sem az egyházi kereszténységgel nem szakít meg minden kapcsolatot. Jellemzője a vallás átalakulása vallásossággá...E vallásosság a kereszténység által is meghatározott polgári gondolkodásstruktúra mintázata szerint magába foglalja a polgárság új tapasztalatait és szinkretista jelleget ölt” (Gabriel 2009).

Az egyház, különösen a katolikus egyház, a kihívásokkal szembenézve így megújulni kényszerült, ezért az európai újjáépülő, megújuló társadalomhoz a kereszténység egy új formája is társult. Az egyház szerepét fontos megemlíteni a civil társadalom története szempontjából, mert erre a korszakra tehető az egyházi tanítás, illetve az egyház tagjainak közösségei, hálózatai

polgári tevékenységei, melyek építették, erősítették a civil társadalmat. Zsinka László (2010) a katolikus egyház szerepét a következőképp írja le:

„A katolikus egyház a 19. század végétől egyre gyakrabban foglalkozott társadalmi kérdésekkel. Ezek alapján kikristályosodott az egyház társadalmi tanítása, amely elsősorban a modern társadalom problémáira adott válaszként fogható fel. ... A társadalmi tanítás hangsúlyozza az ajándékozás és az ingyenesség fontosságát, amit a civil társadalom keretei között és interperszonális viszonylatokban egyaránt gyakorolni kell” (Zsinka 2010).

Erre példa az 1891-ben XIII. Leó pápa megfogalmazta az első szociális pápai körlevelét *Rerum novarum*, azaz „Az új ügyeink”, amely az akkori társadalmi, gazdasági és szociális változásokra reagált. Különösen fontos ebben az írásban a közösség szerepének a megfogalmazása, a vallásos egyesületek, keresztény munkásszervezetek tevékenysége és társadalmi haszna, a társadalmi alapértékek leírása, illetve a társadalom és állam közti kapcsolat újragondolása.

Feladat: Elevenítse fel, hogy a 11. osztályos történelem tanulmányaik alatt mit tanultak a *Rerum novarum* enciklikáról, és annak a lényegéről (különösen a keresztényszocializmus politikai irányzatának megjelenéséről).

Olvasmány: Ezután olvassa el a Mellékletben található részletet a *Rerum novarum* című pápai körlevélből, és válaszoljon a megadott kérdésekre!

Polgárosodás és az ipari kapitalizmus terjedése

Az eddigi történelmi áttekintés során kiemelttem, hogy a polgári társadalom idővel leválik az államtól. „A polgári társadalom tehát az egyéni önzés és az állam között képez hidat” (Fricz 2019) – elsőként ezt a gondolatot a francia politikai gondolkodó, Alexis de Tocqueville fejtette ki. Továbbá Tocqueville szembeállította az állami hierarchikus struktúráját a civil társadalommal, illetve továbbfejlesztette a demokrácia és civil társadalom közti kapcsolatot. Tocqueville ugyanis felismerte, hogy az egyéni szabadságok biztosítása érdekében demokratikus eszközökre és decentralizált közigazgatásra van szükség, ebben pedig hangsúlyozta a független csoportok jelentőségét.

Ezt a korszakot vizsgálva Fritz Tamás a következőt állítja:

„A 19. századra, a polgári forradalmak, az amerikai függetlenségi háború, valamint az angliai fokozatos változások következtében a civil vagy polgári társadalom létjogosultságot nyert, jogi értelemben elnyerte az államtól való függetlenségét, fokozatosan elfogadottá váltak az emberi és állampolgári jogok, legalábbis a nyugat-európai és észak-amerikai régióban. Az állam és a társadalom jogi-államjogi-alkotmányos különválasztása után a civil társadalom gazdasági oldala is egyre inkább a politikai gondolkodók figyelmének fókuszába került, hiszen a jogi-alkotmányjogi autonómia után fontossá vált a piaci, vállalkozói, tulajdonosi autonómia, annak

az igénye, hogy az állam immáron gazdaságilag se tudjon beavatkozni a polgárság, a burzsoázia tevékenységébe” (Fritz 2019).

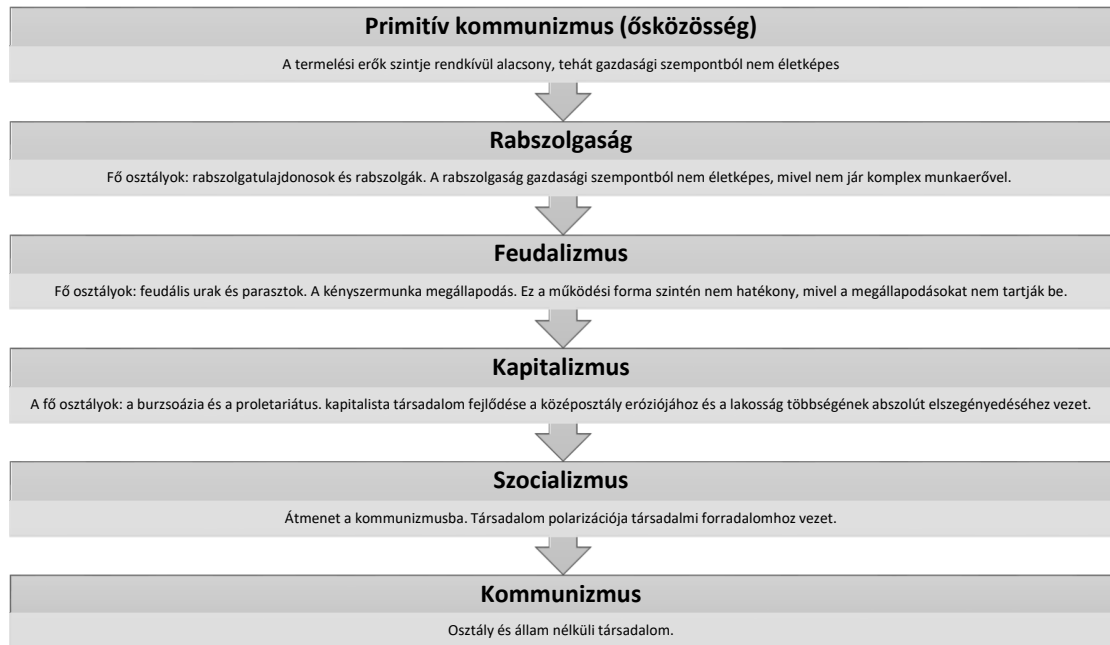
Ezekre a számottevő társadalmi változásokra igyekeztek magyarázatot adni a korabeli gondolkodók, többek között Friedrich Hegel (1770 – 1831) és Karl Marx (1818 – 1883). Míg Karl Marx „nem látta meg a civil társadalom politikai jelentőségét, s mivel a kapitalizmust vehemensen elutasította, ezért nem láthatta meg a civil társadalomban rejlő pozitív, demokratikus alapértékeket sem” (Marx filozófiájával a következő alfejezet foglalkozik részletesebben), addig Hegelnél „a polgári társadalom több a gazdaságnál, abba beletartoznak a társadalom legváltozatosabb közintézményei... a polgári társadalom túlnő az egyénen, benne megjelenik a közösség mint egység, így a polgári társadalom nem más, mint közvetítő közeg, amelyben az egyén képes felfogni, észlelni, megélni a közösséget, a társadalmat és a nemzetet, s ezáltal eljut az államig” (Fritz 2019).

A polgárosodáson kívül, a XIX. század egyik legfontosabb társadalmi változásának oka az kapitalizmus terjedése volt, illetve annak a hatására erősödő vagyoni különbségek, a társadalmi egyenlőtlenségek, illetve a munkásrétegek kiszolgáltatottsága miatt számos gondolkodó szembefordult a kapitalista berendezkedéssel. Ennek a kritikának a legmeghatározóbb egyénisége Karl Marx és Frederick Engels (1820 – 1895) volt. Karl Marx és Frederick Engels a „Kommunista kiáltványban” két osztályt különböztetett meg, a burzsoáziát és a proletariátust: „Burzsoázián a modern tőkések osztálya értendő, akik a társadalmi termelési eszközök tulajdonosai és bér munkát alkalmaznak. Proletariátuson pedig a modern bér munkások osztályát, akik minthogy nincsenek saját termelési eszközeik, kénytelenek eladni munkaerejüket, hogy megélhessenek” (Marx és Engels 1888). Marx szerint a civil társadalmat nem más, mint a burzsoá osztály kizsákmányoló eszköze. A marxi elméletre és a szocialista ideológiára külön kitérek a következő sorokban, mivel a jegyzet a továbbiakban részletesen foglalkozik a kelet-európai civil társadalom történelmével, amelyhez fontos a következő elméleti áttekintés.

Szocializmus és a civil társadalom

A marxizmus ideológiai alapja a dialektikus materializmus, ahol az emberi, társadalmi viszonyokat a termelési- és tulajdonviszonyok határozzák meg. Karl Marx egy bizonyos fejlődési evolúciót állított fel, amely hat társadalmi-gazdasági formációból áll:

1. ábra: Karl Marx fejlődési evolúciója

„Életük társadalmi termelésében az emberek meghatározott, szükségszerű, akaratuktól független viszonyokba, termelési viszonyokba lépnek, melyek anyagi termelőerőik meghatározott fejlődési fokának felelnek meg. Az anyagi élet termelési módja határozza meg a társadalmi, politikai és szellemi életfolyamatot általában. Nem az emberek tudata az, amely létüket, hanem ellenkezőleg, társadalmi létük az, amely tudatukat meghatározza” (Marx és Engels 1983).

Karl Marx szerint a kapitalista társadalomban két, egymással szemben álló osztály van: a burzsoázia és a proletariátus. Marx társadalomról alkotott elméletei alapján a civil társadalom megegyezett a polgári társadalommal, amelyet teljesen a gazdasági élet határozott meg, és a kizsákmányolás önző érdekeket szolgáló eszközként működött. Ez a meglátás azzal magyarázható, hogy a burzsoázia saját kezében tartja az erőszakszervezeteket és a bürokratikus államot, mely a kizsákmányolás és a munkásosztály elnyomásának eszköze. Ebben a társadalomban csak a magánérdekek érvényesülhetnek, a közérdek csak az osztálytársadalom kialakulásáig volt képviselhető. Egy ilyen társadalomban az emberek folytonos versenyben vannak egymással, és elszigetelődnek:

„Az egyik földdarab szemben áll a másikkal, az egyik tőke a másikkal, az egyik munkaerő a másikkal. Más szavakkal: minthogy a magántulajdon mindegyiket elszigeteli saját nyers egyediségére és minthogy mindegyiknek mégis ugyanaz az érdeke, mint szomszédjának, ellenségesen áll szemben az egyik földbirtokos a másikkal, az egyik tőkés a másikkal, az egyik munkás a másikkal. Az egyenlő érdekeknek ebben az éppen egyenlőségük miatti ellenséges szembekerülésében beteljesedik az emberiség eddigi állapotának erkölcsstelensége; s ez a beteljesedés a konkurencia” (Engels 1859).

A marxista ideológiát és eszmerendszerét a XIX. század második felétől több politikai mozgalom és párt a saját programjába foglalta, majd a II. világháború után állami ideológia részeként is alkalmazták a Szovjetunió mintájára alakuló kelet-európai államok nemzeti kommunista pártjai. Fontos megjegyezni, hogy a marxi elméleteket hangoztató államok mégis diktatőrikus jelleget öltöttek, annak ellenére, hogy Marx az ideális társadalom elérése végett a szocialista átmeneti szakasz után, ahol a társadalmon belüli egyenlőtlenségek még nem szűntek meg, és az állam is még létezik, a kommunista, vegső szakaszban egy állam és osztály nélküli társadalmat képzelt el. „A kommunista pártok azonban hatalomra kerülésük után szinte minden elméleti tételt és állítást félretettek. Annak a hatalmi rendszernek, melyet a diktatőrikus szocialista társadalmak létrehoztak, a gyakorlatban nem sok köze volt az elméleti tételekhez,” jegyzi meg Bihari Mihály (1996).

Következtetésképpen, a fejezet további részeiben a „szocialista”, „kommunista”, „államszocialista” és más jelzőkkel ellátott pártok, rezsimek, államok vagy más hatalmi konstrukciók civil társadalma inkább a totalitárius rendszerekéhez hasonlítható. Ezekben a „szocialista” társadalmakban az állam és civil társadalom között a viszony ellenséges volt (Ost 1982). „A diktatúrák...csak a saját maguk által alapított és felügyelt csoportokat szeretik[, mert] ... az állami kiscsoportos szervezés egyértelműen felülről érkező parancsra alakul, legyen szó az úttörő mozgalomról, a KISZ-ről vagy a náci korszak különböző bundjairól. ... Az világos, hogy ebbe a kategóriába a volt szovjet szatellit államok Közép- és Kelet-Európában [is beletartoztak],” írja Feledy Botond (2018).

A harmadik korszak: a XX. századi civil társadalom

A XX. századi civil társadalom elemzése két periódust különböztet meg, a XX. század első felét, majd a koncepció újjáéledése utáni időszakot, az 1960-as, '70-es évektől. A század elején Antonio Gramsci (1891 – 1937) az osztályellentétek kibontakozását, osztályharcok okozta politikai küzdelmeket és társadalmi feszültségeket látva hazájában, Olaszországban eleinte szimpatizált a szocialista ideológiával (és kommunista pártot is alapított). Az első világháború okozta krízishelyzet, majd az Oroszországban lezajló 1917-es októberi bolsevik forradalom tükrében Gramsci csalódottan tudomásul vette, hogy Olaszországban a munkásforradalom nem valósulhat meg. Gramsci intellektuális és politikai érlelődése börtönévei alatt több mint 3000 oldalnyi politikai elemzéshez vezetett 1929 és 1935 között, amit halála után „Börtönlevelek” címmel publikáltak. Politikai írásaiban, elméleti gondolkodásaiban az akkori történelmi faktumokat értékeli, többek között a civil társadalom erejét, ami számára magyarázatot adott a forradalmi munkásmozgalom erősségére bizonyos országokban, ill. bukására más országokban.

„Keleten az állam volt minden, a polgári társadalom kezdetleges és cseppfolyós volt; nyugaton az állam és a polgári társadalom között helyes arány állt fenn, és amint az állam megrendült, rögtön megmutatkozott mögötte a polgári társadalom vaskos szerkezete. Az állam csak előretolt lövészárkok volt, s mögötte erődök és kazamaták vaskos láncolata húzódtott meg, ennek szilárdsága természetesen államunként változott, de éppen ezért volt szükség az egyes országok helyzetének alapos felderítésére” (Gramsci 1977).

Feladat: Gramsci idézete alapján, válaszoljon a következő kérdésekre:

- Hol és miért lehetséges a forradalom?
- Miben és miért különbözik a keleti és nyugati állam?
- Konkrét példákon keresztül, röviden mutassa be, milyen volt az orosz (keleti) állam és a nyugati állam!

Habár Gramsci a civil társadalmat a forradalmi harc eszözének tekintette, írásaiban egyértelműen visszatér Hegel értelmezéséhez, miszerint a civil társadalom államtól és gazdaságtól független. Gramsci tehát nem a marxista szűk, gazdasági definíciót alkalmazza a civil társadalomra, habár a marxista filozófia nagy hatással volt a gondolkodására, ahogyan Polányi Károlyéra (1886 – 1964) is. Marx hatására a magyar gazdaságtörténész és társadalompolitikus, Polányi, a világban jól ismert „A nagy átalakulás. Korunk gazdasági és politikai gyökerei” című könyv szerzője szintén a kapitalizmussal járó, piaci hatékonyságot előtérbe helyező polgári önzést hibáztatta a társadalom szétzilálásaért, a szolidaritás gyengüléséért és a civil társadalom gyengítéséért a XX. században.

"A munka elválasztása az élet egyéb tevékenységeitől és a piacnak való alárendelése nem jelentett mást, mint az organikus létezésforma megsemmisítését és egy másfajta, atomisztikus és individualisztikus szervezettel való helyettesítését. A rombolás e tervét szerződéses szabadság elvének alkalmazása szolgálta a legjobban. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a rokonság, a szomszédság, a szakma és a vallás nem szerződés típusú szervezeteit fel kell számolni, mivel ezek hűséget követeltek az egyéntől, és ezzel korlátozták szabadságát. Mindezt a be nem avatkozás egyik elvéként feltüntetni – ahogy a gazdasági liberálisok teszik – pusztán egy meggyökeresedett előítélet kifejeződése egy meghatározott típusú beavatkozás javára. Olyanéra, amely szétrombolja az egyének közti nem szerződésszerű kapcsolatokat, és megakadályozza a spontán újjáalakulásukat” (Polányi 2001: 214).

Feladat:

Válaszoljon a következő kérdésekre:

- Polányi fent említett idézete a mai civil társadalomra mennyire igaz?
- Egyetért-e a következő idézettel:

“A neoliberalizmus (az egyéni szabadság filozófiája) az állam és az ideológia szintjén bizonyosan nem kedvez a diktatúrának vagy a bonapartizmusnak (legalábbis a Nyugat fejlett tőkés országaiban). Azonban a piacok fegyelmező rendszere folyamatosan együtt jár az államnak a civil társadalom fölötti kontrollja teljesebbé válásával – az új információs technológiák alkalmazása, valamint a bűnözés, a terrorizmus, a politikai radikalizmus és a migráció ellen hozott törvények révén. Nagyjából összefoglalva: a klasszikus liberalizmus az «éjjeliőr-állam» pártján állt, a neoliberalizmusnak viszont erős államra van szüksége és annak kedvez. Az amerikaiak «új jobboldalnak» hívják ezt a rendszert, amely az erős állam felé orientálódó konzervativizmus és a gazdasági liberalizmus egyesítésén alapul” (Deppe 2017: 65).

Valóban a II. világháború kitöréséig a civil kezdeményezések nemcsak szerves részei voltak a társadalmi életnek, hanem elengedhetetlen funkciót töltöttek be abban. „A XIX. század utolsó és a XX. század első évtizedeiben sorra jöttek létre a munkások, kézművesek és a falusi lakosság egyesületei is...a társadalom mindennapi életének részévé vált” (Kuti 1998).

Esettanulmány: Ismerkedjen meg a XX. század magyarországi szegénygondozással az Esettanulmányok részben, és az alapján értékelje a civil társadalom fontosságát ebben a korban!

Nagy hatással voltak a XX. század erőszakos megnyilvánulásai, ideológiái (főleg a második világháború eseményei, az azt követő politikai ideológiák) a civil társadalom fejlődésére, célkitűzéseire. Fontos megjegyezni, hogy a civil társadalom fogalma szinte használaton kívül volt a XX. század nagyobb részében, amíg újra fel nem bukkant az 1960-as, 70-es években, a kelet-európai diktatórikus rendszerekhez képest egy alternatív társadalmi berendezkedés narratíváját megfogalmazva és képviselve. Ezzel nemcsak a civilségi igény éledt újra, de a civil társadalom mozgástere is tágulni kezdett. Ezt a korszakot, azaz a kelet-európai és magyar civil társadalom alakulását a XX. század második felétől, részletesen vizsgálja a III. fejezet, így itt csak egy rövid áttekintésre van lehetőség a fogalom fejlődésére fókuszálva.

„A civil társadalom koncepciója a hetvenes években Lengyelországban éledt újra” írja Tóth András (1994) elemzésében, amikor „a civil társadalom programja egyben az önkormányzatok programja is volt: a hatalom megragadása helyett a polgári jogokért, a szabad egyesülésért és az alternatív nyilvánosságért folytatott harc”. Ennek a kornak a legnagyobb politikai gondolkodói

hasznalóképpen vélekedtek a civil társadalom szerepéről: Vaclav Havel (1936 – 2011), Csehszlovákia, majd a Cseh köztársaság elnöke, „az emberi jogok egyetemességeként fogja fel a civil társadalmat”, Jeffrey Alexander (1947-), világhírű amerikai szociológus, „szolidaritás-szféraként” jellemzi a civil társadalmat, „amelyben fokozatosan megfogalmazódik és kikényszerítődik egy univerzalizáló közösség”, Ralf Dahrendorf szerint pedig a civil társadalom „az a médium, amin keresztül ez a szabadság közvetítődik, megerősödik és szétterjed” (Miszlivetz 2005: 30-31).

Összességében tehát elmondható, hogy ebben a korszakban a civil társadalom fogalma nemcsak függetlenedik az államtól, de a koncepció újjáéledésével az 1970-es évektől elválaszthatatlan része lesz nemcsak a demokráciának, de a az „élhető”, „jó” társadalomnak is:

„Ha a társadalmi identitást és érdeket hordozó különféle egységek függetlenek maradnak az államtól (esetleg még a pártoktól is), akkor nemcsak az uralmon levők önkényeskedéseit tarthatják kordában, de hozzájárulhatnak ahhoz is, hogy jobb polgárok nevelődjenek ki. Olyanok, akik jobban ismerik mások törekvéseit, magabiztosabbak cselekedeteikben, és több polgári öntudat és nagyobb hajlandóság van bennük a közjóért való áldozatvállalásra” (Schmitter és Karl 1991).

Megfogalmazódik tehát a civil társadalomnak egy olyan jelentősége, ami a mai modern civil társadalom egyik legkiemelkedőbb feladati közé is tartozik: a civil társadalom mint a demokrácia védelmezője, létfontosságú eleme és alapja, illetve a demokrácia garanciája is egyben.

Ezzel együtt A XX. századi kortárs gondolkodók megfogalmazásában a „jó”, illetve „nyitott” társadalom megteremtése így egyértelműen ellenszert jelentene a totalitárius, autoriter ideológiákkal szemben (Bocz 2009). Ezt a társadalmat többféleképpen definiálta más-más számottevő gondolkodó (Miszlivetz 2005 és Petrov 2012 alapján):

2. táblázat: Társadalom definíciói

Név	Mű	Definíció
Graham Wallace	Nagy társadalom (1914)	„Nagy társadalmon” a modern munkamegosztáson alapuló interdependens világtársadalmat értette. Ez a munkamegosztás azonban nem volt elidegenítő, a benne résztvevők megőrizték egymás kölcsönös tiszteletét és képességüket a boldogságra.
Walter Lippman	Jó társadalom (1938)	A liberalizmust meg kell szabadítani a laissez faire-gondolkodástól. Ez annyit jelent, hogy nemcsak az önkényt kell kiküszöbölni a társadalomból, hanem a szerzett jogokat és a piac monopóliumok általi torzításait is.
Karl Popper	A nyílt társadalom és ellenségei (1945)	Popper felfogásában a nyitott társadalom az a közösség, ahol a politikai változásokat, reformokat kis lépésekben hajtják végre, az esetlegesen felmerülő problémákhoz rugalmasan tudnak hozzáállni, és ahol az egyén, bár keretek között, de érvényt tud szerezni saját érdekeinek.
Ralf Dahrendorf	After 1989: Morals, Revolution and Civil Society (1997)	„A nyílt társadalom a maga rendezetlenségével, antagonizmusaival, kényelmetlenségével, de mindenképp felett alkotmányos nyitottságával és örökre befejezetlen jellegével – a jó társadalom...Az embereknek kötődésre és

választási lehetőségekre van szükségük ahhoz, hogy életlehetőségeiket a maguk teljességében élvezhessék. És ezek a kötődések az autonóm társulások variációit igénylik, amit civil társadalomnak nevezünk.” (Dahrendorf 1997: 42).

Forrás: Miszlivetz 2005 és Petrov 2012.

Összefoglalás

Elmondható tehát, hogy a civil társadalom fogalmában egybeolvadt a politikai és a civil tevékenységek sokasága. A XVIII. században az államtól és ezzel együtt a politikától való elkülönülés jellemezte az alapokat. A skót felvilágosodás gondolkodói, mint például Adam Smith, a civil társadalom államtól való leválását tartották fontosnak, főleg gazdasági okokból, ugyanis a polgári társadalom jogi függetlensége gazdasági függetlenséget is eredményezett (a haszontermelés pedig az egyének függetlenségén alapul).

Idővel, a polgárság kialakulásával a civil (vagy polgári) társadalom levált az államról, majd az urbanizáció és a piacigazdaság fejlődésének következményeképpen új társadalmi feszültségek jelentek meg a XIX. században. Felmerült az állam beleszólási lehetősége a gazdaságba, illetve a polgárság gazdasági tevékenységébe. Erről különböző gondolkodók másképp vélekedtek, és ezzel a civil társadalom szerepét, feladatait is másképp látták. A marxista felfogás szerint a civil társadalom azonos a burzsoázia kizsákmányoló eszközeivel, míg Gramsci határozottan elkülönítette a civil társadalmat a kapitalista osztálytól. A civil társadalom a XX. században szinte használaton kívülre került, majd az 1970 – 80-as években bukkant elő ismét.

A civil társadalom fogalomtörténete tehát szorosan összefügg a világtörténelem fontosabb gazdasági, politikai és eszméletörténeti korszakaival. A történelem során, ahogy nőtt, konszolidálódott az állam, úgy kellett a társadalomnak is változnia:

„Gyökeresen változik a helyzet, amikor az állam lesz a szociális ellátórendszerek fő vagy kizárólagos letéteményese. A szociálpolitika térnyerése, a jóléti állam egyik legkomolyabb funkciója lassanként elsorvasztja a társadalom «természetes» önvédelmi reflexeit, hogy végül likvidálja a társadalmi filantrópia szervezeti formáit is. A folyamat logikus következményeként az állampolgári tudatból idővel kivész az embertársaink szociális elesettségére iránti szánalom pusztá érzése is” (Gyáni 2010: 491).

A következő összefoglaló táblázat rövid áttekintést ad a civil társadalom fejlődésének egyes szakaszairól Márkus Edina (2016) írása alapján. A teljesség igénye nélkül, a táblázat a kor fontosabb gondolkodóinak a civil társadalomról alkotott definíciót foglalja össze Gramsci munkásságáig. A következő fejezet részletesen tárgyalja a civil társadalom kelet-európai történelmét a II. világháborútól napjainkig.

3. táblázat: A civil társadalom fejlődésének szakaszai

Korszak	Gondolkodók és megfogalmazások
XVIII. századig	<i>Societas civilis</i> : politikai társadalom, ahol az aktív állampolgárok alakítják az intézményrendszert és a politikát.

XIX. század

A kifejezés újra hangsúlyossá válik a XVII-XVIII. századi nemzetállam alapjairól szóló elmélkedésekben. A civil társadalmat a természeti állammal állították szembe (Hobbes, Locke).

A skót felvilágosodás gondolkodói a civil társadalmat önszabályozó rendszerként értelmezik, és benne látják az egyéni szabadságjogok alapját.

Hegel a fogalom fejlődése szempontjából fontos felvetése a civil társadalom államtól való elválasztása.

A civil társadalom független az államtól, de szimbiózisban él vele (Hegel).

Marx leszűkíti a civil társadalom fogalmát a gazdasági életre, ahol mindenki a saját érdekeit tartja szem előtt, elidegenedik környezetétől.

Tocqueville a demokrácia alapjának tekinti a civil társadalmat, számára a civil életben aktívan működő szövetségek felelnek meg tartalmilag a fogalomnak, Tocqueville az aktív szövetségeket a szabadság és az egyenlőség előfeltételeinek tekinti.

XX. század

Gramsci értelmezésében visszatér Hegelhez, aki szerint a civil társadalom nemcsak gazdasági, hanem mindenféle társadalmi érintkezés, és egy lépéssel továbbmegy, elválasztja a civil társadalom fogalmát a gazdasági kapcsolatokról. Számára a civil társadalom kulturális intézményekből áll, elsősorban az egyházból, de iskolákból, szövetségekből, szakszervezetekből és egyéb kulturális intézményekből. Gramsci azonban a civil társadalmat, mint a társadalmi érintkezés nem állami és nem gazdasági színterét átmenetinek, a forradalmi harc eszközének tekintette.

Forrás: Márkus (2016)

Feladat: A következő szöveget és névjegyzet tartalmazza mindazokat a fontosabb fogalmakat, kifejezéseket, illetve gondolkodókat, amelyek ebben a fejezetben előfordultak. Írjon rövid magyarázatot mindegyik kifejezéshez és személyhez a jegyzet anyagára támaszkodva, illetve külön kutatómunkával kiegészítve!

Fogalom	Magyarázat
Természetjog	
Szerződéselmélet	
Céhek	

Polgári társadalom	
Állampolgár	
Citoyen	
Társadalmi hierarchia	
Szolidaritás	
Szocializmus	

Név	Munkássága, filozófiája
Grotius	
Adam Smith	
John Locke	
Alexis de Tocqueville	
Friedrick Hegel	
Jürgen Habermas	
Karl Marx	
Friedrich Engels	
Vaclav Havel	
Jeffrey Alexander	
Polányi Károly	
Antonio Gramsci	

Vitakérdések és ismétlő kérdések a fejezethez:

- Milyen volt a társadalom és az állam a felvilágosodás előtt és után? Ez hogyan befolyásolta a civil társadalom fejlődését?
- Mit mondanak el a társadalom és állam közti viszonyról a közművelődési szféra változó megnevezései az utóbbi századokban: közművelődés, népművelés, szabadoktatás, iskolán kívüli népművelés, szabadművelődés, népművelés, közművelődés, közösségi művelődés?
- Egyetért-e a vallás felsorolt hatásaival a civil társadalomra, van-e személyes tapasztalata?

Bibliográfia

Alexander, J. C. (szerk.). (1998). *Real Civil Society*. London: Sage.

Anheier, H, Glasius, M. és Kaldor, M. (2001). *Global Civil Society*. Oxford: Oxford University Press.

Barta A. (2009). Tocqueville az amerikai közigazgatásról. *Miskolci Jogi Szemle* 4(1): 113-135. o.

Bocz J. (2009). *A nonprofit szektor strukturális átalakulása Magyarországon A magyar nonprofit szektor az 1990-es évek elejétől a 2000-es évek közepéig*. Budapest Corvisnu Egyetem. Budapest: Szociológiai Doktori Iskola.

Boyd, R. (2013). Adam Smith on Civility and Civil Society. In C. J. Berry, M. P. Paganelli, & C. Smith, *The Oxford Handbook of Adam Smith*. Oxford: Oxford University Press.

Deppe F. (2017). Autoriter kapitalizmus Kelet-Európában. *Eszmélet*, 113, 60-71. o.

Domaniczky E. (2008). „A jogállam és a civil szektor, különös tekintettel a helyi önkormányzatokra”. Doktori értekezés. Pécs: PTE ÁJK.

<https://ajk.pte.hu/sites/ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/domaniczky-endre/domaniczky-endre-vedes-ertekezes.pdf>

Engels, F. (1844). *A nemzetgazdaságtan bírálatának vázlat*. MEM 1. Köt.

Európa Tanács. (dátum nélk.). *T-Kit az európai polgári szerepekről*. A polgár visszatér. A polgári szerepek fogalmának értelmezései napjainkban: https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47261371/t-kit7_hungarian_ch2.pdf/0394bea5-e5f7-4338-aec8-7c381f8b5d8c

Feledy B. (2018). *Civil társadalom és polgári részvétel a totalitárius rendszerekben*. Tempus Közalapítvány: <https://tka.hu/palyazatok/10618/civil-tarsadalom-es-polgari-reszvetel-a-totalitarius-rendszerekben>

Forbrig, J. (2004). *Civil Society: Theory and Practice in East-Central Europe*. Dissertation, European University Institute, Department of Political Science, Florence.

Fricz T. (2019). A civil társadalom kialakulása Nyugat- és Közép-Európában, illetve Magyarországon. *Polgári Szemle*, 15(1-3), 284–297. o.

Fukuyama, F. (2007). *Bizalom. A társadalmi erények és a jólét megteremtése*. Budapest: Európa Könyvkiadó.

Gabriel K. (2009). Vallás és politika fundamentalizmus és civil társadalom között. *Mérleg*(1-2), <http://www.merleg-digest.eu/vallas-es-politika/>.

- Gramsci, A. (1977). Az új fejedelem. In G. Bence, *Magyar GROTIUS – Közlemények* (ford.: Betlen János). Budapest: Helikon.
- Gyáni G. (2010). Individualizálódás és civil társadalom. *Történelmi Szemle*, LII (4), 485–495.
- Heller Á. (1996). A civilizáció globális válsága. *Beszélő* 2(1).
- Keane, J. (2009). Civil Society, Definitions and Approaches. In H. K. Anheier, & S. Toepler, *International Encyclopedia of Civil Society*. New York: Springer.**
- Kleisz T. és Dóri É. (2018). A közösségfejlesztés alapjai a közművelődésben. *Tudástárs a közösségi művelődésben*, <https://nmi.hu/wp-content/uploads/2019/02/Tudástár-II.-A-közösségfejlesztés-alapjai-a-közművelődésben.pdf>.
- Klement J. (2009). A 19. század végi gazdasági elit és a "nemzet". *Kötőerők*, 163-184. o.
- Kondorosi F. (1997). Civil társadalom Magyarországon. Doktori értekezés. PTE Egyetemi könyvtár. <https://core.ac.uk/download/pdf/344666871.pdf>
- Kövér Gy. és Gyáni G. (2006). *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Kumar K. (1992). Civil társadalom, egy fogalom újrafelfedezése. *Mozgó Világ*, 7, 4–16.
- Kuti, É. (1998). Hívjuk talán nonprofitnak. *Nonprofit Kutatások* 7.**
- Locke, J. (1986). *Értekezés a polgári kormányzatról*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Márkus E. (2016). Amikor a harmadik az első. A civil szektor többféle nézőpontból. Debrecen Csokonai Kiadó.**
- Martin, J. (1998). *Gramsci's Political Analysis: A Critical Introduction*. New York: St.Martin's Press.
- Marx, K. és Engels, F. (1888). "A Kommunista Párt kiáltványa". Elérhető: <https://www.marxists.org/magyar/archive/marx/1848/communist-manifesto/ch01.htm>
- Marx, K., és Engels, F. (1983). *Marx és Engels válogatott művei*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.
- Miszlivetz F. (2005). *Új szuverén születik: Az európai konstrukció*. Savaria University Press. http://www.kx.hu/kepek/ises/anyagok/Miszlivetz_Az.pdf
- Nárai M. (2004). A civil szervezetek szerepe és jelentőségük az egyének, közösségek, illetve a társadalom számára. *Educatio*, 616–634. o.**
- Ost, D. (1982). *Solidarity and the Politics of Anti-Politics. Opposition and Reform in Poland since 1968*. Philadelphia: Temple University Press.
- Paczolay P. (1997). A legfőbb hatalom eredete. Újkori államelméletek. *Rubicon* 8. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1997_8/
- Pankovits J. (2019). Gramsci és kora, Gramsci és a korunk. <https://yearbook2.hu/Pank.pdf>
- Perpék É. (2017). Önkéntesség közel s távol: hazai és nemzetközi helyzetkép. *Háztartási munka, fizetetlen munka, láthatatlan munka*, 108-121. o.
- Petrov B. (2012). A popperi módszertan megjelenése a politikában. *Metszetek*(2-3), http://metszetek.unideb.hu/files/201202_10_PetrovBoglarka.pdf.
- Polányi K. (2001). *A nagy átalakulás - Korunk gazdasági és politikai gyökere*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Tóth A. (1994). *Civil társadalom és szakszervezetek*. Magyar Szociológiai Társaság: <https://szociologia.hu/dynamic/9503toth.htm>
- Zeller Gy. (2009). *Létezik-e a Smith probléma, avagy mennyire egységesek Adam Smith nézetei?* Közgazdasági- és Regionális Tudományok Intézete, Közgazdaságtudományi Kar. Pécs: Pécsi Tudományegyetem.

Zsinka L. (2010. április 23.) „Modernitás, globalizáció és a katolikus társadalmi tanítás fejlődése”. Az írás „Modernitás, globalizáció és a katolikus társadalmi tanítás fejlődése” című konferencia-előadása alapján készült. Az előadás elhangzott az alábbi konferencián: Globalizáció, modernitás és civilizáció(k) találkozása a XXI. században. Budapest: BCE.
<https://core.ac.uk/download/pdf/12355632.pdf>

II. Fejezet: Fogalmak, definíciók

Fogalmak tisztázása

A *civil társadalom* kifejezéssel az elmúlt évtizedekben egyre gyakrabban találkozunk. A fogalom már a '80-as években a nemzetközi kutatások homlokterében áll, a civil társadalommal foglalkozó szakirodalom pedig azóta csak gyarapodott. Joerg Forbrig (2004) szerint a fogalom "rendkívüli reneszánszát" éli az elmúlt évtizedben. Ennek ellenére (vagy éppen emiatt) a civil társadalom, mint fogalom pontos meghatározása nehézkes és a következetlen, olykor egymásnak ellentmondó, fogalmi és terminológiahasználat megnehezíti egy koherens definíció megfogalmazását.

Számos kísérlet történt már a civil társadalom definiálására. A mai civil társadalmi diskurzus gyakran államon kívüli társadalmi struktúrákra szűkíti a civil társadalom jelentését, illetve olyan szférának tartja, ami a nem-kormányzati, azaz civil szervezetek és egyesületek szférája. A civil társadalom meghatározásának, elméleteinek sokszínűsége, illetve elméleti megközelítések sokasága miatt rendszerezési javaslatként két csoportosítást emelnék ki, amelyek segítenek eligazodni az elméletek között. Egyrészt ismertetem John Keane három nézőpontú kategorizációját, majd Victor Pérez-Díaz a civil társadalom fogalmát érintő értelmezési lehetőségeit mutatom be.

John Keane a civil társadalom egyik leghíresebb szakértője Európában, a civil társadalom fogalmának meghatározásánál az ő munkáját tekintem most kiindulópontnak. Keane munkáiban (2004, 2010) összegzi, hogy milyen szempontok szerint vizsgálható a civil társadalom:

- *Empirikus-analitikus* nézőpontból, amely a civil társadalom eredetével, elméletbe foglalásával, kategorizálásával, fejlődési szakaszai bemutatásával foglalkozik. Itt tehát értelmezési keretként jelenik meg a fogalom.
- *Pragmatikus* nézőpontból, amely a civil társadalmat, mint politikai stratégiát, illetve „irányelv[ként] és akcióterv[ként], a jó társadalmi berendezkedés eszközeként” jeleníti meg (Bodó 2016).
- *Normatív* nézőpontból, amely a civil társadalom demokratizálódási folyamatokban játszott fontos szerepével foglalkozik. Ebből az aspektusból a demokrácia szükséges feltételeként jelenik meg a civil társadalom, illetve „jó élet perspektívájának megjelölésére szolgál” (Seligman 1992).

Vitakérdés: Michael Edwards (2010) például normatív módon definiálja a civil társadalmat, miszerint a civil társadalom „a) jó társadalom, azaz egyfajta elérendő cél, utópia; b) az állandó önszerveződés terepe, azaz egyesületi élet; nem utolsósorban pedig c) a közszféra” (idézi Miszlivetz 2012). Ugyanakkor vitatható, hogy mit jelent pontosan a „jó társadalom”. Írják körül és jellemezzék, hogy milyen lehet egy „jó társadalom”!

Jelen jegyzet mindegyik szemszögből igyekszik megvizsgálni a civil társadalom témakörét, azonban a jegyzet terjedelmi korlátait és hatókörét szem előtt tartva nem léphet fel a teljesség igényével, így áttekintés erejéig lehetséges a felsorolt nézőpontok bemutatása. A második fejezet empirikus-analitikus nézőpontból vizsgálva mutatja be röviden a civil társadalom eredetét, hangsúlyozva, hogy „a civil társadalom fogalma korszakonként mást és mást jelentett: más értelmű volt a kialakuló polgári társadalomban, más a már működő demokráciákban és más a totalitárius társadalomban” (Nagy, Nizák és Vercseg 2014: 13). A jegyzet további fejezetei pragmatikus aspektusból hangsúlyozzák az állam és a civil társadalom megkülönböztetésének fontosságát, illetve normatív nézőpontból vizsgálják a civil társadalom demokráciában játszott szerepét.

Keane munkáján kívül a civil társadalom fogalmának tisztázása végett meg kell említeni Victor Pérez-Díaz (1993, 1998) munkáit is. A szerző a civil társadalomhoz kapcsolt elméleteket rendszerezése kapcsán két végpontot különböztet meg: *minimalista* és *generalista* kategóriákat. A generalisták „eszmék, intézmények segítségével jellemzik a civil társadalmat. Ilyen jellemzők például: a törvény uralma, korlátozott és elszámoltatható közhatalom, gazdasági piacok, társadalmi pluralizmus és nyilvánosság”, míg a leszűkített, minimalista elméletek a civil társadalmat „önálló szektorként írják le ..., amely elkülönül mind a gazdasági, mind az állami szférától. Nézetük szerint a civil társadalmat ... a társadalmi mozgalmak és a nyilvánosság alkotja. A civil társadalmat a következő szociológiai tartalom jellemzi: pluralitás, nyilvánosság, privát szféra, törvényesség” (Vigh 2012: 359).

Jelen jegyzet kiindulópontnak a minimalista elméleteket tekinti, a generalisták megközelítésével nem foglalkozik. A továbbiakban Arató András szintén minimalista definícióját fogom használni, azaz:

„A civil társadalom a gazdaság és az állam közötti társadalmi interakció szférájaként értelmezendő; ez a szféra mindenek előtt a nyilvánosságból és a különböző társulásokból tevődik össze. A modern civil társadalmat az állampolgári kezdeményezés és az önmozgósítás változatos formái hozzák létre és a társadalmi differenciálódást stabilizáló jogrendszer, mindenekelőtt az alanyi jogok intézményesítik” (Arató 1992: 55).

Ebből a meghatározásból következik, hogy jellemezni kell a civil társadalom elkülönülését az állami szektortól, illetve a civil társadalom összetevőit és a jogállam fontosságát. (Itt megjegyzem, hogy a jegyzet kevésbé fókuszál a civil szektor gazdasági szektortól való elkülönülésével.) Elsőként meg kell említeni Hankiss Elemér munkásságát, aki a hazai tudományban utat nyitott a civil társadalom fogalmához (Kondorosi 1997: 56). Hankiss nevéhez fűződik a „második társadalom” kifejezés, amely a hatalomtól független, a társadalom autonóm tevékenységeit foglalja magába. A civil társadalom függetlensége, autonómiája mára már alapértelmezett eleme a civil szférának: „A civil társadalom jogi-alkotmányos függetlensége az államtól – mely nélkül nem is létezne – mára már megvalósult, a modern demokráciákban evidenciának számít” (Fricz 2019).

Több kutató, társadalomtudós is hangsúlyozta az elkülönülés fontosságát, mely szerint a civil társadalom „nem azonos az állammal és nem egyenlő a piaci szférával, bár mindkettőhöz közvetlenül és szervesen kapcsolódik” (Vigh 2012: 367). Továbbá, ebben a jegyzetben hangsúlyos az a megállapítás is, hogy „a civil társadalom nem önmagában létezik: léte az államhoz való viszonyban értelmezhető. Civil társadalom és állam szimbiózisban áll egymással: nincs állam – azaz demokratikus állam – független civil társadalom nélkül, s nincs független

civil társadalom állam nélkül” (Fricz 2019). Így a további fejezetekben a civil társadalom állammal való viszonyának alakulása a vizsgálat egyik fontos tárgya.

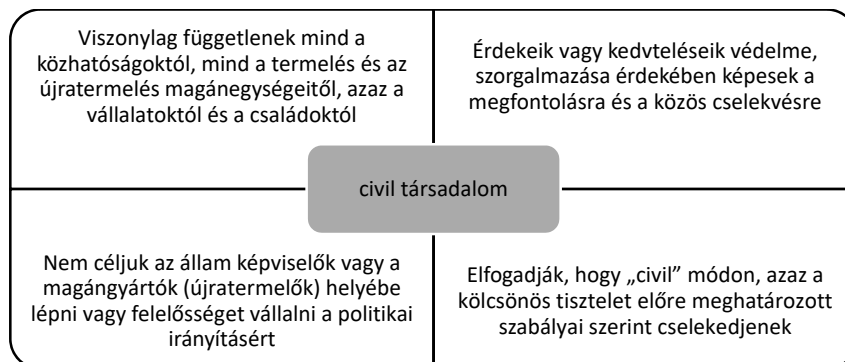

Vitakérdés: Noha konszenzus van azzal a megállapítással kapcsolatban, mely szerint demokratikus körülmények között, a civil társadalom jól elkülöníthető a politikai és gazdasági szféráktól, azaz a hatalomtól, mégis többen cáfolják. Adrian Little (2002) szerint például naív azt feltételezni, hogy a civil társadalom – vagy bármely más szféra – elszigetelhető az állami és gazdasági befolyástól. Az állam bizonyos kereteket határoz meg a civil szféra működésének, illetve gazdasági érdekek vagy anyagi függőség miatt is nehéz teljesen elhatárolni a civil szférát. Melyik állásponttal ért egyet és miért?

A civil társadalom elkülönítése szempontjából, illetve állammal való szimbiotikus kapcsolatának megértéséhez fontos továbbá a civil szféra összetevőit és feltételeit megvizsgálni. A civil társadalom összetevőit illetően, Arató Krisztina és Mikecz Dániel szerzőpáros, szintén Arató András definíciójából kiindulva a civil társadalmat formális és nem formális elemekre bontja: „a civil társadalom egyrészt magában foglalja a szervezett érdekek formális szereplőit (nonprofit szervezeteket, helyi közösségi szervezeteket, jótékonyági, önkéntes szervezeteket stb.), ugyanakkor ide tartozik a civil társadalom formálisan nem szervezett, hanem kollektív társadalmi akciókban és mozgalmakban megnyilvánuló eleme is” (2016: 308). A civil szervezetek léte nem más, mint a civil társadalom ismétlődő tevékenységeinek intézményesülése. A civil társadalom tehát egy olyan „alulról építkező társadalom, amelyben a különböző csoportok megtalálják önkifejeződési módjukat és az egyéb csoportokkal való együttélés mikéntjét” (Bodó 2018).

Itt felmerül a kérdés, hogy milyen feltételeknek kell megfelelnie ezeknek a formális vagy informális csoportoknak, hogy a civil társadalom részének tekintsük azokat? Erre a kérdésre Philippe Schmitter (1997) kutatásai alapján válaszolok, aki a civil társadalmat “olyan önszerveződő közbenső csoportok sokaságaként vagy rendszereként” határozta meg, amely a következő feltételeknek felel meg:

2. ábra: A civil társadalom részei

Ezeket a kritériumokat használta például az a Bíró Endre által írott, 2001-2002 között készült, majd 2002-ben megjelent átfogó magyarországi kutatás a hazai civil társadalomról, amely a „Nonprofit szektor analízis: civil szervezetek jogi környezete Magyarországon” címet viseli. Ebben az analízisben a szerző a következőképpen adaptálta a fenti feltételeket, azaz a civil társadalmat jellemző kritériumokat Magyarországra nézve:

- a civil társadalmat alkotó szervezetek, személyegyesülések speciális szabály mentén jönnek létre, és létrejöttük, működésük tekintetében a többi intézményrendszerrel jól elkülöníthetőek;
- az állam és a magánszféra között helyezkedik el, azokkal nem azonosítható, de az együttműködés közöttük egyértelműen megállapítható;
- létezésének elvi alapjait az állampolgári jogok érvényesítése jelenti;
- rendeltetése az általa képviselt személyek érdekeinek bemutatása az állammal szemben (Kaprinay 2015: 97)

Tehát a civil társadalom egy tágabb fogalom, amelynek ugyanúgy részét képezik a bejegyzett nonprofit szektorban résztvevő szervezetek, mint az informális, illetve nem intézményesült civil kezdeményezések, csoportok öntevékeny szervezetek stb. Itt fontos megjegyezni, hogy bár a közbeszédben és szakirodalomban is gyakran szinonimaként használják a *civil társadalom* és a *nonprofit szektor*, illetve a *civil szervezetek* kifejezéseket, ezek a kategóriák nem azonosak, ahogy erre Robert Jenkins (1997) is felhívta a figyelmünket. A gyakran előforduló kategóriáknak tisztázása érdekében az alábbi táblázat rövid fogalmi magyarázatot tartalmaz. Mivel a fogalmak más-más nemzeti kontextusban, szakirodalomban és korban más értelemmel bírhatnak, így a legrelevánsabb definíciót, annak szerzőjét vagy forrását megjelölve ad hivatkozási pontot a táblázat a további fejezetek megértéséhez. A jelen jegyzet elsősorban a fent definiált civil társadalom fogalmára fókuszál, mégis fontos röviden tisztázni a civil szervezetek, nonprofit szektor, NGO fogalmakat is.

4. táblázat: Fogalmak

FOGALOM	MEGHATÁROZÁS	FORRÁS
CIVIL SZERVEZET	Az EU úgy tekinti, hogy a civil társadalmi szervezetek fogalma minden olyan nem állami, nonprofit szervezetet magába foglal, amelyek pártsemlegesek és erőszakmentesek, és amelyeken keretében az emberek közös célok és ideálok megvalósítása érdekében szerveződnek, függetlenül attól, hogy ezek politikai, kulturális vagy gazdasági jellegűek-e.	Európai Unió ⁵
	a) a civil társaság, b) a Magyarországon nyilvántartásba vett egyesület – a párt, a szakszervezet és a kölcsönös biztosító egyesület kivételével -, c) – a közalapítvány és a pártalapítvány kivételével – az alapítvány;	Magyar Civil Törvény ⁶

⁵ Forrás: Európai Unió Tanácsa (2012), „A Tanács következtetései: A demokrácia és a fenntartható fejlődés gyökerei: Európa együttműködése a civil társadalommal a külkapcsolatokban” <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14535-2012-INIT/hu/pdf>

⁶ Forrás: Jogtár, “2011. évi CLXXV. Törvény az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról” <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100175.tv>

HARMADIK SZEKTOR	A harmadik szektort előszeretettel használják az amerikai szakirodalomban, mert így különböztetik meg a gazdaság másik két szférájától, az állami (vagy kormányzati) és az üzleti szférától.	Európa Társaság ⁷
NGO	Az NGO megjelölés a legszélesebb értelmű, mert minden nem-állami szervezet beleértendő, így az érdekvédelmi képviselők is (azaz szakszervezetek, munkaadói képviselők, szakmai kamarák is).	Európa Társaság
NONPROFIT	A nonprofit megjelölés csupán egy jellemzőjét ragadja ki a civil szerveződéseknek, nevezetesen a profit szétosztás tilalmát. Az Európai Bizottság a civil szerveződések „voluntary organizations and associations” néven említi, azaz önkéntes szervezeteket és egyesületeket ért alatta. Terjedőben lévő magyar elnevezése a „közcélu”.	Európa Társaság

Meg kell jegyezni azt is, hogy a civil társadalom autonómiájához elengedhetetlen feltétel az egyéni szabadság, vagyis a szabad állampolgár jogainak a biztosítása, és ezzel együtt a jogállamiság és magánszféra megléte. Ennek fontosságát Fricz Tamás a következőkkel magyarázta:

„A polgár szabadságát az egyéni és állampolgári jogok garantálják. A polgár – az állampolgár – azonban nem pusztán egyén, individuum, hanem egy nemzet és egy társadalom tagja is. Különböző közösségekben vesz részt, melyek együttesen alkotják a civil – vagy polgári – társadalmat. A polgár tehát nem magányos Robinson, aki pusztán az egyéni jogai és kötelességei alapján cselekszik, hanem egyben közösségi lény is, s utóbbi esetében a civil társadalom része” (Fricz 2019: 285).

Összességében elmondható, hogy a civil társadalom megfogalmazása eltérő lehet különböző tudományágak irodalmában, illetve nemzeti kontextustól függően is változhat. Ahogy Ágh Attila fogalmazott, a civil társadalom „nehezen definiálható terület, mert a természete szerint nincsenek éles kontúrai, és folytonos változásban van” (Ágh 2016: 11). Konszenzus abban alakult ki, hogy általában a civil társadalom alatt az államtól elkülönülő, autonóm, önszerveződő és önkéntes csoportokat értjük, melyek túlnyomóan a közjó érdekében végzett tevékenységet végeznek. Megállapítható tehát, hogy a civil társadalom definiálásánál alapvető kritériumként megjelenik a civil társadalom autonómiája és bizonyos (köz)érdekek képviselője. Ezen kívül ebben a fejezetben feltérképeztem, melyek a civil társadalom összetevői és azoknak milyen feltételeknek kell megfelelniük, illetve kiemeltem, hogy az egyéni szabadságok biztosítása az egyik alapja a civil társadalom létezésének.

⁷ Forrás: Geszti 2003.

Vitakérdés: Meghatározásbeli, értelmezésbeli különbségek továbbra is felmerülhetnek a következő kérdések mentén:

- Gazdasági szervezetek beletartoznak-e a civil társadalom fogalmába?
- Mi a nyilvánosság szerepe a civil társadalom fogalmának a meghatározásában?
- Elválasztható-e analitikusan a civil társadalom a politikai, gazdasági vagy vallási élettől, és ha igen, milyen mértékben?

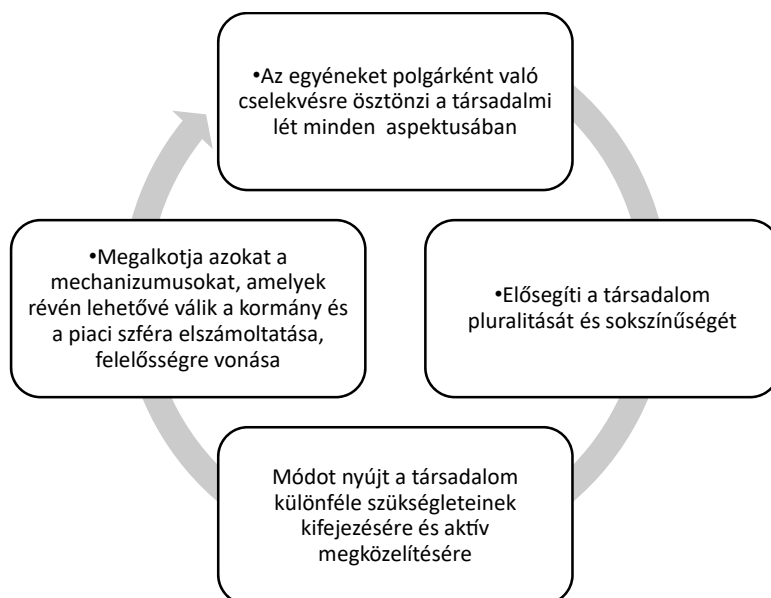
Vitassák meg egyénileg vagy csoportban a fenti kérdésekre a lehetséges válaszokat!

Civil társadalom szerepe és funkciói

Ernest Gellner „A szabadság feltételei. A civil társadalom vetélytársai” című, klasszikusnak tekinthető 1994-es könyvében a civil társadalom központi szerepét elemezte a liberális demokráciák szabadságfogalmának kialakulásában. Többek között a civil társadalom szerepe Gellner szerint abban rejlik, hogy segít a társadalmi normák tudatosításában. A civil társadalom ugyanakkor fontos eleme a társadalmi és kulturális életnek is, illetve fontos része a demokrácia és a pluralizmus kifejeződésének, amit a következő alfejezetben fejtek ki részletesen.

Gellner amellet érvel, hogy a civil társadalom megteremti annak a lehetőségeit, hogy a polgárok autonóm céljaikat követve, közösséggé szerveződjenek és öntevékenyen szolgálják a közösség érdekeit. A civil csoportok, kezdeményezések funkciói abban rejlenek, hogy nagyban hozzájárulnak a társadalmi problémák azonosításához, majd azok rendezéséhez is. Szerepvállalásunk révén pedig lehetőség van arra, hogy közös érdekek és értékek érvényesüljenek. A civil társadalom funkciót tekintve, a következő ábra nyújt összefoglalást:

3. ábra: A civil társadalom funkciói

Forrás: Siegel és Yancey 1993; idézi Geszti 2003.

Esettanulmány: Olvassa el a génmódosítás ellen fellépő civil szervezetek munkájáról szóló szöveget az Esettanulmányok részben és válaszoljon a kérdésekre!

A civil társadalom további fontos funkciója a civil tudatosság elősegítése, ugyanis a civil társadalom elősegíti a közösségi gondolkodás, azaz a civil tudatosság terjedését is. De mi motiválja az egyéneket arra, hogy közösségi szerepet vállaljanak, mi ösztönzi az egyéneket, hogy közösségi hálózatokat építsenek, ezzel erősítve a civil társadalmat? Mi a civil tudatosság vagy társadalmi részvétel mértéke? Mielőtt ezekre a kérdésekre keresünk választ, definiálnunk kell a civil tudatosság fogalmát. A civil tudatosság nem más, mint a felelősségtudatos, empátikus, öntudatos állampolgári viselkedés, amely serkenti a társadalmi cselekvőképességet és elősegíti az önkéntességre való hajlamot (Nárai 2004). Mi erősítheti a civil tudatosság kialakulását?

Vegyük példaként az egyházak szerepét, azon belül pedig a keresztény egyházakét, amely történelmileg is fontos szereplője volt Kelet-Európában a civil társadalom kiépülésében, illetve különböző nemzetközi irodalom is foglalkozik a vallás szerepével a civil társadalom szempontjából. Megjegyzem, hogy a vallás és egyház szerepét vizsgálva a klasszikus definíciókat használok: Durkheim (1925) szerint „a vallás a szent dolgokra vonatkozó hitek és gyakorlatok egységes rendszere”, illetve Troeltsch (1981) vallásszociológus nyomán megkülönböztetem a vallás két szervezeti típusát, az egyházat és a szektát, melyek közül csak az előbbivel foglalkozik a jegyzet, amihez a következő definíciót használok: „az egyház nagyobb létszámú társadalmi szervezet, a tagság nagyrészt beleszületik, elkülönült és képzett papsága van, továbbá az egyház a tanítást, az intellektuális elemeket hangsúlyozza” (Andorka 2006).

Elsőként, bemutatom, hogy az egyház tagjainak közösségei, hálózatai miként építhetik a civil társadalmat. A vallásosság és a polgári tevékenység, illetve civil társadalom erőssége közti kapcsolatot kutatta Valerie A. Lewis, Carol Ann Macgregor és Robert D. Putnam 2013-ban megjelent közös tanulmánya. Ebben a tanulmányban az Amerikai Egyesült Államokat vizsgálva a szerzők arra a következtetésre jutottak, hogy a vallásos polgárok a civil társadalmi életben gyakrabban vesznek részt, mint nem vallásos társaik, mivel a vallási élet felekezeti berendezkedése fogékonyabbá, érzékenyebbé teszi a hívőket a civil társadalmi igényekre és együttműködésre. Más kutatók is megjegyezték, hogy az egyházakhoz tartozó civil kezdeményezések legfontosabb feladatai közé tartoznak a szociális tevékenységek és a közjó szolgálata, ezzel is cselekvésre ösztönözve híveiket (Zsákai és Horváth 2013: 269).

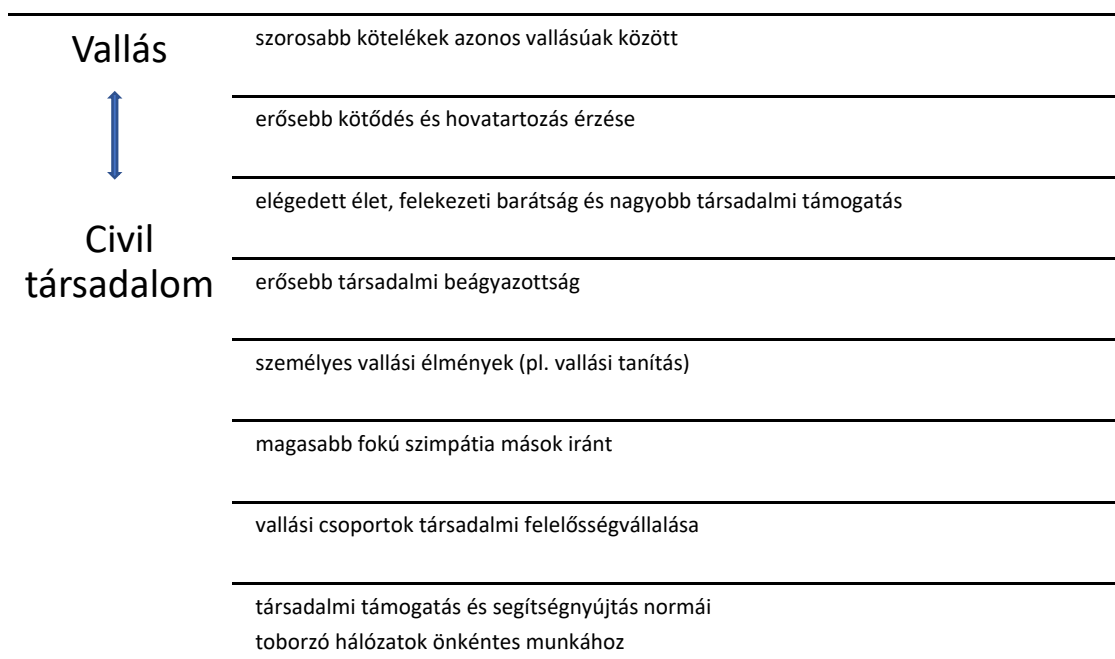
Például a katolikus egyház a következőképpen ösztönzi cselekvésre híveit, Orosz Gábor a „Keresztény értékek a (civil) társadalomban” című tanulmánya alapján:

“Az egyházaknak megvan az a pozitív lehetőségük, hogy mivel nem kormányzati szervek, sem pedig profitorientált intézmények a társadalomban, a bennük folyó diskurzusok számára megfelelő alapot teremtsenek. Ez a pozitív alap az egyházi megnyilatkozásokra vonatkoztatva azt is jelenti, hogy transzparens módon, értelmezve és lehetőséget adva a mérlegelésre, nyilatkozzanak. A társadalomban megjelenő kérdéseket és problémákat közérthetően tolmácsolja és értelmezza az egyház megfelelő grémiuma, ezzel segítve az egyének és a döntéshozatali szervek mérlegelését. A kereszténység küldetéséből következő feladata, hogy kifejeződjének

sajátos értékei az egyházi életben, hitelessége releváns maradjon azok számára, akik értelemadó alapot keresnek mindennapi életvezetésük, egyre komplexebbé váló erkölcsi döntéseik, vagy akár társadalmi felelősségük tudatosítása során politikai krédójuk megfogalmazásához” (Orosz 2013).

A vallásosságnak a civil társadalom vitalitására gyakorolt pozitív hatására más magyarázatok is születtek, amelyeket a következő ábra foglal össze (Nagy 2015: 156-7):

4. ábra: A vallásosságnak a civil társadalom vitalitására gyakorolt hatása

Így elmondható, hogy a vallásosság hozzájárulhat a civil tudatosság megerősödéséhez. A civil tudatosság, pedig az önkéntességhez való viszonyulást, társadalmi cselekvésekbe való bekapcsolódási hajlamot, illetve mások segítésére való hajlamot jellemzi. Itt fontos azt is kiemelni, hogy az egyházak nem a civil társadalom részei (Bartal 2005: 15), de a korábbi történeti korokban az egyház jelentette a lehetőséget az egyén közösségi részvételére (ugyanakkor az egyház ilyen szerepe éppen a civil társadalom kiépülésével veszítette el a jelentőségét, ld. Tomka 1998: 339).

A vallás tehát egy példája annak, hogy milyen motivációi, magyarázatai lehetnek a civil tudatosság erősségének. A soron következő megválaszolandó kérdésünk a civil tudatosság és társadalmi részvétel mértéke. Robert Putnam, a híres amerikai politológus szerint, a civil szervezetekben való részvétel mértéke a társadalmi tőke – azaz az emberek közötti kapcsolatokon alapuló erőforrás – nagyságának az egyik legfontosabb mutatója. A társadalmi tőke pedig a bizalmon és az átláthatóságon alapszik, ami az egyéneket együttműködésre ösztönzi: „a társadalmi tőke az egyének közötti, valamint a köz- és politikai intézmények iránti magas bizalmi szinten nyugszik, ahol a legtöbb érintkezés, társadalmi kapcsolat átlátható és

biztonságos” (idézi Rigó 2010). Francis Fukuyama pedig hozzáteszi, hogy a társadalmi tőke bizalmon alapul és tulajdonképpen egy olyan képesség, ami által csoportokban és szervezetekben együtt tudnak dolgozni emberek csoportjai – tehát a civil társadalom alapvető kiindulópontja.

A társadalmi tőke legfontosabb funkciója tehát a civil társadalom megerősítése, melyhez a következő módon járul hozzá:

5. ábra: A társadalmi tőke legfontosabb funkciói

Forrás: Orbán és Szántó 2005; Kákai 2010.

Habár Putnam (2000) kísérletet tett arra, hogy a társadalmi tőke mértékegységét a civil társadalom mérőszáma alapján azonosítsa, szinte egyértelmű, hogy pontos mérés lehetetlen vállalkozás. A civil tudatosság mértéke megállapításaként elemezhetjük annak egyes összetevőinek mértékét, mint például az önkéntességet. (Másik összetevője lehet az adományozás például, ld. Czike és Kuti 2006). Mivel a „civil társadalom léte ... az önkéntes, öntevékeny társulások, érdekartikuláló, érdekközvetítő, érdekérvényesítő csoportok ... stb. működésén alapul” (Nárai 2004: 617), így egyértelműen az önkéntesség mutatója, illetve mértéke is lehet a civil tudatosságnak.

Az önkéntességet vizsgálva, európai összehasonlításban például a magyar társadalmat kevésbé jellemzi az önkéntességre való hajlam, legyen az formális (szervezeti) vagy informális (szervezeten kívüli) önkéntesség.⁸ Az Eurostat önkéntes tevékenységekben való részvétel 2018-as felmérései alapján Magyarország az utolsó 5 országok egyike volt.⁹ A Központi Statisztikai

⁸ Posztszocialista országokban, mint Magyarországon is, a nem szervezeti önkéntesek száma lényegesen meghaladja a szervezeti önkéntesek számát (Perpék 2017).

⁹ Forrás: Eurostat (2018). „Participation in voluntary activities (formal and informal)”

[https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Participation_in_voluntary_activities_\(formal_and_informal\),2018.png](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Participation_in_voluntary_activities_(formal_and_informal),2018.png)

Hivatal (KSH) adatai alapján viszont az önkéntességi arány Magyarországon növekvő tendenciát mutat: hazánkban összesen 11.124-en végeznek szervezetben belül önkéntes munkát (Latyák 2018). Tevékenység szerint pedig a legnépszerűbb ágazatok a közigazgatás, a szolgáltatóipar, az oktatás, szórakoztatóipar, a humán egészségügyi és szociális ellátás. Összességében elmondható, hogy „a tipikus európai és magyar önkéntes magas presztízsű, magas iskolai végzettségű, gazdaságilag aktív, sokszor értelmiségiként dolgozó felnőtt, aki általában gyermekes családban él” (Perpék 2017: 116).

Vitakérdés: Szokott-e önkéntesként tevékenykedni? Ha igen, mely ágazatokban, milyen rendszerességgel? Ha nem, döntésének mi volt az oka? Az osztályban végezzenek felmérést és hasonlítsák össze a KSH 2014-es adataival, miszerint a 15–74 évesek több mint egyharmada az utóbbi 12 hónap során végzett valamiféle önkéntes tevékenységet, illetve a „nők továbbra is nagyobb számban és arányban kapcsolódtak be az ellenszolgáltatás nélküli tevékenységekbe, mint a férfiak: a nők 35,0%-a, a férfiak 33,6%-a segített munkájával” (KSH 2016).

A civil társadalom szerepét vizsgálva utolsó kérdésként érdemes kifejtetni, hogy miként tud hatást gyakorolni a civil szektor, illetve milyen eszközöket használnak céljaik eléréséhez. Boda Zsolt és Scheiring Gábor szintetizálták a szakirodalomban található eszközöket, politikai cselekvési formákat, melyek általánosíthatóak a civil szektor különböző részeire, habár nem fedik le teljesen a civil társadalom szerteágazó tevékenységi köreinek céljait és eszközeit:

5. táblázat: A civil társadalom eszközei

<i>Eszköz</i>	<i>Megvalósítás</i>
<i>Információ és tudás</i>	Döntéshozók információval való ellátása
<i>Koalícióépítés</i>	Programok támogatói körének bővítése
<i>Információ a választói preferenciákról</i>	Akkor alkalmazható leginkább, ha egyrészt nincs esély a közvetlen részvételre vagy annak eredményességére, és ha a választók jó eséllyel támogatják a kezdeményezést. Ha egy ügy a választók figyelmének központjában áll, akkor kicsi az esélye annak, hogy a többségi preferenciától eltérő döntés születik.
<i>Tiltakozás és tüntetés</i>	Leginkább a közvélemény befolyásolására használható. A klasszikus tüntetés eszközéhez általában jól megszervezett érdekközösségek fordulnak, ha más eszköz nem elérhető, vagy ha más csatornán nem tudják érdekeiket érvényesíteni.
<i>Közvetlen akciók</i>	Lényege a célzottság, professzionalizáltság (pl. polgári engedetlenség különböző formái). A közvetlen akciókkal kapcsolatban gyakran megfogalmazódik a demokratikus deficit vádja.
<i>Arénaváltás</i>	Lényege az ügyek, konfliktusok egyik politikai arénából a másikba való átemelése ('venue shifting' vagy 'issue salience changing')
<i>Watch-dog funkció</i>	Különböző ügyekkel kapcsolatos a megvalósítás figyelemmel követése (pl. szabályok betartatása)
<i>Jogi útra terelés</i>	Jogérvényesítési mechanizmusok felhasználása

Forrás: Boda és Scheiring 2006.

Esettanulmány: Olvassa el a “Stop szmog Budapest” demonstrációról szóló cikket az Esettanulmányok részben és jellemezze azokat az eszközöket, amiket a civil szervezetek használtak akciójuk során.

Rosenberg Mátyás: “Stop szmog Budapest” demonstráció

Civil társadalom és demokrácia

Számtalan társadalomtudós megállapította, hogy létfontosságú szerepe van a civil társadalomnak egy jól működő demokráciában. Az autonóm csoporttevékenység, azaz az aktív civil társadalom elválaszthatatlan része nemcsak a demokráciának, de a társadalmi jólétnek is:

„Ha a társadalmi identitást és érdeket hordozó különféle egységek függetlenek maradnak az államtól (esetleg még a pártoktól is), akkor nemcsak az uralmon levők önkényeskedéseit tarthatják kordában, de hozzájárulhatnak ahhoz is, hogy jobb polgárok nevelődjének ki. Olyanok, akik jobban ismerik mások törekvéseit, magabiztosabbak cselekedeteikben, és több polgári öntudat és nagyobb hajlandóság van bennük a közjóért való áldozatvállalásra” (Schmitter és Karl 1991).

Itt Schmitter és Karl „egységei” nem mások, mint a civil társadalom részei. Ennek a témának a fontossága, kiterjedt irodalma miatt külön alfejezetben tárgyalom.

Amint feljebb is említettem, a civil társadalom fontos része nemcsak a demokráciának, de a pluralizmus kifejeződésének is. Egy kitérő erejéig fontos tisztázni a pluralizmus fogalmát is. A pluralizmus, amely sokféleséget jelent és a latin *pluralis*, azaz többes szóból származik, a demokratikus rendszerek egyik alapértékének számít. A pluralitás, mint politikai érték ellentétét is érdemes megemlíteni a fogalom tisztázása végett: a társadalmi monolitikusság egyformaságot jelent, a monolitikus politikai rendszer pedig diktatórikus. Tehát a pluralizmus a többféleségnek az elfogadásával, megőrzésével jár. Harold Laski, a pluralista államelmélet angol klasszikusa a pluralizmus definiálásánál kiemelte a heterogén társadalmi csoportok autonómiájának a fontosságát az államhatalommal szemben.

Ebben a jegyzetben a pluralista politikaelmélet a modern amerikai pluralista demokrácia alapelveire épül (ennek oka egyrészt az, hogy a pluralizmus nem egységes irányzat, másrészt a jegyzet eredeti témájától távol esik, így kevésbé tartom fontosnak a klasszikus pluralizmussal foglalkozni). Általánosságban elmondható, hogy a pluralista demokrácia legnagyobb ellensége a totalitárius államok kialakulása és a hatalom monopolizálása, és a pluralista politikai rendszernek a következő alapelvekre épül:

- 1) „A politikai hatalomnak nemcsak egy, hanem számos alapja van: vagyon, társadalmi presztízs és státusz, hivatali pozíció, szavazóerő.
- 2) A hatalmi erőcsoportoknak csak néhány területen van előnye a többiekkel szemben, míg más területeken maguk is hátrányban vannak. A hatalmi előnyök tehát nem kumulálhatók, nem halmozódhatnak fel egyetlen csoport kezében sem. Egyetlen csoport sem monopolizálhatja az összes politikai erőforrás fölötti ellenőrzést és hatalmat.
- 3) Az egyének – társadalmi viszonyaik dimenzióiban – többféle érdekcsoportban tevékenykednek egyidejűleg. Az eltérő egyéni és csoportérdekek, még az állami szféra előtt, magánegyesülésekben artikulálódnak, s e közegeken keresztül közvetítődnek a képviseleti demokrácia intézményei felé.
- 4) A politikai színtéren bármilyen témakört fel lehet vetni nyílt megvitatásra. Így az egymással vetélkedő csoportok között szinte vég nélküli egyezkedések, alkudozások (bargaining) folynak” (Bihari 2013).

Összességében így elmondható, hogy a pluralista értékek megteremtik azokat a feltételeket, melyek lehetővé teszik különböző társadalmi csoportok érdekérvényesítését és a hatalomból való részesedését, ezzel pedig erősítik a civil társadalmat.

A pluralizmus fogalmának tisztázása után térjünk vissza a civil társadalom és demokrácia közti kapcsolat vizsgálásához. A civil társadalomnak a demokratizálás folyamatában betöltött szerepének egyik legismertebb kutatója az angol politológus Gordon White, aki következőképp foglalta össze a kettő kapcsolatát (Gavril dátum nélkül):

6. táblázat: A civil társadalom és demokrácia közti kapcsolat

A civil társadalom megváltoztatja a hatalom egyensúlyát az állam és a társadalom között, az utóbbi javára. A civil társadalom e funkciójára számos példát találhatunk, amikor a polgárok szervezetei, illetve mozgalmak gyakran a szó szoros értelmében szabadították fel a társadalmi élet egyes területeit az állami ellenőrzés alól, vagy a polgári mozgalmak maguk teremtették meg a központi ellenőrzéstől mentes társadalmi teret.

A civil társadalom ellenőrzi és felügyeli az államot a közélet erkölcsének, a politikai döntések indokoltságának nyilvános megítélése révén. Itt a politikusok és köztisztviselők elszámoltathatósága a legfontosabb célja a civil társadalomnak.

A civil társadalom fontos közvetítő szerepet játszhat az állam és a társadalom között. E közvetítő szerep megtestesülhet azokban a folyamatokban, amelyek révén a kormányzati intézmények egyezkedhetnek a társadalom egyes csoportjaival. Ezen egyeztetés fontos folyamat, ugyanis mindkét fél megtanulhatja, hogyan képes a másik számára meggyőzően megjeleníteni megfontolásait.

A civil társadalom önmagában is gyarapíthatja azon folyamatok, ill. intézmények számát, amelyek hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a demokratikus intézmények és folyamatok legitim módon és kiszámíthatóan válaszoljanak az új kihívásokra.

White fenti összefoglalójában fontos fogalomként szerepel a polgárság és ahhoz kötődő folyamatok (polgárosodás, polgári mozgalmak stb.) – ezekkel részletesebben a következő fejezet foglalkozik.

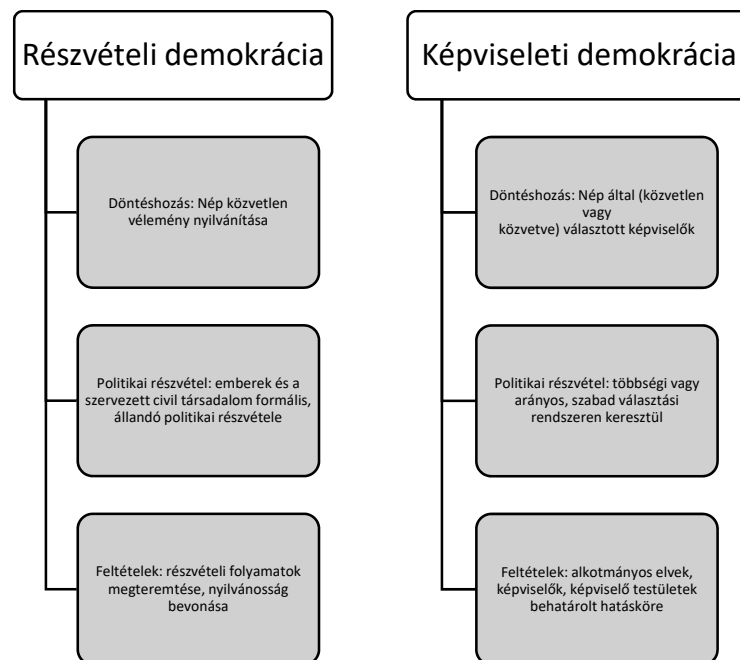
Érdemes megjegyezni, hogy mivel demokratikus intézmények eltérően fejlődtek, illetve eltérően ágyazódtak be a nyugat- és kelet-európai politikai struktúrákba, így a civil társadalomnak még ma is igen eltérő a jelentéstartalma Európa e két régiójában, ami a közbeszédben, politikai diskurzusban is jól látható. Míg a nyugat-európai demokratikus és szabad államokban civil társadalomnak töretlen hagyományai voltak, úgy Kelet-Európában a civil társadalom szocializmus alatti szerveződése az akkori állam ellen és a demokrácia megteremtése érdekében konszolidálódott. Ezzel a témával részletesebben a III. fejezetben foglalkozok.

Feladat: Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság álláspontját az „Ellenállóképes demokrácia a szilárd és sokszínű civil társadalom segítségével” (2019/C 228/04) című saját kezdeményezésű véleményében kifejtette, hogy miben járul hozzá a civil társadalom a demokráciához, illetve mik a feltételei egy erős és ellenállóképes európai civil társadalom megteremtésének. Olvassa el az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság „Ellenállóképes demokrácia a szilárd és sokszínű civil társadalom segítségével” (2019/C 228/04) című véleményéből egy részletet a Mellékletben és válaszoljon a kérdésekre!

Nem csak az igaz, hogy erős civil társadalom nélkül nincs demokrácia, hanem az utóbbi évek kutatásai rámutattak a civil társadalom elengedhetetlen fontosságára a részvételi (aktív) demokrácia kibontakozásában is. A részvételi demokrácia ugyanis azon az elven alapul, hogy – a képviseleti demokráciával szemben – az állampolgárok politikai tere nem korlátolt (például a választási, népszavazási időszakokra), hanem a társadalomnak lehetősége van folyamatosan alakítani, beleszólni az őket érintő politikai és gazdasági folyamatokba. A lenti ábra röviden összegzi a részvételi demokrácia és képviseleti demokrácia közti különbséget.

6. ábra: Részvételi és képviseleti demokrácia

Forrás: Van Doosselaere 2004.

A civil társadalom elemeiként a civil szervezeteknek is számottevő szerepük van a demokratikus rendszerek erősítésében. A civil szervezetek egyrészt a bizalom építésével, amely az aktív demokrácia működésének az alapját képezi, másrészt a különböző helyi és területi szereplők párbeszédbe helyezésével teremti meg az aktív részvételhez szükséges ismereteket, véleménynyilvánítási fórumokat. Reisinger Adrienn (2010) összegezte, hogy a civil szervezeteknek milyen szerepe van a demokráciában helyi, területi és nemzeti szinteken:

7. táblázat: Civil szervezetek szerepe a demokráciában

Szerepek	Helyi	Területi	Nemzeti
<i>A döntések minőségének javítása</i>	X	X	X
<i>Legitimáció megteremtése</i>	X	X	X
<i>Átláthatóság megteremtése</i>	X	X	X
<i>A helyi szereplők közötti kapcsolatépítés</i>	X	X	
<i>A helyi szereplők közötti kapcsolattartás</i>	X	X	
<i>Jövőképelemekkel stratégiák kidolgozásához való hozzájárulás</i>	X	X	X
<i>A stratégiai tervezés biztonságának növelése</i>	X	X	X
<i>Helyi lakosok közösségbe szervezése</i>	X		
<i>Lehetőséget teremtenek emberek számára, hogy fontosnak érezzék magukat</i>	X		
<i>Érdekérvényesítés eszközeinek megtanítása szervezeti keretek között állampolgároknak</i>	X	X	
<i>Bizalom építése</i>	X	X	X
<i>Megtanítani az embereknek, hogyan kell közösségi szinten gondolkodni</i>	X	X	

<i>Fejlesztési alternatívák közös kidolgozása</i>	X	X	
<i>Fejlesztési dokumentumokhoz helyi elképzelések, vélemények összegyűjtése</i>	X	X	
<i>Fejlesztési dokumentumok kidolgozásában való részvétel aktív szereplőként</i>	X	X	
<i>Felmérni, hogy a tervezett változtatások milyen hatással lehetnek az érintettek</i>	X	X	
<i>A fejlesztési célok megvalósításában való részvétel</i>	X		
<i>A fejlesztési folyamatok értékelése</i>	X		
<i>Allampolgárok és állami, önkormányzati szereplők közötti kommunikációs csatorna</i>	X	X	X

Ugyanakkor nagyon fontos helyt adni a kritikának is. „Nem lehet a civil társadalomnak *ab ovo* a demokratikus vagy a progresszív társadalmi változások letéteményese értelmét adni. Jobboldali vagy szélsőjobboldali civil szervezetek, egyházak, sovén szövetségek, fajvédők, xenofóbok, kulturális intézmények és mozgalmak sokasága van jelen a hazai és a globális civil térben”, írja Szigeti Péter (2006). Továbbá a jelenkori autoriter országokban található kooptált civil szféra is figyelemreméltó, habár ennek részletes elemzésére a jelen jegyzet nem tér ki.

Összefoglalás

Ennek a fejezetnek az a gondolat a kiindulópontja, hogy a civil társadalom fogalmával egyre gyakrabban találkozunk, legyen az szakirodalom, vagy közbeszéd, a kifejezés precíz definiálása kihívást jelent. Annak ellenére, hogy több meghatározása is létezik, a jegyzet a minimalista definíciót használja, illetve a civil társadalom következő három összetevőjét tartja kritikusan fontosnak: 1) a civil társadalom önszerveződő és önkéntes mivoltát; 2) hatalomtól való autonómiáját; illetve 3) a közös érdekében végzett tevékenységi körét. A fejezet hangsúlyozta a civil társadalom elkülönülését az államtól és a piaci szférától, s mindeközben mindkettőhöz kapcsolódik (de nincs vele függő viszonyban).

Továbbá, a civil társadalom összetevőit illetően beletartoznak mind a formális, mind az informális elemek. Formális szereplők lehetnek nonprofit szervezetek, helyi közösségi szervezetek, önkéntes szervezetek és más formális szervezett érdekképviseleti formák. Az informális szereplők pedig olyan kollektív társadalmi csoportok, melyek nem formálisan szervezettek, de szintén érdekképviselettel foglalkoznak. Tehát különböző – formális vagy informális – csoportok találják meg az önkifejeződési módjukat a civil társadalomban. Ez a többféleség, vagyis a heterogén társadalmi csoportok elfogadása, illetve azoknak a tevékenysége és autonómiája adja a pluralista értékeket, amelyek biztosítják a civil társadalom működését.

A fogalmi tisztázások után, a következő fejezet a civil társadalom történetéről ad rövid áttekintést. A folytatásban a civil társadalom három formáját különbözteti meg a jegyzet: globális, regionális és hazai civil társadalmat, ezen belül foglalkozunk különböző civil szervezetekkel is. A jelen jegyzet részletesen elemzi a hazai civil társadalmat, de a regionális, illetve globális civil szférát sem hanyagolom el a jegyzetben. Egyes kutatók az európai civil társadalmat elkülönítik a globális civil társadalomtól (ld. pl. Szabó 2014). A globális civil társadalom fogalma sokat vitatott, de általában a globalizáció folyamatához kötik, amivel a civil mozgalmak tere kitágult, így nem állami határok közt mozgó, globális értékeket képviselő civil társadalomra utal. Hasonlóan, az európai civil társadalmat gyakran Európa demokratizációs, illetve integrációs folyamataival kötik össze, így magával az Európai Unióval is (ld. pl. Liebert és Trenz 2011).

Feladat: A következő szöveget tartalmazza mindazokat a fontosabb fogalmakat, kifejezéseket, amelyek ebben a fejezetben előfordultak. Írjon rövid magyarázatot mindegyik kifejezéshez a jegyzet anyagára, vagy külön kutatómunkára támaszkodva!

Fogalom	Magyarázat
Demokrácia	
Empirikus	
Normatív	
Pragmatikus	
Egyéni szabadság	
Nonprofit szektor	
NGO	
Civil tudatosság	
Civil társadalom elkülönítése	
Társadalmi tőke	
Pluralizmus	
Résztvételi demokrácia	
Képviselői demokrácia	

Ismétlő kérdések, vitakérdések a fejezethez:

- Mit gondol a civil társadalom politikai és társadalmi szerepéről?
- Mi ösztönzi az egyéneket az aktív társadalmi részvételre?
- A vallás vagy a család a civil társadalom részének tekintendő-e? Indokolja meg választát!
- Egyetért-e azzal, hogy a civil társadalom elkülöníthető a politikai és gazdasági szférától? Válaszát magyarázza meg!
- Miért fontos a pluralizmus a civil társadalom és demokrácia szempontjából?

Bibliográfia

- Ágh A. (2016). Vitairat a „civil hatalmáról” — A védekező társadalom, avagy a civilek hatalma: töprengések a magyar civil társadalom helyzetéről. In Antal Attila (szerk.), *A civilek hatalma. A politikai tér visszafoglalása*, Budapest: Kinizsi Nyomda, 11-46. o.
- Andorka R. (2006). Bevezetés a szociológiába. Budapest: Osiris.
https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_bevazetes_a_szociologia/ch18.html#id629393
- Arató A. **Civil Társadalom Lengyelországban és Magyarországon. Politikatudományi szemle 2, 53-80. o.**
- Arató K. és Mikecz D. Civil Társadalom szociális partnerek, társadalmi mozgalmak. In: Körösnéy András (szerk.) *Magyar politikai rendszer negyedszázad után*. Budapest: Osiris, 307-331. o.
- Bihari M. (2013). Politológia: A politika és a modern állam. Pártok és ideológiák. Budapest: Nemzethedékek Tudása Tankönyvkiadó.
- Boda Zs. és Scheiring G. (2006). Zöld közpolitika-befolyásolás az európai unióban. *Politikatudományi Szemle* 15(4): 41-74. o.
- Bodó B. (2016). *Kisebbségi civil társadalom*. Forrás: Demokrácia és civil társadalom – kisebbségi léthelyzetben: <https://www.civilek.hu/tudastar/kisebbségi-civil-tarsadalom-2/>
- Bodó B. (2018). Civilek. Forrás: Demokrácia és civil társadalom – kisebbségi léthelyzetben: <https://www.civilek.hu/tudastar/demokracia-es-civil-tarsadalom/>**
- Czike K. és Kuti É. (2006). Önkéntesség, jótekonyság, társadalmi integráció. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport és Önkéntes Központ Alapítvány.
- Van Doosselaere, S. (2004). "Részvételi demokrácia, civil és szociális párbeszéd". Tanulmány a Fondation pour la Solidarité megbízásából. Letölthető: http://www.3sz.hu/sites/default/files/uploaded/van_doosselaere_sarah_-_reszveteli_demokracia_civil_es_szocialis_parbeszed.pdf
- Durkheim, E. (1961/1925). *Moral education: A study in the theory and application of the sociology of education*. New York and London: The Free Press and Collier-Macmillan
- Európa Tanács. (dátum nélkül.). *T-Kit az európai polgári szerepekről*. Letöltés dátuma: 2020. 07 03, forrás: A polgár visszatér A polgári szerepek fogalmának értelmezései napjainkban: https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47261371/t-kit7_hungarian_ch2.pdf/0394bea5-e5f7-4338-aec8-7c381f8b5d8c

- Forbrig, J. (2004). *Civil Society: Theory and Practice in East-Central Europe*. Dissertation, European University Institute, Department of Political Science, Florence.
- Fricz T. (2019). Civilitika – A civil társadalom kialakulása Nyugat- és Közép-Európában, illetve Magyarországon. *Polgári Szemle* 15 (1–3), 284–297. o.
- Fukuyama, F. (2007). *Bizalom. A társadalmi erények és a jólét megteremtése*. Budapest: Európa Könyvkiadó.**
- Gavril F. (dátum nélkül). Non-profit elmélet. A civil szféra társadalmi szerepe. Elérhető: <http://www.policy.hu/flora/miaciviliszfera.htm>
- Gellner, E. (2004): *A szabadság feltételei. A civil társadalom vetélytársai*. Budapest: Typotex Kiadó**
- Geszti J. (2003). Civil társadalom, civil szervezetek és az Európai Unió. *EU Working Papers*, 3, 83-104. o.
- Hankiss E. (1984). „Második társadalom”? *Valóság*, 27 (11): 25–44. o.**
- Jenkins, R. M. (1997) A nonprofit szféra és a politikai rendszer kapcsolata Magyarországon. – Balogh Eszter–Bullain Nilda–Simon Ildikó (szerk.) *Egymás jobb megértése felé. Tanulmányok az állam, az önkormányzatok és a nonprofit szervezetek viszonyáról Magyarországon. A Civil Társadalom Fejlődéséért Alapítvány*, Budapest. 7–14. o.
- Kákai L. (2010) Civil társadalom: van-e visszaút a polgári civil társadalom felé? *Politikatudományi Szemle*, 19 (1). pp. 158-164. o.
- Kaprinay Zs. (2015). A civil szervezet, mint új fogalmi kategória, és annak lehetséges megközelítései. *Miskolci Jogi Szemle* 10 (1): 94-111. o.
- Keane, J. (2004). *A civil társadalom: régi képzetek, új látomások*. Budapest: Typotex.**
- Keane, J. (2010) *Civil Society, Definitions and Approaches*. In: Anheier H.K., Toepler S. (szerk.) *International Encyclopedia of Civil Society*. Springer: New York, NY.**
- Kondorosi F. (1997). Civil társadalom Magyarországon. Doktori értekezés. PTE Egyetemi könyvtár. <https://core.ac.uk/download/pdf/344666871.pdf>
- KSH (2016). "Az önkéntes munka jellemzői". <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/onkentes.pdf>
- Latyák, B. (2018). "Egyre trendibb az önkénteskedés" *Világgazdaság*. Elérhető: <https://www.vg.hu/kozelet/tarsadalom/egyre-trendibb-az-onkenteskedes-2-978250/>
- Lewis, V. A., Macgregor, C. A., és Putnam, R. D. (2013). Religion, networks, and neighborliness: The impact of religious social networks on civic engagement. *Soc Sci Res*, 42(1), 331–346. o.
- Liebert, U., és Trenz, H.-J. (szerk.). (2011). *The New Politics of European Civil Society*. New York: Routledge.
- Márkus E. (2016). *Amikor a harmadik az első. A civil szektor többféle nézőpontból*. Debrecen Csokonai Kiadó.**
- Miszlivetz F. (2010). A civil társadalom paradigmája. IASK. <https://iask.hu/hu/miszlivetz-ferenc-a-civil-tarsadalom-paradigmaja/>
- Miszlivetz F. (2012). A demokrácia és a civil társadalom átalakulása a globális térben. *Civil Szemle*, 1, 63–82. o.
- Nagy G. D. (2015). Vallási és társadalmi kapcsolathálózat Észak-Amerikában és Közép-Kelet-Európában. *Századvég*, 78(4), 153-178. o.
- Nagy Á., Nizák P. és Vercseg I. (2014). *Civil Társadalom - Nonprofit világ*. Budapest: Új Ifjúsági Szemle Alapítván.**

- Nárai M. (2004).** A civil szervezetek szerepe és jelentősége az egyének, közösségek, illetve a társadalom számára. *Educatio*, 13(4), 616-634. o.
- Orbán A. és Szántó Z. (2005). Társadalmi tőke. In: Erdélyi Társadalom 2, 55-70.o
- Pérez-Díaz, V. (1993). The Return of Civil Society. The Emergence of Democratic Spain(Cambridge, MA: HarvardUniversity Press).
- Pérez-Díaz, V. (1998). 'The public sphere and European civil society', in J. Alexander (ed), Real Civil Soci-eties(London: Sage), 211-238. o.
- Perpék É. (2017). Önkéntesség közel s távol: hazai és nemzetközi helyzetkép. *Háztartási munka, fizetetlen munka, láthatatlan munka*, 108-121. o.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Reisinger A. (2010). A civil szervezetek és a civil elit szerepe a társadalmi folyamatokban. *Tér és Társadalom*, XXIV(2), 107-119. o.
- Rigó R. (2010). A bizalom eróziója és újjáépítésének szükségessége a 21. században. *Forrás* 7-8, 173-191. o.
- Seligman A. (1992): Érvek a civil társadalom ellen. *Szociológiai Szemle* 2(1): 75-80. o.
- Seligman A. (1997): *A civil társadalom eszméje*. Budapest: Kávé Kiadó
- Schmitter, P. C. (1997). Civil Society East and West. In L. Diamond, M. F. Planner, Y.-h. Chu, & H.-m. Tien, *Consolidating the Third Wave Democracies. Themes and Perspectives*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Schmitter, P. C., és Karl, T.L. (1991) "What semocracy is...and is not" *Journal of Democracy*. "Mi a demokrácia és mi nem?" *Beszélő* 11. Fordította: Révész Sándor.
- Siegel, D., & Yancey, J. (1993). *The Rebirth of Civil Society*. New York: The Rockefeller Brothers Fund.
- Szabó M. (2004). Globalizáció, europaizálódás, civil társadalom Magyarországon. *Politikatudományi Szemle* 1-2, 159-179. o.
- Szigeti P. (2006).** Civil Társadalom. *Eszmélet*, 71. szám, ősz. <http://www.eszmelet.hu/71-szam-2006-osz/>
- Szücs F. (2012). *Magyarország Evangélikus Egyház*. <https://archiv.evangelikus.hu/teologia/dr.-szucs-ferenc-egyhaz-es-civil-tarsadalom>.
- Tomka M. (1998).** Egyház és civil társadalom. *Vigilia* 5, 331-343. o. https://vigilia.hu/pdfs/Vigilia_1998_05_facsimile.pdf#page=13
- Veltmeyer, H., & Petras, J. (2006). Rossz kormányzat, jó kormányzás: Civil társadalom versus társadalmi mozgalmak. *Eszmélet* 71. https://www.eszmelet.hu/henry_veltmeier-rossz-kormanyzat-jo-kormanyzas-civil-tarsa/
- Vigh E. (2012). A civil társadalom, mint az állam és a gazdaság közötti egyensúly közvetítő szektora. In Az állam és a jog alapvető értékei a változó világban. Verebélyi Imre (Szerk.). Győr: SZE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 358-370. o.
- Zsákai, R., és Horváth, L. (2013). Az egyház és a társadalom kapcsolata. *Hadmérnök*, VIII.(4), 265-271. o.

III. A civil társadalom fejlődésének történelme Kelet-Európában és Magyarországon a rendszerváltásig

Civil társadalom Magyarországon a középkortól a II. világháború végéig

Mivel a kelet-európai civil társadalom gyökerei már a II. világháború előtti korszakra nyúlnak vissza, szót kell ejtenünk annak előzményeiről is. Kuti Éva (1998) kutatásaiban azt írja, hogy „Magyarországon már az önálló állam kialakulásának időszakában megjelentek azok az intézmények, amelyek a mai nonprofit szervezetek őseinek tekinthetők, sőt, annak az együttműködésnek a csírái is, amelyet napjainkban mint a kormányzati és a nonprofit szektor közötti munkamegosztást szoktunk emlegetni”. Példaként a szerző Géza fejedelem és István király vagyonátengedését említi a katolikus egyház, illetve szerzetesrendek számára, mely előképe volt az alapítványtételnek.

Az egyházak pedig ebben az időben kivették a részüket a rászorultak segítéséből, többek közt a szegénygondozás terén is. „Mai nyelven fogalmazva, a világi hatalom (a király), az egyházi szervezetek és a magánadományozók már kezdettől fogva együttesen, bár korántsem azonos arányban vállaltak szerepet a szociális problémák kezelésében” (Kuti 1998). A szegénygondozás pedig kimondottan egy olyan szociális ügy volt, amelynek megoldásán közösen dolgozott az állam, az egyház és a társadalom is.

Ebben a korban az egyházak mellett a lovagrendek is ismertek voltak jótékonyági kezdeményezéseikről.

„A középkor mélységesen vallásos légkörében valamennyi lovagrend, bajtársi egyesület és testvérület vallási köntösben jött létre, de néhányuk a gyakorlatban nagyon is hasonlított azokhoz a világi szervezetekhez, amelyeket ma egyesületeknek nevezünk. Jó példája ennek a Szent György Társulat (Societas Beati Georgii), amely ötven lovag részvételével jött létre 1326-ban. Célja a király védelme volt, de tagjai egymás kölcsönös támogatására is fogadalmat tettek. A társaság tagjai rendszeresen összejöttek «a király és országa jobb állapotáról való tanácskozás végett»” (Erdélyi, 1925, 254. old.)” (Kuti 1998).

Továbbá a köznép, az alacsonyabb társadalmi csoportok is részt vettek a közhasznú csoportos tevékenységek, adományozások, különböző társaságok létrehozásában. „Például az 1372-ben alapított nagyszebeni Corpus Christi Társaság magára vállalta a szegények eltemetését, ha családjuk nem tudta fedezni a végtisztesség költségeit, oltárt adományozott a templomnak, továbbá fizetett egy káplánt, aki tagjainak lelki üdvösségéért misézett” (Kuti, 1998). Az iparos-szervezetek, a már említett céhek is gazdasági tevékenységeiken kívül közösségi feladatokat is teljesítettek, illetve segítettek a rászorultaknak. És habár „a középkorra jellemző egyesülési formák, mint a céhek, manufaktúrák nem tekinthetők a mai értelemben vett egyesületnek, de előfutárának igen” (Szabóné Varga 2014: 5).

Esettanulmány: Ismerkedjen meg az Esettanulmányok részben a kaszinókkal, amelyek a magyarországi egyesületi és közösségi élet egyik legkorábbi színterei voltak, és válaszoljanak a kérdésekre!

A későbbi korszakban az egyesülési forma megváltozott. „A céhek feloszlását követően a 17-18. században nagy számban alakulnak az egyesületek. Ezek jellemzően tudományos, művészeti céllal jöttek létre”, később, a XIX. században, pedig a szakmai szervezetek és ipartestületek száma is megnőtt (Szabóné Varga 2014: 12-14). Ez a korszak több kutató szerint is a civil társadalom fejlődésének stagnáló időszaka volt.

„A mohácsi csatavesztéstől a XVIII. század közepéig tartó időszak a magyarországi nonprofit szektor történetének legsötétebb, olykor már a teljes megsemmisüléssel fenyegető periódusa volt. Ugyanis ekkor a török hódoltság részeként, majd a Habsburg-ház uralma alatt a polgárosodás folyamata megtorpan Magyarországon és ezzel az önkéntesség, közösségi tevékenységek, társaságok működése – egy szóval a civil társadalom – sem fejlődhetett. A szektor újabb kori története a XVIII. század második felében kezdődött” (Kuti 1998).

A felvilágosodás korában, a XVIII. századtól ismét fontos kérdéssé váltak az alapítványok. A nemzeti tudat erősödésével és az önművelési igény megfogalmazásával olvasóköri, diáktársaságok és irodalmi társaságok jöttek létre országszerte. „A 18. század vége felé gazdasági, hazafias tevékenységet folytató egyesületek lettek az általánosak” (Szabóné Varga 2014: 12). Mivel számos társaságnak társadalompolitikai céljai voltak, így ezeket gyakran tiltották, bezáratták. A Habsburg uralkodók alapítványok ellenőrzését tűzték ki célul, illetve jótékonyossági céllal saját alapítványokat is létrehozottak (Kuti 1998). A XVIII. és XIX. században a társadalom elitje (grófok, bárók, nemesek, a királyi család tagjai) alapított főként alapítványokat, illetve vett rész jótékonyossági tevékenységekben. Ez a polgárosodással megváltozott, ahogy az „alapítványi forma és az általa létrehívott illetve támogatott intézmények egyre inkább a polgári korszak igényeinek feleltek meg, úgy változott, módosult az alapítványt tevők köre is” (Márkus 2016: 71).

Külön említést érdemel ebben a korszakban a reformkor (1825 – 1848), ami Magyarországon a polgárosodás kezdetét is jelentette. A polgárosodási folyamatot erősítette (nem csak Magyarországon, hanem Európa-szerte) a köznevelés és ezzel együtt a sajtó egyre intenzívebb fogyasztása is. Többek között ennek hatására a civil társadalom egyre inkább egyesületi élet formájában szerveződött és nyert teret. A civil társadalom öntevékenységnak vitalitása nem csak a városi környezetre volt jellemző, hanem vidékre is. Ezt Gyáni Gábor nagy részletességgel ismerteti:

„Ugyanakkor nem csak a modern urbanitással járt együtt az írott kultúrát terjesztő egyesületi és civil társadalmi öntevékenység vitalitása. Az Alföld nagy határú tanyavilágában, ahogyan a legjobban feldolgozott hódmezővásárhelyi példa bizonyítja, az elszigetelt körülmények között élő tanyalakó parasztok számára feszítő szükséglet volt az öntevékeny olvasóköri mozgalmi aktivitás. Erre vall, hogy 1827 és 1918 között ebben a jellegzetes tanyás mezővárosban 143 egyesület alakult, közülük 135 a kiegyezés és a dualista időszak vége között jegyeztette be magát. S ami a legfontosabb, az egyesületek közül minden második (71) nevében is olvasóegyletként, olvasó körként határozta meg magát; gyakori volt emellett az önképző-, a daloskör, valamint a szigorúan kulturális célzatú szervezet. A századfordulóig tartó időszakra jutott a legtöbb egyletalapítás, a szervezetek ugyanakkor zömmel a tanyavilágban vertek gyökeret” (Gyáni 2010: 490-491).

Feladat: Elevenítse fel a magyarországi reformkori eseményekre vonatkozó tudását, történelmi ismereteire támaszkodva, szükség szerint online kutatómunkával kiegészítve! Milyen kulturális, gazdasági, társadalmi és politikai változások segítették a polgárosodás folyamatát, illetve erősítették a hazai civil társadalmat ebben a korban?

Elmondható tehát, hogy „a reformkor az a ritka pillanata volt a magyar történelemnek, amikor a társadalom minden progresszív csoportja egyesítette erőit a haladás érdekében, s mindenki átértékelte az állampolgári kezdeményezések és az együttműködés fontosságát” és ezzel „a legpragmatikusabb egyesületeknek is felbecsülhetetlen szerepük volt abban, hogy a nemzeti függetlenség, az iparosodás, a polgárosodás, a gazdasági, a szociális és a kulturális fejlődés problémái olyan, egymással összefüggő kihívásokként fogalmazódtak meg, amelyekre csak társadalmi összefogással, az állampolgárok aktív részvételével lehet megfelelő válaszokat adni” (Kuti 1998). A reformkorban tehát az egyesületi élet, az egyesületi tevékenységek is erősödtek. Erre a fokozódott aktivitásra jó példa a Honi Iparvédegylet fejlődés, munkássága is.

Feladat: Ismerkedjen meg a Honi Iparvédegylet rövid történelmével és jellemezze annak fontosságát a civil társadalom fejlődése szempontjából!

„A Védegylet hivatalosan 1844. október 6-án, nemesi kezdeményezésre alakult meg, de a polgárság, az iparosok, a céhlegények és a parasztok körében is komoly befolyásra tett szert. Elnöke Batthyány Kázmér gróf, alelnöke Teleki Kázmér gróf, igazgatója Kossuth lett. Tagjai kötelezték magukat, hogy akkor is a hazai ipar termékeit vásárolják meg, ha azok drágábbak a külföldi importcikkekénél. Az alakulást követő év novemberében tartott közgyűlés idején a Védegylet már 138 regionális szervezettel dicsekedhetett, amelyek a legkülönbözőbb társadalmi rétegekből verbuválták tagjaikat (Pajkossy, 1993, 7. old.). Ezek a tagok egyesületi munkájukban már nem a feudális állam alattvalóiként, s nem is a piaczgazdaság elszigetelt, haszon-maximalizálásra törekvő individuumaként viselkedtek, hanem a nagyobb közösség öntudatra ébredt, valódi állampolgáraként. Ebben az értelemben szervezeteik is valódi civil szervezetek voltak” (Kuti 1998).

A reformkor után ismét egy nehéz időszak következett a civil társadalom fejlődése szempontjából. „A szabadságharc bukása után formálisan nem tiltották be az összes egyesületet, de nagy részüket gyakorlatilag felszámolták, megfélemlítették... az 1848 előtt létrehozott egyesületek fele mégis túlélte ezt az időszakot, volt ereje hozzá, hogy hosszabb-rövidebb szünetelés után újra kezdje működését, sőt, minden akadály ellenére, új szervezetek is alakultak” (Kuti 1998). Az 1867-es kiegyezést követően ismét pozitív változás következett be a politikai klíma enyhülésével és a polgári öntevékenység ismét aktivizálódott, egyre inkább a mindennapi élet szerves részét képezve, illetve az egyesületalapítás is új lendületet vett.

Az egyesületi élet egyik igazi virágkora a dualizmus korára tehető (1867 – 1914), amikor bizonyos feladatokat – állami beavatkozás híján – civil kezdeményezések vettek át. „Az egyesületek szerepköre és a tevékenységeikben részt vevők száma a kiegyezést követő időszakban folyamatosan bővült” (Kuti 1998). Közösségi összefogással válaszoltak például a

tűzoltó szervezetek hiányára vagy a közművelődés hiányosságaira is. A közművelődés területén a múzeum- és színházalapítások szervezése civil kezdeményezésre valósult meg. Ebben a korszakban közművelődés alatt elsősorban a köznép művelését értjük a civil társadalom összefogásával. Eötvös József kultúrminiszter szavait idézve „Ha van feladat, melynek megoldására az állam minden hatalma elégtelen – ez a népnevelés. Olyan feladat ez, melyet csak a nép maga oldhat meg... A népnek csak magának lehet önmagát művelnie...” (idézi Kleisz és Dóri 2018).

Esettanulmány: Ismerkedjen meg a nőegyletek történelmével a XIX. századtól kezdve, illetve a nőegyletek politikai töltetével az Esettanulmányok részben, és válaszoljon a megadott kérdésekre!

1912-től az állam megengedő szerepe beavatkozó szereppé vált, ami folytatódott a világháború után is, ugyanis „az első világháború kezdetét követően két miniszterelnöki rendelet megtiltotta új egyesületek alakítását” (Márkus 2016: 77). Ismét meghatározóvá vált tehát az államhatalom korlátozó, beavatkozó jellege. A szigorítások ellenére, a trianoni békeszerződés után se roppant meg a magyar civil társadalom:

„A trianoni békeszerződés sokkja számos torzulást okozott a magyar társadalomfejlődésben, de az öntevékeny szervezetek térnyerését nem állította meg. Míg az ország területe egyharmadára, lakossága kevesebb mint felére csökkent, az egyesületi szférában folyamatos volt a fejlődés, sem a szervezetek jogi szabályozásában, sem a velük kapcsolatos kormányzati politikában nem következtek be számottevő változások” (Kuti 1998).

Az első világháború utáni korszak jogi alapokat is teremtett a mai civil társadalom számára. A jogi szabályozások közül kiemelendők a következők:

- A Károlyi-kormány (1918 – 1919) alatti „magyar egyesületi jog első általános jellegű és egyben legliberálisabb törvényi szabályozása az egyesülés és gyülekezés szabadságáról szóló 1919. évi III. Néptörvény, amely szinte teljesen szabaddá tette az egyesületi életet”
- Az 1920. évi XXXIV. törvénycikk, amely „a mai értelemben vett nonprofit tevékenységet állami szinten legitimálta” és
- Az „1931. évi XXII. törvény, amelynek «Jogi személyek» című alfejezete rendelkezett az alapítványok létrejöttéről, felügyeletéről, megszűnéséről és esetleges felszámolásáról” (Márkus 2016: 72-77).

Összességében elmondható, hogy „a második világháborút megelőző időszakban Magyarországnak már fejlett egyesületi szektora volt. Az önkéntes szerveződések át- meg átszőtték a társadalmat, valamennyi réteg létrehozta azokat a szervezeteit, amelyek tagjaik számára nemcsak szabadidő-eltöltési, hanem azonosulási lehetőségeket is kínáltak” (Kuti 1998). Továbbá az állam és a kezdetleges nonprofit szektor együttműködése már a középkorban is jelen volt, ahogy azt Kuti Éva is megfogalmazta kutatásában (1998). Így az „együttműködési formák, technikák legtöbbje is majdnem egy évezredes múltra tekinthet vissza” (Márkus 2016: 79). Az együttműködésnek négy fontos területe volt:

- szociálpolitika kidolgozása,
- a jóléti szolgáltatások finanszírozása,

- a tényleges szolgáltató tevékenység és
- a szabályozási keretek kialakítása (Márkus 2016 és Rixer 2014)

A civil társadalom növekedési folyamata, illetve a legtöbb szervezet egészen a II. világháborúig létezett. A szocialista kormány kialakulásával többségben feloszlatták ezeket, vagy egyes feladataik átkerültek az állam kezébe. A következő alfejezet részletesen foglalkozik a civil társadalom felszámolásával ebben a korszakban.

A civil társadalom felszámolása Magyarországon a II. világháború után

Az államszocializmus korában a kommunista párttal lényegében összefonódott az állam, amely nem csak szigorúan tiltotta a civil társadalmi öntevékenységet, de a politikai szféra civil társadalom feletti uralmát is megkövetelte. A civil társadalom elnyomását a hivatalos politikai diskurzusban általános, közös érdeknek tüntették fel. A szocialista diktatúra a civil társadalmat igyekezett alapjaiban megtörni, aminek intézményi és mentális menifesztációi is voltak. „Intézményi oldalról ez azt jelentette, hogy a civil társadalom intézményeit megszüntették, felszámolták (a szerzetes- és apácarendektől kezdve a polgári egyesületeken át a politizáló mozgalmakig és tovább), de még ennél is súlyosabb volt, hogy az emberekből kiirtották az önálló, szuverén, citoyengondolkodás gyökereit is. Ez a modern kori diktatúra – különösen annak első szakasza, a Rákosi-rendszer – lényegében véve megszüntette az állam és a társadalom különválasztását, s az állam újra rátelepedett a civil szférára, bekebelezte azt, nem engedte, hogy saját törvényei szerint működjön,” írja Fricz Tamás (2019).

A társadalmi aktivitást és politikai magatartást Kelet-Európában az atomizált társadalom jellemezte, vagyis a privát szférában limitált tevékenységeket, a közszférától való eltávolodást és annak hanyagolását jelentette. Ez idővel egyfajta önszerveződő képességeitől megfosztott, demobilizált társadalomhoz vezetett. Vlauch Tibor megfogalmazásában:

“A létrejött politikai pártok, nem váltak tömegpártokká, alacsony taglétszámmal rendelkező választási pártok maradtak. A civil kurázsi hiánya és a megmaradó atomizáltság miatt továbbra is igen nagyfokú az érdektelenség a közügyekkel szemben. A gyenge szolidaritással jellemző magyar társadalmi viszonyok között túlságosan erős volt és maradt az egyes ember magára utaltságának érzése, ezzel párhuzamosan általános érvényű a bizalmatlanság a másikkal, egymással szemben” (Vlauch 2013: 149).

Hasonlóképpen, Kenedi János, a magyarországi demokratikus ellenzék egyik vezető alakja és a szamizdat kultúra egyik fő egyénisége, az 1978-as híres „Mi az ördögöt fogunk csinálni?” című írását ennek az atomizációnak a felvázolásával kezdi:

“A kérdés — és ez számomra is meglepő — nem egyes szám első személyben fogalmazódik meg bennem. Pedig nem tartozom sehová sem. Nincs egyetlen szervezet, sem intézmény, amelyiknek a többes számában beszélhetnék, sem olyan mozgalom, vagy szellemi irányzat, amelyik igényt tarthatna rám a közös fejedelmi többes használatában. Hogy felelni tudjak önmagamnak — kire vonatkoztatom ezt a gyanús többszámot, nem rejtőzik-e mögötte a szamizdatozásba rejtett, s titkolt közösség- tudat — végig kell gondolnom tevékenységemet a jövő idővel kapcsolatosan. Nem mintha nem volnának évek óta tartogatott tanulmányterveim — jelenleg is olyan munkán dolgozom, melyet a belátható jövőben tető alá lehet hozni — de nem a tárgy és a megírásmód jut eszembe, ha a jövőre gondolok. Inkább az, hogy kinek és miért? A többes számú kérdésfeltevés alighanem ennek tulajdono nítható” (Kenedi 1978: 119).

A civil társadalom létezésének jogi alapjait is ellehetetlenítette a diktatórikus alkotmány, ezzel teljesen szétbontva a civil társadalom egész struktúráját. A Rákosi-diktatúra betiltott mindenféle alapítványt, egyesületet, társaságot, köröket, továbbá eltörölte a gyülekezési jogot, a szólás- és sajtószabadságot (Simon 2013). A kommunista állampárt pedig megkérdőjelezhetetlen összhatalmat kapott. Simon János a magyarországi demokratikus politikai kultúrát kutatva arra a következtetésre jutott, hogy mind a Rákosi-, mind a Kádár-rendszer tudatosan rombolta a civil társadalmat, mivel az kihívást jelentett a diktatúra és a pártállam hatalmának. Az utóbbi rendszer feltehetően kevésbé mélyrehatóan próbálta megtörni a civil társadalom autonómiáját. Az 1956-os forradalom után a civilellenesség felerősödött, és az állam erőteljesebben lépett fel a társadalom kritikus, aktív csoportjai, illetve az egyének ellenis. A represszió megfélemlítette a civil társadalmat és hatására „túlélő” stratégiákkal törekedtek átvészelni a politikai megszorításokat; Polányi kifejezését alkalmazva, egyfajta „védekező civil társadalom” alakult ki (Simon 2013).

A kutatók és a társadalomtudósok vitatják, hogy a politikai repressziók ellenére, mennyire lehetett kiterjedt, illetve hatékony a magyar civil társadalom. Simon elemzése szerint az autoriter pártállam sikeresen megfélemlítette, kiszolgáltatottá tette a teljes társadalmat és ezzel együtt lerombolta a civil társadalom működő formáit is.

„A civileket tehát egyrészt erőszakkal megfélemlítették, másrészt különböző ígéretekkel lecsendesítették, a szervezett közösségeket szétverték, az embereket atomizálták, a civil szervezeteket betiltották. Következésképpen, hogy a civil társadalom szervezeti is, szerepében is „csönkává” vált, alig volt értékközvetítő szerepe, és lényegében érdekképviselő nélkül maradt, szinte csak a bélyeggyűjtőkre és a kisállattenyésztőkre koncentrált, s kimaradt a rendszerváltozás teljes folyamatából” (Simon 2013).

Mások viszont a civilek rezilienciájáról, túlélőképességéről és leleményes aktivitásáról beszélnek. A civil társadalom egyes részeinek a hatalommal folytatott szüntelen harcáról tanúskodik a szamizdat példája is, ami a következő alfejezet tárgya. Az elnyomás ellenére az önszerveződés és a civil társadalom felszámolására törekvő intézkedések ebben a korszakban nem tudták teljesen megsemmisíteni a civil szerveződést. Sőt, spontán alakult közösségek, csoportok, mozgalmak és más alulról jövő kezdeményezések hajlandóak voltak felvenni a küzdelmet a totalitárius állammal szemben. Miközben az alulról jövő kezdeményezések az „underground” szférába kényszerültek, az állam felülről jövő, államilag szervezett és irányított „civil szférát” igyekezett kialakítani. Mindkét típust – a felülről és alulról szervezett civil társadalmat is – érdemes megvizsgálni.

Feladat: Olvassa el Szelényi Iván véleményét a magyar társadalom viszonyáról a civil társadalom fogalmához a rendszerváltás előtt és alatt! Véleményüket vitassák meg.

„A fiatal magyar értelmiség számottevő része lelkesen magához ölelte a kommunizmust 1945 és 1950 között. Aztán ettől elfanyalodott, és kezdett kialakulni az, amit a «második Bildungsbürgertum»-nak neveztem. Ez az 1960-as évek második felében, az 1970-es években és az 1980-as évek elején volt prominens, amikor kialakult egy olyan értelmiségi polgári réteg, amelynek elment a kedve a baloldali radikalizmustól, de még nem jött meg a kedve a nagytőkes kapitalizmushoz. Még azt a szót sem akarták kimondani, hogy kapitalizmus vagy tőke, nagytőke. Civil társadalmat akartak. A civil társadalom kiváló fogalom volt, mert nem kellett azt mondani, hogy ők kapitalizmust restaurálnak.... Az 1980-as évek közepe táján változik ez meg, kezdenek rádöbbsenni, hogy magántulajdon és tőke nélkül a rendszer nem fog működni, és a civil társadalom csupán mese: jobb lesz, ha kapitalizmust csinálnak” (Füzér 2015).

Alulról szerveződő civil társadalom: A szamizdat

A civil társadalom koncepciójának újjászületése a kelet-európai disszidens mozgalmakhoz kötődik és az 1970-es évekre tehető. A civil társadalom koncepciójának újraéledésében Kelet-Európában fontos szerepet játszott az 1956-os magyar forradalom és az 1968-as prágai tavasz leverése.

„Az 1956-os magyar forradalomnak, a civil társadalom alulról való helyreállítási kísérletének bukása, illetve 1968, a prágai tavasz mozgalmainak tankokkal történő leverése és a Gomulka bukását követi Gierek-féle kurzus tette világossá a lengyelek számára, hogy nem életképes stratégia az állam demokratizálásáért és politikaváltásáért folytatott küzdelem, hanem antipolitikára, az államtól független civil társadalom kiépítésére kell stratégiai irányt venni. A civil társadalomra orientált stratégia, nem a pártállam megdöntésére, illetve megreformálására, hanem a mindennapi életből való kiszorítására irányult” (Tóth 1994).

Az „underground” (vagy földalatti) civil társadalom egy formája a *szamizdat*¹⁰ volt. Sükösd Miklós definícióját idézve, „szamizdaton az 1950-es évek második felétől az 1980-as évek végéig a Szovjetunióban és Közép- és Kelet-Európában cenzúrázatlanul, függetlenül, illegálisan megjelent politikai és irodalmi-művészeti kiadványokat értjük. A szamizdat aktivistái a hivatalos cenzúrával, a kommunista propagandával és a politikai elnyomással dacolva hozták létre az ellenzéki gondolkodás és a szabad sajtó szigeteit” (Sükösd 2012: 7). A szamizdat testvér műfajai közé soroljuk a „tamizdat”¹¹ kiadványokat, melyeket külföldön nyomtattak, majd becsempészve, illegálisan terjesztették egyes kelet-európai országokban. Magyarországon ilyen

¹⁰ A szamizdat szó az orosz nyelvből származik és saját kiadást jelent. Magyar megfelelőjeként néha a “második nyilvánosság” kifejezést is használják.

¹¹ A tamizdat szó szintén az orosz nyelvből származik a “tam” jelentése ott, és az “izdat” szó jelentése nyomtat vagy kiad.

volt például a párizsi Magyar Füzetek. Tamizdat mellett magnitizdatokként ismert, cenzúrázatlan hangfelvételek is megjelentek (többnyire kazettás magnókhoz), melyek underground zenekarok számait (mint például az URH, Kontroll, Sziámi, Európa Kiadó, Neurotic, Balaton, Trabant, VHK, stb.) vagy fontosabb ellenzéki szereplőkkel készült interjúkat tartalmaztak.

Feladat: Keressen meg egy dalt az interneten a felsorolt underground zenekaroktól és hallgassa meg! Mi a dalszöveg politikai jelentősége? Milyen szerepet játszhattak ezek a zenekarok a civil társadalom erősítésében? Válaszaikat vitassák meg.

A közbeszéd gyakran a lapokra redukálja a kifejezést, de valójában a szamizdat egy alternatív földalatti kultúrára utal, melynek részei voltak az államszocialista rendszerekben a tiltott sajtó és könyvkiadáson kívül más irodalmi és képzőművészeti alkotások, sőt a független film és videó műfaja is. Habár egyes országok szamizdattípusai eltérhettek, a következő kategóriák átfogó képet adnak a legelterjedtebb szamizdat műfajokról (Sükösd 2012: 11-12):

- *Hírek, riportok és tájékoztató jelentések*: politikai eseményekről, tevékenységekről, konferenciákról és találkozókról szóló jelentések és beszámolók; letartóztatásokról, meghurcoltatásról, zaklatásról, vallatásról és házkutatásról hírt adó tudósítások; tárgyalásokkal, ítéletekkel és fellebbezésekkel foglalkozó riportok; stb.
- *Nyílt levelek, beadványok és nyilatkozatok*, amelyeket a nemzeti kormányhoz/kommunista párthoz, nemzetközi testületekhez és szervezetekhez, nevesített közszereplőkhöz intéztek; a vonatkozó hivatalos közlemények és levelezés.
- *Elemzések és kutatások*: a különböző tárgykörökben egy vagy több szerző által készített könyvek; lefordított könyvek és folyóiratcikkek; különböző témájú folyóiratok; megemlékezésekről és évfordulókról (események- ről, történelmi időszakokról és magánszemélyekről) szóló gyűjteményes kiadványok; a vonatkozó anyagok (ideértve külföldi szövegeket is) újrakiadása.
- *Sajtó*: hivatalos sajtószemlék (témák szerint); régi újságcikkek reprint kiadásai; külföldön megjelent cikkek utánnyomásai; újságok.
- *Cenzúrázott anyagok*: hivatalos kiadványokból készített kivágások listái és szövege; fontos hivatalos anyagok utánnyomott kiadásai; a szociális helyzettel foglalkozó felmérések, kérdőívek (beállítottság, életkörülmények, etnikai és nemzeti kisebbségek).
- *Hivatalos dokumentumok*: nemzetközi egyezmények; nyilatkozatok, megállapodások és szerződések; tárgyalások jegyzőkönyvei; bírósági ítéletek; hivatalos nyilatkozatok és állásfoglalások; titkos utasítások szövegei.
- *Vallási anyagok*: a vallás általános kormányzati kezelése; adott vallási csoportok kezelése és támogatása; nyilatkozatok hitéleti kérdésekben (baptisták, evangélikusok, orosz ortodoxok, katolikusok stb.).
- *Irodalmi művek*: regények, elbeszélések, versek, színművek, emlékiratok, életrajzok és önéletrajzok.
- *Egyéni panaszok*: magánszemélyek közlései; témánként csoportosítva; a vonatkozó hivatalos levelezés.
- *Szervezeti és kampányok programjai, kiáltványai és nyilatkozatai* (ideértve az 1989 előtti független politikai pártokat és szervezeteket is).

- *Szemlék és összegzések*: szamizdat anyagok; más országok szamizdat anyagai; a szamizdat anyagok szemléi és kommentárjai hivatalos kiadványokból.
- *Vegyes*: posztterek; karikatúrák; bélyegek; vitairatok, gúnyiratok, szatirikus anyagok.

A szamizdat az ötvenes években jelent meg először a Szovjetúnióban földalatti kiadók létrejöttével, majd az egész régióban elterjedt és teret adott politikai okokból tiltott vagy önként elvonuló íróknak, befolyásos gondolkodóknak, mint például Milan Kundera, Václav Havel, Konrád György, Petri György, Borisz Paszternak, Anna Ahmatova vagy Alekszander Solzsenyicin. A szamizdat tehát egy pártállami befolyástól független teret adott a plurális politikai gondolatok megfogalmazására, illetve társadalmi szervezkedések, esetleg politikai cselekvések megvitatására. Ezzel a civil társadalom szerveződésének még látens, de fontos időszaka kezdődött meg, mely az ellenálláson túl, egy alternatív társadalomképet és narratívát is igyekezett megfogalmazni.

Fontos kiemelni a különböző földalatti kommunikációs hálózatok üldözöttségét ebben a korban, illetve az ezzel járó kockázatokat, amelyeket a résztvevők vállaltak. A szamizdat irodalom megteremtését és terjesztését az ellenzéki erővel, illetve a nyugati ellenséges eszmékkel asszociálták, így a politikai rendőrség évtizedekig érdekelt volt az ilyen tevékenységek ellenőrzésében és megszüntetésében. Sükösd Miklós például a földalatti kiadókat jellemezve megjegyzi, hogy habár azok „nem cenzúrázták a szöveget, méltányos szerzői jogdíjat fizettek, és gyorsabbak voltak a hivatalos kiadóknál”, mégis az ott publikáló szerzőknek komoly „politikai kockázatot kellett vállalniuk” (2013: 19). Még a szocialista korszak végén is, 1988-ban „figyelmeztető beszélgetéseket” tartottak a szamizdat kiadókkal (Köbel 2013: 8).

A magyarországi szamizdat üzenetek valamennyire különböztek a többi kommunista országtól, ahol az akkori kommunista hatalom ellen irányult a kritika. „A magyar társadalom túlnyomó része a kompromisszumot választotta a Kádár-érában”, írja Ébli Gábor a *Beszélő* folyóiratban, és „a szamizdat éppen ez ellen irányult, s csak másodsorban, a konkrét szervek és intézmények okán, a hatalom ellen” (Ébli 2004). Magyarországon a szamizdat irodalom az ellenzék formálódásával együtt tűnt fel 1976-ban, és általában rendszertelen időközönként jelent meg. Ebben az időben a Napló volt a disszidens kommunikáció leglényegesebb színtere. Később, az 1980-as években a szamizdatkiadás már szakszerűsödött Magyarországon, ezzel több szamizdat kiadása rendszeresebbé és újságszerűbbé válhatott, valamint független kiadók is megjelentek. A *Beszélő* több évtizedes fennállása kivételével, több szamizdat lap rövid fennállása után megszűnt. A tamizdatok közül fontos megemlíteni a Kende Péter által szerkesztette párizsi Magyar Füzeteket (1978 – 1990), a Faludy György majd Méray Tibor által szerkesztett Irodalmi Újságot, a Kéthly Anna által szerkesztett londoni Népszavát (1957 – 1963) és a müncheni Új Látóhatárt (Paál 2015).

Olvasmány: Olvassa el Rajk László (építész, az 1949-ben kivégzett Rajk László fia) szamizdatként megjelent írásának egy részletét az önszerveződő lakásépítés jelenségről Magyarországon a melléklet Olvasmányok részében, és válaszoljon a megadott kérdésekre!

Visszatérve Kenedi János „Mi az ördögöt fogunk csinálni?” című írásához, a szerző a szamizdat feladatait vitatja, pontosabban a szamizdat szerepét egy politikai alternatíva vagy politikai kultúra kifejlesztésében. Szerinte hibás lenne a szamizdatra önmagában célként tekinteni, mert az inkább eszköz arra, hogy:

„a hivatalos kereteken kívül értelmiségi közvélemény alakuljon ki, a gondolatok, élmények, tapasztalatok, információk rendszeres kicserélése révén. Ami azután hosszú távon elősegítheti a reális társadalmi szükségletek és egyéni igények artikulált megfogalmazását, a tényleges társadalmi tények alapján, és nem az uralkodó elit által szabályzott információk, ezen információkhoz szabott szemlélet, e szemlélethez szokott értelem szűk korlátai között” (Kenedi 1978).

Itt már egyértelműen érződik kezdetleges igény a civil társadalomhoz szükséges alapok megteremtésére, amihez a szamizdat ad teret. Továbbá, a civil társadalom erősödése szempontjából fontos megjegyezni, hogy Kenedi írásaiban jól látható a szamizdat kommunikáció által kialakított, az államtól független szolidaritás és emberek közti :

„Képzeletében kétféle értelemben is megtestesülhet az olvasó: barátai, személyes kritikusai az olvasók első körét jelentik. Miközben ír, arcuk, tekintetük megjelenhet előtte, hangjukat hallhatja. De létezhet számára az olvasóknak egy szélesebb, elvontabb köre is, akikkel instrumentálisán érintkezik. Mikor arra a belátásra jutottam, hogy kézirataimat nem adom le a szerkesztőségekben, a barátaimat tekintettem olvasóimnak, és az olvasók személytelenebb köre még mint elvi lehetőség sem létezett számomra. De amióta a kéziratok irodalom társadalmi tényré vált, a felosztás némileg megváltozott. A szamizdat adás-vételi hálózatán nemcsak a magam kéziratjai jutnak el félig, vagy alig ismertekhez, hanem mások műveit terjesztve magam is felfogom és továbbítom félig és alig ismertek kritikai véleményét. A második nyilvánosság létrejöttével nemcsak a nyilvánosság szerkezete változott meg — ha csak egy repedésnyivel is — de változott valamelyest a szamizdatok által behálózott térben a személyes viszonyok jellege is” (Kenedi 1978: 119-120).

A szamizdat jelentősége államhatárokon túlmenően, regionális és nemzetközi fontossággal bírt. Sükösd Miklós „szamizdatdiskurzusoknak” nevezi azon ellenzéki írásokat, amelyek a „máskéntgondolkodó nyomtatási kultúrából...eredtek, és a nemzethatárokon átívelő média diszkurzív terébe emelkedtek” (Sükösd 2012: 20). Az ilyen kommunikációs hálózatok bemutatására állít fel a szerző egy „szamizdat tiposzférát”, mely jól szemlélteti, hogy a szamizdatban folytatott eszmecserék nem csak a nemzeti, de a regionális, európai és transzatlanti információáramlás részévé váltak (Sükösd 2012: 20):

8. táblázat: Szamizdat tiposzféra

Kommunikációs hálózat	Jelentősége
Szabad Európa Rádió és a Szabadság Rádió állomások	Az amerikai Szabad Európa Rádió és a Szabadság Rádió állomások a Vasfüggöny fölött sugároztak a kelet-közép-európai országokba, illetve a Szovjetunióba. A CIA által támogatott rádiók adásaiban az 1950-es években gyakran szerepeltek kemény antikommunista anyagok. Az 1956-os forradalom leverése után és különösen az 1970-es évektől kezdve a rádiók nyugodtabb hangvételben sugároztak és a hírekre összpontosítottak, illetve a

Nyugat-európai és amerikai emigráns kiadók	helyi szakértelemre alapoztak. Ide tartozott a szamizdat kiadványok rendszeres szemlézése is (Falk 2011: 326). A kis példányszámú szamizdatok diskurzusai így nagyságrendekkel nagyobb közönséghez juthattak el.
Nyugati értelmiségi folyóirat	Ilyen volt például a Párizsban működő lengyel Kultura vagy a Párizsi Magyar Füzetek. Ezek szorosan követték és segítették a hazai szamizdatosokat és szemlézték kiadványaikat, hogy azokhoz a nyugati közönség jobban hozzáférhessen. A nyugati emigráns kiadók megjelenési lehetőséget is biztosítottak a közép- és kelet-európai országokból kicsempészett könyveknek és írásoknak. Erre utal az orosz tamizdat („ott kiadott”) kifejezés.
Irodalmi küldemények és adományok	Egyebek között az Index on Censorship, a Problems of Communism, a Bulletin of the European Network for East-West Dialogue, az East European Reporter, a Labor Focus on Eastern Europe, az Encounter, a német Profil és Gegenstimmen, illetve a francia L'Alternative és Diagonale – nagymértékben vagy kizárólagosan a szovjet blokkban megjelenő szamizdatokra és máskéntgondolkodókra összpontosított (Falk 2011: 326). Egyes lapok – mint például az Uncensored Poland News Bulletin – kimondottan egy ország független sajtójára koncentráltak. Máskéntgondolkodó szerzők szintén szerepeltek értelmiségi lapokban és nagy példányszámú magazinokban, például a The New York Review of Books, a Der Spiegel és a Le Nouvel Observateur hasábjain (Falk 2011: 326). E cikkek közül jó néhány visszatalált a vasfüggöny mögé a nemzetközi sajtó zártkörű szemlézése során a pártvezetőknek készített fordítások révén. Egy – később „a Nyugat titkos szellemi Marshall-terve” néven emlegetett – könyvterjesztési óriásprojekt kere- tében ingyenesen, tömegével küldtek a könyveket Nyugatról Közép- és Kelet-Európába, illetve személyesen adták át a kiadványokat azoknak a Vasfüggöny mögül turistaúton érkező látogatóknak, akik tudták, hova kell menniük a könyvekért és lapokért. Ez a – CIA által szervezett és támogatott – titkos akció a máskéntgondolkodó írók munkáit is magában foglalta a küldemények és adományok részeként. Valójában a szamizdat mellett ez a nagy volumenű könyvprojekt mutatta meg, hogy a nyugati nyomtatványkultúra (a maga több mint tízmillió átjuttatott könyvével és folyóiratával) komoly kulturális hatást tudott kifejteni a közép- és kelet-európai elitiek ideológiai fellazításában és a hidegháború békés befejezésében.

Felülről szerveződő „civil társadalom”

A centralizált, paternalista jellegű pártállam a gazdaság és társadalom minden megnyilvánulását átpolitizálta, így több törekvés is arra irányult, hogy az általában alulról szerveződő kezdeményezéseket felülről, tehát pártállami szintről szervezzék meg és irányítsák. „A civil társadalom helyébe államilag létrehozott érdekvédelmi és egyéb szervezetek kerültek, amelyek esetenként megfelelő keretet nyújtottak az állampolgárok társadalmi tevékenységéhez”, írja Böhm Antal (2003: 238). Ezeket „mesterségesen létrejövő kollektíváknak” is nevezi a szakirodalom (pl. Rixer 2014). Ilyenek voltak a Népfront szervezetei, a Magyar Kommunista

Ifjúsági Szövetség, vagy munkahelyi szinten a szakszervezetek, illetve a lakóhelyi szinten szervezett tanácsok. A '80-as évektől kezdődően ezek közül sokan egyre inkább elszakadtak a rendszertől és önállósodtak, mivel a civil társadalom fogalma egyre inkább átpolitizálódott, s ez ellentétes volt a szféra főbb értékeivel, az uralomellenességgel és részvételi alapú demokráciával (Rixer 2014).

Tehát a legtöbb közösségi tevékenységet maga az állam szervezte és irányította a rendszerváltás előtt. Ezek a „szocializmus időszakában mesterségesen létrejövő kollektívák” pedig „nem válhattak igazi közösséggé” Rixer Ádám kritikája szerint (Rixer 2014). Az ifjúsági civil szféra egy jó példája annak, hogyan alakította át a pártállam az alulról szerveződő ifjúsági civil társadalmat. Az ifjúsági szervezetek már a XX. század elején megalakultak közösségépítés céljából, főleg különböző mozgalmak, cserkészklubok, iskolákban szerveződő gárdák formájában.

Olvasmány: Magyarországon az ifjúság és sport területén működő civil szervezeteknek mélyen gyökerező történelmi hagyományai vannak, amit a cserkészmozgalom jól szemléltet. A cserkészmozgalom nem csupán az ifjúság és sport területén működő civil szervezet volt, hanem „egy magasabb, komplexebb cél megvalósítását, komplexebb értékrend átadását és többértékes tevékenységek végzését tűzték ki célul a fiatalok körében” (Dajnoki et al. 2020: 705). Tehát a cserkészmozgalom egy civil mozgalom és társadalmi szerepvállalás is. Olvassa el a magyar cserkészmozgalom történetét a mellékelt Olvasmányok részében és válaszoljon a kérdésekre!

A szocializmus idején a Magyar Szocialista Párt által létrehozott ifjúsági szervezet, a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) kapott totális hatalmat a párt irányítása alatt az ifjúsági szférában. A KISZ megalakítása előtt több ifjúsági szervezet is létezett Magyarországon, mint például a Magyar Forradalmi Ifjúsági Szövetség, Egységes Paraszti Ifjúsági Szövetség, Diákszövetség, Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szervezete vagy a Magyar Őrszem Csapatok Szövetsége, de „ezeket többségében 1957 első felében felszámolták: kimondták a tevékenységük beszüntetését, önfeloszlatásukat, a többiek a KISZ részévé nyilvánítva magukat adták fel önállóságukat”.¹² Tehát az önálló ifjúsági csoportok vagy megszűntek, vagy beolvadtak a KISZ-be, ennek ellenére a „KISZ monopóliumának megtörésére irányuló igény” szinte megalakulása óta szüntelenül jelen volt (Gergely 2012: 177).

Magát „önkéntes politikai tömegszervezetként” definiáló KISZ a következő módon működött:

„A KISZ, a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség a Magyar Szocialista Munkáspárt ifjúsági szervezete, a magyar fiatalok önkéntes politikai tömegszervezete. Jelenlegi formában történő működését a KISZ zászlóbontásától, 1957. március 21-től számítják. A szövetséget az illetékes pártszervek és – szervezetek közvetlenül, politikai eszközökkel irányítják. Az ifjúsági szövetség működési és irányítási alapelve a demokratikus centralizmus. A tagfelvétel korhatára 14-26 év. A tagsági viszonynak nincs felső korhatára. A KISZ legfelsőbb szerve a kongresszus, amelyet a Központi Bizottság szükség szerint, de legalább ötévenként összehív. Két kongresszus között a

¹² „50 éve alakult a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség” (2007). *Múlt-Kor Történelmi Magazin*. <https://mult-kor.hu/cikk.php?id=16887&pIdx=1> Letöltés dátuma: 2021. április 8.

határozatoknak megfelelően a Központi Bizottság irányítja és képviseli a szövetséget. A KB tagjai közül választják meg az Intéző Bizottság és a Titkárság tagjait, az első titkárt és a titkárokat. Az Intéző Bizottság két központi bizottsági ülés között irányítja a szövetség munkáját. A titkárság biztosítja a Központi Bizottság és az Intéző Bizottság döntéseinek végrehajtását, irányítja az apparátus munkáját. Magyarországon a 15-29. év közötti fiatalok száma 2 157 000. A KISZ-nek jelenleg 926 000 tagja van. ... A KISZ központi politikai hetilapja a Magyar Ifjúság, 200 000 példányban jelenik meg. Az Ifjúsági Szemle a szervezet elméleti folyóirata. ...” (Baló és Lipovecz 1987).

A KISZ szerepét és felépítését az alábbi táblázat foglalja össze.¹³

9. táblázat: KISZ szerepe és felépítése

Céljai	új nemzedékek szocialista társadalomba való beilleszkedésének segítése marxizmus-leninizmus eszméjének közvetítése szocialista szellemben való ifjúsági nevelés pártpolitikájának képviselete termelési-szociális munka közösségformáló kibontakoztatása
Tagság	kisdobos, majd az úttörő fokozat megszerzése után a középfokú tanulmányok megkezdésétől automatikusan következett a KISZ
Ifjúsági aktivitás, feladatok	építőtáborok, fásítások, különböző látványos vetélkedők és versenyek, védnökségvállalások, közösségi együttlét

Gergely Ferenc történész szerint a KISZ legnagyobb gyengesége abban rejlett, hogy a szervezetből szinte hiányzott az „egyenre szabott politikai nevelőmunka”, egy olyan cél, amely „az egypártrendszer feltételei között ... persze nem is lehetett eredményes” (Gergely 2012: 175). Következésképpen már az 1980-as és 1981-es heves egyetemi viták következtében „felmerült egy, a KISZ-től független ifjúsági szervezet létrehozásának lehetősége”, és egyértelművé vált a „KISZ-szel szembeni bizalmi válság[, amely] egyre szélesebb ifjúsági körre terjedt ki” (Gergely 2012: 177).

Vitakérdések:

- Lehetnek-e előnyei a felülről szervezett civil társadalomnak? Válaszát indokolja!
- Milyen korlátai vannak az ifjúsági civil szférának, ha állami irányítás mellett kell működnie?
- Milyen jelenkori ifjúsági civil szervezeteket, kezdeményezéseket ismer? Tagja-e valamelyiknek?

¹³ Forrás: “50 éve alakult a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség” (2007). *Múlt-Kor Történelmi Magazin*. <https://mult-kor.hu/cikk.php?id=16887&pIdx=1> Letöltés dátuma: 2021 április 8 és Gergely, 2012.

A vallás és kelet-európai civil társadalom a rendszerváltás előtt

Az előző fejezet már kitért a vallás és a vallási hálózatok szerepére a közéletben való részvétel mozgósításában, közösségépítésben, illetve a kölcsönös bizalom, felelősségtudat ápolásában. Az egész kelet-európai szocialista tömbre érvényes volt a vallási intézmények korlátozott autonómiája, a vallásgyakorlás tiltása. A közösségek tagjait, és annál inkább vezetőit az állami rendőrség és a kommunista titkosügynökök is üldözték, tevékenységüket ellenőrizték és korlátozták. Így sokan rejtőzködeve, földalatti titkos tevékenységre voltak kényszerülve, azaz „védekező módon szerveződtek” (Nagy 2015: 165). Nagy Gábor Dániel kiemeli, hogy a katolikus egyház Magyarországon a szocialista rezsim alatt is jelentős független társadalmi tevékenységet tudott folytatni:

„Például Magyarországon a katolikus egyház már „földalatti” fiatal kisközösségi mozgalommal rendelkezett, ráadásul a hivatalos egyházi szerkezet mellett a kisebb neoprotestáns egyházak megalkották a Szabadegyházak Tanácsát (Szigeti–Rajki 2012). Azt is mondhatnánk, hogy a rendszerváltást egy vallási megújulás előzte meg, és intenzív vallási közösségi tevékenységek is meghatározták a korszak arculatát” (Nagy 2015: 161).

Tomka Miklós tanulmányában szintén kitér a vallás szerepére a kommunista hatalom szembenállásában. Tomka részletesen jellemzi, miben különbözött a vallási alapú „ellentársadalom” és a politikai ellenzék, illetve az őket támogató társadalmi csoportok:

„Miközben a hatalom egyházüldözésbe kezdett, az egyházak, híveik létszámát és aktivitását tekintve, erősödtek. Itt kezdődött, s aztán az elmúlt fél évszázad történetét végigkísérte, hogy az egyébként politikailag és ideológiailag egyszínű társadalomszervezetben az egyházak lettek a hivatalossal szembenálló «ellenkultúra» és «ellentársadalom» megjelenítői. Ez elsősorban nem nyilvános programokban, nem szervezeti szembenállásban, nem a pártállam formális elutasításában, nem illegális- és szamizdat tevékenységben, egyszóval nem szervezett politikai ellenzékiességben, hanem a mindennapi gondolkodás és magatartás egy másfajta gyakorlatának megvalósításában mutatkozott. Míg a politikai osztályon belül kibontakozó demokratikus ellenzék önmagát és ellenzékiességét túlnyomórészt értelmiségi kategóriákban fogalmazta meg, az ilyenfajta reflexió az egyházakban szinte teljesen hiányzott. Ám ellentétben a demokratikus ellenzék által elért kis létszámával az egyházak vallásgyakorló hívőtömege milliós nagyságrendű volt és maradt. Továbbá míg a politikai ellenzékiesség "témái" a társadalmi lét egyetlen, és pedig politikai dimenziójára koncentráltak a személyes és a magánéletet kevésbé érintve, a vallási közösség kultúrája éppen a mindennapi és a magánélet összefüggéseiben gyökerezik. A vallás és a mindennapi élet kapcsolata pedig magában foglalja az emberi kapcsolatok, az értékek, az erkölcs, a jövőkép stb. világát” (Tomka 1998: 340).

A vallásos csoportosulásoknak tehát nemcsak a hit megújításában és továbbadásában volt fontos szerepük, hanem a társadalmi hálózatok formálásában is. Az egész régióban jól ismert volt a Bokor katolikus kisközösségi mozgalom, amelyet Bulányi György katolikus szerzetes pap szervezett meg és vezetett 1945-től. Ez a kisközösségi mozgalom hamarosan egy nagyhatású társadalmi mozgalommá nőtte ki magát. Figyelemreméltó a mozgalom felépítése, közösségépítő hatása:

„A szervezet tevékenysége a csoporttagok intenzív és hatékony együttműködésén és kapcsolatain alapult, akik körülbelül 12-15 fős kis csoportokba, közösségekbe szerveződtek. A kisközösségek egy nagy, vallási alapú kapcsolati hálózatba tartoztak. A bizalom összetartó erőként jelent meg ezekben az erős emberi kötelékeken alapuló szociális mozgalmakban, ami képessé tette őket arra, hogy szembeszálljanak a kommunista titkosrendőrséggel, amely a csoportok felszámolására törekedett. A fő törekvés a közösség bővítésére irányult: célul tűzték ki, hogy a tagok maguktól csatlakozzanak a Bokorhoz, szellemileg gazdagodjanak a közösségben való részvétel által, és ők maguk is alapítsanak új kis közösségeket saját vezetésükkel. Ezzel a hozzáállással a társadalmi közösségi hálónak bokor módjára kell növekednie” (Nagy 2015: 164).

A Bokorhoz hasonló más mozgalmak a következők voltak (Kamarás 1994; idézi Nagy 2015):

- Regnum Marianum mozgalom, amely főleg a serdülőkor előtt álló fiúk nevelésével foglalkozott, majd idővel különféle szervezési feladatokat is ellátott;
- Fokoláré nemzetközi mozgalom, amely szintén népszerűvé vált Magyarországon, s amely a Krisztus szeretetén alapuló mindennapi élet fontosságát tanította – alapítója Chiara Lubich volt
- Karizmatikus mozgalom, amely a Szentléleknek az emberek mindennapi életébe való közvetlen bevezetését tanította.

Esettanulmány: Olvassa el Bulányi Györgyről és mozgalmáról szóló részletet a Magyar Nemzetben publikált cikkben az Esettanulmányok között! Figyeljen a társadalmi hálózatok kiépítésének módjára, nehézségeire illetve feladataira, majd válaszoljon a megadott kérdésekre!

Emellett Nagy hozzáteszi, hogy a vallási közösségeknek igen fontos szerepe volt később a kommunizmus felszámolásában, illetve a civil társadalom kiépítésében, erősítésében már új, demokratikus alapokon:

„A vallási elkötelezettségen alapuló társadalmi hálózatoknak óriási szerepük volt a kommunista múlt felszámolásában, egyrészt azzal, hogy aktívan segítettek kigyomláni az államszocialista rendszert, másrészt azzal, hogy részt vettek azoknak a demokratikus erőknek a kiépítésében, amelyek átvették az irányítást a rendszerváltás után. ... A társadalmi integrációt és az új társadalmi kohéziót nagyrészt a vallásos alapokon nyugvó közösségi szellem határozta meg a közép-kelet-európai társadalmak átmeneti politikai időszakában” (Nagy 2015: 161-2).

Az effajta együttműködés más kelet-európai országokban is jelen volt. Adam Michnik visszaemlékezve az 1980. augusztusi lengyelországi sztrájkhullámra, amit a „lengyel demokrácia nagy ünnepének” nevez, a következőt írja: „A Gdanski Hajógyár sztrájkját a demokratikus ellenzék inspirálta, támogatta az értelmiség és a katolikus egyház, ezzel a sztrájkkal sikerült kikényszeríteni a gdanski egyezményt és azt a jogot, hogy a kommunista hatalomtól független szakszervezeteket alakíthassanak a munkások” (Michnik 2005)

A civil társadalom jelentősége a rendszerváltásban: az új demokratikus diskurzus térnyerése

A kelet-európai országok rendszerváltása erősen kapcsolódik a civil társadalom erősödéséhez a régióban. Amint erózióknak indultak a kommunista rezsimok, úgy tudott az akkoriban kevésbé szervezett, még nem konszolidált civil társadalom – melynek legfontosabb részei és szószólói az ellenzéki körök és alternatív társadalmi mozgalmak voltak, illetve természetesen ide tartoztak mind azok a nem állami kezdeményezések, melyek alulról szerveződtek és a pártállam beleszólása nélkül működtek – megfogalmazni egy alternatív, erőszakmentes, demokratikus elveken alapuló társadalomszemléletet. További fontos elem volt az is, hogy nem csak bírálta a szocializmust, de a kialakult kritikus narratívában igyekezett konkrét megoldást, kiutat is keresni. Tehát a megszilárduló civil társadalom tulajdonképpen a társadalmi önvédelem eszközévé vált, illetve az újonnan szerveződő társadalom és állam közti kapcsolatot kívánta definiálni.

A pártállammal szembeszálló civil társadalmat nevezték „antipolitikának” (Konrád György, Kossuth-díjas író), „párhuzamos polisznak” (Vaclav Havel, cseh író, politikus, Csehszlovákia, majd Cseh Köztársaság elnöke) és „hatalomnélküliek hatalmának” is (Adam Michnik, lengyel történész, esszéista, politikai újságíró). Michael Žantovský, aki Vaclav Havel sajtótitkára, majd elnöki szóvivője volt, illetve a Polgári Fórum egyik alapítójaként is ismert, „aktív állampolgároknak” hívta azokat, akik ki mertek állni a kommunista rezsim ellen. Fontos megjegyezni, hogy a civil társadalomért folytatott küzdelem legfőképpen a polgárok szabadságára irányult. Kelet-Európában jól ismert civil vezetők és gondolkodók, többek között Vaclav Havel, Adam Michnik vagy Lech Walesa képviselték ezt az új, demokratikus gondolkodásmódot az elnyomó állammal szemben. Az ő tevékenységük nagyban hozzájárult a rendszerváltás utáni politikai és elméleti új fogalomalkotáshoz is.

Esettanulmány: Olvasson Lech Walesáról és a Szolidaritás mozgalomról az Esettanulmányok részben, és válaszoljon a megadott kérdésekre!

A civil társadalom gondolkodásmódjában, tevékenységében komoly változások következtek be a '80-as években, a civil szféra aktivitása egyre inkább magával hozta a demokratikus diskurzust is, melynek a szolidaritás, az erőszakmentesség és a párbeszédre való nyitottság voltak a meghatározó értékei. Ezek a változások az olyan fogalmak mint a politika, a hatalom, a társadalom vagy az állampolgárság gyökeres áértelmezéséhez vezettek. Ezeknek a változásoknak a megértéséhez nemzetközi események regionális, majd belpolitikai hatásait szintén figyelembe kell venni. Ez a folyamat jól követhető a Helsinkii záróokmány példájából és a Charta '77 nyilatkozatából.

A Helsinkii emberi jogi egyezményt 35 ország, többek között Szovjetunió és az Egyesült Államok írta alá 1975.-ben. Az okmány sorra veszi a legfontosabb politikai normákat, kiemeli az alapvető emberi jogokat és hangsúlyozza a kölcsönös biztonság tiszteletben tartását. Az európai biztonsággal kapcsolatos kérdéskör tíz alapelve a következő:

1. Szuverén egyenlőség, a szuverenitásban foglalt jogok tiszteletben tartása.
2. Tartózkodás az erőszaktól vagy az erőszakkal való fenyegetéstől.
3. A határok sérthetlensége.
4. Az államok területi integritása.
5. A viták békés rendezése.
6. A belügyekbe való be nem avatkozás.
7. Az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok tiszteletben tartása, beleértve a gondolat, a lelkiismeret, a vallás és a meggyőződés szabadságát.
8. A népek egyenjogúsága és önrendelkezési joga.
9. Az államok közötti együttműködés.
10. A nemzetközi jogi kötelezettségek jóhiszemű teljesítése.

Ennek nyomán a kommunista blokk országaiban, elsőként épp Szovjetunióban, civil csoportok alakultak, melyek kormányaikon kérték számon ezeknek a jogoknak a betartását, érvényesülését az országukban. A záróokmányt aláíró résztvevő államok együttműködését elősegítő kezdeményezés hatására több országban így alakultak meg az ún. "helsinki csoportok", nevükben is a záróokmányra utaló öntevékeny szerveződések. Elsők között a moszkvai Helsinki Csoport alakult meg 1976-ban. Egy szovjet értelmiségi kollektíva tagjai nyíltan, névvel vállalták jogvédői szerepüket: dokumentálták a jogsértéseket, jelentéseket készítettek, közleményeket tettek közzé. A csoport tagjaira 1982-ig összesen 60 év börtönt és 40 év száműzetést szabtak ki (Helsinki Figyelő 2020). A Magyar Helsinki Bizottság több mint egy évtizeddel később, 1989-ben alakult meg.

Feladat: Interneten keresse meg a Magyar Helsinki Bizottság alapítólevelét, és nézzen utána a szervezet tevékenységi körének, történelmének, illetve fő munkásságának! Válaszoljon a következő kérdésekre:

- Hogyan kapcsolódik a Bizottság munkája az ország demokratizálásához?
- Milyen feladatokat látott el a Bizottság a rendszerváltás előtt, után és most?
- Mi a jelenlegi politikai szerepe a Bizottságnak?

A demokráciára, emberi jogokra összpontosított fogalmi rendszert és diskurzust a csehszlovákiai Charta '77 példája is jól szemlélteti, amely tiltakozott a csehszlovák kormány tevékenysége ellen, ami sértette a Helsinki záróokmányban megfogalmazott jogokat. A Charta '77 a csehszlovák ellenzék politikai nyilatkozata volt, amit 1977. január 6.-án és 7.-én, a prágai kormánynak címezve és értelmiségiek által aláírva, tettek közzé nyugat-európai napilapokban. Az aláírók élén többek között Vaclav Havel állt. A nyilatkozat szerzői nyugat-európai lapoknak küldték el a dokumentumot, amelyben a Helsinki Egyezményre hivatkozva és a csehszlovák kommunista hatalommal szembeszegülve szélesebb körű politikai és polgári jogokat követeltek. Csehszlovákiában szamizdatként terjesztették. A dokumentum tartalma miatt Václav Havelt és más aláírókat is hazaárulás vádjával szinte azonnal letartóztatott a rendőrség.

„A kormány a nyilatkozatot felforgatónak, szocializmusellenesnek minősítette és propagandakampányt indított ellene. A központi pártlap szerint «a Charta új idegenlégió a

hidegháború szolgálatában, a Charta kibocsátói politikai és társadalmi roncsok, a saját népükhöz vezető valamennyi hidat felégető emberek». Megalkották az úgynevezett Antichartát is, amelyet párthűségeiből vagy kényszerből százezrek írtak alá” (Helsinki Figyelő 2017).

A Charta gyorsan terjedt egész Európában, és néhány nap múlva Budapesten már szolidaritási nyilatkozat is született. Elsőként 1977. január 9-én harmincnégy magyar értelmiségi vállalt szolidaritást prágai nyilatkozattal, melyet a francia Le Monde-ban hoztak nyilvánosságra a következő szöveggel: „Szolidaritásunkat fejezzük ki a CHARTA '77 aláíróinak, és elítéljük az ellenük gyakorolt repressziót. Meggyőződésünk, hogy az emberi és állampolgári jogok védelme egész Kelet-Európa közös ügye” (idézi Domonkos 1991). Majd petíciókban, tiltakozó és nyílt levelekben is kifejezte a magyar társadalom egy része a Charta '77 aláíróinak támogatását. Egy ilyen nyílt levelet a már említett Kenedi János harmadmagával fogalmazott meg, melyben tisztán kifejezi a formálódó és erősödő szolidaritást:

„Kedves Barátaink! Hónapokon keresztül aggódva figyeltük a prágai per előkészületeiről érkező híreket. Fölháborodottan értesültünk a cinikus ítéletekről. Kelet-európaiak vagyunk: nem lehetünk közömbösek, ám bárhol Kelet-Európában üldözik azokat, akik az emberi és állampolgári jogokért küzdenek. Magyarok vagyunk, egy olyan állam polgárai, melynek hadserege résztvett Csehszlovákia megszállásában: külön felelősséget érzünk mindazért, ami ebben az országban 1968 óta történik. És egy olyan nemzedék tagjai vagyunk, mely a magyar 56 lelkéit is csak a csehszlovák 68 példáján tanulhatta meg. Minket 1968 érlelt politikailag felnőtte. S így a Ti ügyetek számunkra személyes ügy is. A csehszlovák kísérlet erőszakos felszámolásából, mint a környező országokban annyian, mi is azt a következtetést vontuk le, hogy Kelet-Európában csak a térség népeinek összefogásából születhetik demokrácia. Be kell vallanunk, Magyarországon akkoriban csak egy elenyésző kisebbség gondolkodott így. A többség úgy okoskodott, hogy a demokrácia nálunk hiú ábránd, s aki ilyen ábrándokat kerget, az még viszonylagos jólétünket és biztonságunkat is kockára teszi. Legfeljebb apránként lehet javítani a helyzeten, a politikai rendszer adott keretei között. Ehhez pedig nincs szükség nemzetközi összefogásra. Sőt, egyenesen az a jó, ha befelé fordulunk, ha nem hívjuk fel magunkra a figyelmet. (...) Kedves Barátaink! Sok ember él Magyarországon, aki rokonszenvvel és reménykedve figyeli a Charta küzdelmét a demokratikus Csehszlovákiáért. Amikor ezekben a nehéz órákban számbaveszitek, hogy ki áll mellettetek Kelet-Európában, rájuk is gondolhattok. Budapest, 1979. október 26-án.”¹⁴

Mindennek ellenére a magyarországi civil társadalom rendszerváltás-formáló ereje nem feltétlenül volt azonos más kelet-európai országokéval. Például Simon János szerint

„Közép-Európa legtöbb országában az 1989-es demokratizálódási folyamatokat általában tömegmegmozdulások, sztrájkok, tüntetések, sőt olykor fegyverroponások is kísérték. Magyarországon a rendszerváltozás az 1980-as évek végétől a pártállami elit és az alakuló új politikai elit szűk csoportjai között paktumjátékok sorozatával ment végbe, ami nem a pártok és a tömegek kapcsolatát erősítette, hanem egyre zártabbá tette a pártok által összefogott politikusi osztályt” (Simon 2013).

¹⁴ Az eredeti level elérhető a Elektronikus Periodika Archivum és Adatbázis weboldalan: http://epa.oszk.hu/02200/02201/00006/pdf/EPA02201_Magyar_Fuzetek_1979_05_137-138.pdf

Ez azt eredményezte, folytatja Simon, hogy „az 1989-es magyar kiegyezés valójában a magyar elitesz csoportok közötti sajátos tranzakció volt, pozíciócserével együtt járó kölcsönös elismerés, megerősítés” (Simon 2013). Talán ez a sajátos demokratikus átmenet, a nép kihagyása a politikai egyezkedési folyamatokból, az évtizedekig tartó diktatúra hatása a szocializációra és politikai aktivitásra, valamint a megcsonkított civil társadalom – mindezek beivódtak a magyar politikai kultúrába, mely részeként kellett újjáélednie a civil társadalomnak a rendszerváltás után. Valószínűleg ennek a sajátos hatalmi tranzakciónak a hozadékaként kell tekinteni a civil társadalom további fejlődésére az országban. Mindezzel részletesebben a következő fejezet foglalkozik.

Összefoglalás

Összefoglalva, a történelmi visszatekintés megmutatta, hogy a civil társadalom történelmi gyökerei a középkorra nyúlnak vissza, amikor különböző szociális ügyek (például a szegénygondozás) megoldásában közösen vette ki a részét az állam, az egyház és a társadalom is. Később a reformkortól a civil társadalom egyre inkább egyesületi élet formájában szerveződött és nyert teret, majd az egyesületi élet virágkorát a dualizmus alatt élte. Az államhatalom korlátozó, beavatkozó jellege az I. világháborútól ismét jellemzővé vált, majd a I. világháború után a kommunista országokban az állam megkísérelte a civil társadalom szinte teljes körű felszámolását, de nem járt sikerrel.

Az államszocializmus korában a kommunista párttal összefonódott állam szigorúan tiltotta a civil társadalmi öntevékenységet. A civil társadalom helyébe államilag létrehozott érdekvédelmi és egyéb szervezetek kerültek, és a legtöbb közösségi tevékenységet maga az állam szervezte és irányította ebben a korban. Ennek ellenére az autoriter jellegű kelet-európai országokban különböző civil kezdeményezések rejtőzködve, ún. „underground” tevékenységet folytattak. A fejezet az alulról szerveződő civil társadalom egyik példáját, a szamizdatot elemezte részletesen, hogy bemutassa a földalatti civil társadalomnak ez a formája miként járult hozzá a civil társadalomhoz szükséges alapok megteremtéséhez. Ez a példa jól illusztrálja azt is, miként váltak helyi kezdeményezések nemzetközileg is fontos diskurzus részévé.

Említésre méltó még Magyarországon a szocialista rezsim alatt a katolikus egyház jelentős független társadalmi tevékenysége, így elmondható, hogy a vallásos csoportosulásoknak fontos szerepük volt a társadalmi hálózatok formálásában és később a kommunizmus felszámolásában, illetve a civil társadalom kiépítésében, erősítésében is. A rendszerváltást megelőző kisebb-nagyobb reformfolyamatok lendületet adtak a civil társadalomnak, amely a '80-as évektől megerősödve felvette a harcot az állam elnyomó mechanizmusa ellen. Ekkor egyre inkább kezdte felváltani a hallgatás kultúráját a párbeszéd kultúrája.

A civil társadalom fogalmának az újjáéledését az 1980-as években alapvetően meghatározta a szocialista pártállam elleni tömeges bizalmatlanság és egy alternatív narratíva iránti vágyakozás. Maga a civil társadalom fogalma is fenyegetést jelentett az állam hatalmi monopóliumának, és emiatt hatékony fegyverként működött. Civil társadalmi csoportok önszerveződése általában a közjó érdekében történt, de gyakran a totalitárius állam ellen irányult. A rendszerváltást több elemző a civil társadalom győzelmének tulajdonítja. A civil társadalom aktivitása a '80-as évektől egyre inkább magával hozta a demokratikus diskurzust is.

Habár a rendszerváltás után Magyarország elindult a demokratizálódás útján, és a civil társadalom újjáéledésével megerősödött a bizalom, együttműködés illetve az emberek közötti szolidaritás is, mégis ez a szorosabb társadalmi kötelék mostanra ismét kikopott és a posztkommunista, köztük magyar társadalmat is bizalmatlanság, atomizáltság jellemzi.

Szolidaritás nélkül viszont aligha lehetséges egy erős civil társadalomról beszélni. Jeffrey Alexander például a civil társadalmat „szolidaritás-szféraként” jellemezte, „amelyben fokozatosan megfogalmazódik és kikényszerítődik egy univerzalizáló közösség” (idézi Bodó 2018). A társadalmi kohéziónak a változása és a mai civil társadalom helyzete Magyarországon a következő fejezet tárgya.

Feladat: A következő szöveget, névjegyzék és történelmi korszakok, események listája tartalmazza mindazokat a fontosabb fogalmakat, kifejezéseket, gondolkodókat és korszakokat, amelyek ebben a fejezetben előfordultak. Írjon rövid magyarázatot mindegyik kifejezéshez és személyhez a jegyzet anyagára támaszkodva és külön kutatómunkával kiegészítve!

Fogalom	Magyarázat
szegénygondozás	
magánadományozók	
céhek	
nemzeti tudat	
jótekonysági tevékenységek	
polgárosodás	
egyesületi élet	
Tanácsköztársaság	
államszocializmus	
atomizált társadalom	
diktatúra	
védekező civil társadalom	
represszió	
reziliencia	
szamizdat	

tamizdat	
cenzúra	
alulról jövő kezdeményezések	
ellenzék	
paternalizmus	
pártállam	
Bokor mozgalom	
Charta '77	
Helsinki emberi jogi egyezmény	
Szolidaritás	

Név	Munkássága, filozófiája
Milan Kundera	
Petri György	
Borisz Paszternak	
Anna Ahmatova	
Alekszander Szolzsenyicin	
Kenedi János	
Kéthly Anna	
Bulányi György	
Vaclav Havel	
Konrád György	
Adam Michnik	

Lech Walesa	

Korszak, esemény	Történelmi fontossága
reformkor	
dualizmus	
II.világháború	
I.világháború	
trianoni békeszerződés	
szocialista korszak	
Rákosi-rendszer	
Kádár-rendszer	
prágai tavasz	
1956-os magyar forradalom	

Vitakérdések és ismétlő kérdések a fejezethez:

- Lát-e kortárs párhuzamot a szamizdatra? Egyetért-e azzal az állítással, hogy a szamizdat a bloggerek vagy a civil újságírás előfutárjának tekinthető? Válszát indokolja!
- Ismer-e olyan országokat, ahol felülről irányított civil társadalom a jellemző a mai napig? Ismertessen ilyen példákat!
- Mennyire tartja fontosnak a majdnem három évtizede lezajlott rendszerváltást a mai magyar civil társadalom helyzetének szempontjából? Válszát indokolja!

Bibliográfia

Alexander, J. C. (szerk). (1998). *Real Civil Society*. London: Sage.

- Baló Gy. és Lipovecz I. (1987). "Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség Központi Bizottsága". In *Tények Könyve, 1988*. Budapest: Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó. Elérhető: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/TenyekKonyve-tenyek-konyve-1/1988-2/magyarorszag-3C8C/tarsadalmi-es-tomegszervezetek-4387/magyar-kommunista-ifjusagi-szovetseg-kozponti-bizottsaga-4391/>
- Böhm A. (2003). *Helyi társadalom, önkormányzatok, településfejlesztés*. Budapest: Agroinform Kiadó és Nyomda Kft.
- Bihari M. (1996). *A szocialista állam*. Ricon Online:**
http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_szocialista_allam
- Bodó B. (2018). *Civilek*. Demokrácia és civil társadalom – kisebbségi léthelyzetben: <https://www.civilek.hu/tudastar/demokracia-es-civil-tarsadalom/>
- Csiha T. (2010). *Az önkormányzatok és civil ifjúsági szervezetek együttműködése az önkormányzati feladatellátásban*. Debreceni Egyetem, BTK. Debrecen: Debreceni Egyetem.
- Domonkos M. (1991). *Charta '77 ügye - egy napló tükrében*. Holmi folyóirat (online):**
<https://www.holmi.org/1991/01/domokos-matyas-a-charta-'77-ugye-egy-naplo-tukreben>
- Ébli G. (2004). *Ellenkultúrából mítosz? Beszélő, 9(2)*.**
- Engels, F. (1859). A nemzetgazdaságtan bírálatának vázlata. MEM 1. köt. 497–511. old.
- Füzér K. (2015). Beszélgetés Szelényi Ivánnal a társadalmi tőke szerepéről a hatalom, a piac és a „varázskertek” működésében. *Századvég*, 78(4), 179-190. old.
- Falk, B. J. (2011). Resistance and dissent in Central and Eastern Europe. An emerging historiography. *East European Politics and Societies*, 25(2), 318–360. old.
- Fricz T. (2019). *A civil társadalom kialakulása Nyugat- és Közép-Európában, illetve Magyarországon. Polgári Szemle, 15(1-3), 284–297. old.***
- Gergely F. A magyar ifjúság a 20. században. *Neveléstörténet* 11-12, 152-187. old.
- Harsányi L. (2010). *A nonprofit szektor szabályozásának vités kérdései*.
http://www.3sz.hu/sites/default/files/uploaded/kuti_eva_szerkeszto_-_nonprofit_szektor_magyarorszag.pdf
- Helsinki Figyelő. (2017). *Január 7.: nyilvánosságra hozzák a Charta '77 nyilatkozatát (1977)*.
https://helsinkifygyelo.blog.hu/2017/01/07/januar_7_nyilvanossagra_hozzak_a_charta_77_nyilatkozatat
- Helsinki Figyelő. (2020). *Május 12.: megalakul a Moszkvai Helsinki Csoport (1976)*.
https://helsinkifygyelo.blog.hu/2020/05/12/majus_12_megalakul_a_moszkvai_helsinki_csoport_341
- Kamarás I. (1994.). *Belsőszékes bázisok. Katolikus kisközösségek Magyarországon*. Budapest: Országos Közoktatási Intézet.
- Kenedi J. (1978). *Mi az ördögöt fogunk csinálni? Magyar Füzetek: Mit ér a kéziratos irodalom, ha - magyar?***
- Kiss V. (2011). *Az ideológia problémája Marx gondolatvilágában*. Disszertáció, Budapest Corvinus Egyetem, Politikatudományi Intézet, Budapest.
- Kleisz T. és Dóri É. (2018). A közösségfejlesztés alapjai a közművelődésben. *Tudástárs a közösségi művelődésben*, <https://nmi.hu/wp-content/uploads/2019/02/Tudastar-II.-A-közösségfejlesztés-alapjai-a-közművelődésben.pdf>.
- Köbel Sz. (2013). "Szólásszabadság – szólás utáni szabadság Véleményszabadság a nyolcvanas évek végén Magyarországon" *Betekintő* 2.

- Kuti É. (1998).** Hívjuk talán nonprofitnak. *Nonprofit Kutatások* 7.
- Michnik, A. (2005).** Az eltűnt értelem nyomában. *Beszélő* 10(9)
<http://beszelo.c3.hu/cikkek/az-eltunt-ertelem-nyomaban>
- Nagy G. D. (2015).** Vallási és társadalmi kapcsolathálózat Észak-Amerikában és Közép-Kelet-Európában. *Századvég*, 78(4), 153-178. old.
- Paál V. (szerk). (2015).** *A sajtószabadság története Magyarországon 1914-1989*. Budapest: Wolters Kluwer Kft.
- Rixer Á. (2014).** *A civilség általános és jogi jelentése Magyarországon, különös tekintettel az államszocializmus időszakára. Rendszerváltás, demokrácia és államreform az elmúlt 25 évben: Ünnepi kötet Verebélyi Imre 70. születésnapja tiszteletére:*
<http://real.mtak.hu/16318/3/A%20civilség....pdf>
- Sükösd M. (2013).** *A szamizdat mint tiposzféra*. Médiakutató:
https://mediakutato.hu/cikk/2013_02_nyar/01_szamizdat_tiposzfera.pdf
- Simon J. (2013).** Alávetett társadalom vagy polgári társadalom? *Polgári Szemle*, 9(1-3),
<https://polgariszemle.hu/archivum/109-2013-majus-9-evfolyam-1-3-szam/a-tarsadalom-es-tudomanya/521-alavetett-tarsadalom-vagy-polgari-tarsadalom#ref14>.
- Szabóné Varga M. (2014).** "Az egyesülési jog története Magyarországon 1945-ig." Doktori értekezés. Miskolc: Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
- Tomka M. (1998).** Egyház és civil társadalom. *Vigilia*, 5, 331-343. old.
https://vigilia.hu/pdfs/Vigilia_1998_05_facsimile.pdf#page=13
- Tóth A. (1994).** *Civil társadalom és szakszervezetek*. Magyar Szociológiai Társaság:
<https://szociologia.hu/dynamic/9503toth.htm>
- Valuch T. (2013).** „Ne szólj szám...” A politikai részvétel és a politikai aktivitás néhány sajátossága az ezredforduló Magyarországon. *Metszetek*, 2(2-3), 146-156.
http://metszetek.unideb.hu/files/07_valuch_tibor_0.pdf

IV. Civil társadalom Magyarországon a rendszerváltás után

Depolitizáltság rendszerváltás utáni hatásai

A civil társadalom szempontjából termékeny 1980-as évek után, a társadalmi és politikai változás érdekében szerveződött civil mozgalmak és kezdeményezések során megalakult az alternatívák egész sora, kritikai gondolatokkal, stratégiákkal és koncepciókkal. A '90-es és 2000-es évek jogi és gazdasági szabályozások évtizedei voltak, amelyek nagyban formálták a magyar civil szektor jellemzőit és fejlődését. „Az 1990–1991-es években, amelyeket az «alapítási láz» éveinek is szokás nevezni, ugrásszerűen megnőtt a civil társadalmi szervezetek száma” (Sasvári 2008: 99).

Ez a korszak egyben a professzionalizálódás kora is: a 90-es évektől az alulról szerveződő kezdeményezések helyét egyre inkább a professzionalizálódó civil szervezetek és NGO-k vették át. Létrejött egy új világ: „a professzionális NGO-k, civil szervezetek és alapítványok világa”, ami azt jelenti, hogy az „NGO-k jelentős része az államtól vállal át feladatokat és hidegen hagyják mind a civil ethosz, mind az együttműködés új formái. Az emberi jogok, kisebbségi kérdések, oktatás, kultúra és környezetvédelem terén működő civil szervezetek azonban méltán tekintik magukat a civil társadalom intézményeinek. Jelentős részük bekapcsolódott nemzetközi - főként kelet - és nyugat-európai-hálózatokba, ami együtt jár hatékonyságuk, súlyuk és túlélési képességük megnövekedésével” (Miszlivetz 2000: 6).

A rendszerváltás utáni magyar civil társadalom fejlődése értelmezéséhez több fogalmat kell először tisztázni melyeket a lenti „Fogalomtár és tipológiák” című táblázatban gyűjtöttem össze.¹⁵ A fogalmak tisztázása után a civil szektor jogi és gazdasági szabályozása szempontjából fontos intézkedéseket szintén egy táblázatban összegzem (Sasvári 2008 és Kuti 2008 alapján).

10. táblázat: Fogalomtár és tipológiák

Fogalom	Magyarázat
<i>nonprofit szervezetek</i>	Fajtái: Klasszikus civil szervezet, érdekképviselő, nonprofit vállalkozás
<i>civil szervezet</i>	A klasszikusnak tekinthető civil szervezeteknek a magyar jogrendszer alapvetően két formáját különbözteti meg: 1. az egyesületi szabályozás hatálya alá eső, tagsági viszonyon alapuló civil szervezeteket és 2. a magánalapítványokat. Két másik szervezettípus biztosítja az intézményes kereteket a kormányzati kötődésű nonprofit tevékenységekhez: 1. a közalapítványi forma és 2. a köztestületi forma (Kuti 2008: 17)
<i>civil társaság</i>	Egyszerű civil szervezeti forma, amit természetes személyek, - legalább két fő - hozhatják létre és amely nem gazdasági érdekű közös céljaik megvalósítására, közösségi célú tevékenységük összehangolására

¹⁵ 2011. évi CLXXV. törvény az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100175.TV>, <https://www.nonprofit.hu/>, <https://euopreneurs.org/maganalapitvany-fogalma-elonyok-letrehozasa/> és <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nonprofit/nonprofit18.pdf> és <http://www.nonprofitkutatas.hu/letoltendo/cilieuh.pdf> alapján.

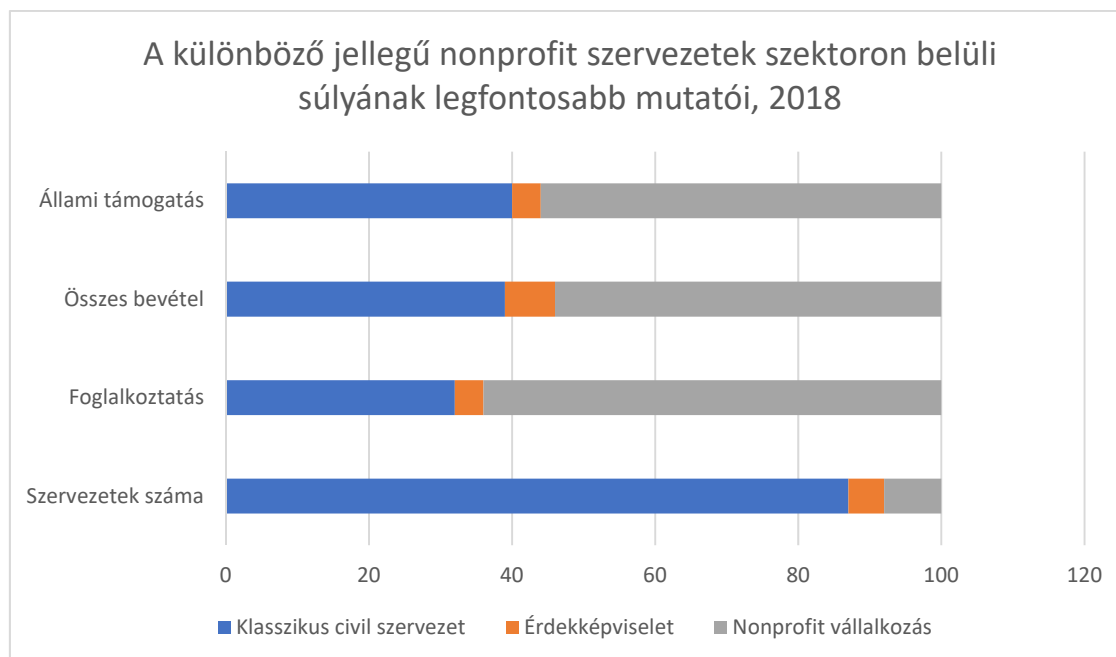
	vagyon hozzájárulás nélkül is létrehozható
<i>egysület</i>	Önkéntesen létrehozott szervezet, amely önkormányzattal rendelkezik, önkormányzati elven működik és az alapszabályában meghatározott célra alakul, illetve a céljainak elérése érdekében szervezi tagjai tevékenységét.
<i>érdekképviselői nonprofit vállalkozás</i>	köztisztviselők, munkaadói, munkavállalói és szakmai szervezetek nonprofit vállalkozásoknak nevezzük a nonprofit gazdasági társaságokat, valamint idesoroljuk az elenyésző gazdasági súlyú, a kormányzati, önkormányzati alapítású – jobbára közfeladat ellátására, támogatására szakosodott – közalapítványokat is.
<i>alapítvány</i>	Alapítványt bármely tartós célra létre lehet hozni, megszűnt a 2014. március 15. előtt fennállt korlátozás, mely szerint az alapítvány célja közérdekű kell, hogy legyen. A létrehozáshoz alapító vagyon szükséges, amelyet az alapító bocsát a szervezet rendelkezésére.
<i>magánalapítvány</i>	A magyar jogrendszerbe a 2014. március 15-én hatályba lépett új magyar Polgári Törvénykönyv vezette be a magáncélú alapítvány intézményét. A magánalapítvány a nyugati civiljogban egy hatékony vagyontervezési és vagyonkezelési eszköz.
<i>közalapítvány</i>	Olyan speciális alapítványok, amelyeket törvényben definiált közfeladatok (például oktatás, egészségügyi ellátás, a közbiztonság védelme stb.) ellátására lehet létrehozni. Alapítóik kizárólag a Parlament, a kormány és az önkormányzatok lehetnek.
<i>közhasznú tevékenység</i>	minden olyan tevékenység, amely a létesítő okiratban megjelölt közfeladat teljesítését közvetlenül vagy közvetve szolgálja, ezzel hozzájárulva a társadalom és az egyén közös szükségleteinek kielégítéséhez;
<i>közhasznú szervezet</i>	olyan Magyarországon nyilvántartásba vett közhasznú tevékenységet végző szervezet, amely a társadalom és az egyén közös szükségleteinek kielégítéséhez megfelelő erőforrásokkal rendelkezik.

A Központi Statisztikai Hivatal utolsó elérhető adatai szerint, Magyarországon a “civil és egyéb nonprofit szervezet egyharmada (20 ezer szervezet) alapítványi formában, kétharmaduk (41 ezer) társas nonprofit szervezetként működött”.¹⁶ A nonprofit szervezeteken belüli szervezeti típusok (klasszikus civil szervezet, érdekképviselői, nonprofit vállalkozás) súlyát a magyar társadalomban, illetve gazdaságban a lenti ábra tükrözi.¹⁷

¹⁶ <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nonprofit/nonprofit18.pdf>

¹⁷ KSH 2018-as adatai alapján, elérhető: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nonprofit/nonprofit18.pdf>

7. ábra: A nonprofit szervezeteken belüli szervezeti típusok társadalmi és gazdasági súlya

A magyar civil szektor jogi és gazdasági szabályozása több szakaszban történt. A rendszerváltás körüli időszakban az alapvetően kevésbé bürokratikus szabályrendszer célja a nonprofit szektor bővítése volt, majd ezt az időszakot követte az adókedvezmények szabályozása, átalakítása és új nonprofit formák bevezetése. A szabályozások egyik alapvető feladata „a nonprofit szervezetek közhasznúsági foka és az általuk élvezett támogatások illetve kedvezmények összekapcsolásának szükségessége” (Lukács 2007). Mindezzel a társadalmi önszerveződés jogi alapjai megvalósultak és az államtól független civil társadalom ismét fejlődhetett a kelet-európai országokban (Bocz 2009).

A lenti táblázat négy szakaszra bontva mutatja be a magyar civil szektor legfontosabb jogi és gazdasági szabályozásait. Ezek közül külön kiemelendő az 1996. évi törvény, amely „jogot adott az adófizetőknek arra, hogy az általuk befizetett adó 1%-át felajánlják egy olyan közcélú szervezetnek, amely megfelel a törvényben rögzített követelményeknek. Az új támogatási forma igazi jelentősége, hogy kiszélesítette az állampolgárok beleszólási jogát a civil szféra támogatásával kapcsolatos döntésekbe” (Lukács 2007). Az 1998 utáni szabályozások a tevékenységi kört, illetve annak a társadalmi hatásait helyezték előtérbe, ennek következtében jött létre három új fogalom is: a kiemelkedően közhasznú tevékenység, a közhasznú tevékenység és a nem közhasznú tevékenység (Lukács 2007). 2000-es évek egyik legfontosabb döntése pedig a Civil Alap létrehozása volt, melynek célja a „civil szervezetek működéséhez központi költségvetési támogatást biztosítani” (Lukács 2007).

11. táblázat: A magyar civil szektor jogi, gazdasági szabályozása

<i>Első szakasz (1987–1991)</i>	alapítvány intézményének 1987-es újbóli megjelenése jelzi (az 1987. évi 11. sz. kormányrendelet alapján) Polgári törvénykönyv módosítása, illetve az egyesülési törvény 1989-es elfogadása (1989. évi II. törvény)
-------------------------------------	---

	támogatási rendszer, adótörvények: adómentesség, az alapítványoknak nyújtott egyéni és vállalati adományok teljes összegű leírása – kedvező módon járult hozzá a szektor fejlődéséhez, és növekedéséhez
<i>Második szakasz (1991–1994)</i>	szektor szabályozása, szigorodó fiskális és adóügyi szabályozások: – a természetbeni adományok elvesztették adókedvezményüket; – a társasági adót kiterjesztették a gazdálkodó nonprofit szervezetekre; – 50%-ra korlátozták az alapítványoknak nyújtott egyéni és vállalati adományok leírhatóságának mértékét (majd 1995-ben 30%-ra). 1993. évi XCII. törvény alapján három új nonprofit jogi forma került bele a Polgár Törvénykönyvbe: a közalapítvány, a köztestület és a közhasznú társaság.
<i>Harmadik szakasz (1995–1999)</i>	támogatási és gazdálkodási szabályozás: – 1995-ben életbe lépett az alapítványoknak nyújtott adományok utáni adókedvezményeket tovább, 30%-ra csökkentő törvény; – ugyancsak egy 1995-es törvény szerint a közalapítványoknak nyújtott vállalati adományok teljes összege leírhatóvá vált az adóalapból; – 1997-ben hatályba lépett – a köznyelvben csak „1%-os törvényként” számon tartott – szabályozás; – 1997-ben pedig megszületett a „közhasznúsági törvény”. 1997. évi CLVI. törvény, az ún. „közhasznúsági törvény”: a jogi forma helyett a szervezetek tevékenysége vált a szabályozás alapjává
<i>Negyedik szakasz (2002-től 2010-ig)</i>	szektor szabályozása, módosítása: - 2001-ben az jogalkotó módosította az egyesülési jogról szóló, 1989. évi II. törvénynek <i>A társadalmi szervezetek és alapítványok nyilvántartásba vételére</i> vonatkozó rendelkezéseit (2001. évi CVI. tv.) - módosult az „1%-os törvény”, a módosítások köre a három évnél régebbi alapítás mint kizáró feltétel határidejét a) az alapítványok és az egyesülési jog körébe tartozó szervezetek esetében két évre, b) a kiemelkedően közhasznú alapítvány, társadalmi szervezet és közalapítvány esetében pedig egy évre csökkentette. - megszületett a <i>Nemzeti Civil Alapprogram</i> (NCA) létrehozásáról szóló 2003. évi L. törvény: célja a Magyarországon nyilvántartásba vett civil szervezetek működésének központi költségvetési támogatását törvénybe foglalt, forrásautomatizmushoz rendelt módon biztosítani

A '90-es években végbement civil társadalmi változásokat a szakemberek másként értékelik. Miszlevitz Ferenc szerint – a civil társadalmat kutató akademikusok egyik legjelentősebb alakja – azok a kritikai és konstruktív gondolatok, amiket a civil mozgalmak megfogalmaztak végül elsüllyedtek a '90-es években.

„Az átmenet kezdeti káoszát egy terméketlen és valójában feloldhatatlan ideológiai ellentét tovább mélyítette: nevezetesen az egyén boldogulását mindenek fölé helyező, a közösségek sorsát, törekvéseit, értékeit jórészt figyelmen kívül hagyó, valójában leszűkítetten értelmezett liberalizmus, és neoliberalizmus néven ismert közgazdaságtani megfelelője és a múlt felé forduló, köldöknéző és bűnbakkereső, és a kirekesztő ideológiáknak is tápot adó, magát „nemzeti gondolat”-ként aposztrofáló nacionalizmus ellentéte. (...) Hasonlóképpen naiv illúzióként került használaton kívülre a közép-európai együttműködés gondolata, noha mind a civil társadalom, mind a Közép-Európa normatív koncepciókként a szellemi erjedés gyújtópontjában állottak a '80-as évek elejétől” (Miszlevitz 2010).

Fritz Tamás is úgy véli, hogy a civil társadalom szerepe csekély volt a rendszerváltás időszakában, mivel a „fogyasztópolgárrá leminősített tömegek” nem tudtak olyan civil társadalmi erőket kialakítani, amely formálni tudta a rendszerváltás utáni hatalmi struktúrákat, illetve a demokratizációs folyamatot, ami végül „elitesedéshez” vezetett és „elitdemokráciára” hasonlított inkább (Fritz 2019). Hogy mi magyarázza a civil társadalom tevékenységének intenzitását a rendszerváltás utáni időszakában, illetve milyen nehézségei voltak a demokrácia felépítésének többek között foglalkoztatta a már említett Adam Michniket és Vaclav Havelt is. Havel, Csehszlovákia, majd a Cseh Köztársaság első elnöke, egyik esszéjében megfogalmazta az akkori domináns felfogást, mely szerint a politikai pártok veszik át mindazokat a szerepeket, amiket a rendszerváltás előtt a civil társadalom töltött be:

„A pártok, mintha azt mondanák: «A kormányzás a mi dolgunk. Ti csak válasszatok, ennél többet ne akarjatok!» (...) A civil társadalom nem szándékozik a parlament vagy a politikai pártok megkerülésével cselekedni. Ellenkezőleg: hozzá akarja segíteni őket, hogy képességeik és lehetőségeik legjavát nyújtsák” (Havel 2004).

Olvasmány: Olvassa el az Olvasmányok mellékletben található Vaclav Havel: „A civil társadalom és új ellenségei” című írásából egy részletet és válaszoljon a megadott kérdésekre!

A posztkommunista kelet-európai társadalmakra mind jellemző volt a politikától való távolságtartás, semlegesség és civil öntudat hiánya vagy alacsony foka – mindezek nélkül kollektív érdekérvényesítés szintje alacsony maradt és a civil kultúra nehezen tudott gyökeret eresztetni. A társadalom és politika közt kialakult viszony a rendszerváltás után is nehezen rendeződött át.

„Az átalakulás várakozással és némi eufóriával jellemezhető hangulatát követően rendszerváltás után alapvetően elutasító maradt a viszony a politikához, a hatalomhoz és a polgárt (nem vagy csak igen szelektíven) szolgáló államhoz. (...). A civil kurázi hiánya és a megmaradó atomizáltság miatt továbbra is igen nagyfokú az érdektelenség a közügyekkel szemben” (Valuch 2013: 149).

Amit Valuch Tibor „alattvalói beállítódásnak” nevez, azt Adam Michnik „a kommunizmus vírusaként” emlegeti, ami megakadályozta a civil autonómia, illetve a demokratikus magatartás- és gondolkodáskultúra kialakulását. Michnik a demokratikus rend

kialakulásának egyik akadályaként az emberek attitűdjét látja, szavait idézve: „homo sovieticus lakozik mindannyiunkban, egy bolsevik fából faragott antikommunista” (Michnik, 1991).

Olvasmány: Olvassa el az Olvasmányok mellékletben található Adam Michnik: Időszerűek-e a liberális értékek? című írásából egy részletet és válaszoljon a kérdésekre! Michnik lengyel politikai újságíróként ismert, 1968 és 1989 között a lengyelországi földalatti demokratikus ellenzék egyik vezető személyisége volt.

Brachinger Tamás a magyar civil társadalom állapotát elemezve szintén azt a következtetést vonja le, hogy rendszerváltás után a magyar civil társadalom „életfunkciói” nem voltak kielégítőek. Brachinger így jellemzi a rendszerváltást:

- Az átalakulás jellemzően paktumokon alapult, azaz az elitek között jött létre.
- A civil mozgalmakat saját vezetőik magukra hagyták, tekintettel arra, hogy korábbi vezetőik a hatalmi elithez csatlakoztak.
- A totalitárius rendszerek szellemiségének továbbélése akadályozta a bizalmon és önkéntességen alapuló polgári társadalom kiteljesedését.
- A gazdasági recessziós ciklusok, a piacgazdaságra való áttérés, a tulajdonviszonyok és a jóléti rendszerek strukturális átalakulása a demobilizációt erősítette (Brachinger 2016: 245)

A civil társadalom rendszerváltás utáni újjászületése a kelet-európai régió országaiban nem egyenletesen ment végbe. Molnár Miklós szerint a rendszerváltás után a magyar társadalomnak csak egy kis része volt aktív és idővel újra elkezdődött a „visszaállamosodás” folyamata is, amely azzal is járt, hogy a civil társadalom a „szabadság kis körére” – ahogy a civil társadalom minimális szerveződéseit hívta Bibó István – szorult vissza (Molnár 1993: 76). A magyar civil társadalom gyengesége a következő magatartásformákban mutatkozik:

- Egyes társadalmi csoportok alacsony aktivitása
- Választási részvételi arányok, rendszerint a választásra jogosultak 50-60%-a élt szavazati jogával rendszerváltás után
- Nem parlamentáris keretek közötti, utcai politizálás meglehetősen szűk körű és átmeneti jellegű
- Kevés spontán társadalmi megmozdulás (Valuch 2013)

Végül Magyarországon a demokratikus jogállam, egy békés, tárgyalásos rendszerváltás következtében alakult ki, viszont civil alapok nélkül jött létre. „Létrejött a demokratikus állam, demokratikus állampolgárok nélkül...Civil társadalom helyett továbbra is csak magántársadalom létezett, atomizált polgárokkal, akiknek hiányoztak a mozgalmak, szervezeteik és intézményeik ahhoz, hogy az állammal, a politikával kapcsolatba, szimbiózisba lépjenek” (Fritz 2019). Ez lehet a magyarázata annak is, hogy a demokrácia miért nem konszolidálódott. Állami kezdeményezésre nem épült, nem is épülhetett ki egy stabil civil társadalom. Kutatók szerint a politikai részvétel, polgári aktivitás és civil kultúra a rendszerváltás után sem fejlődött. Sőt, Kern Tamás és Szabó Andrea szerzőpáros szerint inkább hanyatlott:

„(...) minden politikai törekvés ellenére (például politika által vezérelt civil-szervezetek megjelenése, így polgári körök, a közpolitikai jellegű népszavazások megszervezése, valamint az utcai politikai demonstrációk látszólagos megerősödése) – vagy éppen azért – álltársadalmi szinten a politikai társadalom alóli, minden korábbihoz képest is magasabb arányú „kivonulásról” beszélhetünk. Véleményünk szerint Magyarországon súlyos demokratikus deficit mutatható ki, aminek egyik jellemzője, hogy a politikai kultúra nyugat-európai mintáival szemben a kelet-(közép-)európai politikai szocializációs mechanizmusok működnek húsz évvel a rendszerváltást követően is” (Kern és Szabó 2011: 17).

A magyar civil társadalom a 2000-es évektől

A rendszerváltás után demokratikus politikai keretek között fejlődött tovább a civil társadalom a következő módon:

- Az ún. avantgárd létezésből a professzionális, „üzemszerű” működés irányába;
- A tiltakozó alapállásból a szolgáltatási tevékenységek felé;
- Az ideológiailag determinált (rendszerellenes) cselekvéstől a szakpolitikai/közpolitikai témaválasztásig;
- A lokális hatókörtől a globális akciórádiuszig. Ennek lehetőségét, a határok légiessé válása, az EU tagság, a nemzetközi szervezetekbe való integrálódás adta meg

(Szabó 2004, idézi Brachinger 2016: 245)

A 2000-es évektől kezdve bekövetkezett társadalmi, gazdasági és politikai változások nagy hatással voltak a civil társadalom, illetve civil szféra fejlődésére. Ilyen változások közé sorolható például a neoliberális eszmék terjedése, a kommunikációs forradalom és a demokratikus intézmények fejlődése. A „civil” és „nonprofit” szektorra a hatályos magyar jogrendszerben hosszú ideig nem voltak önálló jogi kategóriák: például Magyarországon a ’90-es évektől a „nonprofit” fogalom vált általánossá, habár a civil társadalom különbözik a nonprofit szektortól, mivel léteznek kormányzati alapítású nonprofit szervezetek, amelyek nem képezik a civil társadalom részét (Báger et al. 2003: 17).

A kormány civil stratégiája eleinte a civil társadalom fontos szerepét hangsúlyozta a liberális demokrácia erősítésében. Továbbá, a kormány fontosnak tartotta a civil szervezetek tevékenységét a demokrácia érvényesülésében, illetve elismerte a civil szervezetek jelentőségét a demokrácia kiteljesedésében is. Hangsúlyosan szerepelt az is, hogy a civil társadalom az érdekegyeztetés és öntevékenység szerves része. A kormány 2003-as stratégiája szerint:

„(...) A rendszerváltás óta eltelt idő szükségképpen kevés volt ahhoz, hogy a civil társadalom fejlődésével elégedettek lehessünk. A Kormány ezért arra törekszik, hogy az elért eredmények megőrzése, a civil társadalom már kiépült szerkezeinek megtartása és megerősítése mellett tovább épüljön a polgári demokrácia eszményét megtestesítő társadalom. A Kormánytól természetesen távol áll a közvetlen beavatkozás, a paternalisztikus gyámkodás, ezért azt várja, hogy az állampolgárok teremtsék meg és fejlesszék tovább a polgárok társadalmát, önmagukért és társaikért. Magyarország csak így lehet mindenkié. A Kormány – alkotmányos kötelezettségeinek megfelelően – felelősséget érez a határon túli magyar civil társadalomért és támogatja azt. Elősegíti az anyaországi és a határon túli magyar civil szektor együttműködését, a kapcsolatok fejlődését. A határon túli magyar civil szektor erősödése a magyarság szülőföldön

való megmaradásának, nemzeti identitásának egyik alapfeltétele. (...) A nagyszámú civil közösség egyre inkább keretet biztosít a társadalmi önszerveződésnek, megjelentek az autonómia, az önkéntesség, az öntevékenység, az adományozás klasszikus jegyei, polgárok tízezreinek nyújtva színteret egyéniségük kiteljesedéséhez. Megkezdődött a közszolgáltatások többszektorúvá válása, mindenekelőtt az oktatás, a kultúra, az egészségügyi és szociális ellátás területén nyújtanak alternatívát vagy többletlehetőségeket a civil szervezetek. A civilek kreativitása, empátiaképessége kitapinthatóvá vált a társadalmi lét perifériájára szorultakkal való foglalkozásban. (...)” (Center for Not-for-Profit Law 2003).

Tanulmányozzuk az ebben az időben Fricz Tamás által bizakodó változásként említett lényeges eseményeket: a „polgári körök” mozgalmát és a Civil Összefogás Fórum (CÖF) színrelépését. Fricz Tamás szerint, a FIDESZ 2002-es választási veresége után:

“választópolgári aktivitásra építve hirdette meg a választások után Orbán Viktor az úgynevezett «polgári körök» mozgalmát, amelynek értelmében a nemzeti érzelmű választók kis köröket alakítottak az ország minden egyes részében. E körök a 2002 és 2006 közötti időszakban gombamódra szaporodtak, s nagy szerepük volt a civil aktivitás, az állampolgári lét alapjainak megteremtésében. Ugyanakkor az is tény, hogy e körök felülről, a politika felől szervezett képződmények voltak, de nagyon hamar saját lábra álltak, és önálló tevékenységekbe kezdtek” (Fritz 2019).

Orbán Viktor 2002. évi beszédeiben a következő módon magyarázta a polgári körök politikai jelentőségét és tevékenységeit:

“A választási vereség világossá tette a jobboldal számára, hogy már nem pártokban kell gondolkodni. Sokkal nagyobb erőt képviselünk akkor – miközben persze megőrizzük pártjainkat, hogy azok szervezkedjenek, jelöltet állítsanak – ha a társadalmat nem köréjük, hanem egy nagyobb egységbe tömörítjük. Erre ad majd lehetőséget a Szövetség a Nemzetért polgári körök mozgalma. (...) A következő három hónapban hozzanak létre kis, néhány emberből álló csoportokat, baráti csapatokat, polgári köröket. Nem jogi formákra, hanem együttlétre, összefogásra, készenlétre van szükség. Most arra van szükség, hogy százsámra alakuljanak polgári körök és társaságok. (...) Tudnunk kell egymásról, hogy ha a sorsunk úgy hozza, hogy mozdulnunk kell, akkor egyszerre mozdulhassunk” (Nyusztay és Simon 2002).

A polgári körök szervezésének, fenntartásának valódi okait, illetve a körök működését és függetlenségét azóta többen vizsgálták, illetve megkérdőjelezték a civil társadalomba való besorolását. Ugyancsak egyre több kritika érte a Fritz által említett Civil Összefogás Fórumát, amely 2009-ben jött létre. Nagy Ádám szerint a Fórum olyan szervezetek egyike, amely a civilekkel szembeni ellenérzéseket erősíti és „a kormány, illetve a kormánypártok ökleként üzemelő, választási kampányokat menedzselő kooperáció” (Nagy 2016). A kritikusok szerint ezek az állami támogatott (akkor is ha eredetileg nem állam által léztehozott) mozgalmak és kezdeményezések mint a „polgári körök” vagy a CÖF, egy „új, kitenyészített egyedhez” vezetnek, azaz a hatalom módszere a saját civilek kinevelésére (Nagy 2016). Más is kritizálja a CÖF szerepét „amelynek tevékenysége, funkciói leginkább a Kádár-kor Hazafias Népfrontjára emlékeztetnek, amennyiben megpróbálja integrálni és domesztikálni a különféle szervezeteket. Az integrációs kísérlet azért ütközik korlátokba, mert a civil szektor rendkívül sokszínű és a szereplők érdekei sokszor egyáltalán nem konvergálnak” (Brachinger 2016: 245). Felmerülnek

tehát azok a kérdések, amelyeket a jegyzet második fejezetében is megjelentek, a civil társadalom függetlenségét, autonómiáját illetően.

A magyar civil társadalom a 2010-es évektől

A 2010-es évektől jogalkotás szintjén a következő változások léptek életbe: „2011. évi CLXXV. (XII.14.) törvény az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról”,¹⁸ majd ennek a 2018-as módosítása, a „2018. évi XCIII. törvény az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról szóló 2011. évi CLXXV. törvény módosításáról”¹⁹ célja egy átfogó, civil szervezetek működésére vonatkozó jogi kódex megalkotása volt. A jogszabály a civil szervezet fogalmát az alábbiak szerint definiálta: „civil szervezet: a civil társaság, illetve a Magyarországon nyilvántartásba vett egyesület - a párt kivételével -, valamint az alapítvány”.

A törvény szakmai tiltakozást váltott ki, egyrészt azért, mert ezek a változtatások olyan szabályozásokat és adminisztrációt róttak szervezetekre, amelyek „életidegenek a civil társadalomtól”, másrészt azért, mert „nem hallották meg, használták fel a törvényalkotók a felhalmozódott civil tudást, a korábbi problémákkal kapcsolatos jelzéseket, a fejlesztés lehetséges irányait” (Nagy 2016). Nagy Ádám szerint a mai magyar „illiberális demokrácia” tulajdonképpen domesztikálni, az állami hatalom által irányított hierarchia részévé akarja tenni a civil társadalmat, mely nem más mint „zavaró tényező” a maga öntevékenységeivel, irányíthatatlanságával (Nagy 2016). Ezt a célt szolgálja, Nagy szerint, a nonprofit szektor intézményesítésére, bürokratizálódására irányuló törvények is. Nagy összesítette a 2010 utáni, a civil szektor autonómiáját korlátozó állami intézkedéseket:

1. A szakmától idegen nonprofit szabályozás
2. A civil autonómia felszámolása
3. A civil finanszírozás romlása
4. Az összefonódások kibogozhatatlansága
5. A civil ethosz kiforgatása
6. A bürokrácia növelése
7. A bűnbakkeresés

További magyarországi civil szervezetek tudományos kutatásainak eredményei, elemzései is amellet érvelnek, hogy a 2010-es évektől a politikai hatalom konszolidációja, illetve a fékek és ellensúlyok rendszere leépítése egyértelműen meggyengítette a civil társadalom szerepét és szűkítette a civil szervezetek mozgásterét. Például Gerő Márton, Susánszky Pál, Tóth Gergely és Kopper Ákos (2016) jogvédelemmel foglalkozó szervezeteket tanulmányozták és bemutatták azokat a környezeti változásokat, amelyek negatív hatással voltak a magyar civil szektorra 2010 óta: „a politikai lehetőségstruktúra intézményeinek zártabbá válása, azaz a döntéshozatali fórumok, a kormányzattal, államigazgatással való párbeszéd lehetőségeinek csökkenése vagy megszűnése”, illetve „az elérhető források csökkenése” (Gerő et al. 2016: 26).

Kapitány Balázs (2019) a népesedéspolitikával foglalkozó civil szervezeteket elemezve 2011–2018 között arra a következtetésre jut, hogy a civil társadalom ezen alszektora részben

¹⁸ Teljes szöveg elérhető a következő weboldalon: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100175.TV>

¹⁹ Teljes szöveg elérhető a következő weboldalon: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1800093.TV&txtreferer=00000001.TXT>

„államosítva” lett, és a kormány ezáltal megteremtettek egy „saját civil” szervezeti hátteret. Kapitány az ilyen civil szervezetek alfaját a nemzetközi szakirodalomban is használt „government organized/sponsored non-governmental organization – GONGO,” azaz „gongó szervezeteknek” hívja:

A GONGO rövidítést és fogalmat Moses Naim vezette be (2009). (...) A nemzetközi szakirodalom természetesen definíciós kérdésekben nem teljesen egységes, de jellemzően azokat a szervezeteket sorolja ide, amelyeket alapvetően egy adott kormányzat hoz létre/tart el, működtet, abból a célból, hogy az a kormányzattal együttműködve, azt politikai céljaiban segítő tevékenységet végezzen. Ilyen szervezetek a világ minden részén működnek, de szerepük hangsúlyosabb nem vagy csak részben demokratikus berendezkedésű országokban” (Kapitány 2019: 69).

A civil szektor finanszírozásának átstrukturálása szintén kritikában részesült. A „2017. évi LXXVI. törvény (VI.19.) a külföldről támogatott szervezetek átláthatóságáról”²⁰ további felháborodást váltott ki. A 2017. évi törvény egy új fogalmat, a „külföldről finanszírozott civil szervezet fogalmát” iktatta be nemcsak a jogi nyelvbe, de a közbeszédbe is. A törvény értelmében, azok a civil szervezetek, melyek a költségvetésének a meghatározó része külföldi forrásból származik „külföldről finanszírozottként” kell regisztráltatniuk magukat, és az 500.000 forint feletti támogatásokat nyilvánossá kellett tenniük. A törvény elfogadása után több civil szervezet bejelentette, hogy a jogellenesnek tartott törvénnyel szemben polgári engedetlenségbe kezd, azaz nem regisztráltatja magát. A törvény 2017. június 27-én lépett hatályba. Kákai László a magyar civil szervezeteket elemezve arra a következtetésre jutott, hogy „a külföldi finanszírozással kapcsolatos egyre nagyobb óvatosság” az érintett civil szervezetek pénzügyi életképességének romlásához vezetett (Kákai 2020: 20).

A törvény megjelenésének évében, 2017. július 13-án az Európai Bizottság megindította Magyarországgal szemben a kötelezettségszegési eljárást. 2020-ban Európai Unió Bírósága kimondta, hogy a civil szervezetek átláthatóságáról szóló 2017-es magyar törvény sérti az uniós jogot, ugyanis a tőke szabad mozgását és az egyesülési jogot is diszkriminatív módon korlátozza (Court of Justice of the European Union 2020). Ezzel a fontos döntéssel az Európai Unió Bírósága helyt adott az Európai Bizottság keresetének és kimondta, hogy a civil szervezetek külföldi személyek vagy szervezetek általi finanszírozására vonatkozóan a magyar állam által előírt korlátozások nem egyeztethetők össze az EU-s joggal.

Továbbá, a 2010-es évek legszámottevőbb változtatásai közé tartozik a Nemzet Együttműködési Alap (NEA) – a civil szektor legnagyobb finanszírozója – működésében történt módosítások is. A legfontosabb két változás szerint a NEA döntéshozó testületeinek eddigi kétharmados civil többségét egyharmados kisebbséggé limitálta, illetve a testületek elnökei választások helyett kinevezéssel lettek kijelölve (Nagy 2016). A civil finanszírozás romlásához hozzájárult az is, hogy állami finanszírozás elaprózódott és csökkent. „A szervezetek bevétele reálértéken csak 2013-ra érte el a 2005-ös szintet, s az egy szervezetre jutó állami finanszírozás reálértéken 2007 óta stagnál. Az állami részesedés a szervezetek bevételeiben a valaha volt 36%-ról 20%-kal 30-31%-ra esett” (Nagy 2016). Ez a visszaesés az államtól való függetlenséget is segítheti.

Tovább rontotta a civil szektor fennmaradási esélyeit az, hogy jellemzően az állam saját magát finanszírozta az Európai Unió civil szervezetek számára meghirdetett pályázati operatív

²⁰ Teljes szöveg elérhető a következő weboldalon:

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1700076.TV×hift=ffffff4&txtreferer=00000001.TXT>

programokon keresztül, és „az állami pályázók hatszor annyi forrást hívtak le ezen a programokon keresztül, mint a teljes nonprofit szektor” (Nagy 2016). Sőt, a 2007-2013-as Új Széchenyi TERV (ÚSZT) vizsgálatai alapján az uniós forrásokhoz való hozzáférés már kifejezetten szerény volt a civil szervezetek tekintetében, és az állam pályázatain is inkább azok a szervezetek jutottak támogatáshoz, amelyek a kormányzathoz kötődtek, írja Nagy Ádám (2016). Bizonyos intézmények, rendszerek, mint például a Nemzeti Együttműködés Rendszere (NER), „kitüntetett stratégiai partnereivé váltak a közhatalomnak”, ami azt jelenti, hogy „szakpolitikai kérdésekről ezekkel a kiválasztott szervezetekkel egyeztet a kormányzat, ahol a kiválasztás alapja nem (csak) a szakmai reputáció vagy a társadalmi beágyazottság. A szocializmus évtizedeiben szatellit szervezetként azonosították az ilyen formációkat” (Brachinger 2016: 247-8).

Még egy említésre méltó változás történt a 2010-es években, mégpedig a 2018-ban megjelent „Stop Soros törvénycsomag”, amely a következő három törvényjavaslaból áll:

- Törvény az illegális migrációt támogató szervezetek társadalmi felelősségvállalásáról: A tömeges migrációt propagáló és támogató, valamint az illegális határátlépést elkövető menekültügyi védelemben nem részesülő személyt szponzoráló, egyéb módon támogató szervezetek regisztrációs kötelezettségét írja elő.
- Törvény a bevándorlási finanszírozási illetékről: A bevándorlási finanszírozási illeték a közös társadalmi felelősségvállalás jogi alapjait teremti meg, Magyarország határai védelmére a költségvetésből több száz milliárd forintot áldoz. Mindazon szervezetek, amelyek a migrációt segítik, a költségvetésnek kárt okoznak.
- Törvény az idegenrendészeti távoltartásról: A törvényjavaslat olyan szabályozást tartalmaz, amely állampolgárságtól függetlenül megteremti az ország egyes területeiről való távoltartás szabályait olyan személyek esetében, akik Magyarország nemzetbiztonsági érdekeit sértik (Magyarország Kormánya 2018).

Az Országgyűlés 2018. június 20-án végül megszavazta a “Stop Soros” törvényt. A törvénycsomag tanulmányozásához, illetve az állam és a civil szervezetek pozíciójának a megértéséhez fontos mindkét oldal álláspontját felvázolni. Az állam elsődleges feladataként ugyanis a “nemzet fennmaradását” és “kultúra védelmét” látta, amely érdekében a civil szektor ellen volt hajlandó cselekedni. Az állam saját feladatait és a civil társadalom korlátozásának szükségességét eképpen látta:

“Az állam feladata, hogy biztosítsa a nemzet fennmaradását, szilárd alapokat teremtsen a jövő nemzedék számára. A magyar állam elsődleges kötelessége és egyben joga is, hogy polgárait valamint, nemzeti kultúránkat megvédje. A magyar kormány felismerve a veszélyhelyzetet, a költségvetésből 270 milliárd forintot fordított a bevándorlás megfékezésére, a magyar és uniós határ bevándorlókkal szembeni védelmére. Minden olyan tevékenység, amely az illegális bevándorlás elősegítése, és bevándorlási nyomás fokozása irányába hat, a magyar államérdekekkel szemben áll, egyben számszerűsíthető költségvetési kárt okoz. A migrációs propaganda az embercsempész szervezeteket segíti és a jobb sorsra érdemes illegális határátlépőket veszélybe sodorja. Ezért olyan szabályozásra van szükség, amely azonosítja a migrációt támogató szervezeteket és fellép Magyarország nemzetbiztonságát veszélyeztető személyekkel szemben. (...) Ezért a Kormány olyan szabályozás megalkotását tartja szükségesnek, amely alapján:

- a tömeges migrációt propagáló, külföldről támogatott szervezeteknek regisztrálniuk kell magukat;
- tevékenységükről nyilvánosan számot kell adniuk;
- ezen szervezeteknek illetéket kell fizetniük, amely bevételt az állam határvédelemre fordítja;
- a bevándorlást szervező személyek távol tarthatók, kitilthatók legyenek” (Magyarország Kormánya 2018).

Ugyanakkor a törvényt a civil szféra egy része további korlátozó intézkedésként értelmezte. (Megjegyzem, hogy a civil szervezetek álláspontját nem célozom általánosítani, de fontosnak tartom érzékeltetni a megfogalmazott kritikát.) „A jogszabály ellen a hazai civil szervezetek mellett tiltakozott az Európa Tanács alkotmányjogászokból álló tanácsadó testülete, a Velencei Bizottság, illetve az Európai Bizottság emiatt indított kötelezettségszegési eljárást Magyarországgal szemben”, írja az Európai Bizottság által felkért, civil szervezetek egy csoportja által publikált kutatás (Autonómia Alapítvány et al. 2019: 21). Többek között a civil társadalmat támogató European Center for Not-for-profit Law (Európai Nonprofit Jogi Központ Szolgáltató Nonprofit Kft.) is publikálta véleményét a „Hogyan érinti a «Stop Soros» törvénycsomag-tervezet a tágabb értelemben vett civil szektort?” közleményében.²¹ Ebben négy részre osztották a „Stop Soros törvénycsomag” negatív hatásait a civil szektorra: a civil szektor negatív megbélyegzése, külföldi támogatások megadóztatása, támogató szankcionálása és rászorulóknak nyújtott szolgáltatások veszélybe sodrása.

2018-ban és azutáni években több nemzetközi civil szervezet beszüntette működését Magyarországon az illiberális politikai és jogi környezetre hivatkozva. A Human Rights House Foundation 2017-es európai jelentéséből kiderül, hogy Magyarország az „európai illiberális trendek” egyik példája. A jelentés előszavában Haraszti Miklós a következőt írja:

“Javaslom, hogy értsük szó szerint az illiberálisok dühkifejezéseit a független civil társadalom ellen. Amikor külföldi ügynököknek bélyegzik a civil szervezeteket, nem pusztán jól hangzó nacionalista jelszavakat keresnek ahhoz, hogy ellensúlyozzák a kritikát. Az illiberálisok tényleg azt szeretnék elérni, hogy a polgárok a kormányzatot ne pusztán a nemzet ideiglenes és részleges képviselőjének tekintsék, hanem azonosítsák a nemzettel, viszont a független aktivizmust a nemzettől idegen, sőt egyenesen ellenséges tevékenységnek tekintsék” (Human Rights House Foundation 2017).

²¹ A közlemény teljes szövege elérhető a következő weboldalon: http://ecnl.org/wp-content/uploads/2018/02/Soros-law-package_hu.pdf

Vitakérdés: Olvassa el a lenti idézetet és válaszoljon a megadott kérdésekre!

„Nagyon fontos a szocializáció szerepe: a depolitizált, politikailag közömbösített, antiszolidáris közegben felnevelkedő, csak önmagára és a saját családjára koncentráló ember, aki fél a politikától, fél a hatalomtól, a saját személyes autonómiáját korlátozotttnak tartja, önkéntelenül is az ehhez kapcsolódó értékeket közvetíti, és ezzel átörökíti a modern társadalmi viszonyok kialakítását akadályozó értékeket. Ez a gondolkodás és szemléletmód lényegében alkalmatlanná teszi arra, hogy öntudatos polgárként kiálljon a demokratikus értékek és a szabad ember eszménye mellett” (Valuch 2013: 150).

Kérdések:

- Mennyire érzi magát aktív polgárnak, a civil társadalom aktív részeként?
- Ebben milyen szerepe volt a szocializációnak?

A mai magyar civil szektor általános jellemzői

Erős-e vagy gyenge a jelenlegi magyar civil szektor? Több társadalomtudóst foglalkoztatja az a kérdés, hogy általánosságban mi befolyásolja a civil szektor erősségét, illetve annak milyen hatásai vannak a társadalom egészére. Mislivetz Ferenc (2000) a következőképp jellemzi a Kelet-Közép-Európa egyre gyengülő civil társadalom hatásait a társadalomra:

„A bizalom, együttműködés és szolidaritás rövid fellángolása után a demokratizálódás útján elinduló Kelet-Közép-Európa társadalmait újra a bizalmatlanság és atomizáltság jellemzi. A bizalom társadalmi szintű jelenléte univerzális szükségleteket elégít ki. A rendét, a kiszámíthatóságát, a hatékonyságát, a korrektségét. Mivel társadalmi élet vákuumban elképzelhetetlen, ha elvész a bizalom, helyén helyettesítő mechanizmusok lépnek életbe és veszik át annak szerepét, úgy, mint:

- *providencializmus, ami passzivitáshoz és stagnációhoz vezet;*
- *korruptió, ami a kaotikus környezet ellenőrzésének egyfajta illúzióját kelti; gettósodás, ami a szélesebb társadalommal szembeni diffúz bizalmatlanságot a törzsi, etnikai vagy családi csoportokhoz való erős lojalitással kompenzálja, és ami gyakran jár együtt idegengyűlölettel;*
- *paternalizáció, ami az erős vezetés igénye, mint a kaotikus, veszélyes, kiszámíthatatlan világgal szembeni egyedüli megoldásé” (Mislivetz 2000).*

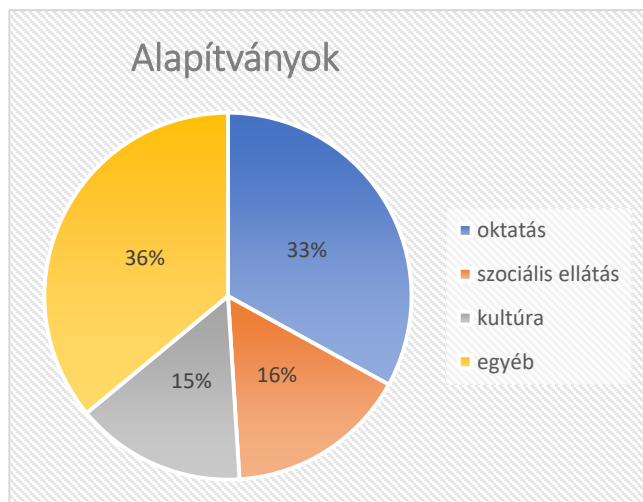
Esettanulmány: Vannak olyan civil szervezetek, amelyek anyagi vagy más okokból bezárni kényszerülnek. Olvassa el az Index által összegyűjtött roma érdekvédő magyar civil szervezetek bezárásának okait az Esettanulmányok részben és válaszoljon a megadott kérdésekre!

Különböző kvantitatív felmérések szintén a polgári és a civil hagyományok hiányáról, gyengeségéről és gyengüléséről árulkodnak. Például a „Civil Society Organization Sustainability Index for Hungary in 2018” (FHI 360, 2019) a civil társadalom fenntarthatóságát vizsgálva, a következő konklúziót vonta le a magyar civil társadalom helyzetéről:

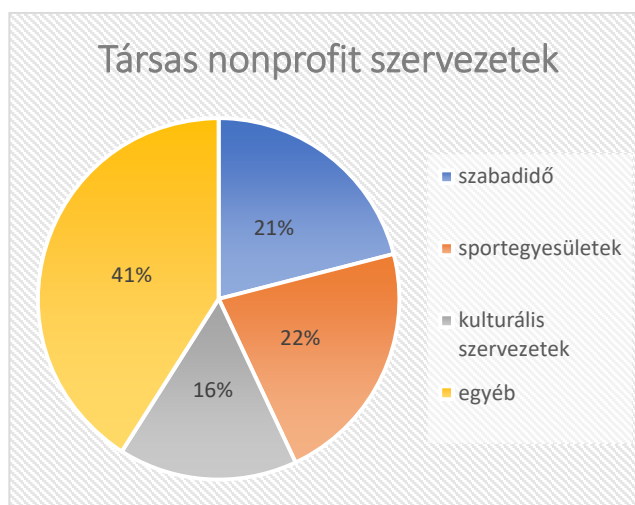
„A civil szervezetek fenntarthatósága továbbra is romlott 2018-ban. Az új korlátozó jogszabályok és a kormányzati zaklatás folytatódása miatt a jogi környezet és a társadalmi elismertség pontszámai csökkentek. A növekvő politikai részrehajlás és az állami finanszírozás átláthatóságának hiánya, valamint az adományozók és civil szervezetek külföldi finanszírozással kapcsolatos egyre nagyobb óvatossága a pénzügyi életképesség enyhe romlásához vezetett. Az érdekképviselői hagyományos csatornái és az állami intézményekkel folytatott tárgyalási kísérletek nem voltak hatékonyak, és helyi szinten is egyre nehezebbek, ami akadályozta a civil szervezetek érdekképviselői erőfeszítéseit. 2018-ban a civil szervezetek tere a szolgáltatások nyújtását illetően is csökkent. A szervezeti kapacitás és az ágazati infrastruktúra nem változott jelentősen 2018-ban. (...) A jogi környezet tovább romlott 2018-ban számos olyan törvény elfogadásával, amelyek negatívan hatnak a civil társadalomra. Az e törvények alkalmazását övező bizonytanság bénító hatással volt a szektorra” (Ökotárs Alapítvány, dátum nélkül.).

A magyar civil szektor arculata szempontjából alapítványokra és nonprofit szervezetekre osztható (ezek a „klasszikus civil szervezetek”). A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatai alapján, 2018-ban a 61,5 ezer civil és egyéb nonprofit szervezet működött az Magyarországon, melynek egyharmada alapítványi formában, kétharmada nonprofit szervezetként működött (KSH 2019). A nonprofit szervezetek túlnyomó részét magánalapítványok és egyesületek teszik ki. Tevékenységüket a következő diagramok foglalják össze:

8. ábra: Alapítványok tevékenysége

9. ábra: Társas nonprofit szervezetek tevékenysége

A KSH adatok és elemzés alapján a magyar civil társadalomról a következőt mondhatjuk (KSH 2019):

Civil társadalom jellemzői	Magyarázat
Szervezetek száma	A szervezetek száma a 2010-es évek elejétől mérséklődik, ez betudható az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról szóló 2011. évi CLXXV. (a továbbiakban: civil) törvény hatásának, amely a szektoron belül egy „tisztulási” folyamatot indított el.
Nonprofit szervezetek nemzetgazdaságon belüli súlya	A szektorban lezajlott törvénymódosítások hatására a 2015. év végi adatok szerint a bejegyzett szervezetek már csak alig több mint egyötöde rendelkezett közhasznú minősítéssel. Nőtt a nonprofit szervezetek nemzetgazdaságon belüli súlya. 2018-ban a nonprofit szférában az előző évinél 340-nel több, összesen 61.491 szervezet működött.
Anyagi források	A GDP-arányos bevétel és a foglalkoztatottak arányának átlaga alapján a szektor nemzetgazdaságon belüli súlya 2010 és 2018 között 0,3 százalékponttal nőtt, 2018-ra pedig elérte az eddigi legmagasabb, 4,4%-os arányt. 2017-hez képest 1 százalékponttal csökkent a nonprofit szervezetek forrásain belül az állami támogatások aránya, 2018-ban a teljes szektor éves bevételeinek a 43%-a származott állami vagy önkormányzati költségvetésből. Saját (alaptevékenységi, vállalkozási) bevétel aránya az előző évi 43-ról 41%-ra csökkent.

Civil szektor munkavállalói	A szektorban foglalkoztatottak havi bruttó átlagkeresete (251 ezer forint) az előző évihez hasonlóan, 24%-kal elmaradt a nemzetgazdasági átlagtól.
	A nonprofit szektorban, főleg a klasszikus civil szervezeteknél a munkavállalók többsége nő.
	A civil/nonprofit szervezeteknél nagyobb arányban találhatók az 55 éves és annál idősebb korosztályokat képviselők
Önkéntesség	A civil szervezeteknél az atipikus foglalkoztatási forma gyakori. A nonprofit szervezeteknél tartósan jóval alacsonyabb a főállású, teljes munkaidőben foglalkoztatottak aránya.
	2018-ban a szektorban tevékenykedő önkéntes segítők becsült száma 399 ezer fő volt. Az általuk teljesített 47 millió munkaóra több mint 22,4 ezer teljes munkaidős foglalkoztatott munkaidejének felelt meg, munkájuk becsült értéke 67 milliárd forintra tehető. A lakossági segítség különösen a kisebb szervezetek számára jelentős.

Tehát, a civil szektor tevékenysége jelentős része a sport és szabadidő, kulturális tevékenységek, oktatás, illetve a szociális ellátáshoz kötődik. Bizonyos tevékenységek az évek során elvesztették anyagi támogatottságukat, míg mások támogatása nőtt. Például megvizsgálva a zöld civil szervezetek állami támogatását, a csökkenés 2006 óta évről évre érezhető. A zöld civil szervezetek a pályázati lehetőségek megszűnéséről, állami támogatási keretek csökkenéséről számol be (NOL 2016). Mindeközben nő a civil szervezetek költségvetési támogatása, „a 2020-s 7,7 milliárd forintról 9,2 milliárd forintra 2021-ben, jelentette be a Miniszterelnökség civil kapcsolatokért felelős helyettes államtitkára és hozzáfűzte, hogy ahol a Miniszterelnökségnek lehetősége nyílik beleszólnia a források odaítélésébe – ez a teljes keret 15 százaléka –, ott tükröztetik a kormányzati prioritásokat, vagyis a keresztény kultúra és a családok védelme” (Magyar Nemzet 2020).

Feladat: Tanulmányozza a Digitális Tanoda weboldalát és válaszoljon a megadott kérdésekre! Weboldal: <https://www.digitanoda.org>.

Kérdések:

- Milyen céllal és miért jött létre a Tanoda?
- Milyen funkciókat lát el, illetve vállal át a Tanoda?
- Mit árul el ez a civil kezdeményezés az állam és a civilek közti kapcsolatról?
- Mi a Tanoda társadalmi szerepe?

Olvasmány: Olvassa el a civil szervezetek és középiskolák együttműködéséről szóló ismertetőt az Olvasmányok c. mellékletben és értékelje a civil társadalom szerepvállalását az oktatás terén!

Egyházak szerepe a civil társadalom megteremtésében Magyarországon

Külön alfejezetben térek ki az egyházak szerepére a rendszerváltás utáni Magyarországon, mivel az kimondottan fontos szerepet játszott rendszerváltás előtt és közben, amint azt a III. fejezet részletesen elemezte. Az egyházak szerepe továbbra is kulcsfontosságú maradt a rendszerváltás után is a civil társadalom megteremtésében.

„A rendszerváltáskor az egyházak hatalmas bizalmi tőkével kezdték meg a szabadság időszakát”, jegyzi meg Kamarás István (Kamarás, dátum nélk.), és a vallási közösségeknek, intézményeknek fontos helyük volt a civil társadalom kibontakozásában ebben az időben. A '90-es években igen fontos szerepet játszott a magyar katolikus egyház a civil társadalom támogatásában, amely jól látható a Magyar Katolikus Püspöki Kar 1996. évi szociális körlevelében is. A körlevél kitér a szociális viszonyokra, gazdasági életre, politikára és más kérdéskörre, miközben egyértelműen a civil társadalom megteremtését, támogatását sürgeti. A körlevél megfogalmazza a kormány feladatait a civil társadalom felé, illetve a civil társadalom kötelességeit is:

„A kormánynak segítenie kell a civil társadalom erősödését, biztosítania kell szervezeteinek működési feltételeit, hogy ne folytatódjék a társadalom újraállamosítása. Védelmeznie kell az alsóbb szintű kezdeményezéseket az erősebb és magasabb szintekkel szemben, korlátoznia kell tehát a politikai és a gazdasági hatalmi koncentrációt. (...) Az államszervezetnek viszont saját eszközeivel kell ösztönöznie és támogatnia a demokratikus és plurális civil társadalom megszületését, úgy, hogy megfelelő módon támogatást nyújt a közösség javát szolgáló alsó (közöttük a vallási és az egyházi) kezdeményezéseknek is, nem kötve azt politikai, világnézeti vagy egyéb feltételekhez.

Mindemellett az önmagáért felelősséget vállaló és önmagát ellátni és igazgatni képes «civil társadalom» megteremtése elsődlegesen maguknak az embereknek és közösségeiknek az

erkölcsi kötelessége és gyakorlati feladata. A keresztényeknek pedig Istentől kapott küldetésük tudatában s ennek felelősségével is kell a közjó szolgálatába állniuk, és a szolidáris társadalom megteremtésén fáradozniuk. (...) Az emberek, a társadalom feladata, hogy közös dolgaikat közösen oldják meg, hogy közösségeket és a közösségi lét intézményeit létrehozzák, hogy egymással, egymás különbözőségét elfogadva, párbeszédet folytassanak. A demokráciát tanulni és gyakorolni kell. Megvalósításának ellenben feltétele az, hogy engedjük szóhoz jutni a másik embert, közösséget vagy intézményt. Ehhez nem elég a szabadság és a jogállamiság megteremtése. Az előző korszak a politikai, kulturális és a gazdasági hatalmat kevesek kezébe helyezte. Ez a helyzet mára sem szűnt meg, legföljebb átalakult, s így továbbra is akadály a «kisemberek» (és a szocialista-kommunista rendszerben hátrányosan megkülönböztetett minden csoport, szervezet vagy világnézet) megszólalásának, jogaik érvényesítésének. Ha az állam a semlegességre hivatkozva mindezzel nem törődik, akkor az előző rendszer által teremtett viszonyokat menti át a jövőbe. A «másként gondolkodás» és a pluralizmus védelme és ösztönzése az állam (és persze a társadalom, az egyház és minden egyéb intézmény) kötelessége” (Magyar Katolikus Püspöki Konferencia 1996).

Több kutató megjegyezte, hogy az egyházak szerepe igen fontos a civil társadalom támogatásában. Plurális civil társadalom szerves része az egyház, állítja Tomka Miklós, mert azok „közösségek hálózatai, azaz eredendő adottságuk, hogy a civil társadalmat építsék, és annak egyik megalapozójává váljanak” (Tomka 1998: 331). Kutatásaiban Kamarás István megjegyezte, hogy a keresztények civil társadalmának szervezetei, csoportjai, intézményei és mozgalmi az érték képviselőket elemeit képezik (Kamarás 2003). Itt viszont fontos megjegyezni, hogy „az egyházak nem azt tartják alapvető céljuknak, hogy társadalmat építsenek (hanem Isten országának építését, a vallásosság ápolását). Ám a vallásosság, ahogyan azt egyházaink értelmezik, magában foglalja a másik emberért, különösképpen a rászorulóért való felelősségvállalást és a konkrét segítség parancsát” (Tomka, 1998: 343). Így az egyház fontos közösségi résztvevővé válik, és saját értékrendszerét képviselve többek között a rászorulókat megsegítésének feladatát látja el. Azt is fontos megjegyezni, hogy az egyház társadalmi szerepvállalásának igénye nem azonos az élet különböző területein; általában a társadalom az egyházaktól szociális és karitatív tevékenységet vár el (Tomka 1998).

Tomka kitér arra is, hogy milyen a civil társadalom által igényelt egyház, mivel „a civil társadalom viszonyai között sem igaz, hogy bármilyen egyház, szekta, kultusz és egyéb vallási közösség léte eleve jó és hasznos. (Bizonyosan nem lenne jó például az olyan egyház, amely nem fogadná el semmilyen tőle eltérő csoport és az övétől különböző meggyőződés létjogosultságát)” (Tomka 1998: 332-333).

Habár Magyarországon, más kelet-európai országhoz hasonlóan, a rendszerváltással az egyházak „fellélegezhettek” a szocializmus alatti repressziók után, a vallási aktivitás növekedése mégis ideiglenes jelenség volt. Az amerikai Pew Research Center kutatása alapján megállapítható, hogy 1) a régióban a vallás funkcióját tekintve a nemzeti identitás egyik kifejezése is értelmezhető, 2) az egyházi tevékenységek közül a szociális segítséget támogatja a társadalom a leginkább, és 3) a magyar társadalom egyre kevésbé vallásos. 1991-hez képest, amikor Magyarországon a katolikusok száma elérte a 63 százalékot, 2015-re már csak 56 százalék mondta magát katolikusnak. Magyarországon és Európa szerte egyre nő a nem vallásosak száma, főleg a fiataloknál figyelhető meg a kereszténység hanyatlása (egy 2014 és 2016 között elvégzett felmérés alapján Magyarországon például a fiatalok 67 százaléka

semmilyen felekezethez nem tartozik).²² Mindemellett az egyházi hálózatok továbbra is fontos részei a civil társadalomnak:

„A kereszténység (és talán minden vallás) ilyen gyakorlatias értelmezése magában hordozza azt a lehetőséget, hogy a civil társadalom formálódásában az egyházak mint közösségek hálózatai, mint a helyi társadalom sejtjei, a jövőben még nyomatékosabban részt tudnak venni. Ez következik a keresztény hitből. Ezt sürgetik az egyházak hivatott képviselői. Ezt várja a társadalom egésze. Együttal ez az itt és most, Magyarországon az ezredfordulón megvalósuló kereszténység hitelességének egyik fontos mércéje” (Tomka 1998: 343).

Hasonlóan vélekedik Zsákai Róbert és Horváth László szerzőpáros is: mivel mindegyik egyház, és felekezet, „egyik legfontosabb feladatának tartja szociális tevékenységeit a közös szolgálatába állítani, melyre az evangéliumok és az apostolok levelei is buzdítják a hívőket”, így a különböző egyházakhoz tartozó civil kezdeményezések, szervezetek munkájának felbecsülhetetlen értéke van (Zsákai és Horváth 2013: 269). Tehát, habár napjainkban több kelet-európai országra (sőt, más nyugati országokra is) jellemző a vallás szerepének a csökkenése, az egyház továbbra is „a civil társadalom alkotó eleme, amely részben tagjainak, mint szabad állampolgároknak a révén, részben pedig intézményei révén megjelenik a társadalom valamennyi szférájában” (Szűcs 2012).

Tehát, kutatások azt mutatják, hogy az egyházak társadalmi elkötelezettsége változatlanul megmaradt a mai napig, ami főleg a szociális gondoskodás terén látható, mindelelt a hívők száma csökken. A vallási közösségek „a helyi társadalmak legmaradandóbb alapstruktúráinak” része, illetve „az egyházközség, a gyülekezet, a lakóhelyi vallási közösség emberi kapcsolatrendszere, önálló erkölce és hagyományörzése messzemenően független volt és maradt az alsó- és felsőszintű vezetők politikai magatartásától” (Tomka 1998: 341-2). Tomka tehát az egyházak államtól, politikától való függetlenségére fekteti a hangsúlyt.

Esettanulmány: Ismerkedjen meg a Máltai Szeretetszolgálat¹ szerepvállalásával! A „Máltaiak” jelmondata: „A hit védelme és a szegények szolgálata” (*Tuitio fidei et obsequium pauperum*) és ahogy azt magukról írják, „napjainkban ugyanolyan fontos a hit védelme, amelyet ma példamutatásunkkal, a szegényekhez, bajbajutottakhoz való odafordulásunkkal, szeretetünkkel próbálunk szolgálni”.

Olvassa el Győri-Dani Lajossal, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat ügyvezető alelnökével készített interjút a Kossuth Rádió „Jó reggelt, Magyarország!” című műsorának 2019. december 27-ei adásában az Esettanulmányok mellékletben és válaszoljon a megadott kérdésekre!

Forrás: <https://www.maltai.hu/amaltaiakrol>

²² A kutatást Stephen Bullivant, a londoni St Mary's University teológia professzora publikálta. A felmérés elérhető a következő weboldalon: <https://www.stmarys.ac.uk/research/centres/benedict-xvi/europes-young-adults-and-religion.aspx>

Összefoglalás

Rendszerváltás után robbanásszerűen fejlődött a civil szféra Magyarországon, miután a politikai, gazdasági és társadalmi változások sora teret engedett a civil társadalom kibontakozásának. A kialakuló civil szervezetek új társadalmi igényeket tudtak kielégíteni, illetve a visszaszoruló állami hatalom révén meghatározó szereplővé válhattak a társadalomban. A civil mozgalmak célja a rendszerváltás előtt is az állampolgárok védelme volt az állam hatalmával szemben, majd a '90-es évektől a civil társadalom céljai bővültek, a piacgazdaság megjelenésével továbbra is az állampolgárok védelmével foglalkoztak, de most már a piaci mechanizmusok hideg valóságával szemben, illetve a nacionalizmus térnyerésével a másság iránti intoleranciával is szembeszálltak. Nyilvánvaló, hogy a civilek nélkül a társadalom atomizálódhat.

A társadalmi önszerveződés elterjedésével és a professzionális NGO-k létrejöttével szükségessé vált a magyar civil szektor jogi és gazdasági szabályozása, amely több szakaszban történt. Habár a civil szféra lehetőségei tágultak, de többen megjegyezték, hogy a civil öntudat hiánya, a kommunizmus szellemiségének továbbélése, illetve a társadalom alacsony politikai aktivitása gyengítették a civil társadalmat Magyarországon és a kelet-európai régióban. Emiatt a civil alapok se konszolidálódtak.

A rendszerváltás utáni hazai civil szektor rendkívül heterogén. A fejezet nem tér ki a különböző szervezeti jogi formákra, tevékenységi szerkezetekre, illetve működési és gazdasági lehetőségekre, de erről más helyen több részletes tanulmány is készült (például Bocz 2009).

A 2000-es évektől újabb társadalmi, gazdasági és politikai változások következtek be, melyek nagy hatással voltak a civil társadalomra. A kormány civil stratégiája eleinte a civil társadalom fontos szerepét hangsúlyozta a liberális demokrácia erősítésében és a demokrácia érvényesülésében. Majd a 2010-es évektől a jogalkotás szintjén és a civil szektor finanszírozásának átstrukturálása terén is változások léptek életbe, melyeket a szakmai körök erős kritikával fogadtak, azzal érvelve, hogy az új törvények az állami hatalom által irányított hierarchia részévé akarják tenni a civil társadalmat. Tudományos kutatásainak eredményei ehhez hasonlóan azt mutatták, hogy ezek a változások gyengítették a civil társadalom szerepét.

Ebben a fejezetben külön rész taglalja az egyházak szerepét a rendszerváltás utáni Magyarországon, mivel az egyházak kulcsfontosságú szereplők voltak a szocializmus alatti civil társadalom kibontakozásában és a közösségi élet résztvevőjeként a '90-es évektől is fontosak maradtak a civil társadalom támogatásában.

Simon János (2013) nyomán a következő, szerző által kiegészített táblázat teljeskörű áttekintést ad és összefoglalja az egyes kormányok viszonyát a civil társadalom szerveződéseéhez Magyarországon, illetve a civil társadalomban bekövetkezett változásokat egyes kormányok idején:

12. táblázat: Magyarországi kormányok viszonya a civil társadalomhoz

<i>Rendszerek</i>	<i>Kormányok</i>	<i>Kormány viszonya a civil társadalomhoz</i>	<i>Civil társadalom állapota</i>	<i>Civil társadalom viselkedése</i>
<i>Diktatúra 1948-1989</i>	Rákosi	Maga alá vetette, dominálta	Rettegő	Túlélésre törekvés

	Kádár	Maga alá vetette, dominálta	Védekező	Elviselésre törekvés
Átmenet 1990-1998	Antall	Felszabadította, de a pártok átpolitizálták	Erősödés, szervezeti növekedés	Óvatos lépések, civil társadalom erősödése
	Horn	Felszabadította, de átpolitizálta	Egyszerre bizalom és bizalmatlanság	Kivárás és szervezkedés
Demokrácia 1998-2010	Orbán	Támogatta, tűrt, távolságot tartott	Erősödő, bizalom és bizalmatlanság	Szervezkedés
	Medgyesi	Támogatta, tűrt, és tiltott	Bizalmatlanság, félelem, harag	Szervezkedés, aktivizálódás
	Gyurcsány-Bajnai	Átpolitizálási kísérletek, tiltott, támogatott és tűrt	Bizalmatlanság, félelem, harag	Aktivizálódás, ellenállás
Illiberális demokrácia 2010 – jelen	Orbán	Tilt és tűr	Kivonuló, védekező	Ellenállás, kivonulás

A fejezetet zárásaként Miszlevitz Ferenc optimista gondolatait idézem:

„A civil társadalom Magyarországon és az egész volt keleti tömbben egy hosszú érési folyamaton ment keresztül az elmúlt két évtizedben. Buktatók, válságok, kooptációs törekvések, a politikai pártok gyarmatosítási kísérletei, marginalizációs mechanizmusok, a függő és társadalmilag ellenőrizhetetlen média érdektelensége („a jó hír nem hír”) ellenére létezik, virágzik, szervezetei és mozgalmi számos komoly sikereket könyvelhetnek el maguknak. A civil társadalom sokszínűségéhez tartozik, hogy többnyire töredezett, szétaprózódott, sok esetben még mindig függő viszonyban van helyi vagy országos hatalmi centrumoktól. De mindezek ellenére számos szervezete sikerrel állta és állja a próbát, és ami a legfontosabb: a helyi társadalmak önszerveződésében, önvédelmében és érdekképviselésében jelentős szerepe van. A társadalmi kohézió nagymértékben a civil társadalom megtartó és szervező erejének köszönhetően és nem a politikai és gazdasági osztály hatalmi és presztízsharcai miatt létezik még ma is” (Miszlevitz 2010).

Feladat: A következő szöveget tartalmazza mindazokat a fontosabb fogalmakat, kifejezéseket, amelyek ebben a fejezetben előfordultak. Írjon rövid magyarázatot mindegyik kifejezéshez a jegyzet anyagára támaszkodva, szükség szerint külön kutatómunkával kiegészítve!

Fogalom	Magyarázat
alapítási láz	
nonprofit szervezetek	
civil szervezet	

civil társaság	
egysület	
érdekképviselő	
nonprofit vállalkozás	
alapítvány, magánalapítvány közalapítvány	
közhasznú szervezet	
közhasznú tevékenység	
„polgári körök” mozgalom	
fékek és ellensúlyok	
kommunikációs forradalom	
neoliberális eszmék	
liberális demokrácia	
illiberális demokrácia	
posztkommunista	
kollektív érdekérvényesítés	
civil kultúra	
paktum	
piacgazdaság	
totalitárius rendszer	
demobilizáció	
jogállam	

Vitakérdések és ismétlő kérdések a fejezethez:

- Hogyan változik a civil társadalom szerepe a XXI. századi Kelet-Európában és Magyarországon?
- Hogyan és miért változott meg az állam és a civil szektor kapcsolata jelenleg hazánkban?
- Egyetért-e azzal, hogy feszültség keletkezhet a nemzeti érdek és egyes civil szervezetek értékrendje között? Válaszát indokolja meg!
- Milyen szerepe van és milyen szerep lenne optimális a nemzetközi civil szervezeteknek hazánkban?
- Milyen politikai tényezők befolyásolják a magyar civil szektor erősségét jelenleg?

Bibliográfia

- Autonómia Alapítvány, BAGázs Közhasznú Egyesület, SZETA Egri Alapítványa, Együtt Közösén Egymásért Egyesület, Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyermekeknek Alapítvány, Hátrányos Helyzetű Családok Országos Egyesülete, Idetartozunk Egyesület, Motiváció Oktatási Egyesület, Nógrád Megyei cigány Kisebbségi Képviselők és Szószólók Szövetsége Pro Cserehát Egyesület, Romaversitas Alapítvány, UCCU Roma Informális Oktatási Alapítvány (2019). „Civil társadalmi jelentés a Nemzeti Roma Integrációs Stratégiák megvalósulásáról Magyarországon”. Brüsszel: Európai Bizottság.
- Bocz J. (2009).** *A nonprofit szektor strukturális átalakulása Magyarországon. A magyar nonprofit szektor az 1990-es évek elejétől a 2000-es évek közepéig.* Budapest Corvisnu Egyetem. Budapest: Szociológiai Doktori Iskola.
- Brachinger T. (2016).** *A magyar civil társadalom állapotrajza a 21. század második évtizedében.* Pécs: Pécsi Tudományegyetem.
- Center for Not-for-Profit Law (ICNL). (2003). A kormányzat civil stratégiája:
https://www.icnl.org/wp-content/uploads/Hungary_kormstrat.pdf
- Court of Justice of the European Union. (2020). *The restrictions imposed by Hungary on the financing of civil organisations by persons established outside that Member State do not comply with EU law.* PRESS RELEASE No 73/20:
https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2020-06/cp200073en.pdf?fbclid=IwAR1wZO8rBnBs787W19qzbA7kYFhkuSK8bdVI5NHuDYkpAqA1o1XU1uG_7g
- Dajnoki K., Fenyves É., Bácsné Bába P., Kőmíves G., és Szabados N. (2020). Sportokkal foglalkozó civil szervezetek jellegzetességei, különös tekintettel a foglalkoztatásra. *International Journal of Engineering and Management Sciences (IJEMS)*, 5(1), 701-711.o.
- FHI 360. (2019). Civil Society Organization Sustainability Index:
<https://www.fhi360.org/resource/civil-society-organization-sustainability-index-reports>
- Fricz T. (2019).** *Civilitika – A civil társadalom kialakulása Nyugat- és Közép-Európában, illetve Magyarországon. Polgári Szemle, 15(1-3), 284–297. o.*

- Gerő M., Susánszky P., Tóth G., és Kopper Á. (2016). A jogvédő szervezetek változásmenedzsment stratégiái. *Civil Szemle* 4, 15–27. o.
- Havel, V. (2004). *Parola archívum*. A civil társadalom és új ellenségei: http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/parolaar.nsf/nyomtat/D5825ED9A8FFDB4CC1256EC50028C61B?OpenDocument
- Human Rights House Foundation. (2017). "A beteg demokráciákkal szembeni ellenállás Európában". Elérhető: <https://humanrightshouse.org/noop-media/documents/22944.pdf>
- HVG. (2018, október 15). Alkotmánybírósághoz fordul az Amnesty is a Stop Soros miatt: https://hvg.hu/itthon/20181015_Alkotmanybirosaghoz_fordul_az_Amnesty_a_Stop_Soros_miatt
- Kákai L. (2020). "Kettős szorításban a magyar civil szervezetek". *Pólusok folyóirat* 2020./I. évf. 2. szám 1.
- Kamarás I. (dátum nélkül.). Az egyházak mint civil társadalom és kontraszt-társadalom: <http://web.295.ca/gondolkodo/talalkozo/irasok/KamarasHU02.html#ftnref8>
- Kamarás I. (2003). *Kis magyar religiográfia*. Pécs: Pro Pannonia.
- Kapitány B. (2019). Egy civil alszektor 'államosítása': Népesedési, népesedéspolitikai célokkal foglalkozó civil szervezetek Magyarországon 2011–2018. *Civil Szemle* 4. 61-79. o.
- Kern, ű T. és Szabó A. (2011). A politikai közéleti részvétel alakulása, 2006–2010. In R. Tardos, Z. Enyedi és A. Szabó, *Részvétel, képviselet, politikai változás*. Budapest: **Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány**, 17-56. o.
- Központi Statisztikai Hivatal. (2019). *Statisztikai tükrök*. A nonprofit szektor legfontosabb jellemzői 2018-ban: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nonprofit/nonprofit18.pdf>
- Lukács E. (2007). A nonprofit szervezetek magyarországi kialakulásának és jogi szabályzásának jellegzetességei. In: Gubik Andrea (szerk.) VI. Nemzetközi Konferencia a közgazdász képzés megkezdésének 20. évfordulója alkalmából. 2. kötet. Miskolc, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, 322-329. o.
- Magyar Nemzet. (2020, február 15). Több pénzt kapnak a civil szervezetek. <https://magyarnemzet.hu/belfold/tobb-penzt-kapnak-a-civil-szervezetek-7780574/>.
- Magyarország Kormánya. (2018). *Magyarország Kormányának javaslata a Stop-Soros törvénycsomagról*. <https://www.kormany.hu/download/c/9a/41000/STOP%20SOROS%20TÖRVÉNYCSOMAG.pdf#!DocumentBrowse>
- Magyar Katolikus Püspöki Konferencia. (1996). *A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia szociális körlevele 1996*. <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=184#RTFTToC31>
- Michnik, A. (1991). Időszerűek-e a liberális értékek? *Beszélő*, 26(3), <http://beszelo.c3.hu/cikkek/idoszeruek-e-a-liberalis-ertekek>.
- Miszlivetz F. (2000). Civil társadalom nyomvonalai az új európai térben. In I. Kelényi, *Szöveggyűjtemény a Civil társadalom fejlődése és a nonprofit szervezetek alapismeretei és a Menedzsment tantárgyakhoz*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Tanárképző Főiskolai Kar, Művelődésszervezés Tanszék.
- Miszlivetz F. (2010). A civil társadalom paradigmája. *Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete*. <https://iask.hu/hu/miszlivetz-ferenc-a-civil-tarsadalom-paradigmaja/>
- Molnár M. (1993). A demokrácia hajnalodik Keleten: Civil társadalom és kommunizmus Kelet-Európában: Lengyelország és Magyarország. *Politikai Szemle*, 2(2), 74-90.
- Nagy Á. (2016). A magyar állam civil társadalommal szembeni hét halálos bűne. In *A civilek hatalma* (146-161. o.). Budapest: Noran Libro Kiadó.

- Naim, M. (2009): Missing links: What is a GONGO? *Foreign Policy* 160, 95–96. o.
- Népszava. (2018, február 16). ENSZ: a „Stop Soros” támadás az emberi jogok ellen: https://nepszava.hu/1153070_ensz-a-stop-soros-tamadas-az-emberi-jogok-ellen
- NOL. (2016, január 4.). Elzárhatja a zöld pénzcsepőt az Orbán-kormány: <http://nol.hu/belfold/elapadhat-a-zold-forras-1582759>
- Nyusztay M. és Simon Z. (2002). Mindenki hozzon magával még egy Orbán Viktort. *Beszélő*, 7-8, 49-56. o.
- Ökotárs Alapítvány. (dátum nélk.). Magyarország: Civil szervezetek fenntarthatósága: <https://okotars.hu/sites/default/files/downloads/magyarorszag.pdf>
- Önkormányzati és Területi Ellenőrzési Igazgatóság. (2003). *Fejlesztési és Módszertani Intézet. A nonprofit szektor működése és ellenőrzése*: https://www.asz.hu/storage/files/files/Publikaciok/Archiv_tanulmanyok/t35.pdf?download=true
- Sasvári N. (2008). Civil szervezetek és az Európai Unió – Civil érdekérvényesítés. *Corvinus Egyetem, Nemzetközi Tanulmányok Intézet, Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Iskola*. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/497/1/sasvari_nora.pdf
- Serdült, V. (2020, június 18). Európai Bíróság: jogellenes a magyar civiltörvény. *HVG*, p. https://hvg.hu/itthon/20200618_civiltorveny_europai_birosag.
- Simon J. (2013). Alávetett társadalom vagy polgári társadalom? *Polgári Szemle*, 9(1-3), <https://polgariszemle.hu/archivum/109-2013-majus-9-evfolyam-1-3-szam/a-tarsadalom-es-tudomanya/521-alavetett-tarsadalom-vagy-polgari-tarsadalom#ref14>.**
- Szabó M. (2004). Civil Engagement in East-Central Europe. In A. Zimmer, & E. Priller, *Future of Civil Society* (77-99. o.). Wiesbaden: VS Verlag.
- Szűcs F. (2012). *Magyarország Evangélikus Egyház*. <https://archiv.evangelikus.hu/teologia/dr.-szucs-ferenc-egyhaz-es-civil-tarsadalom>.
- Tomka M. (1998). Egyház és civil társadalom. *Vigilia*, 5, 331-343. o. https://vigilia.hu/pdfs/Vigilia_1998_05_facsimile.pdf#page=13
- Valuch T. (2013). „Ne szólj szám...” A politikai részvétel és a politikai aktivitás néhány sajátossága az ezredforduló Magyarországon. *Metszetek*, 2(2-3), 146-156. o. http://metszetek.unideb.hu/files/07_valuch_tibor_0.pdf**
- Zsákai R. és Horváth L. (2013). Az egyház és a társadalom kapcsolata. *Hadmérnök*, VIII.(4), 265-271. o.

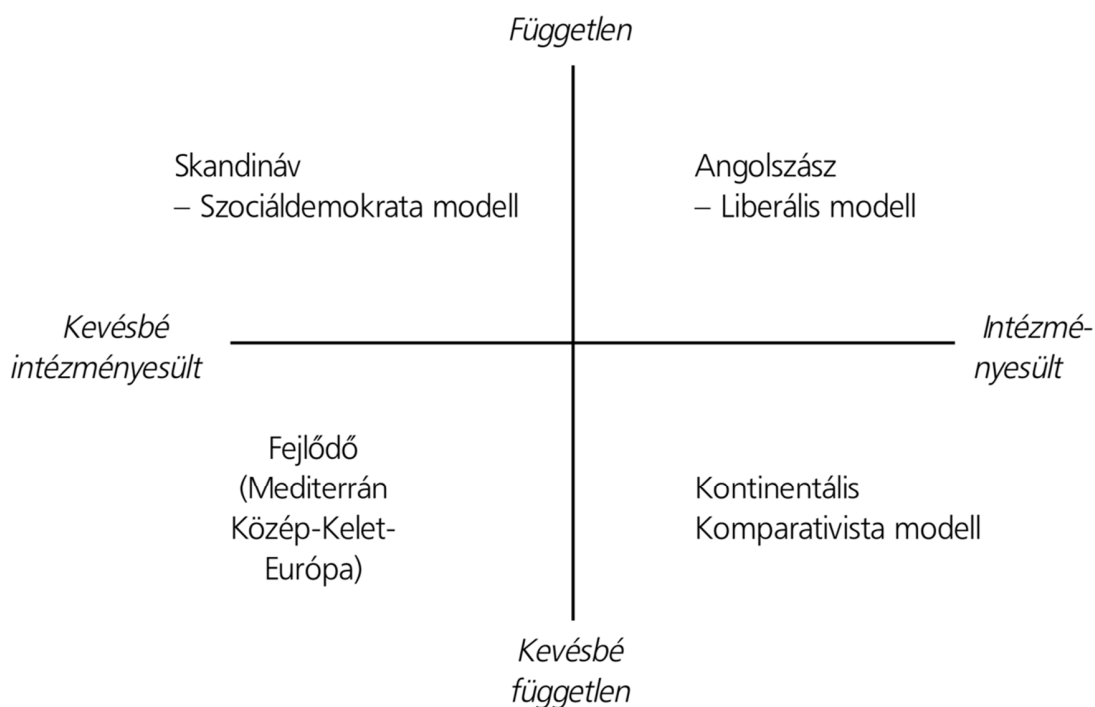
V. Európai civil társadalom

Európai civil társadalmi modellek

Bár a jegyzet nem az európai civil társadalmi modellek ismertetésével foglalkozik, az uniós civil szféra általános leírása előtt érdemes röviden írni az európai országok civil szektoráról. Ehhez 4 modellt mutatok be, amely a Kákai László (2019) által idézett Bullain Nilda európai nonprofit szervezetekkel kapcsolatos kutatásában található kétdimenziós függetlenség–intézményesültség mátrixára épít.

„...a függetlenség tengelyen való elhelyezés azt mutatja meg, hogy mennyire jellemző a függetlenség politikai, szakmai és anyagi értelemben, valamint mennyire biztosított a szervezetek autonómiája, illetve mennyire diverzifikált a szervezetek bevételi szerkezete. Az intézményesültség tengelyen való elhelyezés pedig függ az adott szektor méretétől, bevételeinek nagyságától, foglalkoztatottjainak számától, arányaitól, a szervezetek professzionalizációjától, illetve attól, hogy mennyire képes a szektor állami-jóléti funkciókat ellátni” (Kákai 2019: 52)

10. ábra: Függetlenség–intézményesültség mátrix

Forrás: Kákai 2019: 35.

Az európai országok civil szektor modelljei tehát ezen a mátrixon belül találhatóak meg. Kelet-Európa országai a fejlődő országok közé tartoznak, tehát a jegyzetben részletesen tanulmányozott magyar és kelet-európai civil társadalom a „fejlődő” modellt mutatta be részletesen. Más Európában létező modelleket a következő táblázat alapján ismertetem röviden.

11. ábra: Civil szektor modellek

•Szociáldemokrata (skandináv) modell	Liberális (angolszász) modell	Korporatív (kontinentális) modell	1.Mediterrán (fejlődő) modellt
•a nonprofit szektor kevésbé intézményesült •az államtól való függetlensége meghatározó •alacsony állami támogatás •e csoportba főként Svédország, Finnország, Norvégia és Dánia nonprofit szektora tartozik	•a nonprofit szektor intézményesült, az államtól különvált •jelentős saját tőkével rendelkeznek •e csoportba főként Anglia, Írország, Kanada, Ausztrália és az Amerikai Egyesült Államok nonprofit szek- tora sorolható	•erősen intézményesült, állammal erősen összefonódott nonprofit szektor •a civil szervezetek részt vesznek az állami feladatok ellátásában •e csoportba főként Németország, Franciaország, Ausztria és a Benelux államok nonprofit szektora tartozik	•kevésbé intézményesült és kevésbé független nonprofit szektor •erősen központosított államhatalom öröksége •e csoportba főként Spanyolország, Olaszország, Portugália és Görögország nonprofit szektora tartozik és a kelet-európai országok

A fejezet további részében az európai szintű civil társadalomról lesz szó, mely az európai országok fent említett különféle civil szektorai közti együttműködést is magába foglalja. Mivel Magyarország 2004-ben lett tagja az Európai Uniónak, így az Unió civil szféra általános jellemzése egy fontos része a hazai civil szektor megértésének is. Az Európai Unió megalakulása és bővítése kétségen kívül újabb aspektusokat vet fel a civil társadalom fogalmát illetően, ezt vallja Bíró Endre (2002) is.

A már többször említett Bartal tanulmány, *Nonprofit elméletek, modellek, trendek* (2005) kiválóan elemzi a nonprofit szervezetek és az EU közötti kapcsolatot, kommunikációt és együttműködést, mind az EU intézményei, mind a civil szektor részéről. Ez a kötet, különösen annak a III. fejezete, így hasznos forrás a téma iránt érdeklődők számára. Ebben a fejezetben Bartal a következő folyamatokat elemzi részletesebben, amelyek az EU és a civil szervezetek kapcsolatának alapjait jelentik:

- 1) A nem kormányzati szervezetek (nemzeti, regionális szinten vagy ernyőszervezetek) bevonása az EU intézményei által az európai politika alakításában,
- 2) Civil szervezetek befolyása EU intézményekre, amellyel nyomást tudnak gyakorolni saját kormányaikra.

A jelen fejezet az európai szintű civil társadalomra fókuszál, illetve annak a szerepével a demokrácia és az európai identitás erősítésében is foglalkozik. Az európai civil társadalom további tanulmányozásához az említett Bartal tanulmányon kívül a fejezet bibliográfiája nyújt további forrásokat.

Civil társadalom az Európai Unióban

A társadalomtudományokban már elfogadott terminusként gyakran külön szerepel az „európai civil társadalom” fogalma, mint nemzetek feletti, regionális szintű civil társadalom. A civil társadalom fontos szerepet játszik az Európai Unió politikájában már az EU alapítása óta. “Bár a civil szervezetek, a civil társadalom iránti figyelem gyökerei már az 1957-es Római

Szerződés megkötésekor megalakított Európai Gazdasági és Szociális Bizottságban felfedezhetők, a civil szervezetek felé fordulás az 1970-es évektől kezdődően jellemző” (Sasvári 2008: 52). A következő évtizedekben, a '80-as, '90-es évektől kezdve egyre fontosabbá válnak a civilek és a civil szektor, és mára az EU már nem teheti meg, hogy a civil szervezeteket figyelmen kívül hagyja és a döntéshozásnál ne vegye figyelembe a véleményüket.

“A civil szervezetek növekvő jelentőségét mutatja, hogy a 80-as, 90-es évektől kezdve az EU egyre több szektorális politika területén – szociális jogok, emberi és kisebbségi jogok, környezetvédelem – vonja be a politika formálásába és megvalósításába az adott szektorban működő nemzeti vagy regionális ernyő szervezeteket. Ezek azután közvélemény-kutatások, lobbizás, konferenciák, kampányok szervezése révén igyekeznek befolyást szerezni az EU és ezen keresztül nemzeti kormányai politikájának alakításában” (Gesztli 2003: 89).

Az EU Bizottságnak, amely az EU végrehajtó szerve, munkája igen fontos a civil társadalom szempontjából, ugyanis a Bizottság Főtitkársága „feladatkörébe tartozik a civil társadalommal, ezen belül az NGO-kkal és a támogatásokkal összefüggő kérdések elvi irányítása” (Bartal 2005: 118). Az EU Bizottságon belül több szervezeti egység kimondottan a civil társadalom erősítéséért dolgozik. Ilyen például a DEVCO/EuropeAid, amely „az Európai Bizottságon belül az Európai Unió fejlesztési és szomszédságpolitikájának kialakításáért felelős főigazgatóság”, ezen belül a humán és társadalmi fejlődésért felelős igazgató feladatai közé tartozik többek között „a civil társadalom...területét érintő ágazati politikák meghatározása”.²³

Feladat: A fejezet feldolgozása előtt elevenítse fel az Európai Unió intézményrendszereiről tanult anyagot! Az ismételteshez foglalja össze az EU három fő szervezetének – az Európai Parlament, Európai Bizottság és Európai Bíróság – főbb feladatait, funkcióit és munkáját, különös tekintettel az EU Bizottságra!

Ehhez a feladathoz a következő irodalom ajánlott:

Bartal, Anna Mária (2005). *Nonprofit elméletek, modellek, trendek*. Századvég Kiadó, III. Fejezet.

Európai Unió, “Az EU intézményei és egyéb szervei” https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies_hu

Környei Ágnes egyetemi jegyzetében megfogalmazta a Bizottság fontosságát a civil szféra erősítésében, illetve az NGO-kkal való együttműködésének különböző formáit:

„Az Európai Bizottságnak számos területen van kapcsolata az NGO-kal. Vannak ad hoc találkozók, az NGO-k képviselői részt vesznek a szakértői csoportok munkájában, illetve a Bizottság rendszeres megbeszéléseket is tart az európai NGO-k és hálózataik képviselőivel, továbbá a hivatalos konzultációs folyamatok keretében az NGO-k képviseltetik magukat a tanácsadó testületekben. (...) A Bizottság Főigazgatóságai is többféle módon szervezik

²³ Az Európai Unió Hivatalos Lapja, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=OJ:C:2014:035A:FULL&from=PL>.

együttműködésüket a civil szervezetekkel. Például az ECHO, az EU Humanitárius Irodájának legfontosabb partnere az a mintegy 200 humanitárius szervezet, NGO és más nemzetközi szervezet, amelyekkel partnerségi keretszerződés (Framework Partnership Agreement) alapján működik együtt a humanitárius segélyezés területén” (Környei 2011: 120).

Hasonlóan, Bartal a következő együttműködési és kapcsolattartási módokat hangsúlyozza az EU és a civil szektor között: eseti találkozók, struktúrált párbeszéd és formális konzultáció, melyek közül a konzultáció a kapcsolattartás legmagasabb szintje (2005: 138-9). Itt fontos megjegyezni, hogy az EU Bizottság a civil társadalom egy tágabb definícióját használja, „melybe beletartoznak a szakszervezetek és a munkaadók szervezetei..., a nem kormányzati szervezetek, a szakmai karitatív és bázisszervezetek, a közvetítő szervezetek, illetve specifikus hozzájárulással az egyházak és a vallási közösségek” (Bartal 2005: 140). Felmerül a kérdés, hogy miként kell értelmeznünk az európai civil társadalmat?

Az európai civil társadalom többféleképpen értelmezhető és a szakirodalom általában vagy nemzeti civil szervezetek sokaságaként, vagy transznacionális hálózatok összességéként. Az EU civil társadalomra vonatkozó definícióját az Európai Unió Gazdasági és Szociális Bizottsága (EGSZB) 1999. szeptember 22-én elfogadott „A szervezett civil társadalom szerepe és hozzájárulása az európai konstrukcióhoz” című állásfoglalásában definiálta, mint olyan társadalmi szférát, amely független az államtól és nem kizárólag a piac szabályai befolyásolják. A civil társadalom szerves részei pedig a civil szervezetek és mozgalmak. Az EGSZB a civil társadalom szempontjából a legfontosabb EU szervezet, amely „a munkavállalók és a munkáltatók képviselője mellett a civil szervezetek érdekképviselőjét is ellátja. Az egyik legfontosabb feladata az EU civil kapcsolatainak alakítása, továbbá az Európai Bizottság és a civil szervezetek közötti kapcsolatok ápolása, fejlesztése” (Reisinger 2011).

Feladat: Az EU és civil szervezetek közti kapcsolat megértéséhez vizsgálja meg a következő dokumentumokat és jellemezze az EU és a civil szféra kapcsolatát (Bartal 2005 alapján):

- 1) Római szerződést, azon belül az “egyéb érdekeltésgyi csoportok” szerepét,
- 2) Maastrichti Szerződéshez csatolt 23. számú nyilatkozatot,
- 3) Amszterdami Szerződés szociális rendelkezésekkel illetve önkéntességgel foglalkozó fejezeteit,
- 4) EU Alapjogi Chartáját,
- 5) A “Fehér könyvet az európai kormányzásról”.

Az Európai Bizottság az EU területén működő civil szervezetek következő funkcióit különbözteti meg (Gesztí 2003: 89):

Szolgáltatás nyújtása

- tagjaik vagy célcsoportjuk részére, szociális szolgáltatás, egészségügyi gondoskodás, képzés, információ nyújtása, tanácsadás vagy támogatás formájában

• „Advocacy”

- azaz szószólói-érdekképviselői fellépés (kampány, lobbizás) ügyek vagy csoportok érdekében a közfelfogás vagy a mindenkori vezetés által követett irányelvek megváltoztatására

• Önszerveződés vagy kölcsönös segítségnyújtás

- olyan szervezetekre jellemző, melyek közös érdekeltségű vagy azonos szükségleteket mutató (azaz valamilyen szempontból hátrányos helyzetű) csoportokból alakultak és céljuk az együttműködés, egymás segítése, tájékoztatása, támogatása

• „Forrásközpont és koordináció”

- ezek az ún. közvetítő testületek/szervezetek funkciói, azaz a szektor egészének vagy az ágazatokon belül, egyes területeken dolgozó szervezeteknek információval való ellátása és támogatása, tevékenységük koordinálása. Ezek a szervezetek érintkezési felületet nyújtanak a szektor és az állami hatóságok számára

Vitakérdés: Olvassa el az alábbi idézetet és válaszoljon a következő kérdésekre:

- Az európai közösségnek a részességének érzi-e magát? Válaszát indokolja meg.
- Mit jelent európai polgárnak lenni a véleménye szerint?
- Milyen az európai polgárságról szóló narratívák állnak Önhöz a legközelebb?
- Mennyire kötődik az Európai Unióhoz? Válaszát indokolja meg!

„Kérdéses, hogy mire alapozható egy európai civil társadalom kialakulásának hipotézise (...) nem könnyű dolog olyan narratívákat megfogalmazni, amelyek hozzájárulhatnának az Európai közösséghez tartozás érzésének megerősödéséhez. A közösséghez tartozás érzése mellett a civil társadalmi társulások legmarkánsabb értékei a bizalom az együttműködési készség és a befogadás” (Miszlivetz 2000).

Az európai civil társadalom kialakulásához kimondottan fontos az aktív állampolgárság által (és nem a politikai elit által) megteremtett európai nyilvános szféra, amelyet Miszlivetz Ferenc szerint számos tényező hátráltathat:

- a gazdasági és szociális elbizonytalanodás miatt a közérdeklődés nagyjából nemzeti-államon belüli kérdésekre összpontosul (munkanélküliség, jóléti állam kiépítése stb.);
- az európai transznacionális politikai establishment magatartása ellentmond retorikájának a napi cselekvés szintjén az önérdékű nacionalizmus szempontjait követi;
- hiányzik az elszámoltathatóság kritériuma;

- érvényben van az alapító atyák fatalizmusa, miszerint minden gazdasági vagy pénzügyi előrelépés európai szinten láncreakciót vált ki és elősegíti a társadalmi és politikai integrációt;
- a nyelvek és kultúrák sokféleségéből fakadó fragmentációt felerősíti a közös mítosz és történelmi narratíva hiánya (Miszlivetz 2000).

Ugyanakkor a civil társadalom az európai nyilvános szféra, az európai közvélemény és az európai identitás fontos építője is egyben.

„A nemzeti NGO-k közötti együttműködés szorgalmazásával az NGO-k európai hálózatai olyan «európai közvélemény» kialakításához járulnak hozzá, mely az igazi európai politikai egység megteremtésének előfeltétele. Ugyanakkor ez a gyakorlatban és helyi szinten is elősegíti az európai integrációs folyamatot. Az NGO-k európai szervezetei és hálózatai képesek a nemzeti NGO-k véleményének megjelenítésére (...). Ugyanakkor a Bizottságnak fel kell ismernie és támogatnia kell a nonprofit szektor függetlenségét és fejlődését” (Európai Bizottság 2000).

Olvasmány: Olvassa el az Európai Parlament és a Tanács javaslatát az Európai Szolidaritási Testület programjának létrehozásáról az Olvasmányok mellékletben!

Az Európai Szolidaritási Testület 2016 előtt Európai Önkéntes Szolgálatként (European Voluntary Service, EVS) volt ismert. Vitassák meg, hogy az Európai Szolidaritási Testület programjai

- miért kiemelkedő példái az európai közösségi tudat és az európai identitás erősítésének?
- miként erősítik a civil társadalmat, helyi és európai szinten?
- miként ösztönzik az önkéntességet és szolidaritást, és minden hogyan járul hozzá a civil társadalom erősítéséhez?

Továbbá, ismerkedjen meg az európai önkéntes programokkal az Európai Unió weboldalán: https://europa.eu/youth/solidarity/faq_hu

Az utóbbi évek EU politikájára egyértelműen jellemző az erős és reziliens civil társadalom melletti elkötelezettség. A civil társadalmi szervezetek ugyanis „kulcsfontosságúak az Unió globális stratégiájának” és az EU szerepet vállal “több országban szűkülő civil társadalom mozgásterének” a megállításában (EU Tanácsa 2017). 2018-ban pedig az Európai Parlament plenáris ülésén központi téma volt a „Civil társadalom szűkülő mozgásterének”.²⁴ Tehát egyértelmű, hogy nem csak a civil társadalom erősítése a cél, hanem napirendre került az EU-ban a civil társadalom fenyegetettsége is, ami az EU meglátása szerint több EU-s országban is jelen van.

²⁴ A napirendi pontok itt olvashatók:

[https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?reference=2018/2529\(RSP\)&l=en](https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/ficheprocedure.do?reference=2018/2529(RSP)&l=en)

Civil társadalom és az európai demokrácia

Az EU hivatalos kommunikációja, állásfoglalása jól tükrözi a civil társadalom fontosságát a regionális demokrácia, liberális értékek és az Európai identitás erősítésében. A következőkben az EU hivatalos anyagaiból szemléltetünk három példát: 1) Az EU Bizottság „Az Európai Bizottság és a nem-kormányzati szervezetek: szorosabb partneri kapcsolatok” című vitaanyagát (2000), 2) az EU Tanácsa „A demokrácia és a fenntartható fejlődés gyökerei: Európa együttműködése a civil társadalommal a külkapcsolatokban” című közleményét (2012), és 3) az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság (EGSZB) „Ellenállóképes demokrácia a szilárd és sokszínű civil társadalom segítségével” című véleményét (2019).

Az EU Bizottság 2000-ben kiadta „Az Európai Bizottság és a nem-kormányzati szervezetek: szorosabb partneri kapcsolatok” című vitaanyagát, amelyet a Bizottság, valamint az uniós állampolgárok és szervezeteik közötti távolság csökkentése céljából. „Az EU a civil szervezeteket a demokrácia alapkövének tekinti, megítélése szerint fontos szerepet töltenek be a kormányzat és az állampolgárok közötti információ- és véleménycsere folyamatában” (Brucker 2018: 129). A vitaanyag részletesen kitér arra, hogy a civil szféra hogyan segíti elő a részvételi demokrácia megteremtését, illetve a kiszolgáltatott csoportok érdekérvényesítését:

„Az NGO-k szakmai hozzáértésük révén járulhatnak hozzá a politikai irányelvek megvitatásához. Helyi, regionális, nemzeti és európai szintű kapcsolatrendszerükön keresztül az NGO-k szakértelmükkel befolyásolhatják az európai uniós politika kialakítását. Az NGO-knak jelentős szerepük lehet abban, hogy visszajelzést adjanak a különböző irányelvek eredményességéről vagy eredménytelenségéről. Ezzel hozzájárulnak a Bizottság azon törekvésehez, hogy társadalmi felelőssége tudatában határozza meg és hajtsa végre politikáját.

Az állampolgárok meghatározott csoportjainak (pl. a fogyatékosok, a kisebbségek) vagy egy adott területen működő szervezeteinek (pl. környezetvédelem, állatvédők, kereskedelem) európai intézményekben történő képviseletében az NGO-k jelentős szerephez jutnak. Az NGO-k képesek a legszegényebb és leghátrányosabb helyzetű rétegekhez is eljutni és azoknak az érdekeit is képviselni, akiknek erre nincs más lehetőségük. Az Európai Unióban a Bizottság mellett az NGO-knak az Európai Parlamenthez, a Gazdasági és Szociális Bizottsághoz, a Régiók Bizottságához és a Miniszterek Tanácsához kapcsolódóan van ilyen szerepük. Az NGO-k bevonása az irányelvek meghatározásába és a megvalósítás folyamatába segít megnyerni a közvélemény támogatását az Európai Unió számára. Bizonyos esetekben a mérleg nyelvének szerepét játsszák különböző társadalmi érdekek és vélemények megjelenítésében” (Európai Bizottság 2000).

Ennek fontosságát például az Európai Tanács, illetve EU tagállamok romastratégiáinak a megvalósítása is bizonyítja. Az európai roma-keretstratégia kimondottan azért jött létre, hogy egy egységes európai romapolitikát hozzon létre, amelynek a feltétele a nemzeti stratégiák összehangolása, egyeztetése. A keretstratégia nemzeti szintű megvalósítása a roma civil szervezetek bevonásával kell elérni. Balog Zoltán, a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium társadalmi felzárkózásért felelős államtitkára szerint a romastratégia kialakításában a romák bevonása a civil szektor bevonásával érhető el:

„Az NGO-k, a civilek, az egyházak, a cigány kisebbségi önkormányzatok azok a transzmissziós médiumok, közvetítők, akiken keresztül a mi üzeneteink eljuthatnak a hátrányos helyzetű

rétegekhez. Rajtuk keresztül vagyunk képesek kommunikálni a roma társadalommal, és részben rajtuk is múlik, hogy mennyire jól tudják lefordítani a kormányzat szándékait arra a nyelvre, amelyet a romák megértenek, úgy, hogy az motiválja őket a nekik szánt programokba való bekapcsolódásra” (Fejes 2011: 9).

Fontos megjegyezni azt is, hogy a civil szektorban való jelenlét nem feltétlenül jelent hatékony vagy akár autentikus érdekképviselést, erre hívja fel a figyelmet az államtitkár is:

„Úgy látom, hogy az NGO-k szintjén komoly, romákkal foglalkozó érdekképviselés van, ugyanakkor ebben a valódi romák jelenlétét nagyon kevésnek érzem. Igen erős az a tendencia, miszerint róluk beszélnek, de nélkülük. Nincsenek meg azok a képviselőik, amelyeket a sajátjuknak érezhetnek, és amelyek tényleg a romákat képviselik. Ez egyfajta paternalizmusnak tekinthető, amikor a támogatandó csoport nem válik a dolog szubjektumává” (Fejes 2011: 10).

Feladat: Kiscsoportokban vitassák meg, hogy a civil szervezetek bevonása illetve egyes csoportok civil szervezetek általi képviselése milyen akadályokba ütközhet, és miért nem mindig hatékony. A romastratégia vagy más példa segítségével támasszák alá álláspontjukat!

Az EU Tanácsa 2012. október 15-i „A demokrácia és a fenntartható fejlődés gyökerei: Európa együttműködése a civil társadalommal a külkapcsolatokban” című közleményében egyértelműen kijelentette a civil társadalom fontosságát a demokrácia megerősítésében a régióban (Európai Unió Tanácsa 2012). Ebben az EU Tanács elismerte, hogy „az erős civil társadalom a maga sokféleségével minden demokrácia elengedhetetlen és szerves részét képezi, és önmagában is értéket jelent”. Ennek a közleménynek az egyik legfontosabb eleme, hogy bemutatja az új, közös fellépésre vonatkozó uniós megközelítést. Ez alapján prioritást élvez majd a civil társadalmi szervezetekkel folytatott uniós együttműködés és párbeszéd. Az EU érdeke, hogy támogassa, előmozdítsa „a független, pluralista és aktív civil társadalom működését lehetővé tevő környezetet a partnerországokban”.

Ebben a közleményben a fenntartható fejlődés is előtérbe kerül a demokrácia mellett. Az EU fenntartható fejlődés stratégiája már 2001-től környezeti dimenzióval egészült ki (Magyar Természetvédők Szövetsége 2005). A civil szervezetek feladatai, szerepvállalása a gazdaság területén is számottevő, és a civil társadalom fontos előmozdítója lehet az EU által is támogatott ún. „szociális gazdaságnak”, amely egy olyan gazdaság, ami „a profitra való kizárólagos törekvés helyett a társadalmi hatásra összpontosít” (Európai Unió Tanácsa 2012). Más szempontból is fontos a civil társadalom szerepe a fenntartható fejlődésben: a zöld gazdaság, környezetvédelem aktív szereplőiként, a civil szervezetek szerepvállalásukkal, munkájukkal többek között segítik megteremteni a fenntarthatóság elvi alapjait és terjesztik a fenntartható fejlődés szellemiségét.

Olvasmány: Olvassa el az EU Tanács következtetéseit “A demokrácia és a fenntartható fejlődés gyökerei: Európa együttműködése a civil társadalommal a külkapcsolatokban” címmel az Olvasmányok részben és válaszoljon a megadott kérdésekre!

2019-ben az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság (EGSZB) – az EU egyik tanácsadói testülete – közzétette a véleményét “Ellenállóképes demokrácia a szilárd és sokszínű civil társadalom segítségével” címmel. Az EGSZB szerint a következő csoportok a civil társadalom alkotóelemei:

- a munkaerőpiac szereplői (pl. szakszervezetek és munkaadók szövetségei, akiket szociális partnernek nevezünk);
- a szociális és gazdasági szereplőket képviselő szervezetek (amelyek nem tartoznak a szociális partnerek közé);
- NGO-k (nem kormányzati szervezetek), amelyek közös ügyek köré szervezik az embereket (pl. környezetvédelem, emberi jogok);
- CBO-k (community-based, közösség-alapú szervezetek), amelyek tagjaiknak nyújtanak szolgáltatásokat (pl. ifjúsági szervezetek, szabadidő–kulturális szervezetek);
- vallási közösségek (Sasvári 2008: 87).

Az EGSZB ajánlásai egyértelműen a civil társadalomra helyezik a hangsúlyt nem csak a liberális demokrácia erősítése érdekében Európában, de a szélsőséges mozgalmak megfékezéséhez is:

„A liberális demokrácia egyik sarokkövét jelentő plurális civil társadalom a polgári szabadságjogokra épül, amelyeket autoriter tendenciák fenyegetnek. A plurális civil társadalom kulcsszerepet tölt be abban, hogy Európában fennmaradjon a liberális demokrácia.

A liberális demokrácia egyebek mellett megkívánja az alapvető jogok szavatolását, a független igazságszolgáltatást, a fékek és egyensúlyok rendszerének működését, valamint egy korrupciótól mentes, az általános érdekű szolgáltatásokat jól működtető közszolgálat és egy élénk civil társadalom meglétét.

A független civil társadalom a demokratikus felügyelet alapvető eleme és a demokrácia iskolája. Emellett erősíti a társadalmi kohéziót. Ezeket a funkciókat azonban csak akkor tudja ellátni, ha ezt a társadalmi, politikai és jogi keretek engedik. A nem állami forrásokból történő finanszírozás akadályozására irányuló kísérletek korlátozzák az egyesülés szabadságát és a demokrácia működését. (...)

A társadalom polarizálódását egy «nem civil társadalom» megjelenése is tükrözi. A populista gondolkodásmód egyre inkább visszhangra talál a nemzeti és szupranacionális intézmények elismert szereplői körében.

Ezt az «illiberális demokrácia» felé mutató tendenciát autoriter elemek támogatják, többek között harmadik országokból, aminek nyomán Európában csökken a tömegtájékoztatás szabadsága és nő a korrupció” (EGSZB 2019).

A civil szervezetek tulajdonképpen az EU politikai rendszerének a demokratikus szereplői, amelyek a nyilvánosság igényeit és véleményét képviselve hitelesen részt tudnak venni a különböző társadalmi vitákban az EU-s szinten. A civil társadalomnak az EGSZB véleménye szerint meg kell birkóznia az új illiberális hullámmal, amely a civil szektor mozgásterét is egyre

inkább korlátozza. A Human Rights House Foundation 2017-es európai illiberális kormányokról szóló jelentése előszavában Haraszi Miklós a következőt írja:

„Az elmúlt években több kontinens számos új demokráciájában valóságos járványként terjednek a civil társadalmat sújtó törvények. Az a céljuk, hogy megnehezítsék a kormányzattól független állampolgári aktivitást. (...) A nemhivatalos civil egyesülésekkel szembeni fellépés az illiberális rendszerek „házirendjének” egyik alapvető «tisztasági előírása». (...) Az illiberálisoknak jó okuk van a civil-ellenes hadjáratra. Ugyanis a civil aktivizmus áll a legközelebb ahhoz az őseenergiához, amely kitölti a demokratikus társadalmak szabadságát, s ha kell, meg is újítja magát a szabadságot” (Human Rights House Foundation 2017).

Európai civil szervezetek

Az európai civil szervezetek „európai szinten működő egységes entitás, más szervezetek a szakmai szövetségek mintájára szerveződnek, és tagállami civil szervezeteket tömörítő esernyőszervezetek. Az európai érdekcsoportok nagyságrendileg 10-15%-a civil szervezet” (Bóka, Gombos és Szegedi 2019: 250). Nemzeti és helyi szinten működő civil szervezetek uniós érdekérvényesítés tehát akkor lehet igazán sikeres, ha európai ernyőszervezeteken keresztül képviselik álláspontjukat. „Az ernyőszervezet a civil szervezetek egy nagy témakörön alapuló közös szerveződése. Ez a csúcsszervezet számos tagszervezetet gyűjt magába, és ernyőként maga alá öleli. Ezen együttműködésnek köszönhetően megnő a civil szervezetek érdekérvényesítő képessége, az erőforrások mennyisége és diverzitása, valamint az információhoz jutás esélye” (Brucker 2018: 130).

Olvasmány: Olvassa el az Európai Népcsoportok Föderális Uniója (FUEN) ernyőszervezetéről szóló rövid ismertetést az Olvasmányok részben és válaszoljon a megadott kérdésekre!

Szintén fontos tisztázni, hogy “az Unió országaiban a civil szervezeti formák jogi szabályozása nemzeti hatáskörbe tartozik”, tehát a civil szervezetek jogi környezete országoként más (Sasvári 2008: 45). Az érdekcsoportok általában kétféle politikai stratégiát alkalmaznak:

1. “access”, azaz hozzáférés, ami uniós döntéshozatalban való közvetlen részvételt jelent, és
2. “voice”, azaz a médián és a politikai kampányokon keresztül, közvetett módon hallatják hangjukat az érdekcsoportok (Bouwen 2002, idézi Sasvári 2008)

A civil szervezetek bevonása az EU döntéshozatalába több okból is fontos:

- Demokratikus deficit,
- Legitimáció,
- Menedzsment deficit: az EU intézményeinek humán erőforrása korlátozott, így rákényszerülnek arra, hogy külső szereplők segítségét is igénybe vegyék a döntéshozatal során, így a szereplőkkel való együttműködés nemcsak lehetőség, de egyfajta kényszer is.
- Kommunikációs problémák: az EU állampolgáraihoz nem megfelelően jutnak el az információk, ennek feloldásában tudnak a civil szervezetek segíteni.

- Jóléti szolgáltatások biztosításának problémái: a civil szervezetek olyan igényeket is ki tudnak elégíteni, amire az állami és/vagy piaci szereplők nem képesek (szakirodalom alapján összesítette: Reisinger 2011).

A civil szervezetek hozzájárulását az EU működéséhez a lenti ábra összesíti (szakirodalom alapján összesítette: Reisinger 2011):

13. ábra: A civil szervezetek hozzájárulását az EU működéséhez

Esettanulmány: Olvassa el a Magyarországi Európa Társaság civil szervezet bemutatását az Esettanulmányok részben és válaszoljon az ott megadott kérdésekre. Ez az esettanulmány jól szemlélteti, hogy miként képviseli a civil szektor Európa értékrendszerét és szorgalmazza az európai integráció elmélyítését.

Összefoglalás

Az Európai Unió egy lassan fejlődő társadalmi szövetség, amelynek a demokratikus, liberális alapelveinek érvényesülését részben a civil társadalom erőssége határozza meg. Továbbra is kérdéses, hogy mennyire voltak, illetve lesznek képesek az Európai Unió nemzetek feletti intézményei valódi nemzetek feletti identitás és szolidaritás kialakítására. Az európai szintű civil társadalom szerepének számottevő a növekedése, amely nagyrészt a nyugat-európai

civil önkéntesség hagyományaira is építhetett. Az Európai Unió és a civil szervezetek kapcsolatának fejlődését egyes hivatalos álláspontokból, dokumentumokból mutatta be ez a fejezet.

Elmondható, hogy az EU intézményrendszer kimondottan érzékeny a civil társadalom véleményére, igyekszik azt bevonni a döntéshozatalába és a civil szervezetekkel rendszeres kommunikációt folytatnak. „Az EU a civil szervezeteket a demokrácia alapkövének tekinti, megítélése szerint fontos szerepet töltenek be a kormányzat és az állampolgárok közötti információ- és véleménycsere folyamatában” (Brucker 2018: 129). A civil szervezetek ugyanis rendelkeznek olyan szaktudással, szakmai hozzáértéssel, amellyel hozzá tudnak járulni az EU-s politikai irányelvek megvitatásához.

Emellett az Európai Unió hivatalos álláspontja szerint a civil szervezetek jelentősen segítik Európa fejlődését és az európai politikai egység megteremtését, ezért is fontos a tevékenységük támogatása. A jövőre nézve is valószínű, hogy a társadalom szereplőinek aktivitása a civil szektoron keresztül fog nagyobb teret kapni. Ezek az európai szinten cselekedni képes szervezetek pedig tovább erősítheti, formálhatják az európai identitást és szolidaritást is. Továbbá kulcsfontosságú az európai civil társadalom szerepe nem csak a demokratikus fejlődésben, de a szélsőséges mozgalmak megfékezésében illetve a fenntartható fejlődésben is.

Feladat: A következő szöveget és szervezetek listája tartalmazza mindazokat a fontosabb fogalmakat, kifejezéseket, illetve szervezeteket amelyek ebben a fejezetben előfordultak. Írjon rövid magyarázatot mindegyik bejegyzéshez a jegyzet anyagára támaszkodva és külön kutatómunkával kiegészítve!

Fogalom	Magyarázat
civil szektor modellek	
Európai Unió	
európai civil társadalom	
transznacionális hálózatok	
advocacy	
nyilvános szféra	
európai identitás	
érdekérvényesítés	
roma- keretstratégia	

fenntartható fejlődés	
szociális gazdaság	
ernyőszervezet	
paternalizmus	

Szervezet	Leírás
Európai Gazdasági és Szociális Bizottság	
Európai Parlament	
Európai Bíróság	
Az Európai Unió Tanácsa	
Human Rights House Foundation	

Vitakérdések és ismétlő kérdések a fejezethez:

- Hogyan tudnak civil szervezetek érvényesülni, részt venni az EU döntéshozatalában?
- Milyen szerepe van a civil társadalomnak az európai identitás, állampolgári öntudat erősítésében?
- Milyen civil szervezeteket ismer, amelyek aktívan tevékenykednek európai szinten?
- Miért fontos az EU számára a civil szektor bevonása?

Bibliográfia

- Bartal A. M. (2005).** *Nonprofit elméletek, modellek, trendek.* Századvég Kiadó, III. Fejezet.
- Bíró E. (2002). *Nonprofit szektor analízis. Civil szervezetek jogi környezete Magyarországon.* Budapest: EMLA Egyesület.
- Bouwen, P. (2002).** Corporate lobbying in the European Union: The logic of access. *Journal of European Public Policy*, 9(3), 365–390.
- Brucker B. (2018). *Az Európai Parlament és a kisebbségi érdekérvényesítés a nemzeti kisebbségügyi intergroup tevékenységének tükrében (2004–2016).* Doktori értekezés,

- Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, TKI Politikatudományi és Nemzetközi Tanulmányok Tanszék, Pécs.
- Európai Bizottság. (2000). *Az Európai Bizottság és a nem kormányzati szervezetek: szorosabb partneri kapcsolatok kiépítése.*
- Európai Gazdasági és Szociális Bizottság (EGSZB). (2019). *Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye Ellenállóképes demokrácia a szilárd és sokszínű civil társadalom segítségével (saját kezdeményezésű vélemény).* 2019/C 228/04, „Foglalkoztatás- és szociálpolitika, uniós polgárság” szekció.
- EU Tanácsa. (2017). Az EU elkötelezett az erős és reziliens civil társadalom mellett: A Tanács elfogadta az „Az EU együttműködése a civil társadalommal a külkapcsolatokban” című következtetéseit. Sajtóközlemény. Elérhető: <https://www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2017/06/19/civil-society-in-external-relations/>
- EU Tanácsa. (2012). *A Tanács következtetései: A demokrácia és a fenntartható fejlődés gyökerei: Európa együttműködése a civil társadalommal a külkapcsolatokban.* Luxembourg: 14535/12.
- Fejes Z. (2011). Elengedhetetlen, hogy a romastratégiába belekerüljön az emberi tényező” – Interjú Balog Zoltánnal, a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium társadalmi felzárkózásért felelős államtitkárával. *Európai Tükör*, 3, 7-12. o.
- Gazdasági és Szociális Bizottsága (EGSZB). (1999). *A szervezett civil társadalom szerepe és hozzájárulása az európai konstrukcióhoz.* C 329/10/17-11-1999.
- Geszt J. (2003). Civil társadalom, civil szervezetek és az Európai Unió. *EU Working Papers*, 3, 83-104. o.**
- Human Rights House Foundation. (2017). "A beteg demokráciákkal szembeni ellenállás Európában". Elérhető: <https://humanrightshouse.org/noop-media/documents/22944.pdf>
- Kákai L. (2019): A magyar nonprofit rendszer ki- vagy átalakulása a rendszerváltástól napjainkig. *Civil Szemle* XVI. évf. 1. szám 33-54. o.
- Környei Á. (2011). *Emberi jogok a nemzetközi kapcsolatokban.* Egyetemi jegyzet. Piliscsaba: PPKE.
- Magyar Természetvédők Szövetsége. (2005). Az Únió fenntartható fejlődési stratégiájának végrehajtása és felülvizsgálata. Letölthető: <http://mek.oszk.hu/10000/10076/10076.pdf>
- Miszlivetz F. (2000). Civil társadalom nyomvonalai az új európai térben. In I. Kelényi, *Szöveggyűjtemény a Civil társadalom fejlődése és a nonprofit szervezetek alapismeretei és a Menedzsment tantárgyakhoz.* Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Tanárképző Főiskolai Kar, Művelődésszervezés Tanszék.**
- Reisinger A. (2011). Társadalmi részvétel helyi, területi és Európai Uniós szinten: <https://kgk.sze.hu/images/dokumentumok/kautzkiadvany2011/ujkormanyzas/ReisingerAdrienn.pdf>**
- Rövid M. (2011). Az Európai Unió szerepe a romák társadalmi integrációjában – kontextus, dilemmák, lehetőségek. *Európai Tükör*, 3, 13-19. o.
- Sasvári N. (2008). Civil szervezetek és az Európai Unió – Civil érdekérvényesítés. Corvinus Egyetem, Nemzetközi Tanulmányok Intézet, Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Iskola. Elérhető: http://phd.lib.uni-corvinus.hu/497/1/sasvari_nora.pdf

VI. Globális civil társadalom

Globalizáció és globális civil társadalom: Fogalmak

Mielőtt a globális civil társadalomról esne szó, fontos tisztázni, hogy mit is jelent a globalizációs folyamat, illetve a globalizációval kapcsolatos más fogalmak, mint a globalitás és globalizmus. Ehhez a lenti táblázat nyújt segítséget, amely Juhász Krisztina „Az állam szerepének változása a globalizációban” (2007: 2-3) című tanulmánya alapján definiálja ezeket a fogalmakat. A fejezetben később kitérek külön a globális civil társadalomra, mozgalmakra és szervezetekre is.

13. táblázat: Globalizációval kapcsolatos fogalmak magyarázata

Fogalom	Magyarázat
<i>globalizáció</i>	az a folyamat, amely során a földrajzi helyek, valamint az ott tevékenykedő gazdasági, társadalmi, politikai szereplők közötti integráció megerősödik. Az integráció megerősödésével párhuzamosan a földrajzi helyek és az ott található szereplők közötti kölcsönös függési kapcsolatok is megerősödnek; az integráció és a kölcsönös függésrendszer hatósugarának kibővülésével pedig világot átfogó, globális gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális hálózatok jönnek létre
<i>globalitás</i>	a kifejezés egy állapotra utal: a világ gazdasági, társadalmi, politikai, kulturális integrációjának mértékét írja le. A globalitás mértékének jelzésére szolgál az A. T. Kearney tanácsadó vállalat és a Foreign Policy amerikai külpolitikai folyóirat által kidolgozott mutatószám, a globalizációs index.
<i>globalizmus</i>	a neoliberais gazdaságpolitika, a szabadpiac és a szabadkereskedelem ideológiája, amely a gazdaság elsődlegességét, a piac mindenhatóságát hirdeti.

Fontos kiemelni azt is, hogy a globalizáció hatására új politikai szereplők jelentek meg, illetve megváltoztak a politikai szereplők közötti hangsúlyok is. „A globalizáció a nemzetközi politika rendszerének vonatkozásában új szereplők, aktorok új típusú rendjének - vagy káoszának - a kialakulásához vezetett és fog vezetni” (Szabó 2000). Ulrik Beck német szociológus a globalizációt „második modernizációnak” nevezi, amelyben a nemzetállamok szerepe gyengül, a transznacionális – tehát a nemzeti kereteket túllépő – szereplők számára pedig új cselekvési lehetőségek nyílnak meg. Ezek a szereplők jelentik majd a politikai-gazdasági cselekvés meghatározó kereteit (Beck 2005). „A döntések egy része transzparenssé globális szervezetek és elitek kezébe került, s a döntések nemzetállamok feletti struktúrákban születnek meg, és a mobilizációs struktúrák megszerveződésére a globális társadalmi-politikai térben teret engedtek és engednek az új kommunikációs technológiák, amelyek globális társadalmi hálózatok, a születőben lévő globális civil társadalom kereteit jelölik ki” (Szabó 2004).

A globális civil társadalom megjelenése tehát a globalizációnak köszönhető, és az internet elterjedése nagy lökést adott a globális civil szektornak. Az internet maga is egy globális tér, ahol nincsenek politikai-földrajzi határok. „Az intézményi struktúrák és viselkedési

mintázatok egész rendszere fog várhatóan eltűnni, vagy a felismerhetetlenségig átalakulni a globális transzformáció folyamatai során, miközben új formák, új struktúrák, új regulációs folyamatok indulnak el” (Miszlivetz 2012: 64). A globális civil társadalom így a globális kormányzás résztvevőjeként is értelmezhető, ugyanis „a globális szintű kormányzás nem valamilyen központi felhatalmazással rendelkező világkormány működésének és döntéseinek eredménye (ilyen ugyanis még nem létezik), hanem különböző területeken, szinteken folyó szervezett tevékenységek összessége, amelyben mindazok a szereplők is részt vesznek, akik a társadalmak érdekviszonyainak, értékrendjének és véleményének közvetítői vagy érvényesítői”, másnéven a civil társadalom részei (Simai 2016: 6).

De mit is jelent (pontosan) a „globális civil társadalom” és miképp lehet ezt a társadalmat képviselni? A civil társadalom egyik legerterjettebb definícióját Helmut Anheier, Marlies Glasius és Mary Kaldor szerzők fogalmazták meg: „A globális civil társadalom a család, az állam és a piac közötti elképzelések, értékek, intézmények, szervezetek, hálózatok és egyének színtere, amely a nemzeti társadalmak, politikai rendszerek és gazdaságok határain túl működik” (Anheier, Glasius és Kaldor 2004). Érdemes ezt kiegészíteni Bodó Barna értelmezésével is:

„A globális civil társadalom fogalma a civil társadalmat helyezi globális keretbe, célja a hagyományos, nemzetállami keretekbe ágyazott társadalom-tudomány perspektívájának meghaladása azzal, hogy «egy nemzeti, regionális vagy helyi társadalmak fölött és azokon túl látható társadalmi szféra, globális civil társadalom létezését» posztulálja (Anheier, Glasius, Kaldor 2004: 18). Jellegzetes szereplők, az NGO-k (nem kormányzati szervezetek) a civil társadalom és a demokratikus intézményrendszer ismert, fontos segítői, egyben az európai uniós intézmények és más nemzetközi szervezetek fő partnerei is. A nem kormányzati szervek magánszemélyek vagy magánkollektívák által szabadon alkotott csoport, a társadalom érdekében fejtik ki alapvetően nem nyereségorientált, nonprofit tevékenységüket komoly közvélemény-formáló erővel rendelkeznek, sőt bizonyos NGO-k nemzetközi befolyása jelentősebb, mint egyes államoké, politikai szervezeteké. Ideológiailag egyáltalán nem függetlenek. Befolyásuk és elismertségük onnan ered, hogy a vállaltan politikai szervezetekkel szemben helyzeti előnyben vannak, hiszen magukat civilnek, szakmainak és függetlennek pozícionálják” (Bodó 2018).

Vitakérdés: Kinek a feladata a globális jellegű kormányzás és annak a felelősségrevonása? Válaszát indokolja meg!

Érdemes megvizsgálni a globális és nemzeti szintű civil társadalom közötti összefüggést is, amit Szabó Máté kutatásai alapján szemléltetnek:

„Amennyiben a globális civil társadalomról beszélünk, akkor az nem mindenben és minden esetben jelent valami progresszívet, demokratikust és magasabbrendűt a korábbi nemzetállami arénákkal szemben, pusztán új, nem kevésbé problematikus, hanem másként problematikus területet jelent. A globális és az integrációs szint új konfliktusterületeket nyit föl, amelyekre lehet, hogy éppenséggel a nemzetállami és lokális szinten kirekesztett, avagy nem elég hatékony kezdeményezések kapaszkodnak fel, hogy a globális szint közvetítésével érjenek el olyan

hatásokat a lokális és a nemzetállami szinteken, amelyeket ott közvetlenül nem tudtak elérni. Újra megjelennek a globális szinten a nemzetállamok és régiók elemzésénél már ismert konfliktusvonalak a szegény és a gazdag, férfi és nő, materialista és posztmaterialista, demokratikus és diktatórikus, ipari és agrár között. A globalizáció nem fogja felszámolni a klasszikus konfliktusvonalakat, hanem új arénákat hoz létre megjelenítésükre és kihordásukra, amely arénák innovációs potenciálja éppen a konfliktusok újradefiniálásában és a korábbtól eltérő módon történő intézményesítésében van” (Szabó 2003: 389).

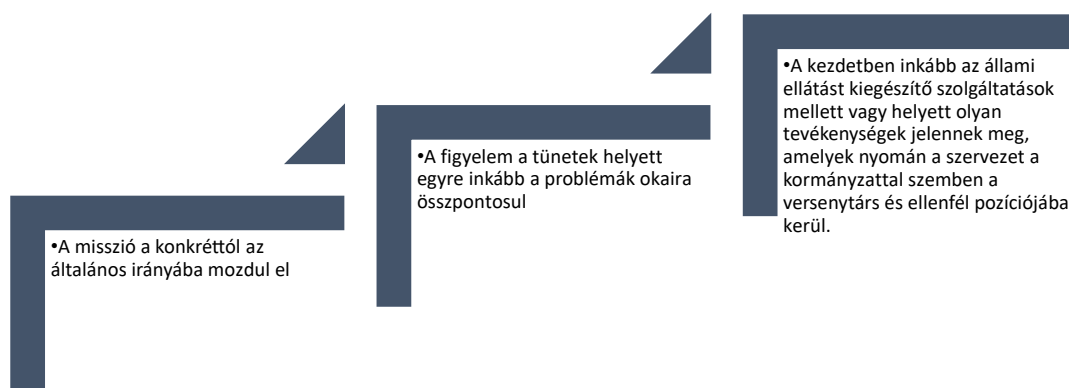
Globális civil társadalom, mozgalmak és szervezetek

Martin Albrow, brit szociológus és a globális civil társadalom egyik legismertebb kutatója *A globális korszak* című munkájában kifejti, hogy „a globális korhoz tartozik egy másik momentum is, a reakció a globalításra, a fellépés a globális értékekért” (idézi Szabó 2004). Fontos megjegyezni, hogy Albrow és más kutatók szerint is, a globális civil társadalom „már nem áll szemben ... az állammal, mint a civil társadalom és az állam a nemzetállami logikájú intézményrendszereken belül, hanem hatalmi centrumok pluralitása, és ezek komplexumai jelentik ellenpólusát” (Szabó 2004). Tehát, Albrow azt állítja, hogy a globális mozgalmak a „nemzetállami kereteken túlmutató identitásokon alapulnak” és a „nemzetállami politika definícióin túlmutató jelentőségűek” (idézi Szabó 2004). A globális mozgalmak között megtalálhatók ugyanúgy globalizációellenes csoportok, mint globalizációt támogatók is – ezeket nevezi Szabó Máté (2004) reaktív, illetve proaktív mozgalmaknak. Visszatérve Albrow modelljéhez, összességében a globális mozgalmak „egyszerre a globalizáció termékei, ugyanakkor utópiájának megfogalmazói, fejlődését előrevívó élesapatok (Szabó, 2004).

Fontos azt is megjegyezni, hogy globális és regionális társadalmi mozgalmakat a globális civil társadalom előfutáiraiként értelmezhetjük (Szabó 2000). Szabó Máté (2004) hangsúlyozza azt is, hogy a globális mozgalmak is felismerték az új mobilizációs lehetőségek és az elektronikus kommunikációs hálózat kibővülésének a hasznát, amelyek a globalizáció hatására alakultak ki, és adtak helyet a globális civil mozgalmak megerősödésének.

Ami a globális civil szervezeteket illeti, „eredetileg a legtöbb globális civil szervezet valamilyen konkrét probléma kezelésére, konkrét ügy képviselésére jött létre. Az Amnesty első célja a hadifoglyok kínzásának betiltása volt; a Save the Children az I. világháború után azzal a céllal alakult, hogy az éhező gyerekeket segítse; a Vöröskereszt a solferinói csata sebesültjeinek akart orvosi ellátást nyújtani stb” (Kuti és Marschall 2020: 41). Idővel pedig, ahogy a szervezet növekedett, ezzel együtt szélesebbé vált a missziója is, és nem csak a problémák orvoslásával, hanem azokat előidéző okokkal is foglalkoztak, amelyek sok esetben előidézték a politikai érdekérvényesítés szükségességét (Kuti és Marschall 2020). Mondhatjuk, hogy egy egész „életciklusa” van a globális civil szervezeteknek, melyet a lenti ábra mutat be (Kuti és Marschall 2020 alapján).

14. ábra: Globális civil szervezetek életciklusa

Feltehetően a globális civil szféra és szervezetek feladatai közé tartozik a globalizált tér és annak demokratikus ellenőrzése, mivel ezeket a feladatokat nem lehet nemzetállami határokon belül biztosítani. „Amennyiben a rendfenntartás globalizált keretei kialakulnak, azok demokratikus ellenőrzésére a nemzetállamokban szervezett demokratikus eljárások és intézmények közvetlenül nem adnak lehetőséget, tehát új ellenőrzési formák kialakítására lesz szükség a globális civil társadalom jogvédelmére, a «globális jogvédő mozgalmakra», a «határok nélküli aktivizmusra»” (Szabó 2004). Sokan a globális civil társadalom feladatkörei közé sorolják a globális demokrácia elősegítését, melyet sokféleképpen támogathat a globális civil szféra: a közéletre neveléssel, az önálló hang megfogalmazásával, viták kezdeményezésével, az átláthatóság megteremtésével és a politikai felelősséglegitimáció elvárásával (Molnár 2013; Scholte 2001).

Olvasmány: Olvassa el az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleményét kiberaktivizmusról és civil társadalmi szervezetekről az Olvasmányok részben és válaszoljon a megadott kérdésekre!

Az utóbbi évek kutatásai rámutattak arra, hogy a globális civil társadalom viszonylag gyengül és visszaszorul. Ennek a folyamatnak az okai, Kuti Éva és Marschall Miklós (2020) szerint lehetnek külső vagy belső hatások, amelyek a lenti ábrán vannak felsorolva és definiálva. Ezen hatások miatt, „az utóbbi évtizedben folyamatosan nő azoknak az országoknak a száma, amelyek akadályozzák vagy akár el is lehetetlenítik a civil társadalom szabad működését” (Kuti és Marschall 2020: 38). A különböző kihívások hatására a globális civil szervezetek és azok működése folyamatosan változik, fejlődik. Például „a globális civil szervezetek és hálózataik is arra a felismerésre jutottak, hogy csak akkor tudják megvédeni magukat a politikai támadásoktól, és megerősíteni a pozícióikat, ha átláthatóbbá válnak” és „hajlanak arra, hogy önként elfogadjanak új elszámoltathatósági és kontrollmechanizmusokat, sőt részt is vegyenek azok kidolgozásában” (Kuti és Marschall 2020: 45).

Külső okok

- **új autoritarianizmus:** új autoritarianizmusnak lényegi eleme, hogy a kormányzat megpróbálja maga alá gyűrni mindazokat, akiknek elszámolással tartozna. Célja elbátortalanítani, zaklatni vagy akár megsemmisíteni a civil társadalom azon szervezeteit, amelyek kísérletet tesznek az átláthatóság és elszámoltathatóság elvének gyakorlati érvényesítésére.
- **neonacionalizmus:** A nemzetállam és a nemzeti identitás védelmezőinek szerepében a nacionalisták ragaszkodnak a teljes szuverenitás illúziójához. A nemzeti megoldások keresése gyakran párosul a nemzetközi civil szervezetek iránti ellenérzéssel.
- **antiglobalizációs törekvések:** az utóbbi idők technológiai és gazdasági változásainak negatív következményei miatt a globalizációt hibáztatják. Kiábrándultak és bizalmatlanok a nemzetközi, kormányzati és civil szereplők iránt, mert úgy látják, hogy azoknak nem volt komoly befolyása a folyamatok globális szabályozására.

Belső okok

- **civil szervezetek vezetésével, legitimációjával, elszámoltathatóságával kapcsolatos belső kihívások:** a mai világban azonban a megnövekedett elszámolási kötelezettségek teljesítése miatt nagyrészt elvész a gyorsaság és a cselekvési szabadság, és vele együtt a vezetői potenciál jelentős része is. A globális civil társadalom szervezeteinek irányítását eleve igen bonyolulttá és nehézé teszi, hogy tevékenységük számos országra vagy akár az egész világra kiterjed.

A legitimációval kapcsolatos kihívásokkal Gnärig Burkhard is foglalkozik, aki a berlini székhelyű Nemzetközi Civil Társadalmi Központ (International Civil Society Centre) ügyvezető igazgatója és társalapítója, a „The Hedgehog and the Beetle – Disruption and Innovation in the Civil Society Sector” című könyvében. Gnärig (2015) azt állítja, hogy „csökkenőben van az igény az iránt a közvetítő szerep iránt, amelyet a globális civil szervezetek az északi országokból származó adományok déli kedvezményezettekhez való eljuttatásában játszottak”. Kuti és Marschall szerzőpárosához hasonlóan, Gnärig is arra a következtetésre jut, hogy a globális civil szervezetek szerepe és jelentősége visszaeső stádiumban van, ami azonban megfordítható. A drámaian változó világ Gnärig szerint megköveteli, hogy a globális civil szervezetek alapvetően újragondolják munkájuk minden aspektusát és munkájuk relevanciáját is. „A fölöslegessé válás olyan veszély, amellyel a misszióorientált, konkrét ügyek képviselőit szakosodott szervezeteknek folyamatosan számolniuk kell” (Kuti és Marschall 2020: 43).

Ugyancsak az utóbbi évek kutatásai egyre több lényegi kritikát is megfogalmaztak a globális civil társadalommal, illetve szervezetekkel kapcsolatban, különösen azok fellépését, céljait, illetve tényleges civil oldalát megkérdőjelezve. Például Szarvas Hajnalka szerint:

“...mivel túl gyakran hangzik el jelszóként manapság a globális civil társadalom fogalma, amely mögött azonban nagyon gyakran, korántsem valóban globális érdek, az emberi közösség egészének, a Létezésnek, az Élet egészének megóvási szándéka áll, hanem bizonyos partikuláris magánérdekek, mint Molnár (1961) írja Az értelmiség alkonya c. korszakalkotó művében, amely kitér ezen globális erők nemzetállamok és az egyházak, hit szerepét háttérbe szorító szándékára is. Lényeges tehát látni, hogy amikor is civil részvételről beszélünk, annak a saját hagyományainkban pontosan mi is a jelentése, célja, hogy ne váljunk ezen globális erők játékszerévé, akik e fogalmakat a sajátos hatalmi igényeik szolgálatába állítva manipulálnak tömegeket látszólag a civilek részvételi jogát hangsúlyozva, zászlajukra tűzve célként, s ezzel megtévesztve az ilyen jelszavak jegyében munkálkodókat” (Szarvas 2019).

Más tanulmányokban is megfogalmazódott hasonló kritika a globális civil társadalom szerepéről. Ha a civil társadalom pluralizmust és civilizizmust terjeszt, „egy olyan szervezet, amely egy ügyből él, hogyan terjeszthetne civilizáltságot? Hiszen saját ügyéért harcol. A civil társadalom harcmozgóként működik, még ha időnként az együttműködés civilizált nyelvét használja is a harcias, mozgósító retorika mellett” (Molnár 2013: 222). Illetve: ha „nem-politikai civil társadalomnak alapvető politikai funkciója és jelentősége van”, akkor „hogyan lehet elvárni, hogy ez esetben a politikai szereplők ne akarják alakítani, befolyásolni a civil társadalmat?” (Molnár 2013: 222-3). Ugyancsak kérdéses, hogy „vajon nem fenyegeti-e az új globális civil társadalmi mozgalmakat a kommercializálódás veszélye, vagyis az, hogy a nemzetközi gazdasági elitnek aktív közreműködésével a nem is olyan távoli jövőben az újkapitalista viszonyokat éppen hogy stabilizáló, standard fogyasztói kultúra részévé válnak?” (NIOK Alapítvány 2002)

Megfogalmazódik tehát az a kritika és vita-kérdés, hogy nem egyértelmű a civil társadalom demokratizáló (vagy demokráciadeficitet megszüntető) szerepe. Az internetről eleinte hasonlóan azt feltételezték, hogy egyértelműen erősíti a liberális demokráciát, de kiderült, hogy erősítheti az antidemokratikus, fundamentalista vagy radikális mozgalmakat, ideológiákat is (Molnár 2013). Újra és újra fontolóra veszik a szakemberek, hogy a civil társadalom szerepe hogyan változott a történelem során és mi a jelenlegi, XXI. században betöltött szerepköre és milyen értékeket képvisel. Továbbá, amint az első fejezetek is utaltak rá, a civil társadalom értelmezését a mindenkor politikai és történelmi keretek adták, de a jelenlegi keretek még nem egyértelműen értelmezhetők.

Feladat: Tanulmányozzon a következő globális civil szervezetek közül egyet és mutassa be annak működését, céljait, misszióját és munkásságát:

- Amnesty International
- Save the Children
- Open Society Foundations
- International Red Cross/Red Crescent

A globális civil társadalom szemléltetéséhez a globális társadalmi mozgalmak egyes példáit szemléltetem a következő alfejezetben. Pontosabban: a zöld mozgalmak tevékenységeit elemzem, majd az 1999-es Seattle-ban lezajlott tüntetéseket vizsgálom, végül pedig röviden kitérek az egyház szerepére is, mivel az említett seattle-i tüntetéseken is aktívan részt vettek egyházi csoportok, szervezetek, így azok szerepére a globális civil társadalomban érdemes kitérni. Azonban a példák bemutatása előtt fontos megérteni a szolidaritás két formáját, – vertikális és horizontális – amelyek segítenek megfogalmazni kollektív cselekvés igényeket és hálózatosodási folyamatokhoz vezethetnek.

Vertikális és horizontális szolidaritás

Mi mentén alakul ki a kollektív cselekvés igénye, és hogyan ölthetnek helyi mozgalmak globális méreteket? Ezek az összefüggő kérdések megválaszolásához a szolidaritás két formáját, illetve az ehhez kapcsolódó hálózatosodási folyamatok két fajtáját kell megkülönböztetünk. Az alábbi táblázat összefoglalja a vertikális és horizontális szolidaritást, illetve azoknak a megnyilvánulásait (Szilágyi 2008 alapján):

14. táblázat: Vertikális és horizontális szolidaritás

	Szolidaritás	Formái	Példák
<i>Horizontális</i>	Az egyének szolidáris egymás felé fordulása és nem formális kötelezettségvállalása egymás iránt horizontális kapcsolatokon nyugszik	Az együvé tartozás (például a nyelvi-kulturális, a vallási, a nemzedéki, szakmai-munkahelyi együvé tartozás), az együttélés (családi, szomszédsági, települési kapcsolatok), az együttes tevékenység és cselekvés helyzeteiben az egyének folyamatosan érintkeznek egymással, látják, ismerik egymást, nem közömbösek egymás iránt, tudnak egymásról és tudatosítják összetartozásukat	horizontális szolidaritás alkalmi, reflexszerű megnyilvánulásai: ha valaki felsegít a buszra egy babakocsit, segíti cipelni egy idős ember kosarát, előre enged a sorban egy várandós asszonyt, kérés nélkül pénzt ad az útjába kerülő hajléktalannak
<i>Vertikális</i>	Az állam szociális, biztonsági, jóléti kötelezettségvállalására épül, felülről jövő, vertikális szolidaritás a komplex társadalom legfontosabb kötőanyaga	közösségvállalás a bajba jutottakkal az állam feladatává válik, ahol a segítséget nem egymástól, hanem arctalan intézményektől, felülről várják az egyének	jóléti állam gondoskodó állam szociális állam redisztributív állam szociális háló

Ennek megfelelően, kétfajta hálózatosodási folyamatot különböztetünk meg:

- vertikális: a mozgalmi családokon belüli globális hálózatok
- horizontális: a mozgalmi családok közötti hálózatok (Bagi 2019; Scheiring 2008).

Továbbá, ezek a hálózatok révén tud közös identitás, szolidaritás, és következetességgéppen, kollektív cselekvés kialakulni (Scheiring 2008). Fontos az internet szerepe is a horizontális szolidaritás megerősítésében: „A horizontális társadalom az információs technológia új kommunikációjában jön létre és az embereket horizontálisan kapcsolja össze” (Molnár 2013: 225).

Globális civil mozgalmak

A már említett Martin Albrow szociológus szerint a következő mozgalmak globálisak: feketék, ökológisták vagy zöld mozgalmak, iszlám fundamentalisták, feministák, békemozgalom, munkásmozgalom és az alternatív mozgalmak. Ezek közül mutatok be néhány jól ismert mozgalmat ebben az alfejezetben.

1999-es Seattle-ben lezajlott WTO-ellenes tüntetés

Az 1999-es Seattle-ben lezajlott tüntetés- és tiltakozás-sorozat a globális tiltakozó mozgalmak egyik legelső példája. A tiltakozás oka egy olyan kollektív elégedetlenség volt, amelyen nemzetközi szinten, tehát globálisan osztoztak a civil szektor képviselői. 1999-ben Seattle-ban megrendezett globális pénzügyi és kereskedelmi találkozót a Kereskedelmi

Világszervezet (World Trade Organization, WTO) nemzetközi konferencia keretein belül akarták megvalósítani, de a WTO munkáját a tiltakozások megbénították. A tömegek egy olyan ügy ellen tiltakoztak, aminek globális hatásai és következményei voltak:

- egyre több ipari üzemet telepítettek a harmadik világba;
- kizsákmányoló, gyakran veszélyes munkakörülmények között foglalkoztatták az embereket;
- és figyelmen kívül hagyták a környezetvédelmi szempontokat (Bagi 2019)

Mary Kaldor, a globális civil mozgalmak egyik legelismertebb kutatója, a seattle-i tüntetéseket „az alulról jövő politikai globalizáció győzelmének” nevezi (Kaldor 2000). A tüntetésen „mintegy száz országból összesen körülbelül 40 ezer diák, munkás, nemzetközi szervezetek és vallási csoportok tagjai érkeztek a tüntetésre, és 700 szervezet képviseltette magát”, egy addig nem látott civil összefogást eredményezve (Bagi 2019).

A seattle-i tüntetések mobilizációs struktúrája és résztvevő csoportjai jól szemléltetik a civil összefogás összetettségét. Scheiring Gábor táblázatát idézve a következő csoportok képviselték magukat a tüntetésen (Scheiring 2008):

15. táblázat: A seattle-i tüntetések mobilizációs struktúrája és résztvevő csoportjai

Transznacionális kapcsolat formája	Mozgalmi szervezetek	Mozgalmon kívüli szervezetek
Nincs formális kapcsolat	United for a Fair economy Települési WTO elleni koalíciók	Iskolai csoportok baráti körök
Diffúz kapcsolat	direct Action network Reclaim the Streets Ruckus Society Coalition for Campus organizing	Szakszervezetek egyházi csoportok
Rendszerek közötti kapcsolat	Public Citizen Global Exchange Rainforest Action Network united Students Against Sweatshops Council of Canadians Sierra Club	AFL-CIO United Steel Workers of America International Longshore and Warehouse Union Egyházi szervezetek
Formális transznacionális szervezet	Greenpeace Friends of the Earth International Forum on Globalization Third World Network Peoples Global Action 50 years is Enough Network	International Confederation of Free Trade Unions European Farmers Union

A seattle-i tüntetések résztvevőinek a listája tehát jól mutatja a civil összefogás sokszínűségét. A résztvevők között volt a zöld civil szektor, illetve egyházak képviselő is – mindkettőről az alábbi alfejezetekben olvasható rövid bemutatás. Például, a jelentős vallási befolyás az antiglobalista mozgalmakban Észak-Amerika átlag állampolgára vallásossága miatt is jellemző, így fontos megjegyezni az egyház szerepét a globális civil társadalomban (Artner 2006).

Esettanulmány: Olvasson a seattle-i tüntetések eseményeiről, okairól részletesebben az Esettanulmányok részben és válaszoljon a kérdésekre!

Ökológiai és zöld mozgalmak

A zöld civil szervezeteknek egyik legfontosabb tevékenységei közé tartozik a tanácsadás és figyelemfelkeltés. “A környezeti problémákkal összefüggésben ... kialakult súlyos problémákra, veszélyekre és feladatokra a legtöbb esetben tudósok, a károsodás következményeitől szenvedő helyi lakosok, civil szervezetek hívták fel a figyelmet és tettek konkrét javaslatokat” (Simai 2016). A környezetvédelmi mozgalmak és szervezetek történelmi alakulásáról többen írtak már, így ez az alfejezet inkább a zöld civil szféra szerepéről szól. Simai Mihály gondolatmenetét követve, a globális zöld civil szféra a globális környezeti kormányzás szintjeként értelmezhető (Simai 2016):

16. ábra: A globális zöld civil szféra mint a globális környezeti kormányzás szintje

Tehát a zöld civil szervezetek nemzeti és nemzetközi szinten is befolyásolhatják a környezeti kormányzást (Simai 2016):

16. táblázat: Zöld civil szervezetek nemzeti és nemzetközi szintű befolyása

Nemzeti szinten	Nemzetközi szinten
politikai pártok befolyása	szakmai tanácsadók

kormányintézmények lobbizása	kezdeményezők
médián keresztül és rendezvényeiken	javaslattevők
szembesítik a kormányokat ígéreteikkel	
tüntetések és megmozdulások	bírálok, támogatók, közvetítők

Nemzetközileg az egyik legismertebb zöld civil szervezet a Greenpeace, amely részt vett a seattle-i tüntetéseken is. Greenpeace saját magát egy politikailag és anyagilag független környezetvédő szervezetként definiálja, ami egy zöldebb és békésebb jövőért dolgozik. Az 1971-ben alapított szervezet egyik kezdetleges feladata a tenger alatti nukleáris robbantások megakadályozása volt, majd a környezetvédelmen belül a céljaik a történelem során változtak. A Greenpeace nemzetköziesedésében „jelentős szerepet játszott az ENSZ civil szervezetekkel foglalkozó hálózata is”, írja Simai Mihály, mivel „az ENSZ fórumai e mozgalmak legfőbb «színpadai», amelyek lehetővé teszik kölcsönös bemutatkozásukat, valamint munkájuk és ajánlásaik, javaslataik propagálását” (Simai 2016: 9).

A Greenpeace szerepének és tevékenységének a vizsgálata során nem elhanyagolható a kritika sem. Molnár Mónika és Farkas Ferenc szerzőpáros a nonprofit szektor szervezeteinek elszámoltathatóságát vizsgálva hívja fel a figyelmet a globális szintű nonprofit szervezetek „gazdagságára” és annak következményeire: „A 100 millió dollár éves költségvetésű Greenpeace és a 170 milliós World Wildlife Fund (WWF) gazdagabbak, mint az ENSZ környezetvédelmi programja és a hatáskörükbe tartozó állami szintű kormányok többsége. ... A nem kormányzati szervezetek egy része üzleti vállalkozásokra emlékeztet, saját kereskedelmi részleggel, fejtárgyakkal, médiaszekcióval, forrásteremtő és befektetési stratégiával” (Shaw 2000; Keane 2004, idézi Molnár és Farkas 2007). Ez hatással lehet a társadalmi bizalomra, illetve előidézhethet egy kritikusabb közvéleményt is. Továbbá felmerül az a kérdés is, hogy miként érhető el a nagyobb globális szervezetek átláthatósága.

Feladat: Tanulmányozza a Greenpeace weboldalát és válaszoljon a megadott kérdésekre!

Weboldal: <https://www.greenpeace.org/hungary/rolunk/tortenetunk-es-sikereink/>

Kérdések:

- Milyen céllal és miért jött létre a szervezet?
- Milyen funkciót lát el, illetve vállal át a szervezet?
- Miért öltött globális méreteket a szervezet?
- Mi a szervezet társadalmi szerepe?

Nemzetköziesedett egyházi szervezetek és a globális civil társadalom

Láthattuk a seattle-i tüntetések példáján keresztül, hogy egyházi csoportok, szervezetek szintén részt vettek az említett megmozduláson. Fontos megjegyezni, hogy valamennyi egyház értékrendjüket tükröző nemzeti és nemzetközi civil szervezeteket alakított ki, illetve támogattak és tevékenységüket igyekeztek legitimálni. Ez a jelenség korántsem új:

„A római katolikus egyház volt talán az első egy olyan civil mozgalom kezdeményezésében, amely globális méretekben igyekezett a társadalmat megszervezni. A Katolikus Akció, a XI. Pius

kezdemenyezésére és felhívására született globális program, 1922-ben indult el, alapvetően valószínűleg a kommunista mozgalom terjedésének megakadályozására, különösen Franciaországban, Olaszországban és Németországban. A XXI. században különösen jelentősek az olyan szervezetek, mint az Opus Dei vagy azok a keresztény illetve iszlám civil szervezetek, amelyek a nemzetközi élet olyan «kényes» kérdéseiben lépnek fel, mint a családtervezés, a nők egyenjogúsága, illetve az emberi jogok témái. Az egyházak holdudvarába tartozó társadalmi szervezetek messze nem homogének, vannak közöttük kapitalizmus-ellenes, globalizációellenes szervezetek, s vannak olyanok, amelyek szoros kapcsolatban állnak a konzervatív politikai pártokkal. (...) Sok vezető egyházi személyiség megértette, hogy az általa képviselt vallás és egyház jövője a XXI. században nemcsak munkájuk lelki aspektusaitól vagy értékrendjük vonzóerejétől függ, hanem attól a szereptől is, amelyet az emberi szenvedés, a nélkülözés mérséklésében játszanak, s készségüktől az ennek megfelelő társadalompolitikák támogatására. A hívők jelentős tömegei a világméreteken szegénynek tekintettek közé tartoznak. Még jelentősebb azok száma követőik között, akik a legsebezhetőbbek a globális változások társadalmi következményei nyomán. A misszionáriusi munkára egyre inkább jellemző a fejlődés előmozdítását, a gyógyítást, oktatást, emberbaráti segélynyújtást és az adott vallási felekezet terjesztését szolgáló munka rugalmas összekapcsolása. Ez több egyház keretében is koordinált nemzetközi stratégia keretében folyik. Az egyházi misszionáriusok között sokan egyben projektmenedzserek, civil szervezetek segítői vagy szervezői” (Simai 2006).

Egy említésre méltó példa az International Catholic Movement for Intellectual and Cultural Affairs (ICMICA), amely egy 1947-ben alakult nemzetközi keresztény szervezet. Az ICMICA is részt vett antiglobalizációs, antirasszista és háborúellenes tüntetéseken, akciókon. A szervezet lényege az, hogy hidat alkosson a civil társadalom és az egyház között, a következő célokkal:

- a globalizáció jelenlegi modelljének spirituális, etikai és kulturális dimenzióban való vizsgálata;
- a keresztény civil mozgalmak erősítése;
- koalíciót alkotni és csatlakozni mindazon mozgalmakhoz, amelyek – vallásiak vagy sem – védik az emberi jogokat, vagy készek az ökumenikus dialógusra (Artner 2006: 23):

Az ICMICA-nak van magyarországi tagszervezete is, a Pax Romana, melynek az alapvető céljai a békességteremtés, az emberi jogok érvényesítésének elősegítése és a szegényekkel való szolidaritás, jelszava pedig „emberközpontú globalizáció és béke” (Artner 2006: 24).

Az egyház szerepét a globális civil társadalomban erősíti az is, hogy a multilaterális államközi kapcsolatok hálózata is bevonja az egyházi szereplőket. Például az ENSZ rendszeresen bevonja a különböző vallási csoportokat a főbb problémák megoldásába „a nemzetközi együttműködés és a társadalmi gondok enyhítésének elősegítése érdekében”, és a „nemzetköziesedett egyházi szervezetek tevékenységének egyik fontos területe” (Simai 2006).

„Az ENSZ keretében a XXI. században a nemzetközi szervezetek az egyházak potenciálisan pozitív szerepét elsősorban két területen tartják fontosnak. Az egyik terület a békéért és a nemzetközi együttműködés hatékonyságának javításáért folyó munka, s mindenekelőtt a globális dialógus. A másik terület, amelyen az egyházi szervezetek a múltban is jelentős szerepet játszottak, a nemzetközi humanitárius tevékenység. (...) A globalizációs folyamat pozitív aspektusai, humánusabbá tételének lehetősége és szükségessége is megfogalmazódtak a római katolikus egyház különböző dokumentumaiban” (Simai 2006).

Összefoglalás

Ebben a fejezetben hangsúlyt kap a a globalizáció hatására bekövetkezett politikai változások, kiemelten az új politikai szereplők megjelenése. Ahogy a nemzetállamok szerepe gyengült, úgy erősödött a globális civil szféra. A globális civil társadalom definíciójaként a civil társadalom fogalmát helyeztük a globális térbe, tehát a globális civil társadalom túlnyúl a nemzeti kereteken. A globális civil társadalom résztvevői között kollektív cselekvés igénye, bizonyos szolidaritás – vertikális vagy horizontális – alakult ki, amelynek megfelelően különböző hálózatosodási folyamatok alakultak ki.

Habár a globális civil társadalom megjelenése a globalizációnak köszönhető, mégis több globalizáció ellen küzdő szervezet, civil csoport működik nemzetközi szinten. A globális civil szféra feladatai közé sorolják a globalizált tér és annak demokratikus ellenőrzését, habár az utóbbi évek kutatásai cáfolják, kritizálják ezt a feltevést.

A globális civil szervezetek konkrét problémák kezelésére, illetve ügyek képviseletére jöttek létre. Ennek ellenére, az utóbbi évek kutatásai rámutattak arra, hogy a globális civil társadalom viszonylag gyengül és visszaszorul. Ennek külső és belső okai is vannak. A globális civil társadalom több kihívással néz szembe, ezek közül kiemeltem a legitimitációval kapcsolatos kérdést. Kutatók azt állítják, hogy csökkenőben van a civil szervezetek közvetítő szerepe iránt igény, illetve missziójuk fontossága is változhat, képviselt ügyeik társadalmi haszna csorbulhat. Ezért is fontos, hogy a globális civil szervezetek folyamatosan újragondolják munkájuk relevanciáját.

Az elméleti alapokon túl, a fejezet szemléltette a globális civil társadalmat egyes globális társadalmi mozgalmak példáin keresztül. Ezek közül az egyik legszámottevőbb esemény az 1999-es Seattle-ben lezajlott WTO-ellenes tüntetés, amely a globális tiltakozó mozgalmak egyik legelső példája. A tüntetés és annak a mobilizációs struktúrája jól szemlélteti a civil összefogás összetettségét. A résztvevők között szerepelt például a zöld civil szektor, illetve egyházi csoportok, amelyekre szintén kitér a fejezet.

Feladat: A következő szöszedet és szervezetek listája tartalmazza mindazokat a fontosabb fogalmakat, kifejezéseket, illetve szervezeteket, amelyek ebben a fejezetben előfordultak. Írjon rövid magyarázatot mindegyik bejegyzéshez a jegyzet anyagára támaszkodva és külön kutatómunkával kiegészítve!

Fogalom	Magyarázat
globalizáció	
globalitás	
globalizmus	
globális civil társadalom	

transznacionális szereplők	
globális mozgalmak	
nemzetállamok	
autoritarianizmus	
nacionalizmus	
legitimáció	
kollektív cselekvés	
vertikális szolidaritás	
horizontális szolidaritás	
zöld mozgalmak	
elszámoltathatóság	

Szervezet	Leírás
WTO	
ENSZ	
International Civil Society Centre	
Greenpeace	
World Wildlife Fund	
ICMICA	
Amnesty International	
Vöröskereszt	

Vitakérdések és ismétlő kérdések a fejezethez:

- Hogyan alakult ki a globális civil társadalom és mi a szerepe?
- Milyen globális civil kezdeményezéseket, szervezeteket ismer? Válasszon egy globális civil szervezetet és mutassa be a munkáját.
- Mennyire lehet független a globális civil szféra a politikai és gazdasági befolyástól?
- A globális civil szervezetek milyen értékrendszert képviselnek?

Bibliográfia

Anheier, H.; Glasius, M. és Kaldor, M. (szerk.) 2004. *Globális Civil Társadalom I-II.* Budapest: Typotex.

Artner A. (2006). Globalizációt másképpen! Az „antiglobalizációs” mozgalmak céljai és tevékenysége. In Bernek A. és Farkas P., *Globalizáció, Tőkekoncentráció, térszerkezet* (281-328 kötet). Budapest: Harsányi János Főiskola.

Bagi J. (2019, június 3). *Közös dolgaink*. Identitás és tömegpszichózis: az 1999-es seattle-i antiglobalista tüntetések: <http://kozos-dolgaink.hu/identitas-es-tomegpszichozis-az-1999-es-seattle-i-antiglobalista-tuntetesek>

Beck, U. (2005). *Mi a Globalizáció?* Szeged: Belvedere.

Bodó B. (2018). *Civilek*. Forrás: Demokrácia és civil társadalom – kisebbségi léthelyzetben: <https://www.civilek.hu/tudastar/demokracia-es-civil-tarsadalom/>

Gnärig, B. (2015). *The hedgehog and the beetle. Disruption and innovation in the civil society sector*. Berlin: International Civil Society Centre.

Juhász K. (2007). „Az állam szerepének változása a globalizációban” *Jog- és Politikatudományi Folyóirat* 1 (3): 1-44. o.

Kaldor, M. (2000). Civilising Globalization: The Implications of the Battle of Seattle’, *Millenium: A Journal of International Studies* 29(4), 105-14.

Kuti É. és Marschall M. (2020). A „birodalom” visszavág? Defenzívában a globális „harmadik szektor”. *Civil Szemle* XVII évfolyam, 1. szám, 37-48. o.

Miszlivetz F. (2012). A demokrácia és a civil társadalom átalakulása a globális térben. *Civil Szemle* 1, 63–82. o.

Molnár A. K. (2013). A digitális kor kór. *In Medias Res*, 2, 221–246. o.

Molnár M. és Farkas F. (2007). A magyar nonprofit szektor szervezeteinek elszámoltathatóságát értékelő standardok és módszertan. *Statistikai Szemle*, 85(9), 804-820. o.

NIOK Alapítvány. (2002). Civil társadalom: <https://www.nonprofit.hu/hirek/civil-tarsadalom>

Scheiring G. (2008). Seattle nyomában. A globalizációkritikai mozgalom mint a globális kormányzás új tényezője. *Politikatudományi Szemle*, 17(3).

Scholte, J.A. (2001). Civil Society and Democracy in Global Governance. CSGR Working Paper, No. 65/01.

Simai M. (2006). Világegyházak és globális kihívások a XXI. században. *Magyar Tudomány*, 6.

Simai M. (2016). A fenntartható fejlődés három pillére és a globális kormányzás. *Köz-Gazdaság*, 1, 5-22. o.

- Smith, J. (2002). Globalizing Resistance: The Battle of Seattle and the Future of Social Move- ments. In Smith, Jackie és Hank Johnston (szerk.): Globalization and Resistance: Transnational Dimensions of Social Movements. Lanham: Rowman and Littlefield, 207–227. o.**
- Szabó M. (2000). Civil társadalom és emberi jogok - a globalizáció kihívásai. *Pro Philosophia Füzetek* 2. <http://www.c3.hu/~prophil/profi002/SZABOM.html>
- Szabó M. (2000). A globális mozgalmak, mint a globális folyamatok termékei. In I. Kelényi, *Szöveggyűjtemény a Civil társadalom fejlődése és a nonprofit szervezetek alapismeretei és a Menedszment tantárgyakhoz*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Tanárképző Főiskolai Kar, Művelődésszervezés Tanszék.
- Szabó M. (2003). Civil társadalom–globalizáció–regionalizmus. *Műhely*, 2-3, 387-431.**
- Szabó M. (2004). „Globális civil tiltakozások, globális civil társadalom és tiltakozási kultúra” *Jogelméleti Szemle* 1. http://jesz.ajk.elte.hu/2004_1.html**
- Szarvas H. (2019). *Helyi demokrácia fejlesztés Magyarországon*. PhD disszertáció, Nemzeti Közszerológati Egyetem, Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola, Budapest.
- Szilágyi Á. (2008). Vertikális szolidaritás. *NOL Archivum*. Elérhető: <http://nol.hu/archivum/lap-20081018-20081018HV-10-305736>

Melléklet I: Esettanulmányok

I. Fejezet

Szegénygondozás Magyarországon

...Bár az egyesületek és alapítványok mint önálló szolgáltató szervezetek súlya mennyiségi értelemben nem volt meghatározó, a társadalmi problémák kezelésében, a szociális ellátás fejlesztésében minőségi és innovációs szempontból mégis kulcsszerepet játszottak. Az első óvodák, felnőttoktatási és nőnevelési intézmények, múzeumok, könyvtárak, kiállítótermek, gyerekkórházak, árvaházak, tbc-szanatóriumok és munkaerő-közvetítő irodák létrehozása mind-mind az ő nevükhöz fűződött. Ezeknek az úttörő jelentőségű intézményeknek a megalapítása számos esetben nem egyszerű jótékonsági akció volt, hanem egyúttal a nyomásgyakorlás eszköze is. Az önkéntes szervezetek vezetőinek viszonylag gyakran sikerült a kormányzatot meggyőzniük, hogy az adott társadalmi probléma jótékonsági alapon nem oldható meg, s így számottevően hozzájárultak az állami ellátórendszer bővítésére vonatkozó döntések kikényszerítéséhez.

Ugyanakkor a maguk részéről a kormányzati hatóságok is megpróbálták támaszkodni az önkéntes szervezetekre, s szociális programjaikban egyaránt szerepet szántak a magán-jótékonságnak és az állami szerepvállalásnak. Az erők egyesítésének szándéka már azokban a rendeletekben is megmutatkozott, amelyekkel a húszas években az adománygyűjtést próbálták szabályozni, de különösen világosan fogalmazódott meg az - Egri Norma, majd Magyar Norma néven ismertté vált - új szociálpolitikai modell bevezetése során (Bartal, 1993 és 1997).

Az új modell kiinduló feltevése az volt, hogy az egyházak, az önkéntes szervezetek és a hatóságok együttesen nagyobb valószínűséggel tudnak megbirkózni az egyre terjedő szegénységgel, mint bármelyik szereplő külön-külön. Az együttműködési modell Eger városában, Oslay Oswald ferences rendfőnök kezdeményezésére született meg, de élvezte Vass József népjóléti miniszter, valamint a helyi polgármester támogatását is (Petró, 1932).

A polgármester volt az, aki 1927. december 5-én, az érintett egyházi és jótékonsági szervezetek képviselőinek részvételével megrendezett értekezleten rámutatott arra, hogy „a városi hatóság egymagában nem képes a szegénység problémájának leküzdésére, mert ezt a súlyos kérdést csak a város egész társadalmának részvételével lehet megoldani. Éppen ezért javasolta a ‘Szegénygondozó Bizottság’ megalakítását, amelynek tagjai a társadalom minden rétegéből tevődnek össze, s amely vallás- és társadalmi különbség nélkül gondoskodik a szükséges anyagi eszközök összegyűjtéséről, a szegénykataszter összeállításáról és megbírálásáról, valamint a szegények segélyezéséről. Hangsúlyozta továbbá a jótékonsági egyesületekkel és szervezetekkel való együttműködés szükségességét” (Pálos 1934, 87. old.).

A Szegénygondozó Bizottság megalakulását követően rövidesen felállították a Szegénygondozó Hivatalt is, amelynek adminisztrációs kiadásait a város viselte, míg a gyűjtésekből befolyt összeget teljes egészében a szegények segélyezésére használták. A gyűjtés megszervezésére a várost 24 kerületre osztották, a rendszeres adománygyűjtést 44 önkéntesen jelentkező hölgy végezte. Egyidejűleg a Szent Ferenc-rendi Szegénygondozó Nővérek (Sorores pauperibus succurrentes) is megkezdték munkájukat. A jelentkező és a felkutatott „szemérmes szegényekről” környezettanulmányokat készítettek, amelyek a szegénykataszter alapjait képezték. A szegénykataszterre alapozott gondozási program a feladatok mellett a szükséges

eszközöket és lehetséges finanszírozási forrásokat is áttekintette. A teendőkkel és a források felhasználásával kapcsolatos fontosabb döntéseket a Szegénygondozó Bizottság, a segélyek szétosztására vonatkozó konkrét döntéseket a segélyezési albizottság hozta meg.

Az összehangolt erőfeszítések hatására a városban „megszűnt a koldulás, a szegények pedig emberhez méltó ellátásban részesültek” (Pálos, 1934, 88. old.). Az Egri Norma tehát működőképesnek bizonyult, s kormányzati és politikusi segédlettel rövidesen megindult országosan követendő modellé fejlesztése. A modell (most már mint Magyar Norma) bevezetését a 172.000/1936-os belügyminiszteri rendelet a városok számára előírta, s - főszolgabírói engedéllyel - a nagyobb községek számára is lehetővé tette (Csizmadia, 1977, 95. old.). Részben a kormányzati nyomás hatására, részben saját elhatározásból számos település vezetése döntött úgy, hogy szociálpolitikai tevékenységét a Magyar Norma elveinek megfelelően szervezi meg.

A korabeli elemzők egy része (Petró, 1932; Pálos, 1934) úgy ítélte meg, hogy a magyar normás szegénygondozás sokkal rugalmasabb és hatékonyabb volt a hagyományos, az egyházak, jótékonyági szervezetek és a hatóságok együttműködésére kevésbé építő eljárásoknál. Megjelentek ugyanakkor kritikai hangok is, főleg a második világháború alatt, amikor a magánadományok már nyilvánvalóan nem teremtettek megfelelő fedezetet a súlyosbodó szociális problémák kezeléséhez. A bírálók egy része azzal érvelt, hogy a rendszeresen begyűjtött hozzájárulások elvesztették önkéntes jellegüket, ami az adományozókat megfosztotta a nagylelkű segítségnyújtás élményétől. Mások - éppen ellenkezőleg - az adományozás „túlságosan is önkéntes” jellegét, a befolyó összegek kiszámíthatatlanságát és bizonytalanságát hangsúlyozták. Ismét mások annak a véleményüknek adtak hangot, „hogy a szegénygondozás az állam kötelessége, szükségleteinek anyagi fedezetéről az állam szegényadó kivétele által gondoskodik, szűnjék meg tehát a társadalmi tagok havi adományainak összegyűjtése, mert ez már úgy sem önkéntes hozzájárulás, hanem társadalmi kényszerrel beszedett adó” (Csizmadia, 1977, 108).

A különböző szegénygondozási rendszerekről és finanszírozási megoldásokról folytatott vita végül sem jutott nyugvópontra, az állami dominanciájú szociálpolitika és a megosztott felelősségen alapuló rendszer híveinek nem sikerült megegyezniük egymással. Az önkéntes szervezetek társadalmi szerepét a következő évtizedekben egyébként sem az érintettek szakmai és politikai megfontolásai határozták meg, hanem az a tény, hogy a II. világháború befejezését követően rövidesen a Kommunista Párt vette át a hatalmat.

Forrás: részlet Kuti Éva. (1998). „Hívjuk talán nonprofitnak”. *Nonprofit Kutatások* 7.

Feladat: Értékelje a civil társadalom szerepét ebben a korban!

II. Fejezet

Céhek a közékorban

A céh

A céh egy településen lakó és ugyanazon vagy hasonló mesterséget űző, termelő vagy szolgáltató kézműves iparosok gazdasági érdekvédelmi tömörülése. Az európai céheket a városfejlődés hívta életre a 11–12. században, amikor a mezőgazdaság és az ipar között kialakult munkamegosztás szükségessé tette a kézművesek érdekvédelmének megszervezését. A szervezet kettős elnevezése – szakma szerinti kézműves céh (ceha) vagy vallásos társulat (confraternitas) – jól mutatja a kettős funkcióját. A céhek gazdasági érdekvédelmi szerepe egyházi jellegű és emberbaráti feladatokkal is kiegészült. Céholtárt alapítottak, a szertartásokon testületileg vettek részt. A tagdíjából gondoskodtak tagjaik temetéséről, özvegyeikről, árváikról és a betegekről. A céhek középkori keletkezésük idején és még azután is jó ideig betöltötték a piac körzet szervezésének, ellátásának feladatát, de a fejlődő árutermelési viszonyokkal már nem tudtak lépést tartani, és a gazdasági fejlődés akadályai lettek. Gazdasági szerepük elhalása ellenére a céhek jelentős erkölcsi értékekkel és számos előremutató intézmény alapjainak lerakásával gazdagították a társadalmat. Olyan közfeladatokat láttak el, mint a honvédelem, a tűzoltás megszervezése, a tagok családjáról való szociális gondoskodás.

A céhek szerkezete

A hazai céhek szervezete általában egységes képet mutat. A céh élén a teljes jogú mesterek által és közül évente megválasztott céhmester állt, néhol fő- és alcéhmestert is választottak. A céhmester képviselte a céhet, őrizte a ládáját (privilegiumát) és a céhpecsétet; kisebb ügyekben büntetőbíráskodási joga is volt. A céhgyűlésen választották meg az atyamestert is, aki a céh keretében működő, bizonyos önállósággal rendelkező legénytársaság felügyelője volt, valamint segítőtársait: a bejárómestereket és a mívlátó mestereket, akik a termékek minőségére vigyáztak. A legfiatalabb mester a testület működésével kapcsolatos apróbb és terheesebb teendőket látta el mint szolgálómester. A céhes élet az inasenyődtetéssel kezdődött, majd az apródesztendők leszolgálása után az inast főlzabadították. Ez követte a legényavatás amikor a legény társaságtagja lett. Többéves legényvándorlás után kellett a mesterremeket elkészítenie. Ha ezt elfogadták az ún. mesterasztal megadásával vált a céh teljes jogú tagjává. A 18. századtól egyre nehezebb volt elérni a céhtagságot a mesterek elzárkózása miatt, akik a céhtagság kötött számához ragaszkodva anyagi érdekeik miatt megnehezítették az új tagok felvételét.

A céhek Magyarországon

A céhek nagyobb mértékű hazai elterjedése a 14. században Nyugatról betelepült szászoknak és olaszoknak köszönhetően főként Erdélyre, a Szepességre, valamint a nagyobb városokra volt jellemző. A céhek már a 15. század vége felé sok helyen elmagyarosodtak, elsősorban magyar lakosságú városokban (Pesten, Esztergomban, részben Kassán, Kolozsváron), de bizonyos fokig Bártfán és Eperjesen is. A hazai céhrendszer a 16–17. században bontakozott ki teljesen Erdélyben, a Felvidéken és Nyugat-Magyarországon. E korszak sajátos magyar képződményét jelentették a végvári céhek, melyek a végvári katonák hadfelszereléséről gondoskodtak. A hódoltság területén a fejlődést derékba törte a török jelenlét. A magyar céhrendszer az ország török alóli főlzabadítása után újjászerveződött. Így furcsa módon a már korszerűtlen kézművesipar éppen a céhrendszernek köszönhetően tudott a mezővárosokban és a falvakban is

elterjedni, amikor Nyugat-Európában már elveszítette gazdasági és társadalmi jelentőségét. A királyi és földesúri hatalom a 18. századtól kezdve egyre inkább csorbította a céhek önállóságát. Az árutermelés fejlődésével és az ipari termelés kibontakozásával szerepük fokozatosan elhal hazánkban is.

Céhláda

A céhtestületek iratainak, értékeinek és pénzének őrzésére szolgáló láda, mely a benne összpontosuló értékek révén a céh jelképévé lett. A céhládát gyakran titkos rekeszekkel, fiókokkal is ellátták. A céhláda díszítései között a főszerepet a céhemblémák, jellegzetes szerszámokból összeállított címerek viszik, ezenkívül gyakori a céhláda készítésének, esetleg javításának a dátuma, továbbá feliratok. Gyűlések, beiktatások, vitás ügyek tárgyalása, gyakorlatilag a céh minden jelentős eseménye kinyitott céhláda előtt folyt. Tisztes öltözékben járultak a nyitott céhláda elé, az ilyenkor illetlenül viselkedők súlyos bírságot fizettek. Ünnepi körmeneteken, céhtag vagy a hozzátartozója temetésén a céh mesterei a feldíszített ládával jelentek meg. A céhládát, amely minden esetben „hites és sérthetetlen” volt, a mindenkori céhmester őrizte. A céhláda csak a céhek fejlődésének későbbi szakaszában tett szert erre a kultikus szerepre. Önálló bútorként a 16. században fejlődött ki, a legsokrétűbb emlékmű a 17. századból maradt fenn. A céhládák a korszak más tárolóbútorainak stíluselemeit mutatják; sajátos díszek között az iparág emblémáinak vagy a céh védőszentnek az ábrázolása a leggyakoribb.

Céhlevél

A céhlegény teljes jogú céhmesterré válásának „bizonyítványa”. A céhlegénynek az otthon befejezett tanulói után külföldi vándorutat kellett tennie, melyhez vándorkönyvet használt. Ez az okmány egyszerre szolgált személyazonosító okiratként és ajánlólevélként. A fejlett külföldi technikák elsajátítása után hazatérve kellett elkészítenie a céh remekét, melyet általában a nagyobb tudást kívánó termékek közül jelöltek ki számára. Megszabták az előkészületeket, a felhasználandó anyagok minőségét, a remek elkészítésének időtartamát és helyét. A munka menetének felügyeletére két mestert rendelt ki a céh, nehogy a remekelő idegen segítséget vegyen igénybe, vagy más által készített terméket mutasson be remekként. A remeket a céhmesterei együttesen bírálták meg. Amennyiben az elbírálás pozitív volt, a céhmesterek döntése alapján a céhlegény felvételt nyert a céhbe, ezért azonban még jelentős összeget is kellett fizetnie és lakomát adnia a mesterek számára. A céhtagságot bizonyító okiratot, a latin vagy német nyelven kiállított mesterlevelet ekkor kapta meg, melynek segítségével az új mester és családja élvezhette a céhtagság gazdasági és szociális védelmét.

Céhkancsó

A céhek felszereléséhez tartozó díszes cserép- vagy ónedény, boroskancsó, boros korsó. Némely céhen belül céhkancsója volt a céhbeli fiatalosnak is. A céhkancsóból öntötték a bort a céh összejövetelén, ünnepein: mesterválasztás, céhládavitel alkalmával, az inas felszabadulásakor, a legényavatásokon, a mesteravatásokon, amikor a céh vagy az ünneplő céhtag volta vendéglátó. E tárgyak szimbolizálták a tagság összetartozását, társas szellemét. E nagyméretű – általában 30 cm-nél is magasabb – boroskancsók majdnem mindegyike karcolt vagy domborműves díszítésű, a cserépkancsók többnyire festettek. A fennmaradt darabok jórészt a 18. sz.-ból származnak, de van a 19. sz. végén készült céhkancsónk is. Nagyobb részük a Dunántúlról, onnan is főleg Veszprém megyéből származik, de elterjedtek voltak az egész

országban és természetesen Erdélyben is. A céhkancsót általában a mesterség jelvényei díszítették, melyeket a céh jellemző szerszámaiból állítottak össze. Már a 18.századi darabokon megjelenik a mester alakja is, amint éppen a mesterségére jellemző tárgyat készít. A feliratok jelentékeny részét a tisztségviselők nevének felsorolása alkotja.

...

Céhszabályzat

A céhek kiváltságlevelében olvasható működési alapszabály, amely részletesen meghatározta a céhtestület és a céhtagok jogait és kötelezettségeit, ezen belül számos egyházi jellegű kötelezettséget is. Eredetileg, főleg a 15. században a céhbe tömörült mesterek maguk állapították meg testületük szabályait. Évszázadokon át szokásban volt az azonos szakmabeliek között, hogy egy-egy céh másolatban átadta eredeti rendtartását más településeken lakó mestereknek. Így gyakran messzi vidékek azonos szakmabeli mesterei ugyanazon céhszabályzat alapján működtek. Ezt a szabályzatot erősítette meg és adta ki saját pecsétje alatt mint privilégiumot a városi tanács, amely egyúttal felügyeleti jogot is gyakorolt a céh fölött. Később a céhszabályzatokat a szabad királyi városokban a központi kormányzatok útján a király, a mezővárosokban és falvakban rendszerint az egyházi vagy világi földesúr, a végvárakban a kapitány hagyta jóvá, erősítette meg, illetve adta ki. A 18. századtól a központosított, egységesített céhszabályzatokban viszont sokkal inkább az államhatalom ellenőrzési és ipar ellenőrzési szempontjai a meghatározók

Az ismertetőket írták: Rozsondai Marianne, Németh András

Forrás: Bánhidai Ipari Tanoda Alapítvány, <http://www.iparitanoda.hu/epitoipari-hagyomanyok-a-cehektol-napjainkig/cehek-a-kozepekorban>

Feladat:: Közös tárgyalják meg: miként tekinthetők a céhek a civil szektort alkotó szervezetek előképének?

Nagykoalíció a génmódosítás ellen?

A génmódosított kukorica magyarországi termelésére és forgalomba hozatalára vonatkozó tilalom fenntartásáért demonstráltak civil szervezetek és pártok pénteken Budapesten, a Cseh Nagykövetség mellett.

A Greenpeace, a Magyar Természetvédők Szövetsége és a hozzájuk csatlakozott civil szervezetek által rendezett demonstráción Orosz Sándor, a parlament környezetvédelmi bizottságának szocialista alelnöke elmondta: az unió környezetvédelmi minisztereinek március 2-i ülésén napirendre kerülhet a moratórium feloldásának kérdése, miután az Európai Bizottság az elmúlt hetekben a génmódosított növényekre vonatkozó magyar, francia, görög és osztrák tilalom feloldására tett javaslatot. (...)

A rendezvényen, amelyen mintegy százan vettek részt, elhangzott: a génmódosított kukorica magyar termesztési tilalmát 2007. február 20-án minősített többséggel erősítette meg az EU tagországok Környezetvédelmi Minisztereinek akkori tanácsa. 2009. január 21-én azonban az Európai Bizottság ismét a tanács napirendjére tűzte a moratórium kérdését, és a védzáradék feloldására szólította fel Magyarországot. A demonstráló szervezetek jelképesen követeket küldtek valamennyi uniós tagország budapesti képviselőjéhez, azzal a kéréssel, hogy az Európai

Tanács március 2-i ülésén szavazzanak a bizottság határozata ellen. Sólyom László köztársasági elnök a Köztársasági Elnöki Hivatal honlapjára csütörtökön feltett közlemény szerint levélben fordult több európai államfőhöz a génmódosított kukorica magyarországi termelésére és forgalomba hozatalára vonatkozó moratórium fenntartása érdekében. A köztársasági elnök, a "zöld elnökök" informális hálózatának kezdeményezőjeként úgy gondolja, a génmódosított élő szervezetek nem szokványos kereskedelmi árucikkek, ha egyszer kikerülnek a természetbe, terjedésük, szaporodásuk, génjeik további változása ellenőrizhetetlenné válik az ember számára.

Forrás: Népszabadság Online. (2009, február 20). Nagykoalíció a génmódosítás ellen?
http://nol.hu/belfold/nagykoalicio_a_genmodositas_ellen_-321485

Jöhetnek a génmódosított élelmiszerek

Több mint 3,2 millió aláírást gyűjtöttek össze európai civil szervezetek az EU és az USA, illetve Kanada közötti szabad kereskedelmi megállapodás megakadályozására, ám az Európai Bizottság jó előre deklarálta, hogy a kérdésben az európai állampolgároknak nem osztanak lapot. Berlinben negyedmillió ember tüntetett a hét végén az USA–EU szabad kereskedelmi egyezmény (TTIP) és ikerpárja, a Kanada és az EU közötti kereskedelmi kapcsolatokat szabályozó CETA ellen. A bírálók szerint az egyezmények túlságosan nagy hatalmat adnak a multinacionális vállalatoknak a nemzeti hatóságok környezet- és fogyasztóvédő előírásainak kiiktatására. Ráadásul megnyitnák a kapukat olyan, az európaiak által elutasított termékek előtt, mint a génmódosított vagy a hormonkezelt élelmiszerek.

Az ellenállás Európa-szerte érezhető: civil szervezeteknek meglehetősen rövid idő, egy év alatt sikerült összegyűjteni a több millió aláírást. (...) Amennyiben a 3,2 millió tiltakozó aláírásnak semmilyen hatása nem lesz a brüsszeli ügymenetre, az tovább súlyosbítja az egyezmény körül kialakult demokratikus deficitet. Miközben a tárgyalásokat a társadalmi részvétel szinte teljes hiánya jellemzi, a megállapodások tervezett szövege ma sem ismert, a

nagyvállalatok és lobbicsoportok minden szükséges információ birtokában, de teljesen átláthatatlanul befolyásolhatják az egyezmény megfogalmazását. (...)

Forrás: Népszabadság Online. (2015, október 13). Jöhetnek a génmódosított élelmiszerek.
<http://nol.hu/gazdasag/szabad-kereskedelem-deficittel-1568561>

A Tescóban tüntettek a génmódosított termékek ellen

Génmódosított összetevőt a megengedettnél magasabb arányban tartalmazó húskonzervekre ragasztottak figyelmeztető címkéket a Greeneace aktivistái kedden egy Tesco áruházban. Az érintett cégek egyike vitatja, de kivizsgálja, hogy valóban a jelzés nélkül megengedettnél nagyobb arányban tartalmazott-e génmódosított összetevőt terméke.

A "Génmódosított termék, nem kérünk belőle" feliratú piros-sárga matricát a környezetvédelmi szervezet tagjai a Szegedi Paprika Rt. darált sertéshús konzervjeire tették. Nemes Noémi, a Greenpeace kampányfelelőse elmondta: több gyártó húskonzervét bevizsgáltatták az Országos Élelmiszerbiztonsági és Táplálkoástudományi Intézetnél (OÉTI). (...)

Az aktivisták az OÉTI vizsgálati eredményét átadták a Fogarasi úti Tesco vezetőjének, a termékek gyártóit pedig levélben szólította fel a szervezet, hogy azonnali hatállyal vonják vissza a génszennyezett termékeket. Dr. Vajda Boldizsár, az Országos Élelmiszerbiztonsági és Táplálkoástudományi Intézet (OÉTI) GMO - azaz a génmódosított szervezetekkel foglalkozó - laboratóriumának vezetője megerősítette, hogy az általa vezetett laboratóriumban megvizsgálták a Greenpeace által beküldött élelmiszermintákat és azokban kimutatták a 0,9 százalékot meghaladó génmódosított szójaszennyezést.

A szakember elmondta: Magyarország uniós tagságát követően engedélyezett a genetikailag módosított összetevők felhasználása, de azokat az élelmiszereken jelölni kell. Ezeken az élelmiszereken pedig ilyen jelölés nem volt. Mindehhez a laboratóriumvezető hozzátette: azt nem tudja, hogy Magyarországon hány élelmiszeren jelölik azt, hogy genetikailag módosított összetevőt tartalmaz, de ő ilyen jelöléssel még nem találkozott. A világon termelt szójamennyiség mintegy 60 százaléka genetikailag módosított.

Magyarországon minimális mennyiségű szóját tesztenek, így gyakorlatilag a teljes magyar felhasználást importálja az ország. Ebből a szakértő szerint az következik, hogy a genetikailag módosított szójából is érkezik az országba. Az OÉTI nem rendelkezik szankcionálási joggal, az csak az országos tisztifőorvosi hivatalnak van, amely 300 ezer forinttól 10 millió forintig büntethet, ismételt esetben a bírság egymillió forinttól 20 millió forintig terjedhet.

Amennyiben a Greenpeace tényállítása a valóságnak megfelel, úgy a cég beszállítójával szemben fogja érvényesíteni törvényes követelését. Ellenkező esetben viszont a Greenpeace Magyarországi Egyesülettel szemben lép fel a valóságnak nem megfelelő tényállítással okozott sérelmének orvoslására. A cég jelzi azt is, hogy a megvizsgált termékén soha nem szerepelt "A Kiváló Magyar Élelmiszer" megjelölés. Mindehhez hozzáteszik még azt is, hogy a szóban forgó darált hús konzerv nem tartozott a jelölési kötelezettség alá. A Globus Rt.-nél egyelőre nem kívántak reagálni a Greenpeace által a céget ért vádakra.

Forrás: MFOR. (2015, október 13). A Tescóban tüntettek a génmódosított termékek ellen.
https://mfor.hu/cikkek/vallalatok/A_Tescoban_tuntettek_a_genmodositott_termekek_ellen.html

Feladat: Töltse ki a táblázatot az olvasott cikkek alapján!

Civilek mely csoportja lép fel?				
Kit képviselnek?				
Kik ellen lépnek fel?				
Mi a civilek célja?				
Milyen eszközökkel lépnek fel?				
Hogyan segítik elő a civilek a demokráciát?				

Stop szmog Budapest!

A Levegő Munkacsoport, a Critical Mass, a Magyar Kerékpárosklub, a Zöld Fiatalok és a Greenpeace békés, látványos közös demonstrációval hívta fel a lakosság és a fővárosi vezetés figyelmét: azonnali változtatásokra van szükség Budapest levegőjének tisztaságáért, egészségünk és környezetünk védelméért. A zöld szervezetek meghívták Hagyó Miklós alpolgármestert az akcióra, aki a helyszínen megígérte, hogy a Greenpeace-szel és a Levegő Munkacsoporttal közösen akár már a jövő héten egyeztethetnek a Levegőtisztaság-védelmi Intézkedési Tervről. A békés tüntetésen résztvevő budapestiek, köztük édesanyák és gyerekek Hagyó Miklós főpolgármester helyettesnek címzett képeslapokat dobtak be egy óriási postaládába, melyben követelték a főváros levegőszennyezettséget csökkentő intézkedéseinek megvalósítását. Daryl Hannah, a környezetvédő aktivistaként is elhíresült hollywoodi színésznő, szintén aláírt és továbbított egy képeslapot a főpolgármester-helyettesnek, csatlakozva ezzel a STOP SZMOG kampányhoz.

A Levegő Munkacsoport és a Greenpeace nyílt levélben fordult Hagyó Miklós főpolgármester-helyetteshez és kérte, hogy a lehető leghamarabb készítsék el Budapest főváros levegőtisztaság-védelmi intézkedési tervét konkrét határidőkkel, forrásokkal és felelősökkel annak érdekében, hogy a fővárosi levegő minősége mindig az egészségügyi határértéken belül legyen, különös tekintettel a porszennyezésre! Főleg a kipufogógázok szennyezik a városi levegőt. Csak a fővárosban évente több mint 1700 ember hal meg idő előtt a levegő porszennyezettsége miatt. Az asztmás megbetegedések száma Budapesten az utóbbi 25 évben a kilencszeresére nőtt. A fővárosiak átlagosan akár 3 évvel kevesebbet élnek a szállópor szennyezés miatt. Ez egy átlagos szám, ami azt jelenti, hogy egyesek akár 20 évet is veszíthetnek az életükből.

„Az autósok figyelmét külön felhívnam a veszélyekre. A légszennyezés az autók utasterében háromszor, négyszer nagyobb, mint a járdán. Azaz az autóban ülők jobban ki vannak téve a megbetegedéseknek.” - figyelmeztetett Lenkei Péter a Levegő Munkacsoport környezeti tanácsadója. A Greenpeace az elmúlt hetekben mérte a levegő szennyezettségét a főváros különböző pontjain egy professzionális finompormérő berendezés segítségével. A Levegő Munkacsoport – pótolva a fővárosi vezetés kötelességét – máától kezdve minden nap a honlapján közli közérthető formában a főváros hivatalosan mért levegőszennyezettségét.

„A legtöbb helyen a megengedett határérték feletti szennyezettséget mértünk. A buszmegállóban és a Baross utcai a szülészeti klinika főbejáratánál például ijesztő értékeket kaptunk. Elborzasztó, hogy az újszülöttek mit kénytelenek belélegezni megszületésüktől kezdve, s a csecsemők a legveszélyeztetettebbek - akár egész életükre megmaradó egészségkárosodást szenvedhetnek a légszennyezettség miatt.” - mondta el Rohonyi Péter, a Greenpeace kampányfelelőse.

A zöld szervezetek meghívták Hagyó Miklós alpolgármestert az akcióra, aki a helyszínen megígérte, hogy a Greenpeace-szel és a Levegő Munkacsoporttal közösen akár már a jövő héten egyeztethetnek a Levegőtisztaság-védelmi Intézkedési Tervről. Az alpolgármester elmondta, hogy ő maga is érintett, több éve asztmás, ezért egyetért a demonstráló szervezetek céljával.

Forrás: Levegő Munkacsoport. (2007. február 11). Stop szmog Budapest!

<https://www.levegő.hu/hirek/stop-szmog-budapest/>

Feladat: Részletesen jellemezze azokat az eszközöket, amiket a civil szervezetek használtak akciójuk során! Mennyire tartja hatékonynak ezeket az eszközöket?

(...) Az első komolyabb tűzvédelmi intézkedések a városi polgárság kialakulásával egyidejűleg jelentek meg. A tűzoltás a céhek, kézműves szervezetek és a lakosság közös feladata volt, a tüzek oltása a külföldi tapasztalatokkal rendelkező céhtagok irányítása mellett zajlott. (...)

A XVII. században a diák-tűzoltóságok megalakulásával jelentek meg az első, önkéntes alapon szervezett tűzvédelmi erők, melyek közül a debreceni és a sárospataki kollégium diák-tűzoltói emelkedtek ki. A diákok eleinte csak a kollégiumok területén, belső udvarán tevékenykedtek, illetve tartottak váltásos éjjeli őrzőjáratokat, míg az 1600-as évek vége körül már a városban támadt tüzek oltásában is komoly szerepet töltöttek be.

A középkor évszázadai során megjelent, különböző tiltó és szabályozó rendelkezések ellenére is egyik tüzeset követte a másik, így a XVIII. század elejére már az országgyűlés is kötelességének érezte, hogy komolyabban foglalkozzon a tűzvédelem kérdésével. Az 1723-ban megjelent II. dekrétum a közigazgatás megoldandó feladatai közé sorolta a tűzvédelmet. A törvény kihirdetése után évtizedekig nem történt változás, sem a tűzvédelem szervezete, sem felkészültsége nem vált megfelelővé. Ezért 1788-ban II. József ... országos tűzoltalmi intézkedést – Tűzrendészeti Pátenst – adott ki. (...)

Egészen a XIX. század közepéig a tűzoltást a céhek tagjai végezték és irányították. Európában az első önkéntes tűzoltó szervezetet az akkor még a Magyar Királysághoz tartozó Aradon hozták létre 1835-ben. A szabadságharc következményeként a Habsburg-önkényuralom sokáig nem engedélyezte az önkéntes tűzoltó-egységek működését, így a Soproni Tűzoltó- és Tornaegylet csak 1866-ban, míg a Pesti Tűzoltó-egylet, illetve a főfoglalkozású (hivatásos) tűzoltóság 1870-ben – mindkettő Gróf Széchenyi Ödön vezetésével – kezdhette meg működését. Ezt követően már sorra alakultak más városokban, falvakban és községekben is a különböző tűzoltó egyletek és egyesületek, valamint tűzoltóságok.

A XIX. század végén a technikai fejlődésnek és a hatékonyabb eszközöknek köszönhetően a tűzoltó szervezetek már nagyobb hatékonysággal működhettek, mint a céhek, iparosok tűzoltásra kötelezett tagjai, ezért jelentős anyagi támogatásban is részesültek a településektől. Az anyagi támogatás ebben az időszakban jelenik meg először a magyarországi tűzoltóságok történetében.

A XIX. század utolsó évtizedei és a XX. század első évtizede a hivatásos és önkéntes tűzoltó-egységek létszámának növeléséről, technikai eszközeik bővítéséről ismertek. A két világháború jelentősen visszavetette az önkéntes tűzoltó szervezetek működését, hadrafoghatóságát is. A háborúknak rengeteg önkéntes tűzoltó is áldozatává vált, melynek következményeként nem minden településen szervezték újjá a tűzoltó egyesületeket. Az állami tűzoltósági rendszer kiépítésével, a központi irányítással új irányvonalat vett a tűzvédelem és a tűzoltóság fejlesztése, melyben a megmaradt önkéntes tűzoltó szervezetek szerepe háttérbe szorult. Az önkéntes tűzoltó mozgalom az 1970-80-as évekre sok helyen megtorpant, több helyen megszűntek az egyesületek, és csak az igazán elkötelezett személyeknek volt betudható, hogy számos helyen sikerült megőrizni a hagyományokat és fenntartani a működőképességet.

A rendszerváltás az önkéntes tűzoltó egyesületekre is kedvezően hatott, hiszen a társadalmi szervezetek helye, szerepe újra átértékelődött, és a megváltozott társadalmi körülmények között ismét fontos szerepet kapott az önkéntesség a tűzvédelem területén is. Ez számos más, önszerveződő tevékenységnél is érezhetően kidomborodik, a helyi közösségek munkáját kölcsönösen elősegítheti.

Az önkéntes tűzoltó egyesületek helye, szerepe napjainkban

Az önkéntes tűzoltó egyesületek önálló jogi személyiséggel rendelkező társadalmi szervezetek, melyekben az egyesületi tagok önként, fizetség nélkül, szabadidejükben vállalják feladataikat. Az önkéntes tűzoltó egyesületek működésében általában a helyi hagyományok ápolása, a közösség összetartása, a fiatalok nevelése is célként jelenik meg a tűzvédelmi tevékenységek mellett, de az egyesületek gyakran polgárőr, településőr feladatokat is ellátnak. A tűzoltási, műszaki mentési, tűz megelőzési feladatokban való közreműködésük feltétele a működési terület szerinti hivatásos tűzoltósággal kötött együttműködési megállapodás, hiszen ezen feladatok ellátásához nélkülözhetetlen a megfelelő szakmai irányítás és felügyelet. Az önkéntes tűzoltó egyesületek tűz megelőzési tevékenységük során tájékoztatják a lakosságot az aktuális tűzvédelmi feladatokról, valamint más hasznos információt is megoszthatnak a helyi megelőzés elősegítése érdekében. (...)

A Ttv. 2013. évi módosítása megteremtette a jogszabályi háttérét annak, hogy az önkéntes tűzoltó egyesületek a vállalt tevékenységi területükön önállóan is végezhesék a szaktevékenységüket. A beavatkozó önkéntes tűzoltó egyesületi működésre elsősorban a fehér foltokon lévő egyesületekre számíthatunk, akik meghatározott káreseményeknél (szabadtéri tüzesetek, vízszívások, fakidőlések, közvetlen életveszéllyel nem járó káresetek, stb.) a kapott riasztás után kivonulnak a helyszínre és a hivatásos erők jelenléte nélkül, tűzoltás vezetői jogokat és kötelességeket gyakorolva végeznek tűzoltói szaktevékenységet, ami nagymértékben növeli az adott településeken élők élet- és vagyonbiztonságát.

Forrás: Bérczi László: „Az önkéntes tűzoltó egyesületek működési körülményei és feladatai”
Védelem Tudomány I. évfolyam, 1. szám, 2016. március **(Részlet)**
http://www.vedelemtudomany.hu/articles/05_Berczi.pdf

Vitakérdések, feladatok:

- Jellemezze a tűzoltóság történelmét az állam és társadalom közti kapcsolat alakulása mentén!
- Hogyan változott az önkéntesség szerepe, illetve támogatása a történelem során napjainkig?
- Tanulmányozza valamelyik helyi önkéntes tűzoltó szervezet munkáját és jellemezze, elemezze azt!

III. Fejezet

A Kaszinók

A közösségi élet fontos színterét adják a kaszinók. Magyarországon a kaszinó az egyesületi élet egyik legelső színtere volt. Elsősorban az arisztokrácia tagjait tömörítette, de a kaszinó mozgalom elterjedése az alacsonyabb társadalmi osztályok számára is lehetővé tette a tagságot. Elsősorban a közös elmélkedés, politizálás vagy kulturális események színterének szánták. Sajnos ezt a célt csak másodlagosan töltötte be. A társadalom nagytöbbsége számára inkább a kártya, adósság, párbaj kifejezések jutottak eszébe a kaszinó kifejezésről.

Az első komoly egyesület a Széchenyi István által létrehozott Nemzeti Kaszinó. Ez az „egyesület” az arisztokráciának nevezett uralkodó elit közösségi színtere volt. A számukat pontosan nem lehet meghatározni lényegében mintegy 200 család tartozott ebbe a körbe. A hatalmas ingatlanvagyon az ebből eredő politikai befolyás és a feltétlen tekintély jellemezte. A magyar nyelv ápolásának színtere, mivel a kaszinó hivatalos nyelve a magyar volt. Az arisztokrácia számára ez jelentős kihívás volt. A Kaszinó tagfelvételére a nyitottság jellemző a nem arisztokraták irányába, ami nem jelenti azt, hogy vagyoni helyzete alapján bárki felvételt nyerhetett. A szélesebb úri társadalom irányába sokkal engedékenyebb így egy dzsentri hamarabb lehetett tag, mint egy vagyonos nagypolgár.

A kiegyezést követően a Kaszinó mozgalom felélénkül ennek nyomán számos a Nemzeti Kaszinó mintájára létrejött új Kaszinót alapítanak országszerte. Az Új Kaszinók az 1850-es években megjelenő jelentős vagyonnal rendelkező nagypolgárság számára nyújtanak lehetőséget a közösségi életre. A Nemzeti Kaszinó megmarad az arisztokrácia számára ennek ellensúlyozására létrejön az Országos és a Lipótvárosi Kaszinó. Az újonnan létrejött két intézmény nem kívánt az Országos Kaszinó vetélytársa lenni inkább az arisztokrácia körén kívül álló művelt körök elsősorban a közép polgárság valamint a művelt hivatali betöltő köztisztviselői középosztály számára kívánt lehetőséget teremteni a közösségi életre.

A nők társadalomban betöltött szerepe folyamatosan változott elsősorban a 19. században. A kiemelkedő politikai és vagyoni háttérrel rendelkező arisztokrata vagy „elit”-nek nevezett családok nőtagjaitól valamilyen közösségi tevékenység végzése elvárt magatartásforma volt. A nő társadalmon belüli szerep változásának a szerepek elmozdulásának egyik fontos állomása volt az első Női Kaszinó. Az Országos Kaszinó törzsközönségét kitevő arisztokraták feleségei számára hozták létre 1900. január 1-én. Emellett számos Kaszinó alakult országszerte ezzel lehetőség nyílt, minden társadalmi csoport számára a megfelelő társasági élet gyakorlására.

A tisztviselői kaszinók mellett létrejöttek a munkás kaszinók a parasztság számára pedig az olvasó és önképzőkörök, egyletek. Ezen egyletek, olvasókörök, kaszinók azonos sémára jöttek létre a közgyűléstől egészen a vezető megválasztásig illetve a tagságba való felvételig. A társadalom tagjai számára fontos volt a vallásos élet. Ki-ki a maga vallását követve templomba járt és gyermekét is vallásos módon nevelte. Általánosan elfogadott e korszakban a vallásos nevelés az iskolai keretek között is. A szülők az ifjúsági mozgalmak állami szintű szabályozásával egyetértettek. A lakosság jelentős része az ún. bevett vallások egyikét gyakorolta. A kisegyházak vagy szektának nevezett közösségek tagjaira az előbbi kijelentés nem alkalmazható. Őket az államhatalom részéről számos negatív szabály sújtotta ebből következően, hogy nem támogatták az ifjúsági mozgalmakat csak eltűrték gyermekeik tagságát.

Forrás: Szabóné Varga M. (2014). „Az egyesülési jog története Magyarországon 1945-ig”.
Doktori értekezés. Miskolc: Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 15-16. old.

Vitakérdések, feladatok:

- Miért voltak a közösségi élet fontos színterei a kaszinók?
- Készítsen részletes kutatómunkát a Nemzeti Kaszinóról vagy az említett első Női Kaszinóról és annak jelentőségéről a korabeli civil társadalom fejlődése szempontjából!

Az európai hagyományoknak megfelelően a nők társadalomban betöltött szerepét a visszahúzóds jellemezte. Elsősorban a családon belüli szerepük meghatározó apjuk, férjük árnyékában éltek. Valamiféle társadalmi elismerést jelentő „szakma” a katolikus apácarendekben betöltött vezető tisztség lehetett. A 19-20. században a nők csak cselédek, háztartásbelik vagy jobb esetben nevelőnők lehettek. A liberális eszmék előretörése Magyarországon is éreztették hatásukat, ennek nyomán a nők társadalmi szerepvállalása is erősödött. Speciális csoportot alkottak a nőegyletek tagjai, akik lelkes pénzgyűjtő akciókkal jótékonyági bálszervezéssel vették ki részüket a közösségi tevékenységekből. A férfi társadalom furcsán tekintett a közösségi életben aktívan részt vevő nőkre, mivel a közfelfogás szerint a nő helye otthon van a családi fészekben. A női egyesületek tevékenysége több irányban működött, leginkább jelentős a segélyező tevékenység. Ennek keretében árvaházakat, önszegélyező egyesületeket alapítottak, ingyen konyhákat működtettek. Nagy számban alakultak vallási egyesületek ahol a hitélet megerősítése és a vallásos hitre nevelés volt a legfontosabb tevékenység. Az ipari tevékenység térnyerése magával hozta a társadalom átrendeződését is a nők nagy számban kezdtek dolgozni az ipari üzemekben. E a folyamat magával hozta a munkás nőegyletek létrejöttét elsősorban szociáldemokrata támogatással. A korábbi nőegyesületek alapítói és tagjai a főúri és a középosztály tagjaiból kerültek ki. A gazdasági folyamatok változása által generált társadalmi átalakulások eredményeként létrejövő munkásnő egyesület tagjai már a gyári munkások, házi cselédek, háziipari munkásnők közül kerültek ki. Amik az I. világháború idején játszottak kiemelkedő szerepet, amikor számos háború és éhség ellenes tüntetést szerveztek.

A 19. században nagy számban jöttek létre egyesületek. Zömmela napóleoni háborúk okozta nyomor enyhítését célzó jótékony egyesületek voltak. Az egyik legjelentősebb magyarországi nőegylet a Pesti Jótékony Nőegylet volt. Vezetője tradicionálisan a Nádor felesége. Jellemző a nők egyesületi szerepvállalására, hogy valamely főrangú tekintélyes család nőtagja vállalta a vezető szerepet, nevével fémjelezte egy-egy tevékenység fontosságát. Az egylet újszerűségét az adja, hogy új alapokra helyezte a szegénygondozást. Nem csak ingyen konyhákat működtetett, hanem a tagok aktív részvétele mellett szociológiai módszereket is alkalmazva próbálták a városi szegénység okát megfejteni. Komplex intézményrendszer kiépítése mellett, a Helytartótanács támogatásával végezték tevékenységüket. Az egyesületek számára komoly problémát okozott a működéshez szükséges pénzügyi fedezet előteremtése, ami lényegében a tagok hozzájárulásából valósult meg. Mivel állami támogatás még nem volt ebben az időszakban, így a Helytartótanács felszólította a tehetősebb rétegeket az egylet támogatására. A példa is jól szemlélteti azt a tendenciát, hogy kettős mércét alkalmaz az uralkodó elit. Az általa megfelelőnek minősített egyesületi tevékenységet több eszközzel is támogatja.

Ezzel ellentétben sajátosan alakult az izraelita vallású nők helyzete, mivel Ők csak a leányegyletekben, nőegyletekben és patronage²⁵ egyesületekben tevékenykedhettek és kizárólag jótékonyági tevékenységet végezhettek. 1866-ban 230 taggal alakult meg a Pesti Izraelita Nőegylet.²⁶ Tevékenysége elsősorban az özvegy, beteg, keresőképtelen nők támogatása volt. Elsősorban a hiányzó szociális intézmények pótlását szolgálta tevékenységük népkonyha működtetés, sőt terhes tanácsadási és csecsemő ápolási tanácsadó tevékenységet is folytattak. A vallási kötöttségekből adódóan ez volt az izraelita nők társadalmi szerepvállalásának egyetlen

²⁵ Fiatalkorúak támogatásával foglalkozó jótékony egyesületek.

²⁶ A Pesti Izraelita Nőegylet (gyakori rövidítéssel PIN) 1866 – 1945 között tevékenykedő, erzsébetvárosi székhellyel működő izraelita jótékonyági egyesület volt.

színtere. A leányegyletek célja az volt, hogy a leányok „értelmesen” töltsék el azt az időt ami az iskola befejezését követően a férjhezmenetelükig terjedt. 1922-ben jött létre a Magyar Országos Izraelita Nőegylet melynek célja a területi szinten működő nőegyletek összefogása közös irányítás alatt. Így a segélyesési feladatok országos szintű akciókká fejlődtek ki. Az egyletek alapszabályában pontosan meghatározott jótékonyági feladatok ellátása volt az elsődleges cél. Példaként megemlíthető a Szombathelyi Zsidó leányegylet tevékenysége melynél az alapszabályban meghatározták a hazafias támogató rendezvények szervezését, felolvasó estek tartását. A rendes és támogató tagok által befizetett tagdíjakból tartották fenn magukat. 1931-ig kétszer utasította el a Belügyminiszter bejegyzési kérelmüket azzal az indokkal, hogy nem tűnik ki az alapszabályukból a közösségi támogató tevékenység. Ennek a hiánynak a kiküszöbölésére hozták létre a Szombathelyi Zsidó Leányegyesületet, ami már hivatalosan bejegyzett alapszabállyal rendelkezett és népkönyhai támogató tevékenységet folytatott már Belügyminiszteri engedély birtokában. Tagja lehetett minden 14. évét betöltött izraelita vallású leány, aki iskolai tanulmányait már befejezte, egészen férjhez menetelének időpontjáig. Ezt követően már a Nőegyletben tevékenykedhetett tovább. Az egyesületet az elnök vezette, aki felügyelte a népkönyha tevékenységét a legfőbb döntéshozó és ellenőrző tevékenységet a havonta ülésező választmányi gyűlés gyakorolta. Ez a szervezeti felépítés jellemezte a kor egyesületeit.²⁷

A korábbi egyesületi tevékenység mellett itt már politikai színezetű tevékenységgel is találkozhatunk. Az egyik legjelentősebb nőegylet is politikai célzattal jött létre 1918 decemberében megalakult Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége²⁸ néven. A keresztény és nemzeti alapon álló lányok, asszonyok illetve a az ilyen szellemiségű nőegyletek tömörítése volt a célja. Az első években főleg politikai tevékenységet fejtettek ki emléktábla avatásokkal és a frissen választójogot nyert nők szavazásra való buzdításával emellett szociális, családvédelmi és gyerekvédelmi tevékenységet is folytattak. Számos háborúval kapcsolatos tevékenységük is volt, főként a hadifogságból hazatért katonák élelmiszerrel, ruházattal való ellátása terén. A nőegyleti tevékenységet a művelt felvilágosult családok nőtagjai végezték, elsősorban a nagyvárosokban. A vidéki, hagyományokhoz jobban ragaszkodó családok nőtagjai inkább az olvasóegyleti tevékenységben vettek részt.

Forrás: Szabóné Varga M. (2014). „Az egyesülési jog története Magyarországon 1945-ig”.
Doktori értekezés. Miskolc: Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 18-21. old.

Vitakérdések, feladatok:

- A liberális értékek megjelenése miként változtatott a nők civil társadalomban való részvételében és miért?
- Jellemezze a nőegyesületek társadalmi és politikai munkásságát, szerepét!
- Mi volt a politikai jelentősége a női egyesületeknek?
- Miért fontos részei a női egyesületek a fejlődő civil társadalomnak?

²⁷ Burucs Kornélia: Nők az egyesületekben. História folyóirat XV. évfolyam 1993. 2.sz. 36.p.

²⁸ „Keresztény nemzeti szellemben szervezett asszonyszövetség”. Forrás:

<http://lexikon.katolikus.hu/M/Magyar%20Asszonyok%20Nemzeti%20Szövetsége.html>

Tanár úr, párttitkárok soha nem határozhatják meg az anyaszentegyház magatartását – mondta nem sokkal letartóztatása előtt, 1948 őszén Esztergomban, az ÁVH-sokkal körülvett érseki palotában Mindszenty hercegprímás az őt felkereső piaristának, Bulányi Györgynek. A fiatal magyar–német szakos tanár mögött ekkor már néhány éves, ám tekintélyes ifjúsági pasztorációs munka állt. Bulányi a kételyeit akarta megosztani a primással az egyre erősebb egyházüldözés közepette. „Szabad-e, merhetjük-e tovább életben tartani a kisközösségeket?” – kérdezte a piarista szerzetes. „Nem azért tanultuk az ősegyház történetét, hogy régiségtani ismereteinket gyarapítsuk” – válaszolta Mindszenty, félreérthetetlenül utalva rá, hogy ha szükséges, vállalni kell a vértanúságot is.

A lehetőséggel feltehetően ma a Bulányi is pontosan tisztában volt 1945 tavasza óta, amikor is különös jezsuita pap tűnt fel a debreceni piarista rendházban. Tomislav Kolaković Rómából érkezett, ahol nem sokkal korábban XII. Piusz pápával tárgyalt vakmerő tervéről: kapcsolatot kell létesíteni Róma és Moszkva között. ...Piarista barátját Kolaković előbb tolmácsolni hívta az egyik általa alakított munkásközösségbe, majd távozásakor rábízta diákcsoportját. Ezt a pillanatot tekinthetjük a Bokor mozgalom születésének. A következő évek az aprólékos szervezőmunkával teltek. A hatalmas munkabírású fiatal páter újabb és újabb csoportokat hívott életre, lelkigyakorlatokat tartott, nevét az ország nyugati felén is kezdték megismerni. (...)

A kommunisták térnyerése, az erősödő egyházüldözés, az iskolák államosítása egyre nehezebb helyzetbe hozta a közösségeket. 1948 őszén, amikor Mindszenty hercegprímást felkereste (ahogy azt önéletrajzi kötetében is megörökítette), már tisztán látta a helyzetet: „Mindannyian tudtuk, hogy itt az óra, és vége, visszavonhatatlanul vége van valaminek. S kezdődik a küzdelem a létért, a pusztta létért, hogy olyan idők jönnék, hogy ha az egyház meg akar maradni, a föld alá kell vonulnia.” (...)

Néhány nap múlva kommunista diákok a szokásos egyetemi hittanóra végén távozásra szólították fel a népszerű papot. A Népszava már novemberben cikket közölt a debreceni „fekete reakció”, különösképpen egy bizonyos „Gulányi atya” aknamunkájáról, decemberben pedig az összes országos lap lehozta, hogyan távolították el a demokrácia ellen uszító „mindszentysta” papot az egyetemről a Köztársasági induló éneklése közben. Újabb néhány nap elteltével bottal felszerelt ismeretlenek a „nép nevében” lefoglalták a Bulányi által vezetett Szent László-diákkollégiumot. A letartóztatás rémképe azonban nem riasztotta el az egyre inkább illegálissá váló pasztorációtól Bulányit. Továbbra is járta az országot: a kisközösségi mozgalom pedig 1950 őszén – a szerzetesrendek erőszakos felszámolásakor – számbelileg is megerősödött.

A debreceni piarista rendházat kilakoltatásáig, 1951 nyaráig egyedül őrző papot elgondolkodtatta egy bencés atyától Pannonhalmán hallott gondolat: „Csak ne volna az embernek az az érzése, hogy a kommunistáknak van igazuk”. Hiszen – jutott a következtetésre Bulányi – éppen az egyháznak kellett volna sokkal határozottabban fellépnie a szegények, az esélytelenek érdekében. Mert az ötvenes évek elejének borzalmas körülményei mellett azt is meg kellett látni – írja önéletrajzában –, hogy a „századokon át jobbágysorban, gazdasági cselédsorban élő milliók gyerekei érettségiznek, egyetemre mennek. Nehéz talpon maradnia annak, aki ezen gondolkodik. Most fizetünk. De aki hajlandó Jézus szemével nézni a történelmet, az hajlandó vértanúvá is lenni.” A rendkívüli körülmények, a konspirációs szabályokra alapozott illegális elősegítette, hogy ismét előtérbe kerülhessen az ősegyházi hagyomány, vele pedig a kinyilatkoztatás elsődleges forrása, a Szentírás.

Rendszert tagadó magatartásukat ezért is nevezi Máté-Tóth András teológus kreatív tagadásnak: „Megpróbálták az adott körülmények között nem azt folytatni a föld alatt, amit folytatni lehetett a föld fölött a hatalomátvételeig, hanem megpróbáltak új módon viszonyulni az új körülményekhez. Teológiai alternatívát kerestek, és ennek erejéből létrehozták a második nyilvánosság kezdeti formációit, és második társadalmat kezdtek építeni.” ...

Bulányit – mintha a sors a lemondó kijelentést akarná cáfolni – nem sokkal később, 1952 nyarán tartóztatták le államellenes szervezkedés vádjával, és bár az ügyész halált kért rá, végül életfogytiglanit kapott. A forradalom alatt ugyan kiszabadult, ám másfél évnyi illegalitás után, 1958 áprilisában újra elfogták és 1960-ig fogva tartották. A vértanúságot „eljátszó” és az egyházüldöző állammal a megegyezést kereső korban, a hatvanas évek második felére hatalmas nehézségek árán, nagyon lassan éledt újjá a szétvert, szétkergetett (Bulányival együtt sok csoportmunkát végző pap, szerzetes és civil is börtönbe került) közösség. A Bulányi György által kidolgozott rendszer szerint az általában magánházaknál, olykor plébániákon rendezett találkozónak (amelyek ideális létszáma apostoli mintára a tizenkét fő) mindig volt alkalmanként változó vezető elnökük. A napirendi pontok összegyűjtésével kezdődő, elmélkedéssel és imádsággal, majd kijelölt teológiai témáról zajló beszélgetéssel, vitával folytatódó összejövetelt közös étkezés zárta.

A hetvenes évekre a féllegális Regnum Marianum²⁹ mellett a bokorszerűen (a név is innen ered éppen ebből az időből) szerveződő bázisközösség vált a hivatalos egyházi rend mellett működő legjelentősebb szervezetté. A Bokor népszerűségét a sivar hétköznapiakban revelációként megélő szeretetközösség működésén túl a Bulányi atya által megfogalmazott, a modern katolikus tanítás, a II. vatikáni zsinat szellemét hordozó teológia jelentette. ... Jelentős szerepet játszik benne emellett az ellenség szeretete, vagyis a béketeremtés szándéka (ezért is tagadta meg több Bokor-tag a sorkatonai szolgálatot, vállalva a börtönt); a hatalom elutasítása; ezzel együtt a szolgálat hatalmának gyakorlása és a szegények szeretete. A közösségi élet fellendülésében az is fontos szerepet játszott, hogy hiányzott belőle a „nyájszellem”. Hívó felnőtt emberek beszélgettek teológiai kérdésekről, tárták fel kételyeiket, keresték együtt a megoldást. A rendkívül merev hazai egyházi struktúrában ez joggal hatott különlegesnek és vonzónak. A forradalmi változást hordozó tanításnak és módszernek azonban nem csak követői akadtak.

Az állambiztonság és a vele szorosan együttműködő Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) mindent megtett a Bokor ellehetetlenítésére. Magyarországon ekkoriban már (Mindszenty kijelentésével ellentétben) párttitkárok határozták meg az anyaszentegyház magatartását. Megrendítő, ahogy nem sokkal halála előtt Cserháti József nyugalmazott pécsi püspök beszélt a hatvanas-nyolcvanas évekről, amikor az ÁEH vezetői úgy bántak velük, mint a kisdíjakokkal, szigorú aprólékossággal megszabva a püspöki konferenciák napirendjét is. „Az állami hatóság eldöntötte, miről szabad beszélni, miről nem, s olyan dolgokra kellett igent mondanunk, amelyek nem történhetek volna meg. A püspöki konferencia üléseit rendszeresen lehallgatták, nálam még a kertben is volt lehallgatóberendezés.”

²⁹ „A Regnum Marianum egy magyar eredetű katolikus szellemi mozgalom. Létrejött 1896-ra datálható, de törvényes alapítása 1903-ban történt. Kilenc, a világméretű katolikus szellemi mozgalmak peremén lévő, az egyházközösségektől függetlenül dolgozó katolikus pap alapította. Kiindulási ötlete az volt, hogy egy olyan világméretű papi közösséget hozzanak létre, amelynek tagjai eskü letétele nélkül tudnak tevékenykedni. Eredeti célja az volt, hogy ösztönözze a fiatal fiúkat, hogy ne az utcán, haszontalan tevékenységek végzésével töltsék el szabadidejüket (Dobszay 1991). A szervezetet az államszocialista rendszerben 1951-ben erőszakosan feloszlatták, vezetőit bebörtönözték. A mozgalom egy titkos, földalatti mozgalommá vált, és keményen harcolt a kommunista elnyomással szemben különböző tevékenységek végzése és fenntartása, kis közösségek alapítása és a hitszellem terjesztése révén” (Nagy 2015: 164).

Többen abban bíztak, hogy ha a hierarchia teljessé válik, és Mindszenty bíboros halála után kinevezik végre a magyar egyház fejét, az új esztergomi érseket, az nagyobb védettséget jelent a hazai katolikusoknak és a kisközösségeknek. Nem így történt. Ahogy hivatalba lépése után a nyugati bírálókatra dühösen felelve Lékai László érsek-prímás (1976–1986) kifejtette: „Ma reálpolitikusok kellenek, nem vértanúk!” Ez a szemlélet pedig súlyos következményekkel járt. A klérus egészen alárendelődött a kommunista államnak, bizarr formában pedig újjászületett „a trón és az oltár szövetsége”, s ennek következményeit a magyar katolikus egyház máig nyögi. A püspöki kar túlnyomó többsége a kis engedményekért, a vallásüldözés enyhítéséért, egyben saját kényelme biztosítása érdekében (tisztelet az olyan kivételeknek, mint Endrey Mihály váci és Udvardy József szeged–csanádi püspök) elfogadta a kialakult helyzetet. Az elnyomást a hétköznapiakban gyakorló szerv, az egyházügyi hivatal 1971 és 1989 között hivatalban lévő elnöke, Miklós Imre pedig igyekezett figyelmességekkel, szívességekkel személyesen is hálára kötelezni a vele egyre szorosabb viszonyba kerülő főpásztorokat. Anyagi kérdések rendezésével vagy egy-egy ügy elintézésével segítette őket, ami a többi szocialista országban elképzelhetetlen lett volna.

Szervezett, illegális, egyházi ifjúsági tevékenység folyik Budapesten és vidéken – foglalta össze 1976 szeptemberében a nemkívánatos helyzetet Bai László, az AEH főosztályvezetője. Mégpedig „egy héttagú központi vezetőség irányítása mellett 14 csoportban, csoportvezetők felügyeletével. Az illegális tevékenység fő szervezője és vezetője Bulányi György. A szervezetben 50 egyházi személy, köztük 28 aktív pap vesz részt. A csoportban tevékenykedik három seminarista, két volt apáca. Bulányi saját teológiája alapján fejt ki káros tevékenységét.” Megoldásként pedig azt javasolta, hogy „a Bulányi-féle szervezkedést tárjuk fel Lékai bíboros előtt, beszéljük meg vele, mikor tárgyaljunk erről a témáról a püspöki kar érintett tagjaival. Fejtsük ki az érintett püspökök előtt, hogy a Belügyminisztérium, illetve a rendőrség teljes joggal adminisztratív akar fellépni ez ellen az illegális szervezkedés és vezetői ellen. Mi úgy ítéljük meg, mivel ez a szervezkedés elsősorban teológiai tévelygésen és a hierarchiával való szembenálláson alapul, nem irányul direkt módon az államhatalom ellen, ezért nincs szükség adminisztratív állami beavatkozásra. Amennyiben a püspöki kar biztosítékot tudna nekünk szolgáltatni, hogy a szervezkedést kivizsgálják, egyházfegyelmi úton rendezik, úgy esetleg lehetőség van arra, hogy ezt az ügyet egyházon belül intézzék el.” Az egyházellenes, ateista államhatalom tehát „eretneküldözést” ajánlott (némi zsarolással körítve) a klérusnak, amit az a jelekből ítélve meg is fogadott.

(...) A korszakban a Bokorban ötezer értelmiségi működött, ez nagyjából megegyezett a hazai papság számával. „A különbség azonban az volt, hogy ez az értelmiségi csoport, amely ekkor a Bokor törzsgárdáját jelentette, s amely heti, kétheti rendszerességgel intenzív tanulós, vitatkozással, imádságos találkozókon vett részt, legalább 20-25 évvel alacsonyabb átlagéletkorú volt, mint az akkori katolikus papság.” (...) A konfliktusok számát növelte, hogy a Bokor közösségből többen lelkiismereti okokra hivatkozva, egyébként a II. vatikáni zsinat tanításával megegyezően megtagadták a fegyveres sorkatonai szolgálatot. Huszonhármukat ítélték többéves börtönbüntetésre 1980 és 1990 között. (...) Bár a többi katolikus közösség is kiállt a Bokor mellett – annak ellenére, hogy ezeket hivatalosan jó és rossz közösségekre osztották –, Bulányi atyától 1982-ben egy rendőrségi kihallgatásra emlékeztető „teológiai dialógus” után mint eretnektől megvonták a nyilvános misézés jogát. (...)

Az igazságtalanság, amelyhez sajnos egy ideig Róma is asszisztált – holott hasonló nézetek Nyugat-Európában a tanítóhivatal retorziója nélkül szabadon elhangozhattak –, a tény, hogy a közösség az AEH manipulációjának hatására szembekerült a hazai katolikus egyházzal,

az elkeseredésen túl zavart, bizonyos helyzetekben meghasonlottságot okozott. Többen, elszakadva a katolikus tanítástól, „továbbfejlesztve”, de mondhatjuk úgy is, hogy eltorzítva Bulányi György teológiáját, valóban „eretnekekké” váltak. ...

Hogy a rendszerváltás után is fennmaradtak a Bulányi Györgyöt sújtó szankciók, hívek sokaságának szemében tette „gyanússá” a piarista atyát. A tilalmat – egy kölcsönösen elfogadható nyilatkozat közzététele után – csak 1997-ben oldották fel. A rehabilitáció ténye ékesen bizonyította, hogy igazságtalanság történt, hiszen Bulányi nézetei akkor is ugyanazok voltak. A Bokor közösség üldözése, a kisközösségi lét gyanúsként való beállítása óhatatlanul is az egyházi struktúra megmerevedéséhez vezetett Magyarországon. Ebben közrejátszott az a tény is, hogy 1990-ben a magukat korábban kompromittáló, sokszor ügynöknek is beszervezett püspökök – a megújulás lehetőségét akadályozva – elutasították a lemondás gondolatát. Mindettől nem függetlenül az egyházvezetés egyre messzebb került a hívektől... A kilencvenegy éves Bulányi György 2010 június elején, érezve közeli halálát, saját felelősségére elhagyta a kórházat, és visszavitette magát otthonába, a pesti piarista rendházba. Este a köré gyűlt szerzetestársaival hatputtonyos tokaji aszút bontott. Szent énekeket és magyar népdalokat énekelve búcsúztak el egymástól.

Forrás: Pethő T. (2018, február 18). „Párttitkárok soha nem határozhatják meg az anyaszentegyház magatartását”. *Magyar Nemzet*. <https://magyarnemzet.hu/archivum/hetvegi-magazin/parttitkarok-soha-nem-hatarozhatjak-meg-az-anyaszentegyhaz-magatartasat-3853399/>

Feladatok:

- Foglalja össze a mozgalom kialakulásának történelmét és kihívásait!
- Jellemezze a társadalmi hálózatot, amit a mozgalom kiépített és annak a jelentőségét!
- Magyarázza meg Bulányi György, illetve a Bokor mozgalom jelentőségét a civil társadalom szempontjából!

A Nobel-díjasok kislexikonában a következőt olvashatjuk:

WAŁĘSA, Lech [e.: valensza] (Popowo, 1943. 9. 29.) volt lengyel szakszervezeti vezető. A Nobel-díjat 1983-ban kapta. Az általános iskolát Gdańskban végezte el. Villanyszerelő szakmunkás. A Lenin Hajógyárban dolgozott 1966-1976-ig. Az akkori zavargások irányításában való részvételéért elbocsátották. Már korábban, 1970-ben is sztrájkot szervezett. 1980. augusztus 15-től a gdański üzemközi sztrájkbizottság vezetője. 1980 novemberétől a Szolidaritás nevű szakszervezeti szövetség országos egyeztetőbizottságának elnöke. 1981. december 13-án a hadiállapot kihirdetésekor házi őrizetbe vették. Egy évvel később, a hadiállapot felfüggesztésekor ismét a Lenin Hajógyárban helyezkedett el villanyszerelőként. A Szolidaritás feloszlásával közéleti funkciója megszűnt. A Nobel-békedíjat felesége és hét gyermekük egyike vette át Oslóban.

A gdański hajógyár munkásai az irreális mértékben megnövekedett élelmiszerárak miatt 1980 augusztusában sztrájkba kezdtek, amelynek élére a gyárból korábban elbocsátott Lech Wałęsa állt. Hamarosan megalakult a vasfüggöny mögötti országok első szabad szakszervezete, a Szolidaritás, és a lengyel kormány kénytelen volt engedni a munkások követeléseinek.

A szervezetnek rövid időn belül 10 millió tagja lett, és a hatalom egyre veszélyesebbnek ítélte meg a mozgalom társadalomra gyakorolt befolyását. 1981. december 13-án kihirdették a hadiállapotot, és a mozgalom több tagját, többek között Wałęsát is letartóztatták. Wałęsát eleinte egy Varsó melletti villában tartották házi őrizetben, ahonnan több olyan üzenetet is sikerült kijuttatnia, amelyekben békés ellenállásra szólította fel honfitársait. 1982 elején egy szovjet-lengyel határ közelében található vadászházba szállították.

Bár az együttműködésért cserébe többször is felajánlották feltételes szabadlábra helyezését, Wałęsa mindenféle közeledést visszautasított. A mozgalmi vezető határozottságát jól példázza, hogy egy alkalommal, amikor a lengyel miniszterelnök-helyettes környékezte meg egy ajánlattal, Wałęsa annyira ráordított, hogy a politikus kénytelen volt kirohanni a szobából.

1980-ban a kommunista kormány megállapodást írt alá a sztrájkoló gdanski munkásokkal. A dokumentum elismerte, hogy a dolgozóknak joguk van olyan szakszervezetet alapítani, amely nem tartozik a kommunista párt ellenőrzése alá. Ugyancsak elismerte a szerződés a sztrájkjogot, a szólás- és vallásszabadságot. Nem sokkal később bíróságilag bejegyezték a Szolidaritás szakszervezetet, amelybe csaknem 10 millióan léptek be (a dolgozók kétharmada), köztük 1 millió párttag. A szervezet saját lapot indíthatott, amelyet nem ellenőrzött a kommunista párt, szabadon bocsátották a politikai foglyokat. Létrejött a szabadság enklávéja: a szovjet társadalmi modellen belül egy olyan „mini” civiltársadalom, amely a lakosság túlnyomó többségét magában foglalta.

A Szolidaritás szabad szakszervezet létrejötte valóban világraszóló dolog volt. A ciklikus lengyel válságok gyakorlatától eltérően 1980-ban a munkások nem vonultak az utcákra, nem gyújtották fel a pártházakat, mint 1956-ban, 1970-ben és 1976-ban, így nem adtak alkalmat a hatalomnak sem arra, hogy katonai és rendőri erőszakkal válaszoljon, mint a három korábbi válság idején tette. Az elszigetelt egyéni sztrájkakciók helyett, amelyeket a hatalom addig mindig könnyen leszerelt a sztrájkoló vállalatnak adott béremeléssel, az adott város húsboltjainak feltöltésével (még 1980 júliusában és augusztusának első felében is ez volt a módszer), a gdanski Lenin Hajógyár munkásai (a demokratikus ellenzék sűgására) felfedezték a szolidaritási sztrájkot. Miután az ő szociális követeléseiket a varsói pártközpont kielégítette, folytatták a

munkabeszüntetést a többiek támogatására. Az akció nem egészen két hét alatt országos általános sztrájkká vált. Amikor a bányászok is csatlakoztak (ez már a gazdasági válság mélypontján volt, amikor az eladósodott Lengyelországnak már csak a szén volt az egyetlen, dollárért is exportálható cikke), a kommunista párt megadta magát. A Szolidaritás szakszervezet létrehozásával a demokratikus értelmiségi ellenzék kivezette a társadalmat a kommunista párt alól, de közben formailag nem kérdőjelezte meg a párt alkotmányban is rögzített vezető szerepét, és tiszteletben tartotta Lengyelország katonai és gazdasági szövetségét a Szovjetunióval. Ez volt az Adam Michnik történész és más demokratikus ellenzékiek által kidolgozott „önkorlátozó forradalom” koncepciója.

„A lengyel önkorlátozó forradalom – írta (...) Adam Michnik – célja nem az államhatalom megragadása volt.” A követelések megálltak a szovjet katonai jelenlét által kitűzött határoknál. „Hittem a Brezsnyev-doktrínán belüli széles körű autonómia és a demokratikus szabadságjogok valamilyen formájában. Azt hiszem, ilyen volt az egész Szolidaritás akkori horizontja.”

A Szolidaritás nemcsak szakszervezet volt, hanem tömegmozgalom is (ha már párt nem lehetett), amely komplett civil társadalmat hozott létre (kulturális életet szervezett, könyveket adott ki). Mellette a Lengyel Egyesült Munkáspárt a vezető szerepével együtt csak kiürült héj maradt. Még a párt Központi Bizottságának 20 százaléka is tagja volt a Szolidaritásnak.

Tizenhat hónapon át folyt a „húzd meg, ereszd meg” a párt és a Szolidaritás között, aszerint, hogy miként állt éppen a küzdelem mindkét oldal saját héjái és galambjai között. Ezalatt – mint Michnik írja – „a kommunista hatalom – Moszkva állandó, durva nyomása alatt – (...) napról napra gyengült”, s „hogyan megvédje magát – és talán az országot is a szovjet beavatkozástól – (...) kihirdette a szükségállapotot”. Az országot katonai irányítás alá helyezték Wojciech Jaruzelski vezetésével, aki már addig is az összes döntési funkciót a kezében tartotta, ő volt a párt első titkára, egyúttal miniszterelnök és honvédelmi miniszter is. A szükségállapot alatt betiltották a Szolidaritást, és egy időre félreállították a keményvonalasok és a liberálisok belső harcai miatt döntésképtelen, lavírozó kommunista pártot is.

A szükségállapot védelme alatt gyökeres gazdasági reformot indítottak el, amely különösen a vállalati önállóság területén tovább lépett, mint az akkori magyar rendszer. Engedélyezték a nyugati tőkéjű vegyes vállalatokat. A politikai és a jogrenden is bizonyos áramvonalasítást hajtottak végre: a kommunista országok közül elsőként Lengyelországnak lett alkotmánybírása és emberjogi ombudsmanja. A feloszlatott Szolidaritás és a régi, kommunista dominanciájú szakszervezetek helyett kreáltak egy újat (OPZZ), amely ugyan rendszerbarát volt, de ugyanolyan harcias, mint a Szolidaritás. Átvette a Szolidaritás módszereit (például a sztrájkot) és tagságának zömét. A rendszerváltás óta is mindig több tagja volt, mint a Szolidaritásnak. A Szolidaritás szakszervezetet a győzelme végezte ki.

A bizalmat akkor veszítette el végképp, amikor nemcsak csendestárs volt, mint az első kormányokban, hanem koalíciós vezető erő az 1997–2001-es ciklusban. A Szolidaritás-kormány ügyetlenül fogott bele egyidejűleg négy nagy gazdasági-társadalmi reformba (közigazgatás, oktatás, egészségügy, nyugdíjrendszer), és elszaporodtak a korrupciós botrányai. Miniszterelnökének, Jerzy Buzeknek a népszerűsége hihetetlen mélységbe zuhant. A ciklus végére a Szolidaritás-párt szétesett, a választáson a baloldal fölényesen győzött. (Hogy azután a Szolidaritás-kormány népszerűtlenségi rekordját is megdöntse, és korrupciós teljesítményét is felülmúlja. A ciklus végére a szociáldemokrata párt is szétesett, és most, a szeptember végi parlamenti választáson körülbelül ugyanolyan kevés szavazatra számíthat, mint amennyit az első szabad választásokon kapott.)

A Szolidaritás az 1997 – 2001-es kormányzási kudarca óta – már négy éve – szigorúan távol tartja magát a politikától.

Források:

Múlt-kor Történelmi Magazin (2019). „A lengyel hatóságok minden együttműködési ajánlatát elutasította a Szolidaritás vezetője”. <https://mult-kor.hu/a-lengyel-hatosagok-minden-egyuttmukdesi-ajanlatat-elutasította-a-szolidaritas-vezetoje-20191114>

Scipiades I. (2005). „Az elfelejtett Szolidaritás” *Beszélő* 10(9). <http://beszelo.c3.hu/cikkek/az-elfelejtett-szolidaritas>

Szilágyi Sz. (1989). „WAŁĘSA, a Nobel-díjas villanyszerelő”. <http://mek.niif.hu/08100/08184/html/>

Vitakérdések:

- Miért volt fontos a mozgalom az egész régió politikai változásai szempontjában?
- Hogyan járult hozzá a Szolidaritás mozgalom a lengyelországi és környező országok rendszerváltási folyamatához?
- Miért veszítette el a polgárok bizalmát a mozgalom hatalomrajutásuk miatt?

IV. Fejezet

Roma érdekvédő magyar civil szervezetek bezárásának okai

Néhány hónapon belül négy fontos roma civil szervezet húzza le a rolót, és egyelőre nem úgy tűnik, hogy valaha is újra aktivizálódni fognak. Nem arról van szó, hogy mindben egyszerre égettek volna ki és fásultak volna bele a munkatársak a szélmalomharcba, ahogy arról sem, hogy a kormány lehetetlenítette volna el őket. Ugyanakkor tény, hogy hazai támogatás és önrész nélkül ma már szinte lehetetlen nagy külföldi adományozótól komoly pénzt szerezni.

- A hátrányos helyzetű, főleg roma gyerekek oktatási esélyegyenlőségét célul tűző, az egyenlő bánásmódot előíró jogszabályok betartását stratégiai perekkel kikényszeríteni próbáló, 2004 óta aktív Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyerekeknek (CFCF) Alapítvány már áprilisban megvált a munkatársaitól és bezárta az irodát.
- Az 1993-ban alapított Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Iroda (NEKI) a hazai kisebbségi (főleg roma) jogvédelem első profi civil szervezete volt. A munkatársaktól megváltak, már csak a kifutó ügyeket viszik.
- A Roma Sajtóközpont (RSK) 1995 óta dolgozik azon, hogy a hazai nyilvánosságban a romák és a közösségeik előítéletek és a bejáratott sémák, sztereotípiák nélkül jelenjenek meg. Az RSK épp ezekben a napokban függeszti fel határozatlan időre a tevékenységét.
- A Romaversitas 1997 óta a felsőoktatásba bekerülő roma hallgatók legfontosabb civil alapú képzési, ösztöndíj- és mentorprogramja. A RomVer erre a tanévre már nem hirdetett felvételit, és hacsak csoda nem történik, 2017 nyarán teljesen leállnak.

Ahhoz nem kell különösebben mély társadalompolitikai vagy szociográfiai ismeretekkel rendelkezni, hogy az ember tisztában legyen vele, a társadalom peremére szorított, kilátástalan mélyszegénységben élő romák százezreinek életében nem történt mostanában olyan gyökeres pozitív fordulat, ami indokolná a legsikeresebb és legelkötelezettebb civil jog- és érdekvédők leállítását. Az Európai Unió – épp a CFCF egyik ügye nyomán – pont idén májusban indított kötelezettségszegési eljárást Magyarország ellen a roma gyerekek tömeges és indokolatlan fogyatékosná nyilvánítása és iskolai szegregációja miatt.

CFCF – elérték a célt

A civilek haldoklása mögött többféle ok áll. A kuratórium utolsó elnöke, Ujlaky András szerint a CFCF elsősorban azért zár be, mert elérte a célt, amire létrejött. Tucatnyi közérdekű pert vittek végig, ezek során sikerült rávilágítani, hogy mik az egyenlő bánásmódról szóló törvény és az ítélkezési gyakorlat erősségei és gyenge pontjai. Kiderült, hogy az etnikai elkülönítést a bíróságok is jogellenesnek tartják (kivéve a Kúriát), viszont még a nyertes perek esetére sincs az eszköztárunkban olyan szankció, amivel az iskola fenntartóját rákényszeríthetnék a jogsértés felszámolására.

A helyzeten a jogalkotó tudna változtatni, és ezzel Ujlaky szerint a kormánytöbbség is tisztában van: a CFCF ennél többet e fronton a maga eszközeivel már nemigen tehet. Mint mondta, ma még nem az a meglepő, ha újabb szegregáló iskola bukkan fel, hanem ha valahol megszűnik a cigány gyerekek jogellenes elkülönítése, hiszen a koalíció nemrég törvénymódosítással nyitotta szélesre a kiskaput, hogy egyházi iskolákban a vallásszabadság ürügyével legalizálják a romák iskolai elkülönítését.

A másik ok egyszerűbb. A régi donorok már nemigen adnak pénzt, új donorokhoz pedig nem pályáztak, a CFCF meghatározó munkatársai már mással foglalkoznak. Az évi 28-30 milliós költségvetéssel működő alapítvány "félalvó üzemmódban" van, csak a folyó ügyeket viszik végig, aztán teljesen leállnak.

NEKI – krónikus pénzhiány

A korábban átlagosan évente 40 millióból gazdálkodó NEKI egyértelműen a pénzhiány miatt állt le, mondta az igazgató Muhi Erika. Az alapító Másság Alapítvány kuratóriuma most épp újragondolja a NEKI működését és a teljes koncepcióváltást mérlegeli, de erről még semmi közelebbit nem tudni. A NEKI eddig a gyűlöletbeszéd és a gyűlöletbűncselekmények, de különösen a hátrányos megkülönböztetés elleni küzdelem úttörő és legfontosabb civil szereplője volt.

A roma jogvédelmi terület, így azon belül a NEKI hagyományosan legnagyobb támogató szervezete, a Soros György által alapított Open Society Foundations (OSF) Muhi szerint ma már nagyon szigorúan veszi, hogy a bevételeknek csak a harmadát állja, a többit a támogatott szervezeteknek máshonnan kell előteremteniük. Ez azonban Magyarországon, ahol

- az önkéntes adományozásra, mikrodonációkra – különösen egy kevésbé népszerű területen – nem lehet alapozni,
- nemhogy nincsenek ilyen célra jelentős állami források, de a kormány nyílt ellenszenve az üzleti világ zömét is elijeszti,
- az uniós pályázatok is az államon keresztül bonyolódnak,
- a jelek szerint az állam a norvég és a svájci alapok forrásait elosztását is leuralja,
- nem csak az OSF, de a többi nagy nemzetközi donorszervezet is stratégiát vált, kivonul vagy passzivizálódik,

Lényegében megoldhatatlan helyzet elé állítja a forráshiányos roma civileket. Pályázhatnának közvetlenül az EU-hoz, de ehhez más országok jogvédőivel kéne konzorciumot alkotni. A konzorciumban tagként sima bedolgozók lennének, vezetőként meg az erejüket meghaladó adminisztratív teher és felelősség rakódna rájuk: mindenképp az alaptevékenység látná kárát.

RSK – a nagy donorok magukra hagyják a civileket

A Roma Sajtóközpont szintén a források elapadása miatt áll le. A hírügynökségnek indult, ma már inkább egy kis szerkesztőség és egy civil pr-cég sajátos mixeként működő RSK épp a napokban tudta meg, hogy az utolsó pályázatukat is elutasították. Az RSK-nak nagyon jelentős szerepe volt abban, hogy az országos médiából lényegében kivesztek azok a kínos, szóhasználatukban és témaválasztásukban is előítéletes és sztereotip anyagok, amelyek a rendszerváltás utáni években mindennaposak voltak. Az RSK már rég nem tart érzékenyítő tréningeket szerkesztőségeinek, helyett a vidéki tényfeltáró anyagok készítése mellett olyan események szervezésére koncentráltak, mint az Aranypánt díj és a Roma Nap, amelyek rendhagyó és innovatív módon teremtenek nyilvánosságot a romáknak.

Suri Szilvia, az évi mintegy 15 milliós költségvetéssel működő RSK távozó igazgatója három pontban foglalta össze a súlyos anyagi problémák hátterét.

- A nagy donorok kezdik magukra hagyni a magyar civileket. 5-6 éve is volt egy hullámvölgy, de a civilek elleni kormányzati támadások miatt egy csomó nagy nemzetközi szervezet aktivizálódott – hirtelen szexik lettek számukra a közéletben aktív,

a kormánnyal szemben kritikus civilek. A KEHI és a NAV már befejezte a vizsgálatait, az állam leszállt a szervezetekről, a balhé elült, de ezzel a varázs is elmúlt, és a donorok elkezdtek kivonulni. Az állami forrásokból Suri szerint az RSK, bár optimista módon mindig pályázott, lényegében semmi támogatást nem kapott.

- Amelyik támogató mégis támogat magyar civil, az elvárja, hogy a szervezet önfenntartó pályára lépjen. Ez a roma érdekvédelemmel foglalkozó szervezetek esetében teljesen irreális.
- A nagy donorok nem hajlandók a szervezetek alapműködésére pénzt adni, csak projektekre. A civilek kénytelenek alkalmazkodni, az RSK újságírói például társadalmi vállalkozóvá vagy érdekvédelemérté válnak, ha arra volt forrás, és trénerekké, ha arra. A működésre (irodára, bérre, rezsire) szánt pénzt úgy kellett becsempészni a költségvetésbe.

Ha lenne még rá pénzük, az RSK most azt tárná fel, hogy Északkelet-Magyarországon miként terjed rohamosan az "érpataki modell" – a polgármesterek összejárnak, együtt találják ki és vitatják meg a romák kizorításának új és még újabb módszereit és a tapasztalatokat. De már nincs.

Romaversitas – nem kellenek az államnak

A Romaversitas Daróczi Gábor igazgató szerint még vegetál, de jövő nyáron ők is becsuknak, tíz hónapra van még pénzük. A szervezet évi 45 millió forintból él, ebben már az 50 támogatott roma egyetemista ösztöndíja is benne van. Az ösztöndíjak nélkül az iroda rezsije, a munkatársak bére, a nyelvtanfolyamok, a szabadegyetemi hétvégék, a mentorok és a pszichológus költsége 25-30 milliót tesz ki. A pénzhiány miatt a RomVer idén már nem tud ösztöndíjat adni, ezért nem is hirdettek felvételt: csak a korábban felvetteknek nyújtanak szolgáltatásokat.

Daróczi is arról beszélt, hogy a válság óta eltűntek a nagy céges támogatók, és amúgy is nehéz meggyőzni bárkit, hogy a RomVer-nek adjon olyasmire pénzt, amire az állam uniós forrásból a keresztény szakkollégiumok hálózatán keresztül évi 1,5 milliárdot költ. Ez a keret azonban csak egyházi vagy egyetemi kötődésű szervezetek számára nyitott, így hiába a Romaversitas a szcena legrégebbi és legfontosabb valódi civil szereplője, nem hogy nem indulhatnak, de még vesztenek is az új lehetőségen. A többi állami és uniós forrás pedig a pályázati kiírások miatt elérhetetlen a számukra.

Soros kihátrál a roma jogvédelem mögül?

„Amit nem tudott elérni a kormány a mindenféle aljas húzásával, azt a támogatóink elintézték” – fogalmazott keserűen Daróczi. Arra utalt, hogy a Soros-féle OSF az egyetlen olyan donor, ami stabilan jelen lévő, kurzusfüggetlen és megbízható támogatónak számított, ám egyre kevésbé érthető, hogy mostanában milyen koncepció mentén döntenek a támogatásokról. Daróczi Ujlaky előtt vezette a CFCF-et, így a tapasztalatai részben onnan erednek: nem látom a stratégiát, és hogy mit képzelnek arról, hogyan kéne a jogvédőknek fennmaradni. Egy olyan piacról beszélünk, ahol az OSF és a többi nagy szponzor pénzeiért a kis civileknek a CEU-val kéne versenyezniük.

A roma civilek ellehetetlenülését igazságtalan lenne az őket sokáig bőkezűen támogató, és amúgy sem közpénzből gazdálkodó OSF-en elverni. Ezzel együtt kíváncsiak voltunk a támogatási politika megváltozásának okaira és a véleményükre, de a roma program vezetője nem reagált a megkeresésre. Beszéltünk viszont olyan emberekkel, akik így-úgy képben vannak.

Elmondásukból az rajzolódott ki, hogy az OSF roma programjában mostanában inkább ad hoc, semmint valamiféle stratégiai gondolkodást tükröző, a szponzorált szervezet eredményességét és a céljainak fontosságát szem előtt tartó támogatói döntések születnek.

Ennek jele például, hogy egyik forrásunk szerint a 2015-16-ban záruló 8 éves, a romáknak szánt EU-s források optimalizálását célzó OSF-programról máig nem készült hatékonysági mérés vagy vizsgálat. Az OSF változó támogatói prioritásai mögött részben személyi, részben szervezeti okokat sejtenek, de mindez a kimúló roma civilek szempontjából végül is édesmindegy.

Forrás: Index. (2016. szeptember 20). „Bedobják a törülközőt a legfontosabb roma érdekvédők”
https://index.hu/belfold/2016/09/20/roma_jogvedelem_vege/

Vitakérdések:

- Kinek a feladata a civil szervezetek fenntartása?
- A fent említett szervezetek által képviselt ügyeket mennyire tartja fontosnak a magyar társadalomban?
- Miért fontos a civil szervezetek munkája ezeken a területeken?

Szándéknnyilatkozat

A Magyarországi Európa Társaság, mint politikai pártoktól független civil szervezet, kiáll az egységesülő Európa eszméje mellett és szorgalmazza Magyarország európai integrációjának elmélyítését. Meggyőződésünk, hogy az Európai Unió létrejötte, majd a rendszerváltást követően a posztkommunista országok csatlakozása a kontinens történelmének legszebb lapjaira tartozik. A közös Európa kínálta előnyöket az európai és ezen belül a magyar polgárok érdekében ki lehet és ki is kell aknázni!

Nem csupán az Európai Unió szerződéseibe foglalt uniós vívmányokat, különösen a közös alapvető értékeket, az egységes belső piacot, a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térséget – ezen belül a schengeni övezet, a menekültpolitika, valamint a bel- és igazságügyi együttműködés rendszerét – tartjuk megőrzendőnek és fejlesztendőnek, hanem a külpolitika, a biztonság- és védelempolitika, valamint az oktatás- és szociálpolitika területén is sürgetjük az európai szintű fellépést, illetve jogalkotást. A világpolitikai és nemzetközi gazdasági változások a közös erőfeszítéseket már jó ideje szükségessé teszik: önmagukban még a legnagyobb tagállamok is kicsik ahhoz, hogy egyenlő partnerei legyenek a globális nagyhatalmaknak. Az Európai Unió egységének megőrzése mellett támogatjuk a megerősített együttműködés új formáit, amennyiben nyitottak maradnak minden később csatlakozni kívánó tagállam előtt, valamint kívánatosnak tartjuk az EU saját költségvetésének növelését. Az Európai Unió és az Amerikai Egyesült Államok szoros kapcsolatát, illetve a NATO védelmi erejét a jövőben is meghatározó jelentőségűnek tekintjük a világpolitika alakításában.

Az Európai Uniót érintő válságjelenségekre – legyen szó az eurózóna belső feszültségeiről, a migrációs és menekülthullámokról, a terrorizmus fenyegetéséről, a tagállamok közötti kohézió ingadozásáról vagy a demokrácia és a jogállamiság normáinak megsértéséről – nem re-nacionalizálással, hanem a többszintű európai politikai rendszer és döntéshozatal további demokratizálásával és az európai nyilvános tér megerősítésével kell reagálni! A politikai és a gazdasági integráció fejlődése érdekében kiállunk az uniós intézmények cselekvőképességének és kompetenciáinak megerősítéséért. Sürgetjük, hogy az Európai Bizottság kapjon kellő jogszabályi felhatalmazást és anyagi eszközöket, hogy az Európai Parlament demokratikus ellenőrzése mellett az eddiginél hatékonyabban számon kérhesse a tagállamokon a közösségi szabályok betartását, különös tekintettel az európai uniós szerződés 2. szakaszában leszögezett közös értékekre, valamint az alapjogi kartára. Támogatjuk az Európai Unió további bővítését és visszavárjuk az Egyesült Királyságot az uniós tagjai közé.

A Magyarországi Európa Társaság elutasítja az emberek helyi, regionális, nemzeti és európai identitásainak egymás ellen fordítását, a nacionalista önzést, az euroszeptikus populizmust, a liberális demokrácia értékeivel való szembefordulást, a jogállam intézményrendszerének lebontását. Egy olyan világban, ahol az államok a saját nemzeti érdekük érvényesítését a nemzetközi szolidaritással és együttműködéssel szembenállónak vélik, a gyengébb államok felzárkózási lehetőségei sérülnek a leginkább, miközben az erősebbek is kárt szenvednek. Az európaiak sokfélesége – különböző nyelvei, kultúrái, hagyományai – a közös gondolkodás és az együttes problémamegoldás gazdag forrása. Kiállunk az Európai Unió olyan reformja mellett, amely széles lehetőséget kínál az európai polgárok és szervezeteik határokon

átnyúló közvetlen együttműködésére, illetve garanciákat nyújt arra, hogy jogsértések esetén uniós intézményekhez lehessen fordulni jogorvoslatért.

A Magyarországi Európa Társaság a fentiek szellemében kíván fellépni Magyarországon, valamint a nemzetközi politikai és szakmai közéletben. Kapcsolatokat épít és együttműködik más olyan magyar és külföldi civil szervezetekkel és kutatóintézetekkel, amelyek osztják alapelveinket. Éves rendszerességgel szervez az Európai Unió és a liberális demokrácia helyzetével, jövőjével foglalkozó konferenciákat, vitafórumokat. Figyeli és értékeli az uniós intézmények tevékenységét, a tagállamok, ezen belül kiemelten a magyar kormányzat és más magyar politikai szereplők magatartását az európai térségben. Az egységesülő Európa ügyét képviselve rendszeresen nyilatkozatokat bocsát ki. Támogatja a MET tagjainak az európai politikai és gazdasági integrációt érintő kutatói, oktatói tevékenységét, valamint médiaszerepléseit, eredményeik bemutatásához pedig fórumot kínál. Internetes honlapján, a közösségi médiában és a tömegkommunikációban folyamatos tájékoztatást nyújt tevékenységéről, költségvetéséről mindig átlátható módon beszámol.

A történelem arra tanít, hogy Európa egysége a kontinens békéjének és prosperitásának záloga. A Magyarországi Európa Társaság büszkén vállalja az európai polgárok, régiók, országok és népek együttműködésének nemzetek közötti és nemzetek feletti hagyományát. Biztosak vagyunk abban, hogy a liberális demokráciákat és a szolidaritáson alapuló nemzetközi rendet fenyegető huszonegyedik századi kihívásokra és válságokra csak az európaiság eszméjének kiteljesítésével tudunk eredményes választ adni.

Forrás: Magyarországi Európa Társaság hivatalos weboldala:

<https://europatarsasag.hu/hu/szandeknyilatkozat>

Vitakérdések:

- Mik a Magyarországi Európa Társaság főbb feladatai?
- Mennyire tartja fontosnak ezeket a feladatokat?
- Miért fontos Magyarország EU-s integrációjának a segítése?
- Milyen eszközökkel dolgozik a Magyarországi Európa Társaság?

VI. Fejezet

Az 1999-es seattle-i antiglobalista tüntetések

A seattle-i tüntetéssorozat bebizonyította, hogy az egyéni érdekek összekovácsolása hatalmas tetteket képes véghezvinni. Nem véletlen, hogy az egyesült államokbeli sajtó egy új hatalom megjelenésének nevezte a globális civil szervezetek seattle-i megmozdulását.

(...) A globalizáció károsnak mondott következményei elleni tiltakozások kiváló példajaként értelmezhető az 1999-es seattle-i tüntetések sorozata, mely a globális civil szervezetek tevékenységéhez köthető. (...) a globalizáció kritikai irányvonala mentén kialakult szervezetek legnagyobb áttörését 1999 novemberében, a Kereskedelmi Világszervezet (World Trade Organization, WTO) csúcstalálkozója idején szervezett tüntetések jelentették.

A WTO-csúcs eseményei

A Kereskedelmi Világszervezet (World Trade Organization, WTO) egyesült államokbeli Seattle-ben megrendezett ülése a nem párt jellegű szervezetek és mozgalmak azelőtt nem tapasztalható olvasztótégelyének bizonyult. Az egymástól sok tekintetben különböző szervezetek, mint a Sierra Club, a Direkt Akciók Hálózata (Direct Action Network), a Nemzeti Családi Farm Koalíció (National Family Farm Coalition), a Humán Társadalom (Human Society), az Első a Föld! (EarthFirst!), a Kanadaiak Tanácsa, és számos szakszervezet (AFL–CIO) „dolgozott össze”, hogy mozgósítsák a környezetvédelmi, emberjogi és AIDS-ellenes aktivistákat, egyházi csoportokat, szakszervezeteket, farmereket stb.

Mintegy száz országból összesen körülbelül 40 ezer diák, munkás, nemzetközi szervezetek és vallási csoportok tagjai érkeztek a tüntetésre, és 700 szervezet képviseltette magát. A megmozdulások szervezését a Public Citizen nevű szervezet készítette elő. A demonstráció céljaként a WTO miniszteri tanácskozásának berekesztését fogalmazták meg. Hogy mi okból volt tapasztalható ekkora eddig nem látott összefogás a civilek között? A válasz a kollektív elégedetlenségben és haragban keresendő, amelyet leginkább a következő tényezők váltották ki:

- egyre több ipari üzemet telepítettek a harmadik világba;
- kizsákmányoló, gyakran veszélyes munkakörülmények között foglalkoztatva az embereket;
- és figyelmen kívül hagyva a környezetvédelmi szempontokat.

Lényeges momentumnak tekinthető tehát az a tény, hogy a „csata Seattle-ért” azért bizonyult sikeresebbnek az előző tüntetéseknél, mert az eddig egy-egy problémával foglalkozó szervezetek most egy közös cél érdekében tudtak összefogni és együttműködni. Szociálpszichológiai szempontból vizsgálva az esetet, egyértelműen állítható, hogy a szervezetek a globalizáció pozitív hatásainak (mint például a gyors információáramlás és a közös identitástudat megléte) köszönhetően voltak képesek egymással felvenni a kapcsolatot és értesülni a világ kizsákmányolt társadalmainak problémáiról, megteremtve ezzel egy olyan közös identitást, mely képessé tette őket a WTO elleni fellépésekre. A hasonló nézeteket valló és a szolidaritást fontosnak tartó szervezetek így saját elégedetlenségüknek kollektíven tudtak hangot adni. Ki kell emelni az internet adta lehetőségeket, melyek segítségével az egymást személyesen nem ismerő, de adott kérdésekben egyetértő emberek kapcsolatba tudtak lépni egymással. Ez a módszer az 1990-es évek viszonyai között sokkal inkább bizonyult költséghatékonynak és gyorsnak, mint a postai vagy telefonos kapcsolattartás. A fejlett információs és kommunikációs technológiáknak

köszönhetően a nemzetközi civil szervezetek és egyéb mozgalmak tagjai koalíciókat alkotva tették hatékonyabbá a közös célok mentén létrejövő demonstrációk szervezését. Ezen kommunikációs színterek segítségével olyan, nemzeteken átívelő, közös „ellen-identitás” (a globális civil szervezetek képviselői ugyanis egy „közös én” létrehozásával tudtak fellépni a WTO-val szemben) alakulhatott ki, amely a korábban nem látott módon volt képes összefogni a szervezeteket. Sokkal hatékonyabban, gyorsabban szerveződhetek a mozgalmak, és a különböző országok szervezetei között is létrejött egy gyorsabb kommunikációs forma.

A tiltakozások valójában nem csak a WTO miniszteri tanácsának berekesztése, hanem általában a nemzetközi intézmények által irányított pénzügyi és kereskedelmi rendszer ellen szerveződtek. Azaz a demonstráció nem csupán az államok ellen szólt (mint az 1960-as években), hanem a multinacionális cégek és a nemzetközi gazdasági intézmények ellen is. Ebben a tekintetben a globalizálódó világ csírái ellen léptek fel a tüntetők, hiszen az akkor bő két évtizede létrejövő globalizáció nemhogy csökkentette, hanem tovább súlyosbította az egyenlőtlenségeket. A harmadik világ országainak kizsákmányolása, elnyomása már nem csak egy-egy kihasznált ország problémájává vált, hanem azoké a fejlett országokban élőké is, akik szolidaritást vállaltak ezekkel az államokkal. A seattle-i csata dokumentációjából egyértelműen kitűnik az is, hogy a harmadik világból származó politikusokat, küldötteket is megérintették ezek a célok. Ők is közösséget vállaltak a szervezetek törekvéseivel, és azonosulni tudtak azokkal. Mindez kifejezetten a Seattle-ben történt eseményekre vonatkoztatható.

A WTO előző üléseit, a Nemzetközi Valutaalap (International Monetary Fund, IMF) és Világbank (World Bank Group) tanácskozásait szintén kísérték demonstrációk, de ezek nem mozgattak meg akkora tömegeket, mint 1999-ben Seattle-ben. Ezért mondhatjuk azt, hogy a globális civil társadalom kifejezés ettől kezdve vált használatossá. Hogy miért vettek részt ilyen óriási számban az „N30”-nak is becézett tüntetésen, az a kommunikáció és a koalícióra lépés mellett több tényezőnek is köszönhető. Ilyen tényezőnek nevezhetjük például a Direct Action Network-öt (DAN), mely az egyéni szervezetek laza koalícióját jelöli, megalakulása a novemberi tüntetések előtt pár hónapra tehető. Az interneten fellelhető tanulmányokból és naplószerű leírásokból egyértelműen kiderül, hogy a nagyszabású demonstrációt már akkor elkezdték szervezni, mikor kiderült, hogy a WTO tanács helyszíne Seattle lesz. Egy ilyen világméretű csúcstalálkozó pedig olyan lehetőséget biztosított az amerikai és a nemzetközi szervezeteknek, mely nagyobb potenciált jelentett számukra a figyelemfelkeltésre, és céljaik elérésére, mint a Nemzetközi Valutaalap vagy a Világbank tárgyalásainak megzavarása.

(...) A hosszú hónapok óta szervezett demonstráció békésen indult, a különböző szervezetek képviselői színes, figyelemfelkeltő jelmezekben, jelmondatokat skandálva vonultak fel Seattle utcáin. Akadtak viszont olyan tüntetők (számuk elenyészőnek mondható), akik kirakatokat törtek be, graffitiket festettek az autókra, luxusáruházak és gyorséttermek ablakaira, és utcai tárgyakat rongáltak meg. A rendőrök ekkor még semmilyen beavatkozásra nem voltak feljogosítva. Nem kívántak olajat önteni a tűzre azzal, hogy közbelépnek, hiszen több oldalról is biztosították a tüntetőket a szabad véleménynyilvánításról. Fontos megjegyezni, hogy bár az agresszív és békés tüntetők célja, azaz a WTO üléseinek bojkottja nem különbözött egymástól, a csoportok a tüntetés módszerében és jellegében nem értettek egyet. Ezzel kapcsolatban a demonstrálók vezetői is vitába keveredtek egymással. A DAN tagjai a későbbiekben is tagadták azt a tényt, hogy a demonstrálók bármelyike is erőszakot követett volna el valamely személy ellen, a kirakatok betörését és a kukák dobálását, rongálását ők nem minősítették erőszakos cselekedetnek. Az is nyilvánvalóvá vált, hogy a radikális csoportok anarchista, antiglobalista és szélsőbaloldali indíttatásúak voltak, sőt, az erőszakos fellépéséről hírhedt Black Bloc is jelen

volt, amely biztossá tette a zavargások kirobbanását. Egyes források szerint a békés tüntetők közül sokan tudni vélték, hogy lesznek majd bajkeverők, arra viszont egyik szervezet sem számított, hogy a rendőrséggel is szembe kell majd szállniuk.

A seattle-i polgármester – látva az erőszakos akciók eszkalálódását – külső nyomásra végül elrendelte a beavatkozást, bevetette a Nemzeti Gárdát, valamint szükségállapotot hirdetett a városban, és reggel hét órától másnap hét óráig kijárási tilalmat rendelt el. Az intézkedés mögött húzódó nyomós okok a következők voltak:

- egyre növekedett az agresszív tüntetők száma, akik a vezetés szerint törvénytelen cselekedeteket vittek véghez;
- a helyi és a világsajtó folyamatosan a seattle-i eseményekről írt és beszélt;
- Bill Clinton elnök érkezését várták.

Mindezek hatására a demonstráló tömeget (a békés tüntetőket is) elkezdték oszlatni a rendőrök. Ehhez gumilövedéket, könnygázt és paprikaspray-t használtak. A demonstrálók természetesen nem engedtek a rendőröknek és azt skandálták: „*Békés tüntetés!*” – nem érzékelték, hogy immár egy csoportba sodródtak az erőszakos tüntetőkkel. Ennek következményeként számos esetben a rendőrség által bevetett eszközök olyan tüntetőket sebesítettek meg, akik később, a vizsgálatok során teljesen ártatlannak bizonyultak. A túlzott rendőri fellépés miatt a demonstrálók körében még inkább eluralkodott a harag és az elégedetlenség érzése, így a tömeg immáron egy, a kiindulási állapothoz képest agresszívebb egységet alkotva vált egyre erőszakosabbá. Ezen történések esetében lehetünk tehát leginkább tanúi a tömegpszichózis jelenségének: számos, eredetileg békés tüntető vált a csoporthoz tartozása, illetve a karhatalmi túlkapások miatt agresszívvá. Az adott személyek egyéni identitása feloldódott a tömegben, vagyis azonosultak a rendőrség által bántalmazott csoporttal: azok a tüntetők is, akik egyénileg kizárólag békés úton nyilvánultak volna meg, a tömeg és a helyzet hatására erőszakosabbá váltak.

A tüntetők köveket és Molotov-koktélokot dobáltak a rendőrök felé, akik összesen 500 rendbontót vettek őrizetbe. A demonstráció ennek ellenére a seattle-i fogház előtt is folytatódott, hiszen a szabadlábon lévő tüntetők az épület előtt hangosan kiabáltak: „*Összefogunk, nem fogtok legyőzni!*” A számos letartóztatás, a hangadók kiemelése ellenére a csoport nem szakadt szét, a közös célért való „harc” továbbra is képesnek bizonyult összetartani a demonstrálók tömegét. Az őrizetbe vett tüntetők támogatása, és a közelükben tartózkodás egyértelműen jelzi, hogy a csapatösszetartó erő, a csoportidentitás nem szakadt meg. Többek között az összetartás eredményeként a letartóztatottakat végül szabadon engedték – ez egyrészt egy, a demonstrálók közül való ügyvédnő közbenjárásának köszönhető, másrészt pedig annak, hogy a szakszervezetek általános sztrájkot helyeztek kilátásba.

A demonstráció végül elérte a célját, hiszen a WTO miniszteri tanácsát nagymértékben megzavarták, maga a WTO-csúcs teljes kudarccal zárult, a szervezők még az ünnepélyes megnyitót sem tudták megtartani. A nemzetközi sajtó egy új társadalmi erő, a globális civil szervezetek megjelenéséről beszélt, mely érdekeit sikeresen érvényesítve hívta fel magára a figyelmet és volt képes bojkotálni a WTO üléseit. Ezt felismerve a WTO és a többi globális gazdasági szervezet a szintén óriási zavargásokat kiváltó genovai és prágai találkozókat követően a világtól elzárt helyeken, komoly rendőri biztosítás mellett igyekezett megtartani a fórumait. (...)

Forrás: Bagi J. (2019). *Közös dolgaink*. Identitás és tömegpszichózis: az 1999-es seattle-i antiglobalista tüntetések: <http://kozos-dolgaink.hu/identitas-es-tomegpszichozis-az-1999-es-seattle-i-antiglobalista-tuntetesek>

Feladat: Nézze meg a *Battle in Seattle* 2007-ben készített, Stuart Townsend által írt és rendezett filmet, majd kutatómunka segítségével hasonlítsa össze, hogy az interneten található videók, hírek és tanulmányok, valamint a tüntetők által készített személyes beszámolók hogyan írják le a tüntetés eseményeit!

Melléklet II: Olvasmányok

I. Fejezet

Adam Smith: „A nemzetek gazdagsága” (részlet)

Amikor két agár ugyanazt a nyulat űzi, néha úgy tűnik, mintha valamiféle együttműködés alapján cselekednének. Mindegyik a másik felé hajtja a nyulat, vagy akkor igyekszik elcsípni, amikor társa éppen feléje kergeti. Ez azonban mégsem valami megállapodás eredménye, hanem az egyidejűleg ugyanarra a tárgyra irányuló szenvedélyek véletlen összetalálkozása. Soha senki sem látott még kutyát, amint megfontoltan és méltányosan csontot cserélt egy másik kutyával. Soha senki sem tapasztalta még, hogy az állat mozdulataival vagy természetadta hangjával jelezte volna a másinak: ez az enyém, az a tiéd, hajlandó vagyok ezt odaadni azért. Ha az állat kapni akar valamit az embertől vagy a másik állattól, nincs más módja a rábírásnak, mint hogy igyekszik a kedvében járni annak, akitől azt meg akarja kapni. A kölyökkutya hízeleg az anyjának; a spaniel ezernyi vonzó kedveskedéssel igyekszik ebédelő gazdája figyelmét magára vonni, ha azt akarja, hogy enni adjon neki. Nem egyszer ugyanilyen fogásokhoz folyamodik az ember is felebarátaival szemben; ha másképpen nem tudja őket rávenni arra, hogy a kedve szerint tegyenek, mindenféle alázatos és hízelgő figyelmeskedéssel igyekszik megnyerni jóindulatukat. Erre azonban nem mindig futja az idejéből, mert civilizált társadalomban állandóan nagy tömegű ember együttműködésére és segítségére van szüksége, holott egész élete alig elegendő egynéhány személy barátságának a megszerzésére. Csaknem minden más állatfajnál a kifejlett egyed teljesen önálló, és természetes állapotban nem szorul más élőlény segítségére. Az embernek viszont állandóan szüksége van felebarátai segítségére, de ezt hiába várja pusztán a jóindulatuktól. Sokkal valószínűbb, hogy célhoz ér, ha önzésüket nyergeli meg a maga javára és meggyőzi őket, hogy a saját előnyükre cselekszenek, ha megteszik azt, amit kíván tőlük. Ezt tesszük, valahányszor cserét ajánlunk valakinek. Add nekem, amire szükségem van és megkapod, ami neked kell; ez az értelme minden efféle ajánlatnak és túlnyomórészt ez a módja annak, hogy megkapjuk egymástól a számunkra éppen szükséges szolgáltatásokat. Ebédünket nem a mészáros, a sörfőző vagy a pék jóakarától várjuk, hanem attól, hogy ezek a saját érdekeiket tartják szem előtt. Nem emberiességükhöz, hanem önszeretetükhöz fordulunk, és sohasem a magunk szükségéről, hanem a rájuk váró előnyökről beszélünk nekik. Csak a koldus nyugszik bele abba, hogy embertársai jóindulatától függjön, de még az sem függ csupán attól. Tényleg a jószándékú emberek jótékonykodása látja őt el mindennel, amire szüksége van, hogy éljen. De noha végső fokon a jótékonyági elv biztosítja számára az összes létfenntartási eszközt, ezeket nem kapja és nem is kaphatja mindenkori szükségleteinek megfelelően. Pillanatnyi szükségletei nagyobbik részét tehát ő is csak úgy fedezi, mint a többi ember: megegyezéssel, cserével vagy vásárlással. (...)

A különböző állatfajták azonban, tartozzanak bár ugyanahhoz a fajhoz, alig vannak egymás hasznára. A szelindek erejét legkevésbé sem támogatja sem az agár gyorsasága, sem a spaniel okossága, sem pedig a komondor tanulékonyasága. Mivel pedig hiányzik a cserére és váltogatásra irányuló képesség vagy hajlam, ezeknek a különféle készségeknek és tehetségeknek a kihatásait nem lehet közös célra egyesíteni és így azok az egész faj számára a legkisebb mértékben sem jelentenek előnyöket, nem teremtenek jobb létfeltételeket. Minden egyes állatnak még mindig egyedül kell magát fenntartania és megvédenie, önállóan és függetlenül a többitől, és semmiféle előnye sem származik abból a sokféle tehetségből, amellyel a természet a társait

felruházta. Az embereknel, éppen ellenkezőleg, a legeltérőbb tehetségek is kiegészítik egymást. A cserélgetésre, cserekereskedelemre, a javak átváltására irányuló általános hajlamuk folytán különféle képességeik sokféle termékét mintegy összehordják egy közös alapba, amelyből azután mindegyikük megszerezheti magának mások tehetsége termékeiből azt, amire éppen szüksége van.

Forrás: Részlet az Adam Smith „A nemzetek gazdagsága” című könyve Második fejezetéből („A munkamegosztás szitóoka”). Fordította: Bilek Rudolf. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1959

Vitakérdések és feladatok:

- Jellemezze az emberi társadalmat Smith írása alapján!
- Mi a kapcsolat az önzőség és az önzetlenség között?
- Milyen az emberi természet Smith szerint?
- Mikor és miért van szükség együttműködésre?

...

2. AZ ÁLLAMRA HÁRULÓ FELADATOK

A közjó szolgálata

25. Nem kétséges persze, hogy a fontos cél érdekében minden emberileg lehetséges eszközt igénybe kell venni. Arra van szükség, hogy kivétel nélkül mindenki, aki a kérdésben illetékes, ugyanerre törekedjék a maga területén. A minta a világot kormányzó isteni Gondviselés: abban is azt látjuk, hogy minden végeredmény a közreműködő okok összessége együttműködésének hatására jön létre.

26. Mármost elsőrendűen fontos végiggondolni azt, hogy a társadalmi kérdés megoldásának mekkora részét lehet az államtól várni. Államon itt nem olyan kormányzati formát értünk, amelyben az egyik vagy a másik nép ténylegesen él, hanem olyant, amelyet egyrészt a természet törvényeivel összhangban lévő – helyes – szemlélet követel, s amelyet másrészt az isteni bölcsesség megnyilatkozásai helyesnek mondanak; ezeket Mi is kifejtettük a keresztény államról szóló körlevelünkben. Az állam irányítóinak mindenekelőtt általában és egységesen a törvények és intézmények olyan teljes rendszerén kell munkálkodniuk, amelynek eredményeképpen már magából az állam rendszeréből és irányításából mintegy automatikusan adódik a közösség és az egyének jóléte. A kormányzati bölcsességnek ugyanis ez a feladata, az államvezetőknek ez a sajátlagos kötelessége.

A társadalom jólétét pedig elsősorban a következők teremtik meg: a helyes erkölcsi értékrend, a családi élet megfelelő rendezettsége, a vallás és a jogrend védelme, a közterhek mérsékelt kirovása és igazságos elosztása, az ipar és a kereskedelem felvirágoztatása, a földművelés fejlesztése, s általában mindazok az intézmények, amelyek működésének javulásával az állampolgárok jólétének és boldogságának emelkedése párhuzamosan jár együtt. Az államvezetés tehát mindezen tényezők következtében lesz képes az összes társadalmi osztály és csoport érdekében működni, következőképpen a munkások helyzetét is maximális mértékben javítani, – mégpedig teljesen jogszerűen és az illetéktelen beavatkozás minden gyanúja nélkül teheti ezt, hiszen az államnak törvényes kötelessége a közjó előmozdítása. És minél nagyobb jólétet eredményez ez az általánosságban meglévő kormányzati bölcsesség, annál kevésbé szükséges a munkások jólétét külön, más utakon keresni.

Az állam kiegyenlítő szerepe

...

28. Jóllehet, mint említettük, az állam nem nyelheti el a polgárt, sem a családot; mindkettőt méltányos cselekvési szabadság illeti meg addig a határig, amíg a közérdek vagy az egyének joga sérelmet nem szenved; az államnak mindazonáltal nem kevésbé kell védelmeznie a közösséget és annak tagjait. A közösséget, mert annak védelme a legfelső hatalomnak természetesen feladata olyannyira, hogy a közjó védelme nem csupán a vezetés legfőbb törvénye, hanem a vezetői szerep egyetlen létesítő oka és elvi alapja is. S meg kell védenie az egyes tagokat is, mert az állami vezetés természeténél fogva nem azok érdekeit szolgálja, akikre rá van bízva, hanem – ellenkezőleg – azokat, akik őrre vannak bízva, ahogy a filozófia és a kereszténység egyaránt vallja. Minthogy az államhatalom Istentől származik, és bizonyos értelemben részesedés az isteni uralomból, ezért azt az Isten hatalmának mintájára kell gyakorolni, aki az egyes teremtményekkel és az egészszel egyaránt atyai gondoskodással törődik.

Ha tehát akár a közjót, akár egyes csoportok érdekeit kár éri vagy fenyegeti, s az másként el nem hárítható, vagy nem kezelhető, az állami tekintélynek kell közbelépnie.

29. Márpedig a közösség és az egyének jóléte megköveteli, hogy béke és rend legyen, az emberek közösségi élete Isten parancsaihoz és törvényeihez igazodjék, hogy a vallást megtartsák és gyakorolják, hogy az egyéni és közösségi erkölcs sértetlen maradjon s virágozzék, az igazságosság érvényesüljön, senki mást büntetlenül ne bántasson, hogy életerős polgárok nevelődjenek, olyanok, akik alkalmasak az állam fenntartására és szükség esetén megvédésére. Ha tehát fennáll a veszély, hogy a munkások lázadoznak és közös megegyezéssel felfüggesztik a munkát, ha körükben a természetes családi kapcsolatok meglazulnak, ha vallásosságuk a vallásgyakorlatra szükséges idő és alkalom híján kárt szenved, ha a jó erkölcsöket a műhelyekben a különművek együttes foglalkoztatása vagy más bűnre csábító körülmények veszélyeztetik, ha a munkaadók a munkásokat mértéktelenül nagy terhekkel és olyan kikötésekkel sanyargatják, melyek az emberi személyiség méltóságával ellenkeznek, ha egészségüket az erőltetett, nemüknek és koruknak nem megfelelő munka veszélyezteti: mindezekben az esetekben – bizonyos határokon belül – igenis latba kell vetni a törvény erejét és tekintélyét. Ezeket a határokat ugyanaz az ok jelöli ki, amely a törvényhozás segítségét sürgeti, az tudniillik, hogy a törvény ne terjedjen ki többre és ne menjen tovább, mint amit a bajok orvoslása és a veszélyek elhárítása megkövetel.

Noha az államnak minden ember jogát, legyen az bárki, szentül meg kell védenie, és a jogsértések elhárításával, sőt esetleges megtorlásával arról is gondoskodnia kell, hogy mindenki megtartsa a magáét, az egyének jogainak védelmében mégis elsősorban az alsóbb osztályokra és a szegénysorsúakra kell tekintettel lennie. A gazdagok amúgy is körül vannak véve saját védőbástyaikkal, s így kevésbé szorulnak rá az állami védelemre, míg a szegények tömegei, akik semmilyen saját eszközzel nem rendelkeznek érdekeik megvédésére, kizárólag az államra támaszkodhatnak. Ezért az állam a nincstelenek tömegéhez tartozó bér munkásokat különleges védelemmel és gondoskodással köteles körülvenni.

A társadalom alapértékeinek védelme

...

31. A túlságosan hosszú vagy fárasztó munka és a csekélynek tartott munkabér nem ritkán okot szolgáltat a munkásoknak, hogy a munkát közmegegyezéssel beszüntessék és saját elhatározásukból felfüggeszzék. Ezt a gyakori és súlyos problémát intézményesen kell orvosolni, mivel a munkabeszüntetésnek ez a módja nem csak a munkaadókat és a munkásokat károsítja meg, hanem a kereskedelemnek és a közjó egészének is árt, és minthogy rendszerint erőszakos cselekményekkel és zavargásokkal jár együtt, gyakran a közbiztonságot és a nyugalmat is veszélyezteti. Hatékonyabb és egészségesebb dolog az ilyen jellegű bajokat törvényes intézkedéssel megelőzni, vagyis a konfliktus kirobbanását megakadályozni, azoknak az okoknak idejekorán történő megszüntetésével, amelyekről látható, hogy viszálykodásra fognak vezetni a tulajdonosok és a munkások között.

32. Másrészt az állam vezetése egyik-másik praktikus irányban is köteles a munkások érdekeit megvédeni, s itt első helyen állnak a lélek javai. A halandó élet jó és kívánatos kincs ugyan, de nem az a végső cél, amire születünk, hanem inkább csak az út és az eszköz a léleknek ahhoz az életéhez, amit az igazság szemlélése és a jó szeretete teljesít majd be. A lélek az, amely Isten képét és hasonlatosságát magán viseli, és rendelkezik azzal a hatalommal, amellyel az ember

Isten parancsa szerint uralkodik a természet alsóbbrendű lényein, használatba veszi az egész földet és engedelmességre szorítja a tenger vizeit.

...

33. A testi, anyagi javak védelmét illetően az állam első feladata, hogy a szegény munkásokat kimentse azoknak a telhetetlen embereknek a zsarnokságából, akik haszonéhségükben az embert élettelen tárgyként kezelik és mértéket nem ismerve kizsákmányolják. Sem az igazságosság, sem az emberiség nem engedi meg olyan mértékű munka megkövetelését, amely a lelket és a gondolkodást eltompítja, a testet megnyomorítja. Az emberi termelőerőnek, csakúgy, mint az emberi természet egészének is, meghatározott korlátai vannak, és ezek áthághatatlanok. Növeli ugyan ezt a képességet a kitartó gyakorlat, de csak akkor, ha a tevékenység időnként szünetel és abbamarad. A napi munkánál tehát gondoskodni kell arról, hogy ez ne terjedjen ki több órára, mint amennyit az erők elviselnek. Hogy mennyi pihenőidőt kell közbeiktatni, azt a munkák természetének különbségei, a helyi és időviszonyok, a munkások egészségi állapota alapján kell megítélni.

...

3. A MUNKAADÓK ÉS MUNKAVÁLLALÓK FELADATAI

...

A szerveződés természetjogi gyökerei

37. Saját erői elégtelenségének megtapasztalása arra inti és ösztönzi az embert, hogy mások segítő erejével társuljon. A Szentírásban olvassuk: „Jobban járnak, akik ketten vannak, mint a magányos, mert fáradozásuk meghozza jutalmát. Ha elestek, az egyik a másikat fölsegítheti. De jaj a magányosnak: ha elesik, nincs senki, aki fölsegítené.” (Préd 4,9-10). És: „Erős vár a testvér, aki segít testvérén” (Péld 18,19). Ez a természetes hajlandóság vezeti az embert egyrészt az államalkotásra, másrészt arra, hogy polgártársaival másfajta társulásokat alakítson, melyek kisebbek és nem teljes körűek ugyan, mégis éppen úgy társulások. Az utóbbiak és a nagy társulás, az állam között igen sok különbség van közvetlen létesítő okaik eltérő volta miatt. Az állami társulás célja úgy van kitűzve, hogy mindenkire kiterjed, mert ez a cél a közjó, amelyben minden egyes polgárnak joga van arányosan részesedni. Ezért nevezik az államot köztársaságnak, hiszen benne „az emberek egy közös társulás létrehozásával kerülnek kölcsönös kapcsolatba egymással” (Szt. Tamás: *Contra impugnantes Dei cultum et religionem*, c. 2.). Viszont az államon belül keletkező társaságok magán-társaságok, és az is a nevük, mert közvetlen céljuk az egyén java, és ez a cél csak a társult egyénekre terjed ki. „Magántársaság az, ami valamely magánügylet lebonyolítására létesül, ahogy például ketten vagy hárman társulnak, hogy közösen kereskedjenek” (Uo.).

...

Vallásos egyesületek, keresztény munkásszervezetek

39. Gondolunk itt azokra a társulásokra, testületekre és vallási közösségekre, amelyeket a hivatalos Egyház vagy a keresztények kegyes buzgalma alapított, mégpedig a történelem jelenkorig menő tanúsága szerint az emberiség igen nagy javára. Ezek a társulások pusztán a józan megítélés szerint nyilvánvalóan tisztességes céllal és a természetjog alapján létesültek. Vallási jellegüket tekintve pedig kizárólag az Egyháznak tartoznak engedelmeskedni. Az állam vezetése tehát jogszerűen nem igényelhet rájuk befolyást, s nem ragadhatja magához irányításukat, inkább az a kötelessége, hogy ezeket tiszteletben tartsa, védelmezze és szükség

esetén a jogsértésektől megóvjá. Sajnos egészen mást tapasztalunk, különösen napjainkban. Az állam sok helyen lépett fel erőszakosan az ilyen társulások ellen, és pedig többszörös jogsértések árán: polgári törvények alapján rótt rájuk kötelemeket, megfosztotta őket jogi személyiségüktől, elrabolta vagyonukat. Pedig ezt a vagyont saját jogán birtokolta az Egyház, saját jogukon birtokolták azok, akik az adott célra alapították, és azok, akik javára és védelmezésére alapították a társulásokat. Meg nem állhatjuk ezért, hogy az ilyen igen kártékony és jogtalan fosztogatásokat föl ne panaszoljuk, annál is inkább, mert miközben a békés és minden vonatkozásban hasznos katolikus társulások előtt eltorlaszolják az utat, ugyanakkor a törvények megengedik a szabad társulást, s korlátlan lehetőséget nyújtanak a vallás- és államellenes agitációt folytató személyek szövetkezésének.

40. Manapság igen sok a különféle egyesület, különösen a munkás szakszervezet; sokkal több, mint régebben volt. Hogy ezek közül sok honnan ered, mit akar és milyen utakon jár, azzal ehelyütt nem foglalkozunk. Elterjedt vélemény, amit számos tény igazol, hogy ezeket többnyire rejtőzködő személyek irányítják, akik olyan nézeteket vallanak, amelyek sem a kereszténységgel, sem az állam érdekével nem egyeznek, arra törekszenek, hogy a termelés egészét hatalmukba kerítve gazdaságilag tönkretegyék azokat, akik nem akarnak velük szövetségre lépni. Ilyen körülmények között a keresztény munkásoknak két lehetőség között kell választaniuk: vagy belépnek olyan társulásokba, amelyek – félő – veszélyeztetik vallásos meggyőződésüket, vagy pedig saját társulásokat alapítanak önnön soraikból, s az erőket azzal a céllal egyesítik, hogy bátorságosan védhessék meg magukat amazok jogtalan és türhetetlen elnyomása ellen. Lehet-e kétséges azok előtt, akik az ember legfőbb javát nem óhajtják kitenni a végveszélynek, hogy az utóbbi megoldást kell választani?

A munkásszervezetek haszna és szerepe a hit megőrzésében

41. Kivált azt a sok keresztény embert illeti dicséret, akik, helyesen látva meg, mit követel tőlük a kor, azt tanulmányozzák, azt keresik, miképpen tudnák tisztességes úton a szegényeket jobb sorsra juttatni. Magukra vállalják a szegények védelmét, s családi és egyéni jólétük emelésén fáradoznak; az egyenlőség és a méltányosság alapján igyekeznek szabályozni a munkások és a tulajdonosok kapcsolatát, mind a két félben táplálni és erősíteni iparkodnak a kötelességérzetet s az evangélium parancsolatainak megtartását; márpedig ezek a parancsolatok, azzal, hogy az embert visszatartják a zabolátlanságtól, tiltják a mérték áthágását, az emberek és viszonyok legnagyobb különbözősége mellett is biztosítják a társadalom összhangját. Tanúi lehetünk annak, hogy sok kiváló ember gyűlik össze ebből a célból számos összejeövetelen, ahol megosztják egymással elgondolásaikat, vállvetve dolgoznak, a legjobb megoldások után kutatnak. Mások a különféle szakmák dolgozóit megfelelő szervezetekbe tömörítik, tanáccsal és gyakorlatban is segítik őket, gondoskodnak arról, hogy ne legyenek tisztességes és jövedelmező munka nélkül. A püspökök buzdítják és támogatásukban részesítik mindezt, a világi és szerzetes papok az ő tekintélyük és irányításuk mellett önzetlenül dolgoznak a munkásegységekben a lélek és a gondolkodás kiművelésén. Akadnak végül olyan katolikusok, akik bár nagy vagyonuk van, mégis a bér munkások önkéntes társai lesznek, hatalmas pénzáldozatokkal munkásegységeket alapítanak és tartanak fenn, és segítségükkel a munkásoknak nem csak arra nyílik lehetőségük, hogy pillanatnyi előnyökhöz jussanak, hanem szilárd alapot nyernek jövőjük tisztaságának munká általi biztosítására is. Hogy ez a sokirányú és buzgó munkálkodás mennyit használ a közjónak, sokkal jobban ismert tény, hogy sem hangsúlyoznunk kellene. Nagy

bizakodással nézhetünk a jövőbe, ha az ilyen egyesületek egyre inkább terjednek és bölcs vezetés mellett fejlődnek. Az állam tartsa kötelességének az ilyen szervezetek támogatását, mert polgárai teljes joggal egyesülnek bennük, de ne avatkozzék belső rendjükbe és szervezeti életükbe, mert életerejüket ez a saját belső rend tartja fenn, amely külső beavatkozásra igen könnyen sérül.

42. Bölcs önmérsékletre és fegyelemre van itt szükség ahhoz, hogy a cselekvési egység és a célok elvi egysége létrejöjjön. És ha van a polgároknak egyesülési szabadságuk – márpedig van – , akkor megilleti őket az a jog is, hogy egyesületeiknek olyan szervezeti rendet és alapszabályokat adjanak, amelyeket céljaik megvalósítására alkalmasnak ítélnék. Nem gondoljuk, hogy lehetséges volna az egyesületek működési és szervezeti rendjét minden részletre kiterjedően konkrét szabályokkal meghatározni, hiszen ez függ az illető nép adottságaitól, a munka természetétől és termelékenységétől, a kereskedelmi kapcsolatok kiterjedésétől, valamint más tárgyi és időbeli körülményektől, amelyeket mind előrelátóan kell mérlegelni. Ami a dolog lényegét illeti, örök alaptörvényként kell szentesíteni az elvet: a munkások testületeit úgy kell szervezni és vezetni, hogy a lehető legalkalmasabb és leginkább a célra irányuló eszközöket biztosítsák; a cél pedig az, hogy az egyének a szövetkezésből testi, lelki, családi javaik lehető legnagyobb növekedését nyerjék.

...

A közösen megvalósítandó társadalmi feladatok

43. Ha a társadalmi törvényeket a hit szilárd alapjára építjük, akkor nyitva áll az út a társadalmon belüli viszonyok helyes elrendezése, a békés együttélés és a virágzó jólét biztosítása felé. A társasági tisztségeket, hivatalokat a közös céloknak megfelelően kell betölteni, mégpedig úgy, hogy a tagok sokfélesége ne csorbítsa az egyetértést. Ennek érdekében a feladatokat okosan kell elosztani és világosan kell meghatározni, hogy senki ne szenvedjen jogtalanságot. A közös vagyont tisztán kell kezelni, hogy az egyéni szükségletek határozhassák meg az adandó segély mértékét; a munkáltatók jogait és kötelességeit megfelelő összhangba kell hozni a munkások jogaival és kötelességeivel. Ha valaki – bármelyik osztályhoz tartozzék is – úgy véli, hogy valamilyen vonatkozásban megkárosították, akkor mi sem kívánatosabb, mint hogy legyenek az adott testületben okos és feddhetetlen emberek, akiknek ítéletére a társasági szabályok a vitás ügyek eldöntését bízzák. Arra is nagyon kell vigyázni, hogy a munkás soha ne legyen munka nélkül, és munkája után annyi bért kapjon, hogy ne csupán a munka közben előforduló balesetek idejére, hanem betegség, öregség és bármilyen szerencsétlenség esetére is biztosítva legyen a megélhetése. Ezek a törvények, ha jóakarattal és valóban elfogadják őket, megfelelően gondoskodnak a szegények érdekeiről, sőt a katolikusok szövetkezései nem csekély befolyással lesznek az állam jólétére is. A múlt eseményeiből bizvást következtethetünk a jövőre. Hisz korszakok váltják ugyan egymást, a történelemben azonban mégis vannak csodálatos hasonlóságok, mert hiszen azt az isteni gondviselés irányítja, s az események sorát, folyamatát azon cél felé vezeti és hatja, amit már az ember teremtetésekor kiszabott. Mint tudjuk, az őskeresztényeknek szemükre vetették, hogy legnagyobb részük alacsony sorú és munkája után él. És íme, mégis sikerült vagyonszerzési eszközök nélkül a gazdagok csatlakozását, a hatalmasok támogatását megnyerniök. Az emberek látták szorgalmukat, munkálkodásukat, békés szellemüket, példás igazságérzetüket és mindenekelőtt testvéri szeretetüket. Ilyen életmód, ilyen erkölcsi értékrend fényében lassanként hitelét veszítette

minden előítélet, elnémult a rosszakaratú rágalom, s a megrögzött régi babonák lépésről lépésre utat engedtek a keresztény igazságnak.

A katolikus munkásegyletek társadalmi haszna

44. A munkáskérdés korunk vitatott kérdése. Az állampolgárok egyik csoportjának sem közömbös, hogy ezt a kérdést okosan oldják-e meg vagy sem. A helyes megoldás kulcsa a keresztény munkások kezében van, ha szövetséget alkotnak, ha bölcs vezetők irányítják őket, és ha arra az útra lépnek, amelyet apáik, amelyet őseik jártak, önmaguk és az egész emberi társadalom nagy javára. Mert bármilyen nagy is az emberben az előítéletek és a szenvedélyek hatalma, akikben a rosszakarat nem bénította meg teljesen a tisztesség iránti érzéket, azok rokonszenve önkéntelenül is az olyan emberek felé fordul, akiknek szorgalmát és higgadtságát tapasztalták, akikről tudják, hogy az igazságosságot a nyereségnél, vallási kötelességüket pedig mindennél előbbre helyezik. Ebből még olyan eredmény is származhat, hogy a keresztények a gyógyulás nagy reményét és lehetőségét mutatják fel munkás testvéreik azon részének is, amely vagy mindenestől megveti a keresztény hitet, vagy a keresztény vallástól idegen erkölcs szerint él. Ezek az emberek ugyanis elég gyakran tapasztalják, hogy alaptalan remények keltésével és a tények elferdítésével becsapják őket. Fájdalmasan érzik az igen embertelen bánásmódot a nyereségre éhes munkaadók részéről, akiknek szemében nem érnek többet, mint amennyi hasznot hajtanak munkájukkal; a munkásszervezetekben viszont, melyekhez csatlakoztak, segítség és testvéri szeretet helyett belső viszálykodásokat tapasztalnak, ami a csak követelni képes vallástalan szegénység állandó kísérője. Milyen sokan szeretnék, tört lelkűek, elcsigázott testűek, megszabadítani magukat a megalázó rabszolgaságból, de nincs hozzá bátorságuk, mert az álszemérem és a nyomortól való félelem megakadályozza őket benne. Az ilyen emberek boldogulásáért csodálatosan sokat tehetnek a katolikus munkásszervezetek, ha a kételkedőket nehézségeik megoldására soraikba hívják, az önmagukra eszmélőket pedig hívó gondoskodásukba fogadják.

Forrás: Magyar Katolikus Püspöki Konferencia. (1996). *A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia szociális körlevele 1996*. <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=184#RTFToC31>

Kérdések:

- Mit értünk itt „természetjog” alatt?
- Mik a civil társadalom elengedhetetlen pillérei, amik ebben az írásban megjelennek?
- Mik az állam, egyház, illetve polgárok feladatai, amelyek egy erős civil társadalom létezését segítik?
- Mi a vallás funkciója, illetve a vallás hogyan tudja orvosolni a társadalmi problémákat és megoldást nyújtani a civil társadalom erősítése végett?

II. Fejezet

Európai Gazdasági és Szociális Bizottság: „Ellenállóképes demokrácia a szilárd és sokszínű civil társadalom segítségével” (részlet)

A civil társadalom hozzájárulása a demokráciához

1. Az uniós polgárok a demokratikus részvételhez való jogukat nemcsak aktív és passzív választójoguk révén, hanem civil társadalmi tevékenységeken keresztül is gyakorolhatják. Európai szinten fő képviselői fórumaik az EGSZB közvetítő szervezetei, valamint a civil társadalmi szervezetek európai hálózatai, köztük a „Civil Society Europe”.
2. Egy plurális demokráciának és az egyének politikai részvételének alapjait csak az egyéni szabadságjogok szavatolása vetheti meg, ideértve különösen a véleménynyilvánítás és a tájékozódás szabadságát, a gyülekezés és az egyesülés szabadságát, valamint ezek érvényre juttatását.
3. A független igazságszolgáltatás a jogállamiság, az alapvető és emberi jogok, valamint a politikai részvételhez való jog letéteményese. Európa egyes részein azonban az igazságszolgáltatás függetlensége veszélyben forog. Lengyelországgal és Magyarországgal szemben jelenleg jogi eljárások vannak folyamatban a jogállamiság megsértése miatt.
4. ...
5. Egy működő liberális demokráciához emellett szükség van olyan polgárookra, akik polgári szerepvállalásuk révén hozzájárulnak egy tolerancián, megkülönböztetésmentességen, igazságosságon és szolidaritáson alapuló társadalom megteremtéséhez. Ehhez élénk civil társadalom szükséges, amelyben a polgárok önkéntesen részt vesznek civil tevékenységekben. Önkéntes munkájuk az Európai Unió Alapjogi Chartájában rögzített jogokon alapul, egyidejűleg ők a Chartában kinyilvánított értékek letéteményesei.
6. Liberális demokráciákban a független civil társadalom kulcsfontosságú a politikai intézmények felügyeletéhez és elszámoltatásához, valamint annak biztosításához, hogy a politikai szereplők megfelelően megindokolják döntéseiket. A döntéshozatali folyamatok kritikus nyomon követése és a politikai döntések, illetve általában véve a közpolitikák végrehajtásának értékelése által a civil társadalom átláthatóságot teremt, és szakértelmével hozzájárul a jobb kormányzáshoz.
7. A civil társadalom a demokrácia iskolája, amely lehetővé teszi a politikai részvételt és az állampolgári nevelést, kiegészítve a közoktatást.
8. Ezzel párhuzamosan a közoktatás is kulcsszerepet tölt be a demokratikus értékek oktatásában és az állampolgári nevelésben, mivel lehetővé teszi a fiatal polgárok számára, hogy részt vegyenek a civil társadalomban, és éljenek polgári jogaikkal és szabadságjogaikkal.
9. A civil társadalom közösségépítő, integráló funkciót lát el azáltal, hogy erősíti a társadalmi kohéziót, és identitást teremt. Feladata konkrétan a polgárok képessé tétele arra, hogy éljenek jogaikkal, és ezáltal hozzájáruljanak egy polgárokból álló európai közösséghez.
10. Az EGSZB hangsúlyozza, hogy a civil társadalmi szervezetek és kezdeményezések ezeket a funkciókat csak akkor tudják ellátni, ha ezt a társadalmi, politikai és jogi keretek engedik.

A jelenlegi fenyegetések

1. Az EGSZB véleménye szerint szélsőséges politikai csoportok jelenleg számos területen támadják az európai civil társadalmat. Gyakorlatilag az összes tagállam választási eredményei egyértelműen azt mutatják, hogy nő ezeknek a csoportoknak a támogatottsága, és hogy egyes polgárok elvesztik a demokratikus intézményekbe vetett bizalmukat.
2. A politikai paletta jobb szélén populisták és szélsőséges csoportok erősödnek meg és próbálják egyre sikeresebben elfogadhatóvá tenni Európában a rasszizmust és az idegengyűlöletet, valamint lerombolni a társadalmi kohéziót.
3. Jobboldali populisták és szélsőségesek kétségbe vonják a nők emancipációja tekintetében elért eredményeket, reakciós családfogalmat idézve meg. Ellene vannak a nemek közötti egyenlőségnek, és támogatják a homofóbiát.
4. A társadalom polarizálódását egy „nem civil társadalom” megjelenése is tükrözi. Egyre több olyan nem kormányzati szervezet és polgári részvételi forma létezik, amely a társadalom egyes részeinek kizárását pártolja. ...
5. Az internet és a közösségi média kínálta névtelenség által ösztönözve és dezinformációs kampányok által erősítve változóban van a politikai és a társadalmi vitakultúra, amely egyre durvábbá, agresszívabbá és polarizálóbbá válik. ...
6. A mérsékelt politikusok egyre inkább átveszik a populisták gondolkodásmódját, amint azt a Brexit is mutatta. Az „illiberális demokrácia” képviselői egyre inkább bejutnak a nemzeti és a szupranacionális intézményekbe. Ez platformot biztosít számukra ahhoz, hogy még szélesebb körben terjesszék elképzeléseiket.
7. Harmadik országok autoriter kormányai támogatják a populisták és szélsőséges szereplők európai fejlődését, és finanszírozással, valamint az EU stabilitásának aláásására irányuló célzott dezinformációval ösztönzik a vitakultúra változását a hagyományos médiában és az interneten.
8. Az EGSZB mély aggodalmának ad hangot amiatt, hogy a politikai rendszerek Európában kezdenek elmozdulni az „illiberális demokrácia” irányába. Egyes országokban olyan reformokat alakítanak ki, amelyek gátolják valamennyi polgár politikai döntéshozatalban való tényleges részvételét, emellett kiüresítik a civil társadalom számára jogilag biztosított keretfeltételeket.
9. Ahhoz, hogy a civil társadalom a politikai intézmények felügyelő szerveként betölthesse funkcióját, rendelkeznie kell a szükséges erőforrásokkal. A nem állami forrásokból történő finanszírozás akadályozására irányuló kísérletek korlátozzák az egyesülés szabadságát és a demokrácia működését.
10. Különösen aggasztó a tömegtájékoztatás szabadságának csökkenését mutató negatív tendencia, amely az elmúlt öt évben volt megfigyelhető Európában. A független média gyenge gazdasági helyzete, a közszolgálati műsorszolgáltatók intézményi autonómiájának megszüntetése, illetve a magán médiamonopóliumok – különösen a kormánypárti politikusok által irányított médiamonopóliumok – létrejöttének lehetővé tétele veszélyezteti a negyedik hatalmi ágat.
11. A politikai és az üzleti érdekek összefonódása különösen fokozza azt a veszélyt, amelyet a korrupció jelent a demokráciára nézve. Kritikusan kell tekinteni arra, hogy Európában nincs előrelépés a korrupció elleni küzdelem terén. A helyzetet súlyosbítja, hogy egyes tagállamokban jelentős romlás tapasztalható. ...

Ajánlások egy erős és ellenállóképes európai civil társadalom érdekében

Az EGSZB minden tagállamot arra ösztönöz, hogy tartsa tiszteletben az Európai Unióról szóló szerződés (EUSZ) 2. cikkében rögzített uniós értékeket, és tartózkodjon az „illiberális demokrácia” létrehozására irányuló kísérletektől. Plurális és ellenállóképes civil társadalom csak akkor tud létezni, és csak akkor tudja betölteni szerepét a demokrácia védelmében, ha a politikai szerepvállalás nem jelent veszélyt a polgárok számára. Ha azonban a tagállamok engednek a tekintélyuralomnak, az Uniónak maradéktalanul alkalmaznia kell a jelenlegi jogi eszközöket, ideértve a kötelezettségszegési eljárásokat és a 2014-es jogállamisági keretet.

1. A tagállamoknak nagyon világosan meg kell mondani, hogy a demokrácia és a jogállamiság feladása az Unióban elfogadhatatlan.
...
2. Az EGSZB megismétli azt a felhívását, amelyben az Európai Parlamenttel együtt szorgalmazta egy demokráciaszemeszter, valamint a jogállamiság és az alapjogok európai ellenőrzési mechanizmusának bevezetését (2). Az EGSZB javasolja egy demokráciaértékelő eredménytábla létrehozását, amely többek között a civil társadalom tevékenységének keretfeltételeit tükrözné, és konkrét reformajánlások megfogalmazásához vezetne.
3. A demokrácia ellen forduló pártokat ki kell zárni európai szintű pártcsaládjukból és európai parlamenti képviselőcsoportjukból.
4. Az EGSZB véleménye szerint fontolóra kellene venni egy olyan mechanizmust, amelyben a reformajánlások végre nem hajtása korrekciós jellegű gazdasági intézkedéseket vonhatna maga után.
...
5. Az EGSZB emellett hangsúlyozza, hogy azoknak a civil társadalmi szervezeteknek és kezdeményezéseknek, amelyek az új többéves pénzügyi keretben uniós finanszírozásban részesülnek, egyértelműen el kell kötelezniük magukat az EUSZ 2. cikkében rögzített európai értékek mellett. A demokrácia vagy a jogállamiság eltörlését, a rasszizmust vagy az idegengyűlöletet pártoló szervezeteket ki kell zárni a támogatásból.
6. A polgárok részvételi magatartásának változására és az informális és spontán kezdeményezések növekvő számára tekintettel az EGSZB kéri az uniós jogalkotó szerveket, hogy csökkentsék tovább az EU által támogatott projektekhez szükséges pályázati, végrehajtási és elszámolási eljárásokhoz kapcsolódó adminisztratív terheket, és bocsássonak a kisebb kezdeményezések és szervezetek rendelkezésére egyedi támogató eszközöket.
7. Az EGSZB kéri az Európai Bizottságot, hogy nyújtson jobb tájékoztatást a civil társadalom számára elérhető támogatási eszközökkel kapcsolatban. Ennek különösen a tagállamok távol eső régióiban tevékenykedő érdekelt feleket kell megcéloznia.
8. Annak érdekében, hogy a civil társadalmi szereplők jobban eleget tegyenek a támogathatósági feltételeknek, valamint a hatékony és eredményes pénzgazdálkodás elveinek, az EGSZB kéri az Európai Bizottságot, hogy ruházzon be többet a civil társadalom kapacitásának növelésébe.
9. Az EGSZB javasolja, hogy hozzanak létre határokon átnyúló civil társadalmi hálózatépítési eszközöket, illetve erősítsék meg a meglévőket.
10. Az EGSZB kéri a tagállamokat, hogy vezessenek be a civil társadalmi szervezeteket támogató intézkedéseket, melyek azonban nem mehetnek a közszolgáltatások és a méltányos adóztatás kárára. Például a nem kormányzati szervezetek hozzájárulási képességéhez mérten

lehetővé tehetik, hogy a tagsági díjakat és a működési támogatásokat korlátozott mértékben levonják az adóalapból.

11. Az EGSZB kéri az Európai Bizottságot, hogy terjesszen elő javaslatokat a szülők és a gondozók vonatkozásában a munka és a magánélet közötti egyensúly megteremtéséről szóló irányelv (5) jobb végrehajtására irányulóan, hogy értékelni lehessen a szakmai életen belüli önkéntességet és polgári szerepvállalást.
12. Az EGSZB támogatja az Európai Parlament Európai Bizottsághoz intézett azon kérését, hogy tegyen javaslatot kölcsönös önszegélyező egyesületek, társaságok és alapítványok európai statútumának létrehozására (6). Egy kiegészítő európai jogi statútum, illetve első lépésként a hivatalos intézményközi akkreditáció alternatív rendszere segítené azokat a civil társadalmi szervezeteket, amelyek tagállamaikban már nem részesülnek kellő jogi védelemben.
13. Az EGSZB szerint hasznos lenne feltárni, hogy miért nem sikerült eredményre jutni ebben az ügyben, és ezzel párhuzamosan fontolóra lehetne venni egy intézményközi engedélyt, egyféle védjegyet a nem kormányzati szervezetek számára. Az EGSZB-nek meg kellene vizsgálnia ezt a lehetőséget.
- ...
14. Annak érdekében, hogy ne csökkenjen a polgárok európai intézményekbe vetett bizalma, fontos, hogy az európai politika konkrét javulást hozzon az emberek mindennapi életébe, és hogy az emberek legyenek tudatában is ennek.
15. Egy ellenállóképes civil társadalomhoz szilárd társadalmi környezetre van szükség. A nemzeti és az európai politikai döntéshozóknak gondoskodniuk kell erről, és inkluzív oktatási rendszerekkel, inkluzív növekedéssel, versenyképes és innovatív iparágakkal, jól működő munkaerőpiacokkal, méltányos és igazságos adóztatással, valamint hatékony közszolgáltatásokkal és szociális biztonsági rendszerekkel biztosítaniuk kell a társadalmi fenntarthatóságot. Ellenkező esetben a polgári elégedetlenség és a választásoktól történő távolmaradás, illetve a szélsőségek erősödése alá fogja ásni a liberális demokrácia alapjait. A szociális és a gazdasági jogok nem választhatók el a polgári és a politikai jogoktól.
16. Az európai demokráciák stabilizálása szempontjából – a civil társadalmat alátámasztó pillérekként – döntő fontosságúak az erős szociális partnerek. Az alapvető európai értékek védelméhez azonban a maga sokszínűségében az egész civil társadalomra szükség van.

Forrás: Európai Gazdasági és Szociális Bizottság (EGSZB). (2019). *Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye Ellenállóképes demokrácia a szilárd és sokszínű civil társadalom segítségével (saját kezdeményezésű vélemény)*. 2019/C 228/04, „Foglalkoztatás- és szociálpolitika, uniós polgárság” szekció.

Kérdések, feladatok:

- Foglalja össze a civil társadalom és a demokrácia közti kapcsolatot az AGSZB szerint!
- A „jelenlegi fenyegetések” részből válassza ki, hogy melyek érvényesek ma Magyarországra és indokolja meg, hogy miért!
- Az ajánlások közül, melyek alkalmazását látja a leghatékonyabbnak Magyarországon? Indokolja meg válaszát!

III. Fejezet

Sátortetős házak mint társadalmi önszerveződés a szocializmus idején Magyarországon (szamizdat részlet)

Rajk László: Lakásépítés, információ, manipuláció

A fejlett országokban élő emberek valamikor a század- forduló táján elvesztették építési képességüket. Szinte teljesen eltűnt a saját erőből épült házak típusa. Nemcsak az átlagember nem tudott többé házat építeni, a kézműves szinten álló, de már specializálódott mesteremberek is eltűntek. Lényegében ugyanakkor — a század első harmadára — amikor a lakáshiány kezdett súlyossá válni, látszólag teljesen befejeződött ez a folyamat: az önerőből való építés történelemmé vált. (...)

E változások következményeit jól demonstrálják fal- vaink, városaink. Eltűnik a tájba illeszkedő, abból mintegy organikusan kinövő ház. Falvaink, városaink sablonossá, unalmassá válnak. Az immár más-más kéz által tervezett, épített — és megint más kéz által előteremtett anyagokból épített — ház nem állja ki az összevetést a népi építész alkotásaival. Keserű szájjal ugyan, de igazat mondunk, ha megállapítjuk, hogy megvalósult az internacionalista építészet, hiszen nemcsak faluról falura, városról városra találkozunk ugyanazzal a tömény építészeti unalommal, hanem országról országra is. (...)

Vizsgáljuk meg az információk következményeit egy más szemszögből. Az építésben kialakult munkamegosztásnak nemcsak az lett az eredménye, hogy elvált egymástól az anyagok előteremtése, a tervezés és az építés, hanem az is, hogy az építés legalapvetőbb területe, az építőanyagipar a mindenkori hatalom kezébe került; függetlenül attól, hogy az adott országban éppen milyen a társadalmi berendezkedés. A hatalom a kezébe kaparintotta az egyik leghatásosabb ellenőrzési, szabályozási eszközt. Könnyen belátható, hogy a lakás, a menedék az egyik leghűsbavágóbb problémája mindannyiunk életének. Ha ez akár közvetlenül (pl. a központi lakáselosztási rendszeren keresztül), akár közvetve (pl. az építőanyagipar ellenőrzésén keresztül) a hatalom ellenőrzése alatt áll, akkor a hatalom bármely társadalmi, nemzetiségi, vallási, ideológiai, stb. mozgást az ellenőrzése alá tud vonni, sőt megszüntethet.

De helytállónak bizonyul-e következtetésünk, ha újabb információkat teszünk hozzá az előbbiekhöz?

Sorra épülnek a sátortetős házak, majd mind szakember segítsége nélkül. Magyarországon a hivatalos statisztika szerint az összes felépült lakás 60%-a önerőből — a legtöbb esetben szó szerint értve: kétkezi munkával — jött létre. Ezekről a sátortetős házakról is sok információt kapunk a sajtóból, rádióból, televízióból. Sokat pocskondiázzák őket. De nem lehet, hogy — éppen az információk áradatának hatására — nem is vesszük észre, hogy nagyon egyoldalúan ismerjük a jelenséget? Nem azért tekintjük-e borzalomnak a sátortetős házakat, mert nem veszünk tudomást arról az erőről, amely kialakította és folyamatosan életben tartja ezt a formát?

Érdet Közép-Európa legnagyobb és lecsúnyább falujának mondják. Majd húsz éve már, hogy a hatóságok adminisztratív eszközökkel akadályozzák a vidékiek Budapestre költözését. De az egész adminisztratív apparátust térdre kényszerítette egy spontánul szerveződött embercsoport feltartóztathatatlan építő tevékenysége. Nem nyílt támadással, hanem a tömegéből adódó hatalmas tehetetlenségi nyomatékka. Az apparátus, amely korábban tiltott, később kénytelen volt közművesíteni, járdát építeni, üzletet létesíteni, és végül közvetlenül bekapcsolni Érdet

Budapest vérkeringésébe. A hivatalos hatalom még soha nem tudott ilyen tartós hatású szervezetet létrehozni. És ezek az emberek, akiknek meg kellett küzdeniük a hivatalos hatalom ellenállásával, képesek voltak elérni céljukat.

És nemcsak a társadalmi szervezésben érték el meglepő eredményt. Megtalálták a legalkalmasabb technológiai eszközt, módszert is vágyaik megvalósítására. Mert a sátor tetős építés ilyen. Ennek az épülettípusnak rengeteg előnye van, mely fegyvert, ad e spontán társadalmi mozgalom kezébe. Sátor tetős ház bármely telekre telepíthető; méreteinél fogva minden egyes eleme kézzel mozgatható; használt anyagból is megépíthető.

Bár Magyarországon ez rátkább, de azért vannak bizonyos törekvések arra, hogy az építők ne csak az ellenükre való szervezeti formákból szabaduljanak ki, hanem kivonják magukat a leghatásosabb szabályzó eszköz — az építőanyag monopolizáltsága — alól is. Egyre több fejlett technikájú példát ismerünk az ún. szemét-építésre, vagyis olyan anyagok felhasználására, amelyek nem eredeti alkalmazási területükön kerülnek másodszori felhasználásra. A hatalomtól való elszakadásnak ennél is merészebb törekvése arra irányul, hogy a lakóhely függetlenné váljon minden társadalmi rendszerben központilag ellenőrzött és elosztott energiaforrásoktól. Ennek egyik legjellegzetesebb példáját, az önfenntartó házat már a hazai publikációkból is ismerjük.

Kétségtelen, hogy az utóbbi két törekvés nyitja a legvonzóbb távlatokat. Elfogadásuk esetén megszűnne az építészet arisztokratikus magatartása. Be kellene látniuk, hogy a közreműködésük nélkül elért eredmények mellett eltörpülnek a sajátjaik. Fel kellene ismerniük, hogy tarthatatlan az a közhelyszerűen hangoztatott állításuk, hogy az emberek még nem elég fejlettek ahhoz, hogy lakást tervezzenek és építsenek, vagy telepeket hozzanak létre. Be kellene látniuk, hogy a lakásmizériából egyetlen valóságos kiút van: az, ha bízunk a spontán módon létrejövő közösségekben; ha tartogatjuk azt a törekvéseket, hogy kibújjanak az ellenükre való szervezeti formákból; ha technikailag hatékony eszközöket adunk a kezükbe céljaik megvalósításához.

De nem feltűnő, hogy ezeknek a következtetéseknek a levonásához minden adat a rendelkezésünkre állt? Rengeteg információt kapunk, talán túl sokat is. És az ún. manipuláció mégis bekövetkezik. Olyan módon, hogy a rengeteg információ közül, ami elborít bennünket, mindig csak néhány másodlagosat emelnek ki, azokat súlykolják belénk. Ugyanakkor óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy amikor kijelentjük magunkról vagy másokról, hogy manipuláltak vagyunk, nem egyszerűen önbecsapás-e ez? Nem csak fel akarjuk magunkat menteni? Hiszen a kapott információk között, kevés kivétellel, ott van azért az a néhány elsődleges is, amelyre szükségünk lenne.

Forrás: Rajk, L. (1978). Lakásépítés, információ, manipuláció. *Magyar Füzetek* 2, 45-48. old.
http://epa.oszk.hu/02200/02201/00003/pdf/EPA02201_Magyar_Fuzetek_1978_02_045-048.pdf

Kérdések:

- Mi a szerző véleménye az államról, illetve az állam feladatairól?
- Miként nyilvánul meg a civil társadalom ebben az írásban? Ennek mi a fontossága?
- Hogyan kritizálja a lakásépítést, és ennek a kritikának milyen politikai üzenete van?
- Mi a sátor tetős házak jelentősége?
- Mire utal a „manipuláció” a cikk címében?

A XX. század első évtizedében Robert Baden-Powell (1857–1941) brit tábornok, felhasználva a búr háború alkalmával, Mafeking város ostrománál szerzett tapasztalatait – visszatérve Londonba, 1907-ben összefogta a város kallódó fiataljait és megrendezte az első „cserekész-tábor”. Megtanította a fiatalokat a szabadban élés örömére, egymás megbecsülésére, a természet szeretetére, a szükséges készségekre és tennivalókra. Ezután részletesen kidolgozta elképzeléseit és 1908-ban életre hívott egy új ifjúsági mozgalmat, a scoutingot, magyarul a cserkészletet. (...)

A cserkészlet politikamentes szervezet és valláserkölcsei alapon áll. Tehát egyik párthoz sem tartozik és egyik egyház sem sajátíthatja ki a maga részére. A munka 6-8 fős örsökben történik, 1-2 évvel idősebb örsvezető irányításával. A jellemnevelés és a tanulás gyakorlati cselekvés alapján, a cserkész-törvények és a fogadalom szellemében történik. A cserkész ezek szerint él, tanul, dolgozik a fogadalom letelepítésétől élete végéig.

Baden-Powell meghatározása szerint a cserkészlet célja a talpraesett, a gyakorlati életben jártas, Isten-hívő, másokon segíteni kész, természetszerető, vidám, de meggondolt fiatalok nevelése. A cserkészlet mindenki előtt nyitott, származásra, fajra és vallásra való tekintet nélkül. Három alapelve: az Isten, haza és embertárs iránt önként vállalt kötelezettség feltétlen betartása, a cserkész-törvények szellemében való élés, a mások iránti gyöngédség, s ugyanakkor saját magával szembeni szigorúság. Ezt a hármas kötelezettséget jelenti a cserkész-köszöntésre felemelt három ujj, s a kisujjra ráhajtott nagyujj pedig „a nagy védi a kicsit” magatartást szimbolizálja. (...)

Magyarországon már nagyon hamar megismerkedhettek a cserkészlettel. Baden-Powell könyvét Králik László tanár, a Kegyes-tanítórend vezetése alatt álló Nagybecskereki Községi Főgimnázium 1909/1910. évi értesítőjében 132 oldalon keresztül ismertette. Főleg a pedagógusok, de más ifjúsági vezetők is felfigyeltek a cserkészletre és azon nyomban megkezdődött a szervezkedés.

1910-ben ifj. Szilassy Aladár dr. és Megyericsy Béla református lelkész megalakította az első cserkészcsapatot Magyarországon a Budapesti Ifjúsági Egyesületben. 1911-ben sorra alakultak a csapatok, az Egyetemi Főgimnáziumban Kánitz István, a Regnum Marianum-ban Izsóf Alajos, a Zászlónk főszerkesztője, a Budapesti Piaristáknál Sík Sándor közreműködésével. Ezután dr. Radványi Kálmán, Papp Gyula és sokan mások is megkezdtek a szervezést. (...)

1913-ban Sík Sándor piarista papköltő versét Turry Peregrin oboaművész, zeneszerző megzenésítette s ez lett a magyar cserkészlet indulója. Ugyancsak 1913-ban létrejött egy hasonló szervezet, a Magyar Őrszem Szövetség, de rövid működés után már júniusban egyesült a két szervezet Cserkész-Őrszem Szövetség néven. Folyóiratuk a Cserkészőrszem volt, melyet Tas József szerkesztett. A Szövetség nevéből hamarosan elmaradt az „Őrszem” elnevezés. (...)

A kibontakozást az I. világháború új tartalommal töltötte meg. A csapatok erőn felüli „cserekézmunkát” vállaltak. Tevékenységük elsősorban a frontra induló katonavonatok, az onnan érkező sebesült szerelvények fogadása volt. A szolgálat a Magyar Mentőegyesület igazgatójának, dr. Kovács Aladár cserkész-tisztnek vezetésével történt, a katonákat étellel, itallal látták el, segítették a sebesülteket, özvegyeket és árvákat. Szolgálatot láttak el a kórházakban is, hírvivők, futárok voltak. A cserkészek közül sokan hősi halált szenvedtek vagy fogságba kerültek. A létszám 3.000 főről 1.800 főre csökkent. (...)

1919-ben a Tanácsköztársaság betiltotta, júniusban Bokor Miksa tanár vezetésével a cserkészcsapatokat úttörőcsapatokká szervezték. A munka azonban a legtöbb helyen - főleg vidéken - a régi, megszokott keretek között haladt tovább. Végül 1919.szeptember 21-én újból megalakulhatott - most már harmadszor - a Magyar Cserkészszövetség. (...)

1920. június 4-én aláírásra került a trianoni békediktátum. Ezzel a magyar cser- készek nagy része „külföldre” került. (...) az 1920-ban alakult első leánycserkész csapatok összefogására létrejött a Leánycserkész Intéző Bizottság Gerely Jolán elnökletével. (...) Az 1927. év nevezetes volt a Szövetség történetében, ekkor létesült ugyanis a Cserkészház Budapesten az V. kerületben. (...) Ekkor [1930-as évek] a magyar cserkészlet fénykorát élte. (...) A cserkészletben akkor már több neves ember is tevékenykedett, politikusok, tudósok, művészek, például Teleki Pál, Sík Sándor, Karácsony Sándor, Szent-györgyi Albert, Márkus Miklós, Bárdos Lajos. (...)

1939. szeptember 1-jén kitört a II. világháború. 1940. november 13-án először, majd több esetben is, Palló Imre országgyűlési képviselő interpellációjában „kirohant” a cserkészlet ellen, melyet Teleki Pál visszautasított. 1941. január 8-án meghalt lord Robert Baden-Powell, a cserkészlet megalapítója, a világ főcserkésze. A jobboldal ezt az alkalmat is felhasználta a cserkészlet elleni támadásokra. 1941. április 3-án meghalt gróf Teleki Pál miniszterelnök, tiszteletbeli főcserkész, halálával a magyar cserkészlet nagy támogatóját veszítette el.

A háború alatt, 1942–1944-ben a Magyarországra telepített bukovinai székely gyerekeknek sorozatban cserkész táborokat szervezett a Szövetség. 1942-ben felerősödött a katonai vezetés óhaja, hogy a cserkészlet olvadjon be a levante intézménybe. Végül a kormányzó óhajára kiadott miniszterelnöki rendelet ezt megakadályozta, de ezzel egyidejűleg megkezdődött a cserkészszövetség helyett a Magyar Cserkészmozgalom szervezése. (...)

A II. világháború alatt ismét a karitatív munka került előtérbe. Az Önkéntes Mentőcsapatok légoltalmi, illetve légvédelmi figyelő szolgálatot, romeltakarítást, hírvivést, elsősegélynyújtást végeztek, kiszolgálták a katonai és sebesültszállító vonatokat, istápolták az árvákat és özvegyeket, gyűjtötték a fronton lévő katonák- nak. A csapatokban és a központi szerveknél működő felnőtt vezetők nagy része a fronton vagy a hátszágban teljesített katonai szolgálatot, így a cserkész munkát a 16-18 éves őrsvezetők és segédtszerek vezették. Sokszor a parancsnok vagy a rajtszertábori levelezőlapra küldte az „iránymutatást”. 1944 második felében, az ostrom alatt minden közös cserkész munka leállt. A cserkészek az utolsó összefo- vetelen kapott utasítás alapján „önkéntesen” dolgoztak tovább a cserkész törvények szellemében: „A cserkész ahol tud, segít.” (...)

November 11-én újjáalakult a Magyar Cserkészszövetség gróf Teleki Géza elnökletével. A korábbi jobboldali támadások után most a baloldal erőteljes akciója indult meg a cserkészlet akadályozására, szétverésére önkényeskedésekkel, szemé- lyek elhurcolásával. Ugyanakkor 500 csapatban 50.000 fölé emelkedett a cserkészek száma. Több „cserkész-összesküvészt” lepleztek le, például Szombathelyen, Baján és máshol. Rajk László belügyminiszter 1946. május 13-án elrendelte a szövetség munkájának felülvizsgálatát, majd július 19-én feloszlatta a Szövetséget. Július 22-én közgyűlést hívtak össze, ahol a népi szárny vezetésével megalakult a Magyar Cserkészfiúk Szövetsége. (...)

1947. augusztus 9–19. között még egyszer felragyog a magyar cserkészek csillaga, Franciaországban a 6. moissoni jamboree-n. Az erősödő kommunisták vezetője, Rákosi Mátyás nem járult hozzá a magyar cserkészek kiutazásához. Veres Péter népi író, a Nemzeti Parasztpárt vezetője, miniszter a cserkészek kérésére járt nála több ízben, mondván, hogy „ha nem utazhatnak ki a magyar fiúk, a világ meggyőződik arról, hogy nálunk milyen terror uralkodik”.

Végül az eredetileg felkészített 400 fő helyett csak 200 fiú utazhatott el a Francia Államvasutak felajánlott vonatán. (...)

A jamboree-ről hazaérve október hóban megalakult a Cserkész-Úttörő Összekötő Bizottság. 1948. március 25-től Farber József lett az ügyvezető elnök. Mindenki tudta, hogy ez a magyar cserkészlet végét jelenti. Így is történt, az 1948 június 27-i közgyűlés határozata alapján a Magyar Cserkészfiúk Szövetsége hivatalosan beolvadt a Magyar Úttörők Szövetségébe. (...) A lehetőségek beszűkülése, majd teljes megszűnése miatt a Szövetség kénytelen volt kimondani az 1949. február 27-i közgyűlésen a munka megszüntetését. A két szövetség tagjainak többsége azonban sportegyesületekben, főleg a ter- és természetbarát szakosztályokban vagy más egyházi szervezetekben és civil klubokban tevékenykedett tovább. Kirándultak, táboroztak, cserkészszerűen éltek, csak ezt nem mutathatták ki. A hamu alatt tovább izzott a parázs, várva, hogy az újrakezdés szele mikor lobbanthatja újból lángra a cserkészszeme tábortűzét.

Ezután a Németországban működő Teleki Pál Munkaközösség felvette az itthoniak kezéből kicsavart zászlót és tovább vitte a Magyar Cserkészszövetséget Európában, Észak- és Dél-Amerikában, majd Ausztráliában és Afrikában is. Mindenhol, ahol magyarok éltek. 1951-ben a Szövetség központját Európából Garfield-be, Észak-Amerikába tették át. (...)

A kemény diktatúra idején bűvópatakként működött a hazai cserkészlet. 1956-ban azonnal megkezdődött az újjászervezés, de amint a forradalom, ez a kezdeményezés is hamar elbukott. (...) A hazai elnyomás „puhulásával” újabb kibontakozás kezdődhetett. Az 1984. július-augusztusi Pedagógiai Szemlében megjelent Mészáros István Cserkészlet és pedagógia című tanulmánya, amely igen nagy vitát váltott ki. Majd a Kritika 1985 júniusi számában fejtette ki eltérő nézeteit Mészáros István és E. Fehér Pál. Megindult az erjedés és egyre több sajtóanyag, tanulmány jelent meg a cserkészetről. (...)

1989. január 23-án a Magyar Cserkészszövetség megtartotta alakuló közgyűlését, ahol id. dr. Surján Lászlót választották meg elnöknek. A Budapesti Bíróság a 7.PK.20 493/1989/1.sz. végzés alapján a Magyar Cserkészszövetséget 1. sz. alatt a társadalmi szervezetek nyilvántartásába felvette. (...) 1990. január 10-én a Magyar Cserkészszövetség és a Magyar Cserkészcsapatok Szövetsége képviselői Genfben megállapodtak a Magyar Cserkészlet Tanácsa megalakulásában. Ez biztosította az utat, hogy a Nemzetközi Szövetség tagjai sorába ismét felvegyék Magyarországot. Február 10-én Budapesten megalakult a Tanács, majd július 23-án a Nemzetközi Iroda felvette tagjai sorába. Az erőviszonyok megváltozása miatt a Cserkész Világ Committee 1992. szeptember 26–27-i ülése úgy határozott, hogy megszünteti a Magyar Cserkészlet Tanácsát, és újból egyedül a Magyar Cserkészszövetség képviseli Magyarországot az Irodában. Az itthoni kedvező változásokra való tekintettel az emigrációban működő Magyar Cserkészszövetség visszaadta az addig „örzött zászlót” és nevét kiegészítve a jövőben Külföldi Magyar Cserkészszövetség néven működött tovább. (...)

1994 nyarán új székházat kapott a Magyar Cserkészszövetség Budán, a Tömörkény utcában. (...) A magyar cserkészek évek óta bekapcsolódnak a „Betlehemi láng” akcióba. A karácsony előtt Bécsben átvett „Szeretet-lángot” a magyar cserkészek vitték szerte az országba, az első években a kárpátaljai és erdélyi magyar településekre is. (...) A 2007-es év a cserkészlet 100. születésnapjának megünneplésével telt. (...) A rendszerváltás után létrejött [több] „cserkész” elnevezést használó, úgynevezett „alternatív” cserkész egyesület és szövetség.

Forrás: G. Merva, M. (2009). „Magyar cserkészlet története 1910-től napjainkig”. Gödöllői Múzeumi Füzetek 11. http://godolloimuzeum.hu/wp-content/uploads/2014/07/GVM_MF_A-magyar-cserkészlet-története-1910-től-napjainkig_2009.pdf

Feladat: A cserkészeti mozgalom példája alapján, vázolja fel miként befolyásolta az állami hatalom a civil mozgalmak autonómiáját, munkáját és lehetőségeit!

IV. Fejezet

Adam Michnik: Időszerűek-e a liberális értékek? (részlet)

A liberális értékek, John Stuart Mill, Alexis de Tocqueville és Hayek liberális értékei valóságos reneszánszukat élik a posztkommunista korszakban. A kommunizmussal szembeni ellenállás során újra visszanyerte fényét az állampolgári szabadság, a parlamentarizmus, a kulturális és politikai pluralizmus eszméje, a tolerancia és egy olyan ország utáni vágy, amely mentes mindenféle ideológia diktatúrájától. A tervgazdaság kommunista modellje visszaadta a szabad piac eszméjének értelmét. A teljes államosítás kiváltotta a különböző magántulajdonformák pluralitásának normáihoz való visszatérést. A törvénytelenység nosztalgiát ébresztett a jogállamiság rendje iránt.

A liberalizmus reneszánsza két mederben haladt. Egyfelől a közélet szabadságáért folyt a küzdelem, másfelől az volt a kérdés, hogyan építhetők ki a szabad piac intézményei egy totalitárius országban. Az előbbieket azt mondták: előbb a szabad állampolgár, aztán a szabad nép. Az utóbbiak Milton Friedman tanítványainak kísérletét akarták megismételni, akik Chilében egy katonai diktatúra viszonyai között alakítottak ki piacgazdaságot.

A liberális és libertárius értékek a totalitárius kommunizmus elleni harc eszközeivé váltak: a kommunista párt vezető szerepe, az egypártrendszerű uralom, a politikai ideológia államvallásként való működése, a rendőrterror bevett gyakorlata, a jogtalanság ellen, az olyan rendszer ellen, amelyben az ember nem volt sem állampolgár, sem Isten gyermeke, csakis az állam tulajdona. A kommunista utópia azt állítja, hogy elképzelhető olyan társadalom, amelynek tagjai teljesen szabadok és tökéletesen egyenlők. A gyakorlatban kiderült, hogy az egyenlőség nem lehetséges, csupán a légerekben, hogy a szabadság és egyenlőség voltaképpen szemben álló fogalmak. Kiderült, hogy a szocialista utópiák elképzeléseivel ellenkező módon, minél nagyobb egyenlőséget próbált a hatalom kikényszeríteni, annál inkább visszaszorult a szabadság, a szólásszabadság.

A kommunizmus már a múlté. Demokratikus rendről álmodtunk, hatékony gazdaságról és egy gazdag társadalomról. Ehelyett ma azokkal a csapdákkal találjuk magunkat szemben, amelyeket a posztkommunista korszak állít nekünk.

Kik is vagyunk valójában? A kommunizmus vírusa mélyen megfertőzött valamennyiünket. Egy homo sovieticus lakozik mindannyiunkban, egy bolsevik fából faragott antikommunista. Valamennyiünkben gyökeret eresztett a börtönkomplexus. A börtönlakó hozzáidomul a börtönviszonyokhoz, tudja, hogy kap kosztot és kvártélyt: a szabadság ellenében biztonsághoz jutott. Ezért van aztán, hogy kiszabadulván a börtönből, de megfosztva a börtönbeli biztonságtól – Erich Fromm klasszikus megfogalmazása szerint – menekül a szabadságtól. Fél tőle. A szabadság frusztrálja, megrémíti, degradálja. Tele van bizonytalansággal, kezdi nem érteni a világot és nem találni benne a helyét. Valami szilárdat és tartóssat szeretne, ehelyett azonban a demokratikus hagyományok és intézmények labilitásával, törékenységeivel találja magát szemben. Az ilyen szabad és frusztrált ember könnyen válik a populista mozgalmak ideológiájának és praxisának martalékává. (...)

Már a kommunizmus éveitől megkezdődött a politikai játékszabályok bomlasztása. A szociológusok, akik jól ismerik a közgondolkodást, megfigyelték, hogy egy kommunista állam polgára csak két szinten hajlandó azonosulni az értékekkel – lent, a család szintjén és fent, a legszentebb, a haza szintjén.

A kettő közötti mező üres. Ezt az űrt a civil társadalom intézményei volnának hivatva betölteni, de ezek lassan és fájdalmasan jönnek világra, nehezen jutnak érvényre. Az általuk be nem töltött helyen az autoritárius ideológia, a vezetők és a hatalom kultusza próbálja hiányukat leplezni. (...)

Újraéled a nacionalizmus és ezzel együtt a nemzeti konfliktusok pokla, a xenofóbia és az antiszemitizmus lidércnyomása. Visszatér a történelem összeesküvés-elmélete. A bűnösök keresésével telik az idő. Ki a bűnös? Az oroszok, a zsidók, a lengyelek, a magyarok, esetleg a katolikusok vagy a szabadkőművesek, vagy a muzulmán közösségek. Miért is ne?

Azokban az országokban, amelyekben gyengék a demokratikus hagyományok, s amelyek most nemzeti identitásukat próbálják visszaszerezni, a prekommunista történelem rehabilitása folyik. Rehabilitálják azokat, akiket a kommunista torszakban üldöztek, mindazokat, akik ezzel most a nemzeti történelem és a kollektív emlékezet kártyáját akarják megjátszani. Manapság mindenkit rehabilitálnak, nemegyszer érdemtelenül olyanokat is, akiknek súlyos gazságok száradnak a lelkén – mint például a nációkkal való kollaborálás.

A küzdelem tétje most a posztkommunista állam jövője. Ebben a konfliktusban előkerülnek a nyugat-európai vitákból ismert fogalmak, de meglehetősen eltérő értelemben. Ez nem a bal- és jobboldal közötti konfliktus, még ha vannak is a politikai színtéren olyan erők, amelyek ezekkel a fogalmakkal jellemzik az irányultságukat. És nem is a konzervativizmus és a liberalizmus vagy a radikálisok és a mérsékeltek közötti konfliktus. Ez a konfliktus arról szól, hogy milyen formát adjunk az új államnak: az európai modelleket kövesse-e, vagy azoktól gyökeresen eltérő, saját modellt keressen? Milyen politikát folytassunk? Az evolutív, erőszakmentes politikát, vagy inkább a forradalmi megrázkódtatások és személyi tisztogatások logikáját kövessük? Nyitott társadalmat akarunk, vagy éppen ellenkezőleg, sajátos nemzeti formákba zárt társadalmat? Az legyen az új rend alapja, hogy a demokratikus feltételek mindenkire vonatkoznak, vagy működjön inkább a régi rendszer tagjain vett elégtétel, a revans elvén. (...)

Minden okunk megvan rá, hogy higgyünk egy új demokratikus politikai rend létezésében. Ez nem lehet az izoláció politikája. A demokratikus Európának jelen kell lennie a posztkommunista fejlődési folyamatban. Ehhez tudatos politikára van szükség. Olyan politikára, amelyik a posztkommunista Európában az emberi jogok biztosítását és a vallási toleranciát méltányolja. Ugyanilyen fontos a gazdasági jelenlét filozófiája is. Ahogy a Marshall-terv a posztfasiszta Európában eszköze volt a demokratikus rendszer és a gazdaság helyreállításának, úgy a mai posztkommunista Európának is szüksége van egy nagyon aktív, segítő tervre. És szüksége van egy olyan nemzetmodellre is, amelyben a társadalom pluralista, multikulturális.

A napjainkban felvetődő kérdések múltunk, jelenünk és jövőnk perspektívájában jelentkeznek. (...)

A privatizációról beszélünk, de vajon ennek milyen reális változatai vannak? Hogyan privatizáljunk, melyik modellt követve? Milyen reális lehetőségek közül választhatunk, és milyen szerepet vállaljon az állam ebben a folyamatban? Milyen szociálpolitikát alkalmazzon az átmenet korszakának állama? Milyen egy stabil demokrácia modellje, és mit kell tenni annak érdekében, hogy stabil is maradjon? Hogyan lehet összeegyeztetni a nemzeti és kulturális identitás féltését a multikulturális Európához való közeledés folyamatával? Hogyan viselkedjünk a régi kormány embereivel? Hogyan lehet megóvni a szekularizált állam sajátosságait azokkal a csoportokkal szemben, akik a katolikus retorikát használják fel céljaik érdekében; másfelől mi módon védekezhetünk a teljes relativizálódás ellen a mai világban, amelyben abszolút értékek nélkül lehetetlen élni.

Leszek Kolakowski híres esszéjét parafrázálva – arról, hogy hogyan legyünk konzervatív liberális szocialisták – azt mondhatjuk, hogy manapság arra van szükség, hogy hagyományt kölcsönözzünk a konzervativizmustól, szabadságot a liberalizmustól és a szocializmustól szociális érzékenységet és az egyenlőség szellemét. Kiépíthető-e egy új ideológia konkrét modellje ezek köré az értékek és hagyományok köré? Aligha.

Továbbra is az egymással ütköző értékek világában fogunk élni, mint mindeddig, amelyben a szabadság küzd a tradícióval; s a kettő együtt próbálja megdönteni az egyenlőségbe vetett hitet. Csak az ezzel való szembenézéssel alapulhat igazi, hiteles élet.

Forrás: Michnik, A. (1991). Időszerűek-e a liberális értékek? *Beszélő*, 26(3), <http://beszelo.c3.hu/cikkek/idoszeruek-e-a-liberalis-ertekek>.

Kérdések:

- Milyen funkciót töltenek be a civil társadalom intézményei?
- Mit jelent és miben nyilvánul meg a „liberalizmus reneszánsza” Kelet-Európában?
- Hogyan kritizálja Michnik a kommunizmust?
- Milyennek látja a társadalmat?
- Milyen veszélyekre hívja fel a figyelmet a posztkommunista országokban?
- Pozitívan vagy negatívan látja a politikai fejlődés lehetőségeit a régióban?

Az igazi civil társadalom a demokrácia legszilárdabb alapja. A választási kampányok hevében sokszor feledésbe merül ez az igazság. Olykor-olykor még a kommunizmus is együtt tud élni a magántulajdonnal, sőt néha a magánvállalkozással is, de sohasem a civil társadalommal. Nem véletlen, hogy mindenütt éppen a civil társadalomra mérte a legvégzetesebb csapást nyomban hatalomra kerülése után.

A rendszer bukása után a kommunista hatalom által elfojtott szólásszabadságot vissza lehetett állítani egyik napról a másikra, de nem így a civil társadalmat. Sokkal bonyolultabb helyreállítani azt a sokféle párhuzamos és egymást kölcsönösen kiegészítő utat és módot, amelyek révén az állampolgárok részt vehetnek a közéletben. Ennek oka nyilvánvaló: a civil társadalom bonyolultan strukturált, törekeny, olykor titokzatos élő szervezet, amely évtizedek, ha ugyan nem évszázadok alatt fejlődött ki. Lehetetlen felülről, rendeletileg helyreállítani, miután éveken át lényegében nem létezett. Csakis türelmes munkával lehet újjáépíteni három pillérét: az önkéntes, magánjellegű társulást, az állam decentralizálását és a politikai hatalom delegálását az államtól független szervezeteknek.

A posztkommunista átalakulás tíz évében azt tapasztalhattuk, hogy új politikai elitjeink vagy apatikusan tekintettek a civil társadalom újjáépítésére, vagy egyenesen ellenezték azt. Mihelyt megragadták a hatalmat, az új eliteknek egyszeriben nem volt ínyükre, hogy átengedjenek bármit is az örökségükül jutott állami hatalomból. Fura módon sok demokratikus, antikommunista politikus is görcsösen ragaszkodik a túlméretezett állami hatalomhoz, a kommunista korszak e hagyatékához. Ezért van az, hogy sok iskolát, kórházat, kulturális és egyéb intézményt továbbra is centralizált adminisztráció irányít, holott azok átalakulhattak volna önálló intézményekké, amelyeket az állam vagy tisztos távolból szemlélne, vagy átlátható eljárással támogatna.

Kilenc éve húzódik a vita az állam decentralizációjáról, de egyetlen kormány szerv sem mutatott még arra hajlandóságot, hogy harc nélkül átengedje egyes hatalmi jogköreit a régióknak vagy a helyhatóságoknak. Azért túlzott hazánkban az adóztatás, mert az állam fizet ezer meg egy dologért, amelyet voltaképpen nem kellene finanszíroznia, ha létezne fejlett civil társadalom; akkor ugyanis maguk a polgárok fizetnének közvetlenül. Ennek az ernyedtségnek nincs semmi köze ideológiákhoz. Egyes politikusok mégis ideológiai mentséget keresnek az állami hatalom csorbítatlan fenntartására. Többnyire így érvelnek:

„Az emberek minket választottak, akarataikat nyilvánították, hogy mi kormányozzunk. Aki ezen változtatni akar, az a képviseleti demokrácia ellen intéz támadást. A javak szociális újraelosztása az állam feladata, és nem is engedhető meg szerepkörének zsugorítása ezen a téren. Aki központi ellenőrzéstől mentes párhuzamos struktúrákat akar teremteni vagy támogatni, az magát a parlamenti demokráciát kérdőjelezi meg.”

A civil társadalomba vetett hitet sokan balossággként, anarchizmusként, szindikalizmusként értelmezik, sőt még olyan is akadt, aki protofasizmusnak nevezte. Valójában azonban arról van szó, hogy nem akarnak osztozni másokkal a hatalmukban, s ebben gyökerezik az érvelésük, amely szerint a civil társadalom: támadás a politikai rendszer ellen.

A pártok, mintha azt mondanák: „A kormányzás a mi dolgunk. Ti csak válasszatok, ennél többet ne akarjatok!” Pedig ez sületlenség. A politikai pártok és a demokratikus intézmények csak akkor működhetnek jól, ha erőt és ötletet merítenek egy fejlett, plurális polgári környezetből, és ki vannak téve e polgári környezet bírálatainak. A civil társadalom nem szándékozik a parlament vagy a politikai pártok megkerülésével cselekedni. Ellenkezőleg: hozzá

akarja segíteni őket, hogy képességeik és lehetőségeik legjavát nyújtsák. A politikai pártok és a politikai intézmények kiszikkadnak a sokrétűen strukturált civil társadalom életető nedve nélkül, elveszítik kezdeményezőképességüket, és végül politikai profik begyöpösödött, zárt csoportjává silányulnak.

A civil társadalom valódi pluralizmust gerjeszt, a pluralizmus versenyt teremt, a verseny pedig minőséget eredményez. Ebben a tekintetben sok a hasonlóság a gazdaság és a politika között. Minél többféle kezdeményezést engednek felszínre kerülni, annál nagyobb az esély, hogy a legjobbak és a legötletesebbek fognak diadalmaskodni. Ha mindig és kizárólag a központi állami hatóságok és a központi politikai testületek akarják eldönteni, hogy mit kell tenni és hogyan, akkor egyenlőségjelet tesznek a hatalom és az igazság közé, márpedig ez a tétel századunk legveszélyesebb politikai elképzelése.

Minél rétegzettebb a civil társadalom, annál virágzóbb, s minél virágzóbb, annál inkább szilárdabb a belpolitikai helyzet. A civil társadalom megvédi az állampolgárokat a politikai hatalmi változások túlzott hatásaitól, mivel elnyeli, sőt kiküszöböli ezek egy részét az alacsonyabb szinteken. Ezáltal lényegében meg is könnyíti a politikai változásokat. A kormányváltás így nem tűnnék szélviharnak, amely mindent máshová sodor.

Ahol a civil társadalom nem eléggé fejlett, ott minden probléma felszüremlik a hatalom központjában. Ám minél több hatalom marad a központban, annál nagyobb a valószínűsége, hogy a központ erői megszerezhetik a teljes ellenőrzést az ország fölött. A kommunisták nagyon jól tudták ezt, azért szóltak bele még a méhészegyesület belső ügyeibe is.

Nem kell ahhoz közgazdásznak lenni, hogy belássuk: a civil társadalom pénzügyileg is önfenntartó. Amikor mindent az állami költségvetésből kell fizetni, akkor nyilván több adót kell beszedni, és bizony sok pénz elsikkad e műveletek közben. Egy olyan rendszerben, ahol a jótékonyági adományok levonhatók az adóból, a hasznos kezdeményezések több pénzhez jutnak, mint most jutnak, amikor az állam pénzeli őket. A civil társadalom egyébként adólevonások lehetősége nélkül is megteszi a maga jobbító lépéseit. Minden eddigi szempontnál fontosabb azonban, hogy a civil társadalom öntudatra ébreszti az embereket. Az emberi lények nem egyszerűen gyárosok, profithajhászok vagy fogyasztók, hanem legbensőbb mivoltuk szerint társas lények, akik az együttélés és az együttműködés különféle formáira sóvárognak, akik befolyásolni akarják a körülöttük történő dolgokat, és elismerésre vágynak azért, amit adni tudnak a környezetüknek. Az emberi természet kiteljesedésének egyik legjobb eszköze a civil társadalom.

Ellenségei tisztában vannak ezzel, és éppen ez tüzezi leginkább az ellenkezésüket.

Forrás: Havel, V. (2004). *Parola archívum*. A civil társadalom és új ellenségei:

http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/parolaar.nsf/nyomtat/D5825ED9A8FFDB4CC1256EC50028C61B?OpenDocument

Kérdések:

- Hogyan definiálja Havel a civil társadalmat?
- Kik az "új ellenségei"?
- Milyen kihívások elé néz a civil társadalom a rendszerváltás után?
- Mi a civil társadalom és demokrácia közti kapcsolat?

Segíteni csak jól szabad – Győri-Dani Lajos a Magyar Máltai Szeretetszolgálat elmúlt harminc évéről

„Nem csak mentőautónk, hanem még nagyon sok mindenünk nem volt akkoriban. De azt hiszem, minden olyan fontos dologgal rendelkezünk, mint a szándék, az elkötelezettség, a hit és az akarat. Ezek ma sem hiányoznak. Sőt, talán csak ezek azok, amik átívelnek a harminc éven, hiszen minden egyéb más lett. Megváltozott a korunk, a világunk, és változtak az eszközeink, a lehetőségeink és a feladataink is ez alatt az idő alatt.” A Magyar Máltai Szeretetszolgálat ügyvezető alelnöke a szervezet elmúlt három évtizedéről beszélt a Kossuth Rádió műsorában.

Győri-Dani Lajos, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat ügyvezető alelnöke a Kossuth Rádió Jó reggelt, Magyarország! című műsorának december 27-i adásában felidézte: a Szeretetszolgálatnak kezdetben, vagyis 1989. évi megalakulása idején még más típusú kihívásokkal kellett szembenéznie.

„Harminc évvel ezelőtt kicsit olyan volt, mint a teremtésnél: nem volt semmi. Nagyon sokféle hiány okozott gondot a társadalomban. Akár a szegénységet, akár az intézményeket vagy az állami ellátások helyzetét nézzük, a rendszerváltás idején olyan deficiteket lehetett tapasztalni, amelyek egészen elképesztő helyzeteket vetítettek előre. Ez azonban már nem így van, ma jó néhány területre azt mondhatjuk, hogy ha talán javítandó is, és folyamatosan figyelni is kell rá, mégis előrehaladtunk benne, és nagyjából helyreállt. Más, súlyosabb társadalmi problémák viszont nagyon nehezen változnak meg, ilyen például a nyomor vagy a hajléktalanság kérdése. Ezek esetében nekünk magunknak kell hozzáváltani ahhoz az időhöz, ami elérkezett, és nekünk kell mindig más eszközöket használni ahhoz, hogy el tudjuk látni az e problémáktól sújtott embereket” – mutatott rá a folyamatokra az ügyvezető alelnök.

Ezután a karitatív szervezet első éveire emlékezett vissza:

„A Máltai Szeretetszolgálat születése először a keletnémet menekültek érkezéséhez kötődött, aztán ahogy abból éppen kilábaltunk, kitört a romániai forradalom. Amikor pedig – úgymond – letettük a sáros csizmát, vehettük is vissza, mert indulni kellett a délvidéki háborúba segíteni azoknak, akik életveszélyben voltak, és talán még nálunk is szegényebb sorban éltek. Az akkori idők Magyarországa nem egy gazdag ország volt, nagyon sok ember nélkülözött, tehát a tevékenységünk itthon is elkelt. Amikor túl voltunk ezeken a történelmi viharokon, akkor újra körül kellett nézünk, hogy mi is a mi dolgunk békében: mire van szükség, amikor nem háborúk közepette kell helytállni, hanem a mindennapokban, csendben, alázattal. A legszegényebbeket kerestük meg először, a munkánk itthon a hajléktalanellátással kezdődött. Az utcán élők helyzete azért is volt különleges, mert akkor a szocialista rendszer úgy döntött, hogy fedél nélkül élők nem léteznek, nincs ilyen Magyarországon, hogy hajléktalanság. Majd a rendszerváltás után az egész úgy szakadt ránk, mint derült égből a villámcsapás. Ez a villámcsapás azt is tökéletesen megvilágította, hogy sem a probléma felszámolásához szükséges tudással, sem az eszközrendszerrel nem rendelkezünk. A Szeretetszolgálat fiatal munkatársai akkor úgy döntöttek: ez egy olyan kérdés, amivel kapcsolatban szólni, cselekedni kell, és amibe bele kell tenniük az erejüket.”

A hajléktalan emberek ellátásával kapcsolatban Győri-Dani Lajos a máltai szemléletmód egyik alapvetésére is kitért.

„Az intézményrendszer itthon mára kiépült a hajléktalan emberek érdekében, de az tény, hogy nagyon kevesen értik igazán, hogy a hajléktalan emberek társadalma, összetétele egy rendkívül változatos dolog. Mi azt szoktuk mondani, hogy nincs két egyforma probléma. A hajléktalanság, a hajlék nélküliség az egy tünet, egy ember romokban heverő életének a tünete, arról tanúsodik, hogy valaki odáig jutott, hogy már senki nem fogadja be, nincs környezete, nincs családja, kapcsolata, barátai. Megszűnt a világa és kiilleszkedett a társadalomból: ezzel érkezett el az a pillanat, amikor ő ténylegesen hajléktalanná vált.

Ez egy hosszú folyamat, és sajnos nem is a mindennapi realitásoktól távol álló események láncolata okozza. A legtöbb ember azt gondolja, hogy ez vele nem történhet meg, de sajnos azok a hajléktalan emberek, akik most az utcákon, a szállókon élnek, néhány éve ugyanezt gondolták. Egyénenként fel kell tudni mérni, hogy az adott személynek mire van szüksége ahhoz, hogy a helyzetéből ki tudjon lépni, és néha azt is tudomásul kell venni, hogy vannak köztük olyanok, akiket már csak végiggondozni lehet az életükben, mert állapotukból ők már segítséggel sem fognak tudni kilábalni” – mutatott rá Győri-Dani Lajos.

A beszélgetés végén a segítségnyújtással együtt járó felelősségről is szó esett, és arról, hogy a karitatív szolgálatot végzőknek fokozottan oda kell figyelniük eszközeik megválogatásakor. Ennek előremutató példái azok az elektromos autók, amelyeket a Máltai Szeretetszolgálat az Innovációs és Technológiai Minisztérium támogatásával vásárolt a közelmúltban.

„Ez egy komoly ajándék, karácsonyi ajándék volt nekiünk, amiben sok gondolat ért össze egyszerre. Nekiünk fontos az, hogy ezt a világot megőrizzük. Keresztény szervezetben dolgozva, hívő emberként egészen világos, hogy amit ránk bízta, annak mi nem a tulajdonosai, hanem csak a használói vagyunk, ez pedig azt a kötelességet is magával hozza, hogy nagyon kell vigyáznunk rá. A teremtett világ védelme minden ember, minden egyén és minden szervezet, így a karitatív szervezetek felelőssége is. Ez azért nagyon fontos, mert a segítő munkáról sokszor hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy ott mindig csak a segítséget kell szem előtt tartani, és nem kell figyelni arra, hogy milyen erőforrásokat vetünk be és milyen károkat okozunk - pedig épp ellenkezőleg. A Máltai Szeretetszolgálat tevékenységének egyik irányelve, hogy segíteni csak jól szabad. Az elektromos autó egy olyan eszköz, ami a teremtett világ védelméhez is hozzájárul, és minden forint, amivel kevesebbe kerül a jármű tankolása vagy karbantartása, pont arra alkalmas, hogy annyiival többet tudjunk költeni az aktuális feladatra, a szükséghelyzetben lévő emberre és az ő minél hatékonyabb megsegítésére” – zárta gondolatait az ügyvezető alelnök.

Forrás: Az interjú a Kossuth Rádió „Jó reggelt, Magyarország!” című műsorának 2019. december 27-i adásábanak része volt. Elérhető: <https://maltai.hu/cikk/hir/3612>

Feladatok:

- Foglalja össze hogyan változott a szervezet és feladataik az évek során!
- Nézze meg a szervezet weboldalát és készítsen egy rövid összefoglalót a szervezetről! Figyeljen a vallás szerepére és a szervezet civil társadalmi funkcióira.

A fenntartható fejlődés pedagógiája: civilszervezetek a középiskolás korosztályért

Fenntartható fejlődés csak a társadalom életébe aktívan bekapcsolódó állampolgárok együttgondolkodásának és közös tevékenységének eredményeképp jöhet létre. A középiskolás korosztály körében végzett nevelőmunka egyik legfontosabb feladata az, hogy felkészítsen erre a felelősségvállalásra, aktív együttműködésre. A civilszervezetek a társadalmi aktivitás működő formáiba tudják bevezetni a diákokat, ezzel hidat képezve az iskola és a falain kívüli élet között. Az együttműködés eredményeképp az iskola aktív részesévé válik a társadalom életének. Mindez hozzájárulhat ahhoz, hogy oldódjon az intézmények zárványjellege, és valódi kooperáció alakuljon ki az iskola és a társadalom egyéb szervezeti formái, szegmensei között.

A civilszervezetek és a középiskolák együttműködése a társadalmi hasznosságon túl mindkét szereplő számára közvetlen is többszörös előnyökkel jár. Az iskolákban a civilszervezetek szerepvállalása megkönnyíti a folyamatos módszertani sokszínűség, megújulás biztosítását, segít elkerülni a rutinmegoldások, az oktatási és nevelési eljárások egyhangúságának eluralkodását. A civilszervezetek szerepvállalása, közösségformáló ereje emellett bizonyos területeken tehermentesítheti az iskolát. Hozzájárulhat olyan nevelési célok eléréséhez, tantestületi feladatok ellátásához – a drogprevenciótól a környezettudatosságon át a pedagógusok szakmai továbbképzéséig –, melyek megvalósítása a közoktatási intézmények számára általában sok fejtörést okoz.

A civilszervezetek iskolai munkájukkal mindenképp könnyen nagy célközönséget érhetnek el. A középiskolás korosztály mindemellett nemcsak az üzenetek passzív befogadjaként jut szerephez, hanem aktívan be is kapcsolódhat a civilszervezetek munkájába. Az iskola egyrészt célközönséget, másrészt fejlesztési bázist is jelenthet a civilszervezet számára. Az együttműködés másik fontos hozadéka programjaik pedagógiai értékelése, továbbfejlesztése: az iskolai munka során a civilszervezetek programjai a pedagógusok és diákok visszajelzései, észrevételei nyomán folyamatosan csiszolódnak, a tapasztalatokat pedig hasznosíthatják más területeken végzett szemléletformáló munkájuk során.

Szerencsére e kölcsönös előnyök kiaknázására egyre több a lehetőség Magyarországon is – az Országos Közoktatási Intézet stratégiai törekvése, hogy hozzásegítse a közoktatás szereplőit ezen lehetőségek kiaknázáshoz. Az alábbi rövid programbemutatók illusztrálják azt a bő kínálatot, melyből a civilszervezetekkel kapcsolatot teremteni szándékozó pedagógus válogathat mindennapi munkája során.

A Demokratikus Ifjúságért Alapítvány (DIA) iskolai programja (Szabó Eszter)

A DIA az elmúlt évben összeállított és adaptált egy angol programot, melynek célja a szociális és életviteli kompetenciák fejlesztése osztálytermi keretek között. A *Szociális és életviteli kompetenciák fejlesztése* című kézikönyvet több szempontból is hasznosítja a Demokratikus Ifjúságért Alapítvány. Egyrészt szociális készségfejlesztő programként ajánlja az iskoláknak, mivel a foglalkozások kifejezetten alkalmasak osztálytermi megvalósításra, elsősorban osztályfőnöki óra keretben. Másrészt a szervezet iskolán kívüli programjában is felhasználja: a DIA által koordinált önkéntes csoportok megbeszélései, az úgynevezett feldolgozóórák megtartásában támogatja az ifjúságsegítő szakemberek munkáját.

Ütemezés

Az iskolai program kétéves, 3 félév osztálytermi gyakorlatot és 1 félév iskolai, illetve iskolán kívüli tevékenységet tartalmaz, ez utóbbi során valamilyen intézményi, közösségi eseményt, projektet, önkéntes munkát valósít meg az osztály.

Célcsoport

A program 7–12. évfolyamos fiatalok oktatása és nevelése során használható. A középiskolában a legkedvezőbb kezdési időpont a 10. évfolyam. Így a program befejeződik a 11. évfolyamon és a megterhelt 12. évfolyamon, az érettségi évében már teljes mértékben a vizsgájukra tudnak koncentrálni a diákok.

A program tartalma

A tanterv egy tanári kézikönyv formájában összesen 44 óravázlatot tartalmaz, melyek készségfejlesztő témákat és gyakorlatokat vonultatnak fel. A kézikönyv módszertani bevezetőt és értékelési részt is tartalmaz. Az óravázlatok *három modulba* szerkesztve találhatók meg benne:

1. modul: *Kapcsolat önmagaddal* – 19 foglalkozásterv,
2. modul: *Kapcsolat másokkal* – 19 foglalkozásterv,
3. modul: *Kapcsolat a közösséggel* – 6 foglalkozásterv.

(...)

A DIA szakmai tevékenysége az önkéntesség, a közösségi tanulás elismertetésére, fejlesztésére

Az osztálytermi gyakorlatokon kívül rendkívül fontos, hogy a tapasztalati tanulás elve alapján helyet kapjanak az iskolai értékelésben a tanulók gyakorlatban is kipróbált, megvalósított programjai, projektjei is. A DIA iskolán kívüli programja sok esetben iskolákban, diákok és tanárok részvételével zajlik, de nem része a formális oktatásnak, hanem szakkör jelleggel működik.

A DIA stratégiai célja lépéseket tenni annak érdekében, hogy az önkéntes tevékenység és a közösségi tanulás elismert és alkalmazott módszer legyen az oktatási rendszerben. Ennek érdekében a szervezet megjelentetett egy tanulmánykötetet *Demokrácia és állampolgárság* címmel, amely a közösségi tevékenységből tanulás elméleti és gyakorlati alapjait foglalja össze. A könyv ennek megfelelően egyaránt szól az elméleti és a gyakorlati oktatással foglalkozó szakembereknek (a kiadvány megrendelhető Demokratikus Ifjúságért Alapítványtól).

Forrás: Varga Attila (2005). "Szakmai műhely: A fenntartható fejlődés pedagógiája: civilszervezetek a középiskolás korosztályért". Budapest: OFI.

<https://ofi.oh.gov.hu/tudastar/vitaforumok-szakmai/5-szakmai-muhely>

Kérdések, feladatok:

- Értékelje a civil szervezetek szerepét az oktatás terén!
- Milyen előnyökkel jár a civil szervezetek és középiskolák együttműködése?
- Volt-e része hasonló programokban a középiskolás éve alatt?

V. Fejezet

Európai Parlament és a Tanács javaslata az Európai Szolidaritási Testület programjának létrehozásáról

Javaslat: Az Európai Parlament és a Tanács rendelete az Európai Szolidaritási Testület programjának létrehozásáról, valamint az [Európai Szolidaritási Testületről szóló rendelet] és a 375/2014/EU rendelet hatályon kívül helyezéséről

A JAVASLAT HÁTTERE

- Indokok és célok

Az Európai Unió egyik alapköve az egész európai társadalmat átható közös érték, a szolidaritás. A szolidaritás az európai projekt alapeleme; irányítónak szolgál az európai fiatalok arra irányuló törekvéseihez, hogy az Uniót jobbat tegyék. A Római Szerződés aláírásának 60. évfordulója alkalmából elfogadott Római Nyilatkozatban a 27 tagállam, illetve az Európai Tanács, az Európai Parlament és az Európai Bizottság vezetői megerősítették, hogy az Európai Unió erejének és ellenálló képességének fokozása érdekében továbbra is elkötelezettek az egység és a szolidaritás erősítése iránt³⁰.

Az Európai Bizottság elnöke az Unió helyzetéről szóló, 2016. szeptember 14-i beszédében kiemelte a fiatalokba való befektetés szükségességét, illetve bejelentette az Európai Szolidaritási Testületre vonatkozó elképzelést. A testület célja, hogy az egész Unióban lehetőségeket teremtsen a fiataloknak a hasznos társadalmi szerepvállaláshoz, a szolidaritás kinyilvánításához és képességeik fejlesztéséhez, akik így „nemcsak munkához jutnak, de felbecsülhetetlen emberi tapasztalatokhoz is”. A 2016. szeptemberi 16-i pozsonyi csúcstalálkozó résztvevői felszólították a tagállamokat, hogy támogassák az európai fiatalokat, és lehetőségeik javítása érdekében hozzanak létre új uniós programokat. A 2016. december 7-i „Az Európai Szolidaritási Testület” című európai bizottsági közlemény³¹ elindította az Európai Szolidaritási Testület első fázisát, és megerősítette azt a célkitűzést, hogy 2020-ra 100 000 európai fiatal vegyen részt a testület munkájában. Ebben az első fázisban nyolc uniós programot³² mozgósítottak annak érdekében, hogy a fiatalok önkéntes munkához, szakmai gyakorlathoz vagy álláslehetőséghez jussanak az Unióban.

Annak érdekében, hogy lehetőség legyen szolidaritási gesztusokat tenni a nem uniós országbeli válságok és katasztrófák áldozatai felé is, ez a javaslat kibővíti az Európai Szolidaritási Testület hatáskörét a nem uniós országokban (ideértve a legkülső régiók szomszédjait is) végrehajtandó humanitárius segítségnyújtási műveletek támogatására. A javaslatot kísérő előzetes értékelés szerint a kibővített hatáskör több célt is fog szolgálni, pl. ezentúl minden szolidaritási tevékenységre egy helyen lehet majd jelentkezni („egyablakos ügyintézés”). A testület hatálya alá fognak tartozni a jelenleg az „EU segítségnyújtási

³⁰ <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/03/25-rome-declaration/>.

³¹ Európai Bizottság (2016), Az Európai Szolidaritási Testület – a Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának (COM(2016) 942 final, 2016.12.7.).

³² Erasmus+ program, foglalkoztatás és szociális innováció (EaSI) program, LIFE program, Menekültügyi, Migrációs és Integrációs Alap, egészségügyi program, Európa a polgárokért program, Európai Regionális Fejlesztési Alap (az Interregon keresztül) és Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap.

önkéntesei” kezdeményezés keretében elérhető önkéntes humanitárius tevékenységek is. Ez a kezdeményezés azokhoz az erőfeszítésekhez járul hozzá, amelyekkel az EU növelni kívánja egyrészt a szükségleteken alapuló humanitárius segítségnyújtásra irányuló saját kapacitását, másrészt a kiszolgáltatott vagy katasztrófa sújtotta közösségek kapacitását és ellenálló képességét.

Ez a javaslat jogalapot biztosít az Európai Szolidaritási Testület keretében végezhető tevékenységek, valamint azok földrajzi hatályának kibővítéséhez, és ezáltal növeli a szolidaritási tevékenységekben részt venni kívánó fiataloknak nyújtott lehetőségek számát. A testület így nem csupán az Európában felmerülő társadalmi szükségletek kielégítéséhez járul hozzá, hanem a nem uniós országok humanitárius kihívásainak egy részével is meg fog tudni birkózni. Előmozdítja továbbá a fiatalok személyes, szociális, és szakmai fejlődését, valamint polgári szerepvállalásra és tanulásra ösztönzi őket.

Sok fiatal szeretne bekapcsolódni szolidaritási tevékenységekbe, és sok közösségnek vannak sürgető szükségletei; ezeket az szükségleteket ki lehetne elégíteni, ha az említett fiatalok ilyen közösségekben végezhetnének szolidaritási munkát. Sok szervezet keres erőfeszítéseirez motivált fiatalokat; ha a fiatalok és a szervezetek egymásra találnának, ez utóbbiak többet tudnának tenni a közösségekért. A kereslet és a kínálat azonban nincs egyensúlyban. Akadályok merülnek föl a források hozzáférhetősége, a minőségbiztosítás és bizonyos jogi szempontok tekintetében is.

Olyan közös fórum hiányában, amely a szervezeteket és a fiatalokat tömöríti, fennáll annak a veszélye, hogy a fiatalok szolidaritási kedve kiaknázatlan marad. Ez szükségtelen jóléti veszteséget okozna az említett szervezeteknek és fiataloknak, valamint a társadalom egészének is. Az Erasmus+ és az „EU segítségnyújtási önkéntesei” kezdeményezés előzetes és korábbi értékelése szerint továbbá bizonyos folyamatokat egyszerűsíteni kell, valamint ki kell aknázni a méret- és választékgazdaságosság biztosította nagyobb hatékonyságot.

Ebben az összefüggésben az Európai Szolidaritási Testület célja, hogy könnyen elérhető és magas színvonalú tevékenységek keretében ösztönözze a fiatalok és szervezetek elkötelezett részvételét szolidaritási tevékenységekben. A testület hozzájárul a kohézió, a szolidaritás és a demokrácia megerősítéséhez Európában és másutt, valamint elősegíti a társadalmi és a humanitárius kihívások helyszíni kezelését, különös tekintettel a társadalmi befogadás előmozdítására.

Ezen általános célkitűzés elérése érdekében az Európai Szolidaritási Testület könnyen megragadható lehetőségeket fog biztosítani a fiataloknak, hogy a szolidaritással kapcsolatos ágazatokban önkéntes munkát, gyakornoki pozíciót vagy álláslehetőséget kapjanak, vagy hogy saját kezdeményezésükre szolidaritási projekteket tervezzenek és dolgozzanak ki. Ez utóbbi a fiatalok készségeinek és képességeinek javításával hozzá fog járulni személyes, szociális és szakmai fejlődésükhöz és foglalkoztathatóságuk javításához is. A testület emellett támogatni fogja a részt vevő fiatalok és szervezetek hálózatépítő tevékenységeit is. A cél az, hogy az Európai Szolidaritási Testület résztvevői körében kialakuljon és erősödjön a csapatszellem és a szolidaritás mellett elkötelezett, tágabb közösséghez tartozás érzése, és előmozduljon a hasznos módszerek és tapasztalatok cseréje. A testület célja továbbá, hogy:

- a fiataloknak felkínált szolidaritási tevékenységek konkrét társadalmi kihívások leküzdéséhez és az igényeket figyelembe vevő humanitárius segítségnyújtási műveletekhez járuljanak hozzá, és elősegítsék a közösségek megszilárdítását; és

- hogy az ilyen tevékenységekben részt vevő fiatalok által megszerzett ismeretek megfelelően el legyenek ismerve.

...

Az Európai Szolidaritási Testület a közérdeket szolgáló tevékenységekben (pl. önkéntesség) szerzett bőséges és komoly tagállami hagyományokra és tapasztalatokra támaszkodik. Egyes tagállamokban olyan országos polgári programok működnek, amelyek lehetőséget kínálnak a fiataloknak, hogy bekapcsolódjanak a civil társadalom tevékenységeibe, más tagállamok pedig támogatják a civil társadalom munkáját.

Ami az Uniót illeti, az európai önkéntes szolgálat 20 éve biztosít önkéntesmunka-lehetőségeket a fiataloknak. Szakpolitikák és programok (pl. ifjúsági garancia és „Az első EURES-állásod” kezdeményezés) segítik őket szakmai gyakorlathoz és álláshoz. A 2014-ben indított „EU segítségnyújtási önkéntesei” kezdeményezés nem uniós országokban kínál önkéntes munkát az érdeklődőknek. A kezdeményezés révén a humanitárius segítség oda összpontosul, ahol arra a leginkább szükség van.

Forrás: Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete az Európai Szolidaritási Testület programjának létrehozásáról, valamint az [Európai Szolidaritási Testületről szóló rendelet] és a 375/2014/EU rendelet hatályon kívül helyezéséről COM/2018/440 final/2 - 2018/0230 (COD)
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A52018PC0440R%2801%29>

Vitakérdések:

Vitassák meg, hogy az Európai Szolidaritási Testület programjai

- miért kiemelkedő példái az európai közösségi tudat és az európai identitás erősítésének?
- miként erősítik a civil társadalmat, helyi és európai szinten?
- miként ösztönzik az önkéntességet és szolidaritást, és mindez hogyan járul hozzá a civil társadalom erősítéséhez?

1. Az erős civil társadalom a maga sokféleségével minden demokrácia elengedhetetlen és szerves részét képezi, és önmagában is értéket jelent. A civil társadalmi szereplők elősegíthetik a pluralizmust és hozzájárulhatnak a hatékonyabb szakpolitikákhoz, a méltányos fejlődéshez és az inkluzív növekedéshez. A civil társadalmi szervezetek³³ rendelkeznek az ahhoz szükséges kapacitással, hogy lehetőségeket, képviselőket, védelmet nyújtsanak a veszélyeztetett és társadalmilag kirekesztett csoportok – így a kisebbségek – számára, illetve hogy megszólítsák e csoportokat. Ezenfelül elő tudják mozdítani a gazdasági és a humán fejlődést, a társadalmi kohéziót és az innovációt. A civil társadalmi szervezetek továbbá gyakran indítanak kezdeményezéseket a részvételi demokrácia előmozdítására olyan kormányzás érdekében, melyet átláthatóság, elszámoltathatóság és legitimitás jellemez még az instabil helyzetekben is.
2. Az államok és a civil társadalmi szervezetek közötti szinergiák segíteni tudnak a szegénység problémájának megoldásában, és támogatni tudják az egyenlőséget, a társadalmi befogadást és a fenntartható fejlődést. E szinergiák a demokratikus kormányzás megerősítésének kulcselemei. Az EU felismeri az államok és a civil társadalmi szervezetek közötti konstruktív kapcsolatok jelentőségét, és ezeket a jövőben is elő fogja mozdítani.
3. A civil társadalmi szervezetekről ma már elismerik, hogy saját jogon tartoznak a fejlesztési szereplők közé. Több partnerország kormánya szorosabbra fonta a civil társadalmi szervezetekkel fenntartott kapcsolatát. Azonban más partnerországokban a civil társadalmi szervezetekkel folytatott párbeszéd még mindig korlátozott, és szűkös, illetve esetenként egyre zsugorodik az e szervezetekkel való együttműködés tere. Ezenfelül egyes civil társadalmi szervezetek számára nehézséget jelent a reprezentatív jelleg, az átláthatóság, a belső irányítás és a kapacitás biztosítása. Előfordulhat, hogy nemzetközi adományozóktól függenek, és a gazdasági és pénzügyi válság miatt egyre erősebb versenyt folytatnak a forrásokért. A civil társadalmi szervezeteknek a polgári szerepvállalás és a társadalmi mozgalom új formáival való összekapcsolása újabb kulcsfontosságú lendületet ad e folyamatnak, amint azt például az arab tavasz is jól mutatja.
4. E kihívások fényében a Tanács üdvözli a Bizottságnak „A demokrácia és a fenntartható fejlődés gyökerei: Európa együttműködése a civil társadalommal a külkapcsolatokban” című közleményét², mely az „Európai konszenzus a fejlődésről” című nyilatkozatra, a változás programjára, az új európai szomszédságpolitikára, a bővítési stratégiákra, továbbá a hatékony fejlesztési együttműködés érdekében létrejött

³³ Az EU úgy tekinti, hogy a civil társadalmi szervezetek fogalma minden olyan nem állami, nonprofit szervezetet magába foglal, amelyek pártsemlegesek és erőszakmentesek, és amelyeken keretében az emberek közös célok és ideálok megvalósítása érdekében szerveződnek, függetlenül attól, hogy ezek politikai, kulturális vagy gazdasági jellegűek-e. Ez magába foglalja a tagságon alapuló, a valamilyen ügy érdekében szerveződő és a szolgáltatásra irányuló civil társadalmi szervezeteket is. Ide tartoznak a közösségi szervezetek, a nem kormányzati szervezetek, a vallási alapú szervezetek, az alapítványok, a kutatóintézetek, a nemi alapú szervezetek, a leszbikusok, meleg, biszexuális és transzneműek (LMBT) érdekeit képviselő szervezetek, a szövetségek, a szakmai és üzleti szervezetek, valamint a nonprofit média. A szakszervezetek és a munkáltatói szervezetek, azaz az úgynevezett szociális partnerek a civil társadalmi szervezeteken belül külön kategóriát képeznek.

2011-es puszani partnerség alapján tett nemzetközi kötelezettségvállalásokra épül. Az közlemény az egész világra kiterjedő, „a civil társadalmi szervezeteknek és a helyi hatóságoknak az uniós fejlesztési együttműködésben való szerepvállalásáról szóló strukturált párbeszéd” (2010–2011) eredményein alapul.

Megújított uniós megközelítés: közös elképzelés a fellépésre vonatkozóan

5. A Tanács üdvözli, hogy a Bizottság a civil társadalom támogatását célzó, megújított és nagyra törőbb politikára tett javaslatot, mely a partnerországok civil társadalmi szervezeteire összpontosít, és kiemeli az e szervezetek által a demokratikus folyamatok és az elszámoltatási rendszerek megerősítésében, illetve a jobb fejlesztési eredmények elérésében játszott szerepet. A javaslat továbbá iránymutatásokat határoz meg arra vonatkozóan, hogy hogyan lehetne jobban reagálni a jelenlegi kihívásokra és nagyobb hatást kifejteni az olyan kérdésekben, mint például az emberi jogok, a nemek közötti egyenlőség, a demokrácia, a jogállamiság, az elszámoltathatóság és a jó kormányzás előmozdítása, valamint a humán fejlesztést célzó inkluzív és fenntartható növekedés elősegítése. A civil társadalmi szervezetek központi szerepet játszhatnak a szociális védelem megerősítésében, továbbá a tisztességes munka és a vállalati társadalmi felelősségvállalás ügyének felkarolásában.
6. A Tanács különösen azt a javaslatot üdvözli, melynek értelmében a civil társadalmi szervezetekkel folytatott uniós együttműködés és párbeszéd során kiinduló pontként figyelembe kell venni a partnerországok politikai, gazdasági és társadalmi helyzetét. Az EU a jövőben is támogatja és előmozdítja a független, pluralista és aktív civil társadalom működését lehetővé tevő környezetet a partnerországokban. Az EU ösztönzi és támogatja a partnerországokat, hogy mozgítsák elő a civil társadalmi szervezetek érdemi és strukturált részvételét a belföldi szakpolitikákról folytatott párbeszédekben és a költségvetéssel kapcsolatos folyamatokban, továbbá tartsák tiszteletben e szervezetek függetlenségét.
7. A Tanács kijelenti, hogy jogokon alapuló megközelítésre van szükség a fejlesztési együttműködésre vonatkozóan, és elismeri, hogy a civil társadalmi szervezetek kulcsszerepet játszanak az emberi jogok előmozdításában. A nemek közötti egyenlőség lényeges emberi jognak számít, mely hozzájárul a szabadabb és méltányosabb társadalom és gazdaság kialakulásához. A civil társadalmi szervezetek kulcsszerepet játszhatnak abban, hogy a nők és lányok nagyobb mértékben vehessenek részt a fejlesztési tevékenységekben, és hogy ezek nyitva álljanak előttük. Fejlesztési szereplőkként a civil társadalmi szervezetek közös felelőssége, hogy a nők és lányok társadalmi helyzetének javítását és jogaik védelmét a fejlesztési kezdeményezések középpontjába helyezzék.
8. Az EU célja, hogy a jövőben is előmozdítsa központi és országos szinten egyaránt a civil társadalmi szervezetek részvételét az uniós külső támogatás programozásában. Valamennyi régió esetében minden szakaszban tovább kell erősíteni a civil társadalmi szervezetek részvételét az uniós programozási ciklusban. A partnerországok civil társadalmi szervezeteivel való hatékonyabb kapcsolat érdekében szükség esetén a finanszírozással kapcsolatban rugalmas és testre szabott megközelítésre, és a közigazgatási eljárásokhoz való alkalmazkodásra van szükség.
9. A szociális szolgáltatások – így az egészségügyi, oktatási és szociális védelmi szolgáltatások – hatékony biztosítása központi és helyi szinten is a kormányok feladata. A civil társadalmi szervezetek kulcsszerepet játszhatnak a szolgáltatások nyújtásában,

kiegészítve a szolgáltatások helyi és országos kormányzati szintű nyújtását, és innovatív projekteket irányítva, mindezzel minden szinten hozzájárulva a civil társadalmi szervezetek érdekképviselési kapacitásának és legitimitásának fokozásához. Mérlegelés tárgyát fogja képezni a civil társadalmi szervezetek mint szolgáltatók támogatása az adott ország helyzete szerint. A támogatás lehetőség szerint nemzeti és helyi hatóságokkal közösen koordinált, többszereplős partnerségek keretében valósul majd meg, távlati célként az elszámoltathatóbb, hatékonyabb és fenntarthatóbb rendszerek előmozdítását meghatározva. Ezenfelül a civil társadalmi szervezetek kezdeményezései támogatást élveznek majd, amennyiben olyan kérdésekre irányulnak, melyek annak ellenére, hogy a nemzeti szakpolitikákban nem kapják meg az őket megillető figyelmet, a szociális fejlődésnek és az emberi jogok védelmének és előmozdításának kulcselemei.

10. A civil társadalmi szervezetek a gazdaság területén aktív szerepet játszanak, és képesek hozzájárulni az inkluzív és fenntartható növekedéshez, a vállalkozói szellem előmozdításához és a munkahelyteremtéshez. Az EU támogatni fogja a civil társadalmi szervezetek azon kezdeményezéseit és partnerségeit, melyek a közösségi igényeket kielégítő szociális, interkulturális és gazdasági rendszereket alakítanak ki, ideértve a pénzügyi szolgáltatások – különösen a társadalom legszélső peremére szorultak általi – igénybevételét. Figyelmet fog fordítani a civil társadalmi szervezetek azon kezdeményezéseire, melyek célja az olyan kérdések előmozdítása és figyelemmel kísérése, mint például a vállalati társadalmi felelősségvállalás, az etikus üzleti modellek, a tisztességes munkára vonatkozó ütemterv, a tisztességes kereskedelem, valamint azokra a tevékenységeire, melyek a természeti erőforrások, az egészségügyi és oktatási szolgáltatások, illetve az élelmiszerbiztonság méltányos rendelkezésére állását célozzák.
11. A párbeszéd és a civil társadalmi szervezetek támogatása instabil helyzetekben, válságot megelőző országokban vagy konfliktust követő helyzetekben célzott megközelítést kíván, az instabil államokban való szerepvállalásról szóló új megállapodás keretében tett vállalások alapján, a hatékony fejlesztési együttműködést szolgáló pusztán partnerségben meghatározottak szerint. A Tanács elismeri, hogy a civil társadalmi szervezetek alapvető szerepet töltenek be a béke- és biztonsági programban, különösen a konfliktus-megelőzésben, valamint az államépítésben.
12. Fejlesztési szereplőként a civil társadalmi szervezetek közös felelőssége, hogy eredményeket mutassanak fel, különösen az általuk képviseltek számára. Az EU támogatni fogja a partnerországok civil társadalmi szervezeteit kapacitásuk növelésében, hogy átláthatóbb, hatékonyabb és elszámoltathatóbb szervezetekké váljanak. Az EU további erőfeszítésre ösztönöz az olyan önszabályozási kezdeményezések kialakítását és végrehajtását illetően, mint például a civil társadalmi szervezetekre vonatkozó isztambuli fejlesztéshatékonysági alapelvek.
13. Az EU és tagállamai a partnerországokban ki fogja alakítani a civil társadalmi szervezetekkel való együttműködés országspecifikus ütemterveit az uniós fellépések hatásának, kiszámíthatóságának és láthatóságának javítása érdekében, biztosítva a konzisztenciát és a szinergiát. Elismerve, hogy a helyi igények azonosítása a helyi szereplők feladata, az ütemterveket a helyi civil társadalom véleményének és a meglévő koordinációs struktúráknak a figyelembevételével kell kidolgozni. Az ütemtervekben meg kell határozni a partnerországok civil társadalmi szervezeteivel való uniós együttműködés távlati célkitűzéseit, és ki kell térni mind a párbeszédre, mind az operatív támogatásra, meghatározva a megfelelő működési és finanszírozási módokat. E

tekintetben az uniós küldöttségek döntő szerepet játszanak, szoros együttműködésben a tagállamokkal.

14. Tudatában az országok egyre erősebb egymásrautaltságának és annak, hogy a civil társadalmat foglalkoztató kérdések közül sok határokon átnyúló együttműködést kíván meg, az EU segíteni fogja a partnerországok civil társadalmi szervezetei és az uniós civil társadalmi szervezetek között az együttműködést annak érdekében, hogy globális szinten biztosítsa a politikai szerepvállalást.
15. Az EU továbbra is elő fogja mozdítani a fejlesztési nevelési és információs program (DEAR) szintjének fokozását és minőségének javítását, valamint a civil társadalmi szervezetek hálózatai ezzel kapcsolatos kapacitásának növelését célzó stratégiai megközelítést.
16. Uniós szinten különös figyelmet élvez majd a civil társadalmi szervezetek és az uniós intézmények közötti párbeszéd. A szakpolitikákra és programokra irányuló eddigi konzultációs eljárások mellett a Tanács üdvözli, hogy a Bizottság javaslatot tett több résztvevőt tömörítő konzultációs fórum létrehozására, hogy az uniós és a partnerországbeli civil társadalmi szervezetek és egyéb releváns fejlesztési szereplők párbeszédet folytathassanak az uniós intézményekkel az uniós fejlesztési politikákról, valamint az ezekben a következtetésekből javasolt rendelkezésekről.

Soron következő lépések

17. A Tanács, emlékeztetve arra, hogy az uniós és a tagállami fejlesztési politikák kiegészítik és erősítik egymást, felszólítja az EU-t és a tagállamokat a következtetések foganatosítására.
18. A civil társadalmi szervezeteknek nyújtott uniós támogatásnak nagyobb teret kell kapnia a partnerségekben, továbbá a civil társadalmi szervezetekkel folytatott fokozottan stratégiai jellegű kapcsolatot az együttműködés minden terén valamennyi külső eszközben és programban érvényesíteni kell. Az ezekben a következtetésekből megfogalmazott elvek iránymutatásul szolgálnak a 2014–2020-as többéves pénzügyi keretben foglalt, külső fellépést szolgáló eszközök kidolgozására és végrehajtására nézve, ideértve a 10. EFA utódját is. Az EU a partnerországokkal folytatott politikai és szakpolitikai párbeszéde keretében is támogatni fogja a következtetéseknek a végrehajtását.
19. A Tanács felkéri az uniós civil társadalmi szervezeteket, hogy lépjenek partnerségre a partnerországok szervezeteivel, helyi igényekre alapuló, hosszú távú és méltányos partnerségeket kialakítva, melyeknek magukban kell foglalniuk a fejlesztési szakpolitikai koherencia nyomon követését és előmozdítását, a fejlesztési kérdésekkel kapcsolatos tájékoztatást és ismeretterjesztést, a mentori és coaching-tevékenységet, az egymástól való tanulást, a hálózatépítést, valamint a helyitől a globális szintig történő kapcsolatteremtést.
20. A Tanács felkéri a Bizottságot, hogy az EKSZ-szel együttműködésben adjon rendszeres tájékoztatást a fejleményekről, és 2016-ig tegyen jelentést a Tanácsnak az a következtetések végrehajtásában elért eredményekről.

Forrás: Európai Bizottság. (2012). „A demokrácia és a fenntartható fejlődés gyökerei: Európa együttműködése a civil társadalommal a külkapcsolatokban”. COM/2012/0492. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52012DC0492>

Kérdések:

- Miben látja a Bizottság a civil társadalom és civil szervezetek szerepét az EU-ban?
- Miként lehet bevonni a civil szervezeteket a döntéshozásba?
- Milyen nehézségek merülhetnek fel a civil szervezetekkel való együttműködés során?

A 32 európai országból származó mintegy 90 tagszervezetével³⁴ az Európai Népcsoportok Föderális Uniója (FUEN) az őshonos nemzeti kisebbségek, illetve az őshonos etnikai csoportok európai ernyőszervezete. 1949-ben hozták létre Párizsban. Székhelye a németországi Flensburgban található. A FUEN az európai kisebbségek érdekeit képviseli európai, nemzeti és regionális szinten, különös tekintettel e kisebbségek nyelvi és kulturális jogainak védelmére. A FUEN a nemzeti kisebbségek érdekeinek szószólója a nemzetközi szervezeteknél, mindenekelőtt az Európai Unióban, az Európa Tanácsnál, az EBESZ-nél és az ENSZ-nél. A FUEN évente kongresszust tart, amelyen az európai őshonos kisebbségek 150–250 képviselője találkozik egymással és vitatja meg a kisebbségeket érintő legégetőbb problémákat, amelyről információk a honlapjáról (fuen.org) érhetők el. A FUEN tagjai között elsősorban közép- és kelet-európai kisebbségi érdekvédelmi szervezeteket találunk.

A szervezet vezetője 2016 óta a romániai magyar Vincze Loránt, aki Sógor Csaba (EPP) RMDSZ-es képviselő politikai tanácsadójaként is dolgozik. Vincze Loránt²⁰⁹ elmondta, hogy a FUEN célja a pártérdekeken túlmutató nemzeti, kisebbségi érdekek képviselete. Ennek jegyében szorosan együttműködnek az EP valamennyi politikai csoportjával.

Bár a FUEN elnöki posztját Vincze határon túli magyarként látja el, ugyanakkor – megfogalmazása szerint – nem az a cél, hogy a magyar kérdések előtérbe kerüljenek, hanem hogy a magyar nemzetpolitikai érdekek az európai kisebbségpolitika keretében, azaz európai „csomagolásban” jelenjenek meg, mivel – véleménye szerint – ha az EU segíti az etnikai alapú kisebbségeket, az a magyar határon túli közösségek számára is előnyös.

Vincze elmondta, hogy lobbitevékenységük legnagyobb része az Európai Parlamentet érinti. (Brucker, 2018: 130-131).

Szervezet tevékenységének a bemutatása

Kik az Európa őshonos nemzeti kisebbségei?

Meghatározás: őshonos nemzeti kisebbségnek, nyelvcsoporthoz tartozókat tekintjük azt a közösséget, amely Európa átalakulásának, a határok újrarajzolásának következtében vált kisebbséggé saját szülőföldjén. Őshonos nemzeti, nyelvi kisebbség az a közösség is, amelynek nincs saját állama, anyaországa (a FUEN Chartából).

A kontinensen több mint 100 millió európai tartozik a több mint 400 kisebbségi közösség egyikéhez. Az Európai Unió 40 millió állampolgára – azaz hétfőből egy – tagja valamely őshonos nemzeti kisebbségnek, vagy nyelvcsoporthoz. Ezen közösségek helyzete és igényei igencsak különbözőek. Számos jó példa van a kisebbség-többség békés együttélésére Európában, ugyanakkor több tagállam nem ismeri el a területén élő kisebbségeket.

A hivatalos adatok szerint, a 24 EU-s nyelven kívül, az Európai Unióban 60 más kisebbségi nyelvet beszélnek. Becslések szerint 40 millió EU-s állampolgár beszél, anyanyelvüként, egy kisebbségi nyelvet. A teljes kontinensen 90 nyelv él, ebből 37 egy állam hivatalos nyelve, míg 53 olyan, amelyet egyetlen állam sem tart nyilván hivatalosként.

³⁴ Magyarországot is számos tagszervezet képviseli. Többek között: Magyarországi Szlovákok Nemzeti Önkormányzata, Magyarországi Románok Kulturális Uniója. Emellett több olyan határon túli tagszervezet is létezik, amelyek a magyar kisebbségi közösségek érdekeit képviselik: Magyar Közösség Pártja (Szlovákia), Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége (Horvátország). (Forrás: <https://www.fuen.org/hu/europai-kisebbsseg/members/map/>).

Az Európai kisebbségek sajátos gondjaikra szeretnék felhívni a figyelmet, befolyásolni akarják az őket érintő döntéseket regionális, országos, és európai szinten. A FUEN ebben kíván segíteni nekik.

Értékeink

Évszázadok óta Európában élünk. Őshonos, hagyományos népek vagyunk. Fejünk fölött határokat rajzoltak át, így kisebbségi sorsa jutottunk. Nem mi választottuk ezt a sorsot, de ez a realitás számunkra. Szülőföldünkön akarunk élni.

Százmillió európai vagyunk. Ötven millió közülünk az Európai Unió polgára, és egy őshonos nemzeti vagy nyelvi kisebbség tagja. Őseink egy egyedi kulturális örökséget alkottak, saját nyelvet beszéltek, sajátos szokásaik és hagyományaik voltak. Mi ezt a hagyatékot akarjuk megőrizni, gyermekeinkre átörökíteni. Identitásunkat, kultúrának, nyelvünket akarjuk megőrizni.

Anyanyelvünkön beszélünk. Anyanyelvünket akarjuk használni az élet minden területén, így a közigazgatásban, a hatóságokkal való kapcsolatban is. Létfontosságú számunkra, hogy gyermekeink anyanyelvükön tanulhassanak az iskolában, és anyanyelvünket átkörösiítsük a következő nemzedékeknek is.

Az Unió tagállamai különbözőképpen viszonyulnak a kisebbségvédelem kérdéséhez: egyes tagállamok nem ismerik el a területükön élő kisebbségeket, vagy nem foglalkoznak az ott élő kisebbségek jogos törekvéseivel. Más tagállamok felkarolják a kisebbségvédelem kérdését. Mi úgy gondoljuk, a kisebbségvédelem nem tartozhat kizárólag nemzeti hatáskörbe. Célunk megerősíteni az Európa Tanács rendelkezésére álló jogi eszköztárat és szankcionálási mechanizmust, és elfogadtatni egy Európai Unió szintű kisebbségvédelmi kerettörvényt.

Álmunk egy olyan Európa, amelyben megbecsüli és megvédi az őshonos nemzeti és nyelvi kisebbségeket, egy olyan Európa, amelyben minden közösség és minden nyelv egyenlő.

Munkánk

A FUEN

- az európai őshonos kisebbségek érdekképviselői szervezete regionális, országos és európai szinten;
- együtt dolgozik az Európai Unióval az Európa Tanáccsal, az Egyesült Nemzetek Szervezetével, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezettel, és más nemzetközi döntéshozókkal kisebbségvédelmi kérdésekben;
- konzultatív státusszal rendelkezik az Egyesült Nemzetek Szervezetében;
- résztvevői státuszt élvez az Európa Tanácson belül;
- teljes jogú tagja az Európai Bizottság által megalapított többnyelvűség platformnak (European Civil Society Platform for Multilingualism);
- az Alapjogi Ügynökség (Fundamental Rights Agency, FRA) platformjának (Fundamental Rights Platform, FRP) tagja;
- a legnagyobb, őshonos kisebbségeket összesítő éves rendezvény, a FUEN Kongresszus szervezője;
- öt munkacsoport találkozik évente és tevékenykedik a FUEN keretén belül: a német munkacsoport, a szláv munkacsoport, a török közösségek és kisebbségek munkacsoportja, az oktatásügyi munkacsoport valamint az anyaországgal nem rendelkező kisebbségek munkacsoportja;
- a Minority SafePack Európai Polgári Kezdeményezés aláírásgyűjtő kampányának szervezője. Az őshonos nemzeti kisebbségek és nyelvcsoporthoz jogaiért indított polgári

kezdeményezést 1,128,385 európai polgár írta alá, 11 EU-s tagállamban meghaladva a megadott nemzeti küszöböt;

- Számos hosszútávú kezdeményezés szervezője (Kisebbségek a Nyugat-Balkánban, Kisebbségek a Kaukázusokban);
- a Kisebbségi Média Konferencia és a Régiók Konferenciájának szervezője;
- az Europeada (európai kisebbségek futball bajnoksága) szervezője.

Forrás: Az Európai Népcsoportok Föderális Uniója (FUEN) ernyőszervezet hivatalos weboldala: <https://www.fuen.org/hu/article/Munkank>; <https://www.fuen.org/hu/article/Europa-oshonos-nemzeti-kisebbségei>

Brucker, B. (2018). *Az Európai Parlament és a kisebbségi érdekérvényesítés a nemzeti kisebbségügyi intergroup tevékenységének tükrében (2004–2016)*. Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, TKI Politikatudományi és Nemzetközi Tanulmányok Tanszék, Pécs.

Kérdések:

- Miért alakult a szervezet és mi a fő tevékenysége?
- Milyen eszközöket használ a szervezet a kisebbségvédelem területén?
- Miért hatékonyabb az ernyőszervezetbe való közös szerveződés?
- Ismer-e más ernyőszervezeteket, akár nemzeti, regionális vagy nemzetközi szinten?

VI. Fejezet

Európai Gazdasági és Szociális Bizottság saját kezdeményezésű véleménye: Kiberaktivisták és civil társadalmi szervezetek

Előadó: Bernardo HERNÁNDEZ BATALLER

2015. február 19-én az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság az eljárási szabályzat 29. cikkének (2) bekezdése alapján úgy határozott, hogy saját kezdeményezésű véleményt dolgoz ki a következő tárgyban: Kiberaktivisták és civil társadalmi szervezetek

1. Következtetések és ajánlások

1.1. Napjaink digitális társadalmában a kiberaktivizmus a polgárok felelősséggel való felruházásának hathatós eszköze, amennyiben az új technológiák révén megkönnyíti és előmozdítja az aktív társadalmi cselekvést és a részvételt, ugyanakkor hozzájárul a digitális kirekesztés és szakadék csökkentéséhez. A kiberaktivizmust olyan aktivizmusként határozhatjuk meg, amely ösztönzi a politikai, környezeti, társadalmi, állampolgári, kulturális stb. ügyek militáns felvállalását, és ehhez nincs szüksége meghatározott ideológiákban, hierarchiákban vagy programokban megtestesülő előzményekre, és amely olyan technológiai eszközöket használ, amelyek lehetővé teszik az információ gyors terjedését és a részvétel „járványszerű” bővülését. E tekintetben meg kell különböztetni azokat a kezdeményezésektől, amelyek nem felelnek meg a demokrácia és szolidaritás elveinek és értékeinek, és amelyek szándékai nem találkoznak a társadalmi érdekekkel és a közjával.

1.2. A kiberaktivizmus mint eszköz fejlődéséhez arra van szükség, hogy mind az Európai Bizottság, mind a tagállamok olyan kezdeményezéseket és intézkedéseket foglaljanak munkarendjükbe, amelyek a hálózati társadalom megfelelő bővülését szolgáló struktúrák előmozdítására irányulnak, oly módon, hogy elősegítik a szabad és egyetemes hozzáférést, biztosítják az átláthatóságot és a bizalmas adatkezelést, továbbá védik a magánélethez való jogot és garantálják a személyes adatok biztonságát, különös figyelmet fordítva a leghátrányosabb helyzetű csoportokra.

1.3. Az EGSZB elengedhetetlennek tartja az intelligens és biztonságos kiberaktivizmushoz szükséges ismeretek és eszközhasználat oktatását a lakosság körében, ezért arra buzdítja az európai intézményeket, hogy ösztönözzék a tájékoztató, képzési és oktatási tevékenységeket, különös hangsúlyt fektetve a jó gyakorlatok terjesztésére és a hálózati aktivizmus rossz szándékú felhasználásának kiküszöbölésére. E célból biztosítani kell a kiberaktivizmus gyakorlatának értékeléséhez és fejlesztéséhez szükségesnek ítélt forrásokat.

1.4. Továbbá, az intézményi irányítással összefüggésben, a kiberaktivizmus a több szereplő (kormányok, civil szervezetek, szociális szereplők, polgárok, vállalkozások) közötti interakció folytán – többirányú hatást kifejtve, egyszerre proaktív és reaktív módon – előmozdítja az együttdöntés és a megosztott hatalomgyakorlás bizonyos területeit.

1.5. Következésképpen a kiberaktivizmus támogatása egy hálózati alakzat kifejlődését vonja maga után, amely magában foglalja mind a polgárok közötti horizontális kapcsolatokat, mind a kormány és a polgárok közötti vertikális kapcsolatokat. A horizontális interakció a tevékeny és elkötelezett kiber-önkéntesség, illetve az együttműködésre és közös munkára irányuló tevékenységek és kezdeményezések révén elősegíti az online szolidaritás erősödését. A vertikális interakció pedig egyrészt fentről lefelé előmozdítja az e-kormányzást, mivel átláthatóságot

biztosít és megkönnyíti a polgárok számára a hozzáférést és a kommunikációt a közügyek terén; alulról felfelé pedig a lakossági konzultációk vagy a jogalkotási kezdeményezések útján a tényleges részvételt lehetővé tevő, nyílt e-demokrácia révén erősíti a polgárok képviselését az intézményekben. (...)

2. Bevezetés

2.1. Az új technológiák mai társadalomra gyakorolt hatása a digitális ökoszisztémának hívott virtuális térben jelenik meg, ahol a hagyományos kifejezési módokat és közösségi viszonyokat egyre inkább felváltó új életmódok alakulnak ki.

2.2. A gazdasági, kulturális vagy innovációs szempontokon túl e technológiai forradalom kapcsán különösen azokra a kihívásokra és lehetőségekre kell figyelemmel lenni, amelyek a tájékozódás, a kommunikáció és a részvétel területén merülnek fel, egy olyan új irányítási közegben, ahol a hálózati felelősségmegosztás a társadalom szerveződési struktúráiban és formáiban a jövőben nagymértékű változásokat határozhat meg.

2.3. Az online közösségi hálók és az internet – amennyiben befogadóak – új távlatokat nyitottak meg a polgárok előtt, megerősítették a társadalomépítésben játszott szerepüket, felelősséggel ruházták fel őket, és főszereplővé tették őket saját közös jövőjük tervezésében.

2.4. Ez a kollektív tendencia világszerte folyamatosan hangsúlyosabbá válik, ami hozzájárul a már elindított kezdeményezések megerősítéséhez és az összekapcsolódás és interakció képességének további megszilárdításához, mivel a döntéshozatal és az önálló fellépés mindinkább megosztott területein rendkívül gyors és gyorsan terjedő visszacsatolásokkal táplálja a cselekvést. A támogatott tevékenységek így újabbak kialakulását segítik elő egy lavinahatást előidéző, kedvező visszacsatolási folyamatban.

2.5. Ebben a vonatkozásban fontos, hogy a digitális polgári mozgalmakra ne úgy tekintsünk, mint internetezők egyszerű összeverődésére, a „tömeghez” kapcsolódó szokásos konnotációkkal, hanem mint „smart mob”-ra, azaz olyan csoportra, amely a hálózati kapcsolatok exponenciális növekedésének köszönhetően intelligens vagy hatékony módon viselkedik. Ez a kapcsolati háló lehetővé teszi, hogy az emberek az információkhoz való hozzáférés vagy a másokkal való interakció érdekében összekapcsolódjanak, ezzel egy olyan autentikus társadalmi koordinációt alakít ki, amely egy tudatos, résztvevő és felelős társadalmat vetít előre.

2.6. Ebből következően, a leírt forgatókönyv szerint a legfontosabb hozzáadott érték egy olyan polgárság aktív bevonása, amely nem kíván lemondani szuverenitásáról az őt érintő ügyekben, és amely nemcsak felkészült e felelősség vállalására, hanem büszke is arra, ahogy azt a napi hálózati tevékenységre vonatkozó bizonyos adatok (Mario Tascón és Yolanda Quintana: Kiberaktivizmus: az összekapcsolódott tömegek új forradalmai, La Catarata, 2012.) is mutatják: 1,6 millió blogbejegyzés, illetve 140 millió tweet.

2.7. Ugyanez mondható el a kiberaktivizmusról szóló írások kapcsán is, melyekben nagy hangsúlyt kapnak az olyan széles körben ismert események és mozgalmak, mint az Occupy Wall Street, a Parque Gezi, az Arab Tavasz vagy a spanyolországi 15M mozgalom, továbbá az emberbaráti vagy szolidaritási ügyekhez való csatlakozást ösztönző, elismert civil szervezetek által indított kampányok, amelyek akár a közösségi finanszírozási mechanizmusok („crowdfunding”) segítségével szerzett forrásokból, vagy egyszerűen átlátható finanszírozású fórumokhoz való csatlakozás révén valósultak meg.

3. Digitális vagy hálózati aktivizmus

3.1. A kiberaktivizmus – az idevonatkozóan fellelhető különböző definíciójavaslatokat felhasználva – olyan stratégiaként vagy tevékenységként határozható meg, amely elektronikus eszközök segítségével kívánja befolyásolni a közéletet, oly módon, hogy az új technológiákat

kommunikációs csatornaként alkalmazza, illetve a polgári részvétel körein belüli információtovábbításra használja.

3.2. Ezenkívül a kiberaktivizmus gyakorlása során használt eszközök szemszögéből információs és kommunikációs technológiák olyan közösségi médiában és hálózatokban működtetett együttesének tekinthető, amelyek gyors és hatékony elektronikus kommunikációt tesznek lehetővé a polgárok között, akik közös vállalat keretében, ideológiai indíttatásból vagy értékeikből kiindulva, etikai alapon vagy szolidaritásból, tevékenyen kívánnak fellépni az érdekeiket érintő szükségletek, problémák vagy más kérdések megoldása érdekében.

3.3. Az internetnek valamely ügy vagy cél érdekében való rendes, nem destruktív használata – nemcsak eszközeit, hanem céljait tekintve is – világosan megkülönböztethető az olyan más típusú tevékenységektől (Denning, 2001.), mint a hacktivizmus vagy az elektronikus polgári engedetlenség, ha ezek jogsértő jellegűek. Az igazi értelemben vett digitális aktivizmus vagy kiberaktivizmus esetében az egyes fellépéseknek általában a közjóra kell irányulniuk, különösen pedig a meghatározott lakossági csoportokat visszatérő módon vagy váratlanul sújtó nehézségek vagy kedvezőtlen körülmények leküzdésére vagy az azokkal szembeni ellenálló képesség megteremtésére.

3.4. A kiberaktivizmus leggyakoribb műveletei az információkeresés weboldalakon, információt és dokumentumokat kínáló webhelyek építése, elektronikus kiadványok közreadása, virtuális közösségek létesítése, levelek tömeges elküldése elektronikus úton, vitafórumok létrehozása a világhálón, tevékenységek megtervezése, meghirdetése és összehangolása, stratégiai és együttműködési társulások megalakítása, egyesületi mozgalmak támogatása, támogatás felajánlása már létrehozott közösségi kezdeményezések számára és/vagy csatlakozás azokhoz.

3.5. Mindemellett a kiberaktivizmushoz sorolhatók az interneten keresztül vagy az úgynevezett „web squared” révén közzétett globális politikai felhívások, azaz olyan kollektív akciók, amelyek során az egymástól területileg (globálisan vagy helyi szinten) elkülönült személyek mobil eszközökkel való kommunikáció révén egy konkrét helyen fizikailag találkoznak.

3.6. Az online aktivizmus vagy kiberaktivizmus tehát egy rendkívül hatékony és hathatós eszköz, amely ugyanakkor lehetővé teszi olyan nagy horderejű problémákkal kapcsolatos információk és ismeretek továbbítását, amelyek esetleg nem ismertek a polgárok számára, ezért nem válhatnak ki a társadalmat mozgósító megfelelő választ. Ennek ellenére a kiberaktivizmus erejét még nem ismerték el a befolyásgyakorlás hagyományos csatornáinak alternatívájaként.

Forrás: Az Európai Unió Hivatalos Lapja. (2016). “Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye – Kiberaktivisták és civil társadalmi szervezetek (saját kezdeményezésű vélemény)”. 2016/C 013/18. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015IE1058&from=PL>

Kérdések, feladatok:

- Mit jelent a kiberaktivizmus?
- Hogyan változtatta meg az internet elterjedése és az online közösségi hálók a civil társadalmat?
- A felsorolt mozgalmak közül (Occupy Wall Street, a Parque Gezi, az Arab Tavasz vagy a spanyolországi 15M mozgalom) válasszon ki egyet és kutatómunka segítségével, írjon egy rövid összefoglalót a mozgalomról!